ALİ ZENGİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN - 2012

T.C.

FATİH ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞEHNÂME'DE GÖRÜLEN KAHRAMANLARIN KLASİK TÜRK EDEBİYATINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

Hazırlayan

Ali ZENGİN

İSTANBUL 2012

T.C.

FATİH ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞEHNÂME'DE GÖRÜLEN KAHRAMANLARIN KLASİK TÜRK EDEBİYATINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

Hazırlayan

Ali ZENGİN

İSTANBUL 2012

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci	**:** Ali ZENGİN
Enstitüsü	**:** Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	**:** Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu	**:** Şehnâme'de Görülen Kahramanların Klasik Türk Edebiyatına Yansıması
Tez Tarihi	**:** Haziran 2012

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı 51071027 numaralı öğrencisi Ali Zengin tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN	………………………….
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAĞ	...………………………..
Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN	………………………….

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet Karakuyu
Müdür

Enstitü	**:**	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	**:**	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı	**:**	Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Tez Tarihi	**:**	Haziran 2012

ÖZET

Şehnâme, Klasik Türk edebiyatını etkileyen en önemli kaynaklardan birisidir. Firdevsî tarafından mesnevi yazım türünde yazılmış olan bu eser, İranlıların Müslüman olmadan önceki bin yılını anlatır. Firdevsî, bu eserinde İran tarihini etkilemiş olağanüstü güçlere sahip kahramanları masalsı bir dilde işlemiştir.

Klasik Türk edebiyatı şairleri de bu eserde bulunan kahramanları şiirlerinde sıkça kullanmışlardır. Özellikle 16.yy'da Şehnâme kahramanları dillerde pelesenk olacak kadar işlenmiştir. Memduh bu kahramanların özellikleri ile övüldüğü gibi bazen bu kahramanlar sevgilinin yanında küçük görülmüşlerdir. Şairlerimiz kimi zaman bu kahramanların tahtına, tacına ve gücüne sahip olmak yerine harabe bir köşeyi tercih etmişler kimi zaman da memduha öğüt verme amacıyla dünyanın bu debdebeli kahramanlara bile kalmadığını, yani dünyanın geçiciliğini belirtmek için şiirlerinde onları işlemişlerdir.

Çalışmamızda, bu şahısları tespit ettikten sonra Osmanlı şairleri tarafından kullanılıp kullanılmadıklarını özellikle "Metin Bankası" olmak üzere ulaşabildiğimiz divanlar içinde araştırdık. Kronolojik sıraya göre kullanılan kahramanların hayatlarını inceleyip genel özelliklerini yansıtan beyitleri ve özellikleri dışındaki farklı kullanımlı beyitleri tespit ettik. Tespit edilen beyitleri nesre çevirip tahlil ettik. Beyit seçiminde tür olarak karşımıza daha çok gazel ve kaside çıksa da mesnevi, terkib-i bent, müstezat ve tahmis gibi türleri de çalışmamıza aldık. Ayrıca kahramanların ne bakımdan kullanıldıklarını, yüzyıllara göre şairleri ve kullanılan türleri şema ve grafiklerle gösterdik.

Kısacası, Osmanlı şairleri edebiyatımız için vazgeçilmez bir ifade olan Şehname kahramanlarını çeşitli sebeplerden dolayı da olsa şiirlerinde sıkça kullanmışlardır. Biz de bu kullanım özelliklerini yansıtan beyitleri belirleyerek bütün bir halde sunmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Şehnâme, Firdevsî, mesnevi.

University	**:**	**Fatih University**
Institute	**:**	**Institute of Social Sciences**
Department	**:**	**Turkish Language and Literature**
Supervisor	**:**	**Prof. Dr. Mahmut KAPLAN**
Degree Awarded and Date	**:**	**June 2012**

ABSTRACT

Şehnâme is one of the most important sources which has influenced Classic Turkish Literature. Having been written in the sort of mesnevi writing sort, this work tells a hundred year of Iranians before being Muslim. In this work, Firdevsî tells the heroes in a tale-teller language who have extraordinary powers and having influenced Iran History.

The poets of Classic Turkish Literature also often used the heroes found in this work in their poems. Especially in 16th century heroes of Sehname were worked up so much to be talked about everywhere. As Memduh was praised with the features of these heroes, these horoes were also despised with their lovers from time to time. Instead of having the throne, crown and the power of them, our poets sometimes prefered a corner in ruins and sometimes worked up them in their poems in order to give advise to Memduh and clarify that this world is temporary and it hasn’t ever remained to these pompous heroes.

In our study, after determining these characters we investigated in the reachable Classical Ottoman poetries-especially in’Text Bank’- whether they were used by the Ottoman poets. We scrutinized the lives of the heroes used according to chronological order and determined the couplets reflecting their general specialities and the couplets used with the other purposes. We turned the determined couplets into proses and analyzed them. As a kind in the choice of couplet, even though we were confronted with gazel and qaside more, we also inserted the kinds such as mesnevi, terk-i bent, müstezat and tahmis in our study. We also shew in which respect the heroes were used, the poets according to centuries and the used kinds on the schemes and graphics.

Briefly, with the various reasons, Ottoman poets often used the heroes of Sehname in their poems which is an indispensable mazmun for our literature. And

we strived to present the couplets reflecting these kind of usage propeties in an entire state.

Key Words: Classical Turkish Literature, Şehnâme, Firdevsî, mesnevi.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
b.	Beyit
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
g.	Gazel
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
k.	Kaside
m.	Mesnevi
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
mus.	Musammat
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfa Arası
tah.	Tahmis
terkb.	Terkib-i Bent
v.b.	Ve benzeri
?.	Bilinmeyen

ÖNSÖZ

Edebiyat, oluşturulduğu toplumu gelecek kuşaklara bağlayan bir köprü vazifesi görür. Bu ulusal birikim doğrultusunda edebiyat, toplumları her yönüyle etkileyen bir sanat dalı haline gelmiştir. Bu durum; toplumu oluşturan bireyin yabancı kaynaklardan etkilendiği eserlerin olabileceği ya da bireyin etkisine kapıldığı fikir akımları her zaman olagelmiştir şekliyle açıklanabilir. Nasıl mitolojik öğeler sözlü edebiyatın, sözlü edebiyat da yazılı edebiyatın temelini oluşturuyorsa bazı eserler de bir edebiyatın temeli olmasa da her zaman kaynağı olmuşlardır. Klasik Türk edebiyatı da hem kaynak olma hem de kaynak alma yönüyle ilgilendirdiği coğrafya itibariyle önemli yere sahiptir.

Edebiyat eserleri, toplumun mitolojik kavramlarının etkisiyle oluşturulur. Örneğin; Türkler için; *Oğuz Kağan* ve *Türeyiş Destanı*, Sümerler için; *Gılgamış*, Ruslara ait; *İgor*, Yunanlıların ünlü destanları *İliada* ve *Odysseria* ve bizim de incelediğimiz Acemlerin *Şehnâme'*si bunlara örnek verilebilir. Bu eserler sadece ortak toplumu değil belirli değerleri paylaşan toplumları da etkilemiştir.

Edebiyat toplumu oluşturan kültürün bir parçasıdır. Farklı toplumlardan farklı kültürlerin kaynaşımıyla bir edebiyat kültürü oluşur. İran ve Arap edebiyatlarının özellikleriyle bezenmiş Klasik Türk edebiyatı özellikle İran edebiyatında bulunan kavramlardan çok etkilenmiştir. Yeni kültür çevresinde hâkimiyet İran'a geçince Osmanlı şairleri İran'ın en büyük eseri olan Şehnâme'yi görmezden gelemezler. Bütün bu etkenlerle birlikte Şehnâme'nin okuyucu üzerinde bıraktığı coşku onu asırlarca Osmanlı şairlerinin gündeminde tutmuştur. Bu etki o kadar fazladır ki; Şehnâme bir eser olmaktan öte bir edebi tür adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Firdevsî tarafından X. Yüzyıl'ın sonunda yazılmaya başlanmasından sonra, Şark edebiyatında Şehnâme yazma geleneği başlamıştır. Yani bu eser yazıldığı dönemde bile şöhrete kavuşmuş bir eserdir. Gösterilen teveccüh bu alanda yeni eserler yazılmasını sağlamış ve *Behmen-nâme, Cihangir-nâme, Sâm-nâme, Gürşasb-nâme, İskender-nâme* gibi türler ortaya çıkmıştır. Bütün bu türler Firdevsî'nin Şehnâmesindeki kahramanların etrafında gelişen olayları içeren eserlerdir.

Klasik Türk edebiyatı şairleri de bu gelenekten oldukça fazla etkilenmişlerdir. Yüzyıllarca bu Acem kahramanlarını büyük bir tutkuyla şiirlerinde işlemişlerdir. Özellikle Klasik Türk edebiyatının kuruluş ve gelişme dönemlerindeki kasidelerde memdûh övülürken bu Acem kahramanlarının vasıflarıyla övülmüştür. Bu kullanımlarda anlamsal kurmacalar Acem kahramanlarına telmihte bulunarak aktarılmıştır. Osmanlı şairlerinin Memduh'unu överken Türk kahramanlarını değil de Şehnâme'de görülen Acem kahramanlarını kullanması tamamıyla oluşan gelenek dolayısıyladır.

Şairlerimiz bu kahramanları ilk kullanmaya başladıklarında baş tacı edecek kadar methetmişler fakat Osmanlı İmparatorluğu paralelinde gelişen edebiyatımızla birlikte bu kahramanlar hor görülmeye başlanmıştır. Çoğu zaman bu kahramanlarla Memduh'un yanında kadir kıymeti olmayan bir zavallı portresi çizilmiştir. Bazı şairlerimiz böyle şaşaalı hükümdarların bile ancak boyları kadar mezara yetindiklerini anlatmak için dünyanın geçiciliğini göstermeye çalışmışlar ve bu kahramanları şiirlerinde işlemişlerdir. Ayrıca bu kahramanların her birine özel vasıflar yüklenirken bazılarına ortak özellikler yüklenmiştir.

Bu kahramanlar Nef'î'nin kasidelerinde 17. Yüzyıl da çokça görülse de aynı yüzyılda yaşayan Nâbî tarafından artık "*ağızda çiğnene çiğnene tadı kalmamış lafa*" benzetilir. "Feridun ve Peşeng'in özellikleri aşırı derecede ağızdan ağza dolaşmıştır. Kubad ve Behrâm'ın halleri (de) son derece eski püsküdür." manasını verebileceğimiz

Katı hâyîdedir evsâf-ı Ferîdûn u Peseng
Katı pejmürdedir ahvâl-i Kubâd u Behrâm

Nâbî[1]

mısralarında Acem kahramanlarının yanı sıra Efrasiyâb'ın babası Peşeng de kolayca feda edilmiş, hor görülmüştür. Bu beyit Turanlı olan Peşeng'i Kubâd, Behrâm ve Ferîdûn gibi Acem kahramanlarıyla aynı doğrultuda ele almıştır. Nâbî, Şehnâme kahramanlarının hangi milletten olduklarına bakmamakta onların şiirimizde sıkça

[1] Ali Fuad Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, MEB Yayınları, Ankara, 1997, k. 13/80

kullanılmasını eleştirmektedir. Bazı durumlarda şairler Şehnâme kahramanlarının vasıflarını göz ardı ederek vezin gereği kullandıkları gibi Nâbî'nin bu beytinde temayüllerden kurtularak kahramanları eski bir eşyaya benzetmesi bunun yanında kahramanları ırksal olarak ayırmaması artık bu isimlerinin kullanılmasından bıktığını göstermektedir. Bu durum bile Şehnâme kahramanlarının Klasik edebiyatımızı ne kadar çok etkilediğini sık kullanılmalarının eleştirilmesi yönüyle göstermektedir.

Osmanlı şairleri bu kahramanları tek tek küçük gördükleri gibi 19.yy. şairlerinden Mehmet Râşid Efendi II. Mahmut'un oğlu Abdülaziz'i övdüğü bir beytinde bütün Şehnâme kahramalarını küçük görür. “Mahmut Han'ın oğlunu (Abdulaziz'i) Firdevsî görse, Rıdvan cennetini, cennetin köşk ve bahçelerini terk ederdi.” manasındaki

Bu nûr-ı dîde-i Mahmûd Hân’ı görse Firdevsî
Cinânı terk ederdi kasrını firdevs-i Rıdvân’ın

Mehmet Râşid Efendi[2]

mısralarında Şehnâme kahramanlarının memduh yanındaki acizliği görülmektedir. Bu tür kullanımı birçok Osmanlı şairinde görmekteyiz. Mehmet Râşid Efendi; Firdevsî, kendisi içni hazırlanan cennetvari bu yeri Abdülaziz'i gördüğü anda terk eder, diyerek Şehnâme'deki kahramanların Abdülaziz'in yanında hiçbir kıymetinin olmadığını belirtmektedir. Bir edebi eseri edebi eser yapan içindeki kahramanlardır. Haliyle Şehnâme'yi de Şehnâme yapan içindeki kahramanlardır. Firdevsî bu kahramanları övdüğü için şaire göre Abdülaziz'i görünce utanır ve bu cennet gibi mekânı terk eder. Çünkü asıl anlatılması gereken Abdülaziz gibilerdir. O varken diğerleri gereksizdir.

Son beyitten de anlaşılacağı üzere Osmanlı şairleri Şehnâme kahramanlarını övdükleri kadar Türk milletinin de zengin tarihi ve kültürel geçmişini de bize

---

[2] Kaşif Yılmaz, “Mehmed Râşid Efendi'nin, “Nazîde” Kasidesinin, eski Türk, Arap ve Acem Kültür Tarihinde Taşıdığı İzler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Aratırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, 2009, s.607

hatırlatmışlar, bir Osmanlı şehzadesini bütün bu kahramanlardan kıymetli görmüşlerdir.

Şehnâme'nin büyük bir eser olduğunu içindeki bölümler yönüyle de edebiyatımızı etkilemesinden de anlıyoruz. Şehnâme'de geçen fakat aslı Kur'an'da da bulunan Yusuf ile Züleyha kıssası Harezmli bir Türk olan Ali isimli bir şair tarafından Türkçeye aktarılmıştır. Bu çeviri eser Batı Türkçesinin ilk edebi eseri olarak bilinir.[3] Şehnâme'nin bazı bölümlerinin farklı eserlerden alınarak yazıldığı kabul edildiği gibi bu eserin de bazı bölümleri tek bir çalışma olarak alınmış ve üzerine çalışma yapılmıştır. Görüldüğü üzere bu yönüyle de Şehnâme edebiyatımızı oldukça etkilemiştir.

Şehnâme sadece Klasik Türk edebiyatını etkilememiş, özellikle Türk edebiyatında, Arapça ve Farsça hikâyeler anlatan *meddah* tipindeki hikâyecilerin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Şehnâme karakterlerinin hikâyelerini de anlattıkları için bu kişilere *"Şehnâme Anlatıcısı"* denilmiştir.[4] Bu durum Şehnâme'nin edebiyatımızın sözlü edebiyat bölümünü ne kadar etkilediğini gösterir.

Çalışmamıza Şehnâme yazarı Firdevsî'nin kısa hayat hikâyesini vererek başladık. Şehnâme hakkında da bilgi verip Firdevsî'nin bu eseri yazarken yararlanmış olabileceği kaynak eserleri derledik.

Bu kaynaklar açısından en önemlisi bizce Taberî Tarihi'dir. Bu iki eser karşılaştırıldığında görülmektedir ki İslami unsurlar ve dönemler dışında Taberî Tarihi ve Şehnâme aynıdır. Şehnâme, sadece İran tarihini anlatırken Taberî Tarihi'nde iki eser arasındaki en büyük fark olarak İslam tarihi de anlatılmaktadır. Kahramanların hayatları açısından farklılıklar çalışmamızda belirtilmiş olup en büyük farklılık ses değişikliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Taberî Tarihi, Şehnâme'den yaklaşık yüz yıl önce yazıldığı için Firdevsî'nin bu eserden yararlandığı düşünülebilir.

---

[3]Cevat Yerdelen, "Divan Edebiyatı Kaynaklarından Şehname", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, 1997, ss. 99-104

[4] Metin Ekici, *Türk Boylarının Destanları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s.92

Verilen bu genel bilgilerden sonra Şehnâme'de görülen bütün kahramanları tespit ettik. Bu tespit için Necati Lugal'ın 20000 beyitlik *Şehnâme* çevirisinden, Taberî'nin *Tarih-i Taberî*'sinden, Şerifî'nin *Şehnâme*'sinden ve Nimet Yıldırım'ın *Fars Mitolojisi Sözlüğü*'nden yararlandık.

Çalışmamızı İran padişahlarını kronolojik sıraya göre yerleştirerek yaptık. Bu kronolojik sıraya göre bu hükümdarların dönemlerinde bulunan diğer kahramanları da alt küme olarak verdik. Belirlenen bu kahramanların yine aynı kaynaklardan hayatlarını ve belirgin özelliklerini yazdık. Fakat gördük ki bu kahramanlara atfedilen özelliklere göre ve şairlerimizin kullanımlarına göre Cemşîd, Dârâ, Dârâb, İskender, Şirin vb. kahramanların kesin özelliklerine ve kökenine ulaşılamamaktadır.

Çalışmamızda kullanacağımız beyitleri belirlemek için Ahmet Atilla Şentürk ve ekibinin çalışmalarıyla oluşturulan *"metin bankası"*ndan yararlandık. Elimizde bulunan 08.09.2009 tarihli metin bankasından arama yaparak şairlerimizin kullandıkları kahramanları belirledik. Haliyle Şehnâme'de geçen birçok ismin şairlerimizce kullanılmadığını gördük. Belirlenen bu beyitler dışında bu alanda yapılan çalışmalar nezdinde farklı divan, mesnevi ve kaynak kitaplardan da beyitler tespit ettik. Fakat grafiklerimizi sadece metin bankasına göre hazırladık. Kahramanların genel özellikleri üzerinden arama yapıp beyitleri belirledik. Elimizde böyle bir şiir bankası olunca haliyle en isabetli ve kahramanların vasıflarına uygun beyitler seçmeye çalıştık. Bazen görülen ender kullanımları da belirttik. Çalışma tarzı olarak; tespit edilen beyitlerin Türkçe anlamlarını verdikten sonra beyitin tahlilini yaptık.

Her şahıs için metin bankasındaki kullanım sıklığını ve özelliklerini gösteren bir grafik verilmiştir. Bunun yanı sıra şahısların çalışmamamızdaki kullanım durumunu da belirten bir grafik verilmiştir. Her şahsın bilgilerinin sonunda da kısaca genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Aldığımız bazı beyitlerde düzlük-yuvarlaklık kuralına riayet edilmiştir. Örn: i→e → dimek - demek; işigünde - eşiğinde; itmez - etmez; itmesün – etmesün, v.b. Bununla birlikte aldığımız beyitler inceleme bölümünde transkripsiyonsuz verilmiştir.

Sonuç bölümünde elde edilen bilgilere değinilmiş olunup yararlanılan kaynaklar belirtilmiştir. Ayrıca bazı eserler için metin bankası kaynakça olarak verilmiştir. Ayrıca çalışma ile ilgili genel bilgiler verecek grafikler de çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Tezimin teknik kısımlarında yardım edip değerli eleştirilerde bulunan, Gediz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden hocam Yard. Doç. Dr. Erdem UÇAR’a teşekkür ederim. Çalışmamın her safhasında yardımlarını esirgemeyen tez hocam Prof. Dr. Mahmut KAPLAN'a şükranlarımı sunarım.

Ali Zengin

İstanbul, 2012

1. BÖLÜM

FİRDEVSÎ ve ESERİ

1.1. EBÜ'L KÂSIM MANSUR B. HASAN FİRDEVSÎ

Künyesi Ebü'l Kâsım Mansur B. Hasan Firdevsî, olarak bilinen Firdevsî'nin adının Mansur, Ahmet ya da Hasan olabileceği rivayet edilmektedir. Babasının adı İshak'tır. Güzel bir bahçeye sahip oldukları için kendilerine Firdevsî denmiştir. Doğum tarihi de tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda 940 yılı gösterilse de 934 yılında Tûs kenti yakınlarındaki Bâj kasabasında doğduğu kabul edilir.[5]

Kaynaklarda mahlası *Firdevsî-yi Tûsî* olarak geçmektedir. Fakat Devletşah, *Tezkiretü-ş Şuara'*sında Firdevsî'den *İbn Şerefşâh* olarak bahseder. Bunun nedeni olarak Devletşah'ın aynı eserinde Firdevsî'nin babasının ismini de İshak b. Şeref Şâh olarak geçmesi gösterilebilir.[6]

Acem geleneklerine aşırı derecede bağlı, bir ailede yetişen Firdevsî'nin iyi bir eğitim aldığını eski Farsça'nın yanı sıra iyi derece de Arapça öğrendiğini Şehnâme'den öğreniyoruz.[7] Ayrıca edebiyat tarihine önemli derecede kaynaklık eden Firdevsî'nin, Yunan felsefesini ve mitolojisini bildiği yine bu eserinden anlaşılmaktadır.

Gençliğinden itibaren İran'ın tarihi ve efsanevi kahramanlarının hikâyeleri ile büyüyen Firdevsî, bu efsane ve hikâyeleri anlatan büyük bir destan yazma arzusundaydı. O, ilk şiirlerini gazel ve kaside olarak kaleme almış fakat çevresinin de etkisiyle İran tarihi hakkında bilgi veren Pehlevi kaynaklara yönelmiştir. Pehlevice bilmeyen Firdevsî, bu yöneliş itibariyle, babasından ve Zerdüşt rahiplerden Pehlevice öğrenerek bu eksikliğini gidermiştir.[8]

Firdevsî'den bahseden en eski metin Nizâmî-i Arûzî'nin *Çehâr Makâle* adlı bir bölümü tezkire olan eseridir. Bu eserde belirtildiğine göre Firdevsî, Tûs'ta çiftliği

---

5 1934,yılında İran'da doğumunun 1000. yılı büyük törenlerle kutlanmıştır. Köprülüzâde Fuad Bey de Türkiye'yi temsilen törene katılmıştır.

6 Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretü's şuara,* (Haz. Necati Lugal), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977, s. 50

7 Firdevsî, *Şahnâme,* (Haz: Necati Lugal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005 (Eserin İçinde Baş yazı: Nimet Yıldırım, Firdevsî ve Şahname)

8 Mehmet Kanar, Berthels, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 270; “Firdevsî“, DİA, XIII, 125.

olan biridir. Şehnâme'ye göre Firdevsî, gençliğinde rahat bir hayat yaşamıştır. Hava şartlarından dolayı hayvanlarının zarar görmesiyle maddi olarak zayıflayınca yazacağı eserle geçimini sağlama derdine düşmüştür. Bundan dolayı, şairlere ve şiire önem vermesiyle tanınan, hatta sarayında dört yüz şair bulunduğu tezkirelerde geçen Gazneli Mahmut'un sarayına girmeyi başarmıştır.

Bu hazırlık devresinin akabinde milletinin tarihini gelecek kuşaklara ulaştırma hisleriyle, kendisini, dünyanın en önemli kahramanlık şairlerinden yapacak olan Şehnâme'yi 974 yılında yazmaya başlar.

Firdevsî'nin Sultan Mahmut'un sarayına girmesi ve Gazneli Mahmut'un dikkatini çekmesi konusunda çeşitli rivayetler vardır. Firdevsî, Gazneli Mahmut tarafından ilgiyle karşılanmış ve bu eserini yazabilmesi için ona özel bir mekân yapılmıştır. Onun uzun yıllarını geçireceği bu yer, insanı cezbeye getirecek güzelliklerle doluydu. Bütün bu hazların yanında tarih bilgisini de oldukça geliştiren Firdevsî, İran'ın Arap egemenliğine girdiği döneme kadar ki tarihini anlattığı Şehnâme'yi yaklaşık 35 yılda yazmıştır. Tarihsel bilgiler onun usta şairliğinin etkisiyle destansı bir havaya bürünür.

Firdevsî'nin sanat anlayışının en büyük özelliği olarak *"özgürlük"* bilinci verilebilir. Onun İran halkının benliğini ve tarihini oluşturma mücadelesi, yoğun ve heyecanlı anlatım şekliyle *Rüstem'*de belirir. Rüstem, kendisi gibi kahramanların hürriyetlerini kurtaran kişidir. İranlılık ruhunu Şehnâme ile yeniden canlandıran, Rüstem gibi Zâl'i, Keykâvûs'u, Cemşîd'i, Behrâm'ı yaşatmaya devam eden kişidir.[9]

Devletşah tezkiresinde Firdevsî'den şu şekilde bahseder: "Hemen herkes, onun İslâm sonrası dönemde İran'ın en büyük şairi olduğu konusunda fikir bildirmektedir. O, şairliğin, dilde özgünlüğünü ve güzel söz söyleme sanatının hakkını gerçekten vermiş bir söz ustasıdır."[10]

Olaylar onun dilinde açık ve nettir. Okuyucunun anlamasını zorlaştıracak kinayelerden uzak durur. Heyecan yerinde heyecan gerektiren bir anlatım ve buhranlı bir havada kelimelere sinmiş bir yalnızlık onun karakteristik özelliğidir. Şehnâme her

[9] Nimet Yıldırım, a.g.m., s. 34
[10] Devletşâh-i Semerkandî, a.g.e., s. 50

ne kadar öğreticiliği olan bir metin olsa da Firdevsî'nin dili şiirsel işlevi yönüyle de sanatsal bir anlatıma sahiptir. Bundan dolayı 60000 beyitlik büyük bir eser olan Şehnâme, insana usanç vermeden okunmaktadır. Ayrıca motifleri özenle bezenmiş bir destan tadı vermektedir. Çünkü Firdevsî'nin olaylara uygun çeşitli örneklendirmeleri söz konusudur. Soyut kavramları somut kavramlar yardımıyla dönem insanının gözünde canlandırıcı örneklerle somutlandırması onun dil ve anlatım kabiliyetini gösterir.[11]

Dünya görüşü olarak Firdevsî'nin milli duygularından dolayı Zerdüştlüğe meyilli olduğu aktarımlarının dayanılan sağlam bir temeli yoktur. Eserlerinden de anlaşılacağı üzere Şiî olduğu ve ehl-i sünnetin İslam dışında saymadığı Mutezile mezhebinin inanç ve görüşlerine yakın durduğu görülmektedir. Zaten Firdevsî'nin eserleri ve yaşamı net olarak onun inancını ispatlamaktadır.

Firdevsî, Şehnâme'de geçen kadınları hep yüceltmiş onları imgesel yüceliği olan bir varlık olarak göstermiştir. Bunun nedeni olarak da eşinin kabiliyetli, müziksever bir hanım olmasıdır. Şehnâme'deki "*Menije*" karakteri ideal bir kadın tipidir. Bu kadın tipini mükemmele yakın çizen Firdevsî'nin eşinden ilham aldığı yadsınamaz. Ayrıca bir oğlu ve bir kızı olan Firdevsî, oğlunu genç yaşta kaybetmiştir. Firdevsî'nin kızı Şehnâme'deki *"Menije"* karakteriyle uyuşmaktadır. Hindistanlı edebiyatçı ve tarihçi Muhammed Şiblî Nu'manî *Şirü'l-Acem* adlı eserinde; akıllı ve yardımsever olan bu kızın, babasının ölümünden sonra Sultan tarafından gönderilen hediyeleri ihtiyacı olanlara verilmesi amacıyla kabul etmediğini belirtir. Bunun yanında Aruzî, Firdevsî'nin bu eseri yazarken alacağı ödülle kızına çeyiz düzmeyi düşündüğüne değinir.[12]

Bütün benliğini Şehnâme'ye adayan Firdevsî'nin ölümü hakkında ve hayatının son dönemlerinin nasıl geçtiği üzerine kesin bir bilgi olmasa da 1021 yılında seksen yaşındayken kendi bağında öldüğü zannedilmektedir. Bu bilgi hem Şehnâme'de hem de tezkirelerdeki kayıtlardan yola çıkılarak elde edilmiştir. Aksilikler ölümünden sonra da yakasını bırakmayan Firdevsî'nin naşı Râfızî olduğu gerekçesiyle

---

[11] Nimet Yıldırım, a.g.m., s. 35

[12] Ahmed b. Ömer b. Alî, Nizâmî-i 'Arûzî-i Semerkandî *(h.1345/1927), Kitâb-ı Çehâr Makâle, Makâle-i Devvom,* Berlin, 30-62.

Müslüman mezarlığına gömülmesine izin çıkmamış, kendisine ait bir bahçeye gömülmüştür.

1. 2. ŞEHNÂME

Firdevsî'nin tek eseri olan Şehnâme, İranlıların Müslüman olmadan önceki bin yılını anlatan mesnevi nazım biçiminde, *faûlün faûlün faûlün faûl* vezniyle yazılmış manzum bir eserdir. Şarkın en tanınmış destanlarından olan Şehnâme yazıldığı dönem itibariyle de şöhrete ulaşmış ve bu alanda yeni bir tarz olan Şehnâmeciliğin gelişmesini sağlamıştır.[13]

Firdevsî, Şehnâme'yi yazarken yetiştiği toplum itibariyle ulusal unsurlardan yararlanmış ve tarih öncesi kahramanların-tanrıçaların mitolojik maceralarını anlatırken bu topluluğun hislerine ve anlayışına bağımlı kalmıştır. O dönemlerdeki bütün kaynakları inceleyen Firdevsî özellikle şarkın en bilinen mitoslarından Avesta'dan da yararlanmıştır. Bu eser müellifine "*Bununla İran milletini dirilttim."* sözünü söyletecek kadar cesaret vermiştir.[14]

Şehnâme yazılırken Avesta, Kur'ân ve Tevrat gibi dini metinler esas alınmıştır. Eser, Avesta'daki kahramanlık ilahileri ile başlar. İran tarihi, ilk menkıbevi hükümdar olan Keyûmers ile başlarken Sasanî hükümdarı III. Yezdcird'e kadar gelen elli hükümdarın dönemleri anlatılmıştır.

Firdevsî, İran hükümdarlarının soylarını da Şehnâme'de açıkça vermiştir. Bununla birlikte İran tarihini dört ana döneme ayırmaktadır:[15]

Pişdaniler dönemi; Keyûmers, Hûşeng, Tehmûrs, Cemşîd, Dahhâk, Ferîdun, Menûçehr, Nevzer, Zev ve Gersasb gibi hükümdarların döneminin anlatıldığı bölümdür. Ayrıca bu dönem, Şehnâme'nin büyük kahramanı Rüstem'in yiğitlikleriyle doludur. Bundan dolayı Klasik Türk edebiyatımıza etkisi çok olan dönemdir. Şairlerimiz bu hükümdarları sıkça şiirlerinde kullanmışlardır.

---

[13] İskender Pala *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 424-425

[14] Bekir Şişman, Muhammet Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür Ve Edebiyatına Etkileri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 11

[15] Cevat Yerdelen, a.g.m., s.100-101

Keyâniler dönemi; Keykubâd, Keykâvûs, Keyhüsrev, Lohrâsp, Güştasb, Behmen, Hümây gibi önemli hükümdarların hayatlarının anlatıldığı bölümdür. Bu bölümün son kısımlarında Zerdüştlüğün etkisi görülür. Ahamenilerden birkaç kişinin anlatılmasıyla ve İskender'in İran'ı işgal etmesiyle biter. Bu dönemin hükümdarları da edebiyatımızı oldukça etkilemiş ve şairlerimiz tarafından iyi bir malzeme olarak kullanılmışlardır.

Eşkanîler dönemi, İskender'in toplumu nasıl geliştirdiğinin açıkça görüldüğü kısımdır. Ayrıca İskender'in Şark kültüründe yetkinleşmiş popüler hayatı ve kardeşi Dârâ ile olan mücadelelerinin uzun uzun anlatıldığı bölümdür. İskender ve Behram-ı Gûr bu dönemin şiirlerimizi süsleyen iki önemli hükümdarıdır.

Sasanîler dönemi padişahlarının İran tarihine ve Klasik Türk edebiyatına fazla etkileri olmamıştır. Silik karakterlerin oluşturduğu bir dönemdir. Haliyle bu dönemin hükümdarları Osmanlı İmparatorluğunun sosyal ve siyasi gücünün de etkisiyle özellikle Osmanlıların değişirken gelişmesinden dolayı bu kahramanlara ihtiyaç duyulmamış ve şairlerimiz tarafından pek fazla kullanılmamışlardır.

Şehnâme'nin masalsı bir havası vardır. Her ne kadar konu edindiği olaylar tarihi olsa da Firdevsî mitolojik kavramların da etkisiyle anlatımını menkıbevi bir havada yapmıştır. Kahramanların karakterleri tek tek belirtilmiş, Acem halkının yaşayışları, düşünüşleri ön plana alınarak işlenmiştir.

Kahramanların tahta çıkışları ve ölümleri periyotlarla anlatılan Şehnâme′de ayrıca bu kadar şaşaalı hükümdarların ölümleri ile herkesin ölebileceği vurgusu yapılarak dünyanın geçiciliği belirtilmiştir.

Şehnâme, her ne kadar İranlıların İslamiyet öncesi dönemini yansıtsa da Firdevsi'nin Müslüman olması ve eserini Müslüman bir padişah olan Gazneli Mahmut'a sunmasından dolayı İslam'ın önemle üzerine durduğu İslam felsefesine ve İslam kültürüne karşı yaklaşımı çoğu zaman Müslüman bir şair gözüyle olmuştur.

Şehnâme'nin tam metini ilk baskısı 1829 yılında Turner Macan tarafından yayınlanmıştır. Ali Efendi'nin 1510 yılında yaptığı tam metin Türkçe manzum

çevirisi de ilk Türkçe çeviri olarak kabul edilir.[16] Bizim de yararlandığımız Necati Lugal'in 20000 beyitlik Türkçeye çeviri ise eserin günümüzdeki en önemli çalışmasıdır.

1. 3. ŞEHNÂME KAYNAKLARI

Firdevsî Şehnâme'yi yazmaya koyulduğunda başta doğup büyüdüğü şehir Tûs olmak üzere İran'ın değişik bölgelerinden birçok kişi ile dostluklar kurmuştur. Bu dostları ve yakınları onun Şehnâme'yi yazmasında kaynak sağlamışlar ve yapmak istediği önemli iş için onu motive etmişlerdir. Halk arasında anlatılan İran tarihi ile ilgili efsaneleri de kullanan Firdevsî ayrıca kendisinden önce bu alanla ilgili yazılmış eserlerden de yararlanmıştır. Biz burada genel olarak Şehnâme kaynaklık yapabilecek eserlerden bahsedeceğiz.

1.3.1. Taberî Tarihi (Tarih-i Taberî)

Ebu Cafer Taberî tarafından yazılan ve *Taberî Tarihi* olarak bilinen eser İran'ın İslamiyet'ten önceki tarihini ve İslam dönemi ile başlayan tarihini en iyi anlatan eserdir. Şehnâme, Taberî tarihinden yaklaşık yüz yıl sonra yazılmıştır.

Her iki eser de incelendiği vakit Taberî tarihinin İslam tarihini de ele alarak İran hükümdarlarının hayatlarını anlattığı görülür. Firdevsî ise Şehnâme'sinde İslam tarihinden bahsetmeyip sadece İran mitolojik kahramanlarına değinir. İran hükümdarları isim olarak her iki eserde de telaffuz farklılıkları olmasına rağmen aynı kişilerdir. Fakat bu kişilerin geçirdikleri ömür Taberî'de normal bir kahramanın yaşamı olarak genellikle bir insan ömrü olarak geçer. Firdevsî efsanevi bir anlatımla bir ömrü bin yıla kadar çıkarmaktadır. Haliyle bir kahraman birkaç hükümdarın yanında görülmektedir.

Taberî Tarihi de Şehnâme gibi fantastik bir anlatım tarzına sahiptir. Hz. Adem'in yaradılışından Hülafa-i Raşidîn'e kadar olan dönem İran tarihi ile birlikte anlatılmıştır. Lakin Taberî Tarihi, Şehnâme'ye göre daha gerçekçidir. Bunun yanında Taberî Tarihi, Şehnâme'den yüz yıl önce yazıldığı için esas kaynaklara daha yakındır. Firdevsî'nin bu eserden yararlanmış olduğu düşünülmektedir.

---

[16] Nimet Yıldırım, a.g.m., s. 41

1.3.2. Avesta

İran edebiyatının en eski ve en önemli eseridir. Acemlerin Müslüman olmadan önceki devlet dilleri olan Zerdüştlüğün lâhutî deyişler kitabıdır. Milattan önce yedinci yüzyılda bulunmuştur.[17]

X. yüzyılın önemli tarihçisi Mesûdî, Zerdüşt'ün icat ettiği *Avesta* dili ile 12000 öküz derisi üzerine yazılmış olan Avesta'nın İskender'in saldırısı sırasında kaybolduğunu bildirmektedir.[18] İran'ın Hahamenişî dönemine ait bize kadar gelen eserler taş ve maden üstüne işlenmiş tarihi notlar ve padişah mühürleridir. *Avesta,* dini bir eser olmasına rağmen sanatsal ve imgesel bir anlatımı olduğu için farklı bir tarzı vardır. Bu farklı anlatım havası ve içerdiği konu itibariyle Firdevsî'nin dikkatini çekmemesi düşünülemezdi.

Bütün bu etkileşimler paralelinde Şehnâme, Avesta'daki bazı kahramanları anlatan ilahilerle başlar ve Şehnâme'nin içeriği ve özellikle Goştâsp döneminden sonraki İran inanç sistemi Avesta doğrultusunda geçmektedir.

Günümüzde elde bulunan Avesta'nın en eski tarihli şekli on üçüncü ve on dördüncü yüz yıllara aittir. [19]

1.3.3. Hudây-nâme (Pehlevi Şehnâmesi)

Hudâynâme diğer ismiyle Pehlevi Şehnâme'si, Sasani devletinin en önemli tarih eseridir. İran'ın resmi tarih kitabı kabul edilirken en önemli esatiri bilgiler bu eserde toplanmıştır. Keyûmers'ten başlayarak son Sasani hükümdarına kadar olan İran hükümdarlarının hayatları, dönemin gelişmeleri, rivayetleri, belli başlıklar halinde olmasa da konu içerisinde verilmektedir.[20] Hudâynâme'nin kaynakları ise Avesta ve dinî sözlü rivayetlerdir.

Sasani hükümdarı Nuşirevan, egemenliği altındaki topraklarda gelişen sözlü İran edebiyatını, halk hikâyelerini, padişahların hayatları ve yönetim şekilleri ile ilgili bilgilerin toplatılmasını istedi. Bu toplanan bilgiler yazıya dökülerek Hüdaynâme oluşturuldu.

---

[17] Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 20-21

[18] Muhammed-i İsti'lâmî, *Çağdaş İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, çev. Mehmet Kanar,

[19] Nimet Yıldırım, a.g.e., s.21

[20] Nimet Yıldırım, a.g.m., s.23

En eski Pehlevice Hudâynâme'nin aslı bulunamamıştır. Hudâynâme, sadece Firdevsî'nin Şehnâme'sine kaynaklık etmemiş bütün Şehnâmelere kaynaklık etmiş önemli bir eserdir.[21]

1.3.4. Şehnâme-yi Ebû Mansûrî

Firdevsî, Şehnâme'sini yazarken bir heyet tarafından yazılan Şehnâme-i Ebû Mansûrî'yi, asıl kaynak olarak kullanmıştır. Ebû Mansûr Muhammed b. Abdurrezzâk ve Ebû Mansûr b. Abdullâh, Farsça bir Şehnâme yazmak için görevlendirildiler. Bu Şehnâme 957 yılında tamamlanınca Ebû Mansûr b. Abdullâh tarafından bu esere bir de mukaddime yazıldı.[22]

İran'da Derî nesrinin gelişmesiyle birlikte yazılmaya başlanan bu Şehnâme Buhara hükümeti tarafından Tûs şehrinde Horasan emirliğine atanan vatansever bir insan olan Ebû Mansûr, Ebû Mansûr-i Muammerî adlı vezirine Zerdüşt ileri gelenlerini Tûs'a getirmesini söyler. Getirilen bu yaşlı ağaların iştiraki ile bu eser Firdevsî'nin Şehnâme'sinden otuz yıl önce yazılmış bir eserdir. Derî nesrinden Firdevsî de Şehname'de "Derî dili" olarak bahseder.[23]

Bu eser, Derî Farsçası şiirinin özelliklerinden olan sadelik ile sözün ve düşüncenin akıcılığını tamamıyla yansıtır. Bu şiirin önemli biçimsel özelliği şairin kendi düşüncesini rahat bir şekilde açıklıyor olmasıdır. Hayallerden, anlaşılmaz güç söylemlerden kaçınılarak dilin göndergesel işlevi kullanılmıştır.

Bu eserin elimizde sadece mukaddimesi bulunmaktadır. Mukaddime- i Kadîm-i Şehnâme olarak bilinen bu mukaddime birkaç eserle birlikte elimize ulaşan en eski Farsça nesir örneğinden biridir. Bu eserde Arapça kelime yok denecek kadar azdır. Oldukça yalın ve sade yazılan bu eser İran edebiyatı açısından önemlidir.

1.3.5. Kâr-nâme-yi Erdeşir-i Babekân

Babek'in oğlu olan Erdeşir döneminde, Pehlevice olarak oldukça açık ve yalın bir anlatımla yazılmış bir eserdir. İran'ın 256 yılından 652 yılına kadar olan Sasani dönemini yansıtır. Bu eser muhtemelen Zerdüşt din adamları tarafından yazıldığı için

---

[21] Nimet Yıldırım, a.g.m., s.24
[22] Nimet Yıldırım, a.g.m., s.27
[23] Firdevsî, a.g.e., s. 73

Zerdüştlük ile ilgili bilgiler vardı. Fakat Müslüman din adamları tarafından bu bölümler eserden çıkartılmıştır.

Bu eser tarihi bilgileri içermesine rağmen tıpkı Firdevsî'nin Şehnâme'si ve diğer Acem Şehnâmeleri gibi bu eserde de kahramanlar ve olaylar fantastik bir anlatımla yazıya dökülmüştür. Bu yönüyle de Firdevsî'ye örnek olmuş bir eserdir. [24]

Her ne kadar kısa bir eser olsa da uzun ve ayrıntılı bir eserin özeti niteliğinde olduğu için önemlidir. Ayrıca Şehnâme'nin asıl kaynağı olan Şehnâme-yi Ebû Mansûrî'nin büyük bölümüne de kaynaklık yapmıştır.[25]

1.3.6. Asaru'l-Bakiyye

İlk Müslüman Antropolog olarak bilinen Ebu Reyhan Biruni 973 yılında Harezm'in başkenti Kath yakınlarında doğdu. Asaru'l Bakiyye adlı eseri başta olmak üzere eserlerinde farklı dini ve etnik grupların bir arada yaşayabileceğinin hem insani hem de İslami açıdan imkanı üzerine fikirleri olan ve bu alanda birçok eser veren Türk/ Tacik ilim adamıdır. Biruni, Vasili V. Bartold tarafından **"en büyük İslâm bilgini"** olarak nitelenmiştir.

Harezmlilerin yüksek medeniyet seviyelerini gösterdiği bu eserinde, İranlıların Nevruz gününün kutsallığı da belirtilmektedir. Firdevsî'nin bu eserden de istifade ettiği kabul edilmekterdir.[26]

Bu eserler dışında İslami dönem İran Edebiyatının ilk müelliflerinden kabul edilen Ebü'l- Müeyyed-i Belhî'nin "Mensur Şehnâme'si" ve Mervezi'nin "Manzum Şehnâme'sinin de Firdevsî'ye kaynaklık ettiği düşünülmektedir.

---

[24] www.avesta.org, Book of the Deeds of Ardashir son of Babag
[25] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 24
[26] Erdoğan Kara, "Şehname'de Siyasal ve Kültürel Kavramlar", http://www.birikimler.com/html/sehname.html

2. BÖLÜM

ŞEHNÂME'DE GEÇEN KAHRAMANLAR

2.1. KİYÛMERS (KEYÛMERS) DÖNEMİ

Şehnâme'ye göre Acemlerin ilk padişahı olan Kiyûmers, İran mitolojisinde ilk insan olarak kabul edilir. İran tarihi onunla başlar. Onun Hz. Nuh'un oğlu Sam olduğuna dair rivayetler vardır.[27] Firdevsî Şehnâme'de Kiyûmers'i: Yeryüzünde büyüklüğün adını ilk olarak taşıyan kişi olarak tanıtır.[28] Târih-i Taberi'de Kiyûmers'ten uzunca bir bölümde bahsedilmiş ve onun ile ilgili hemen hemen bütün rivayetlere değinilmiştir. İranlılara göre, Kiyûmers Âdem peygamberdir. Balçıktan yaratılmıştır. Kimilerine göre ise, Kiyûmers Âdem'in oğlunun oğludur. Bir başka rivâyete göre ise Kiyûmers ve onun eşi, yerden ot gibi Âdem şeklinde bittiler.[29]

Feridüddin Attâr, Kiyûmers için, "Önce dağı yerin çivisi yaptı. Sonra yeri denizlerle yıkadı." ifadelerini kullanır.[30]

Kiyûmers, tufanda yüce dağlarda bulunan bir mağaraya sığınmış, tufan geçince de Tanrı'nın emriyle padişah olmuş ve otuz yıl hükümdarlık yapmıştır. Firdevsi, Şehnâme'de Kiyûmers'i ilk defa başına taç konulan kişi olarak tanıtır. Ayrıca; o insanlardan kaçan, vahşi hayvanlarla dostluk kuran bir padişahtır. Bundan dolayı sarayını vahşi ormanların bulunduğu içine yaptırmıştır. Bu yüzden bütün vahşi hayvanlar onun hizmetine amade olmuşlardı.

Kiyûmers'ten bahseden kaynakların hepsi, onun bütün bu gücünü halkı için kullandığını ve insanların daha iyi yaşaması için; ok ve yay yapmayı, hayvan evcilleştirmeyi, elbise dikip yazı yazmayı, ölüleri defnetmeyi ve de en önemlisi şehirler kurup imarın gelişmesini sağladığını belirtmektedirler. Bunun dışında adalet ve hoşgörü sahibi çok güzel yüzlü biriydi. Toplumların gelişmesi için gerekli faaliyetler onun tarafından yürütülmüştür.

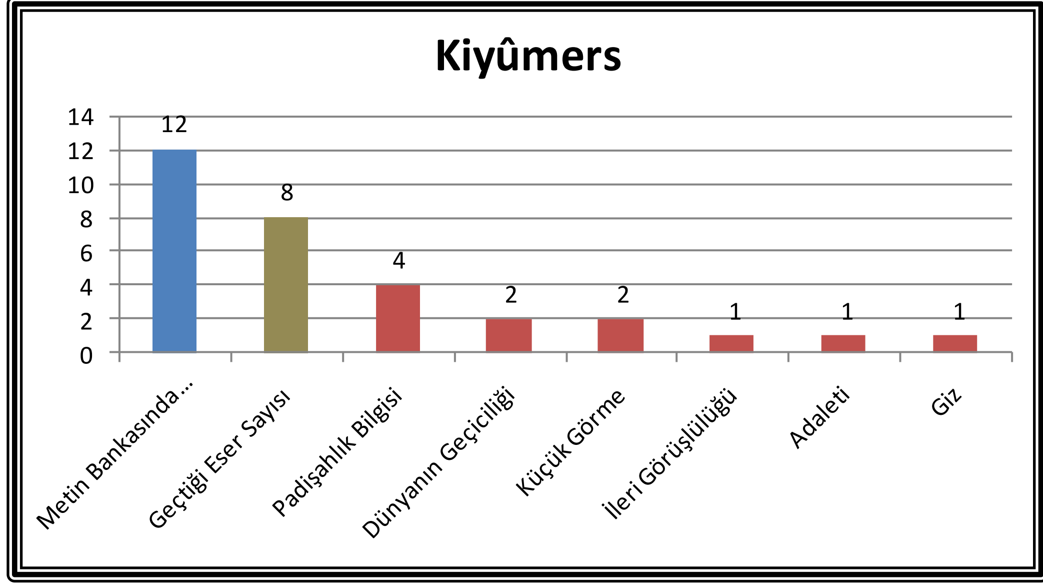
27 Bekir Şişman, Muhammet Kuzubaş, a.g.e., 2007, s. 17

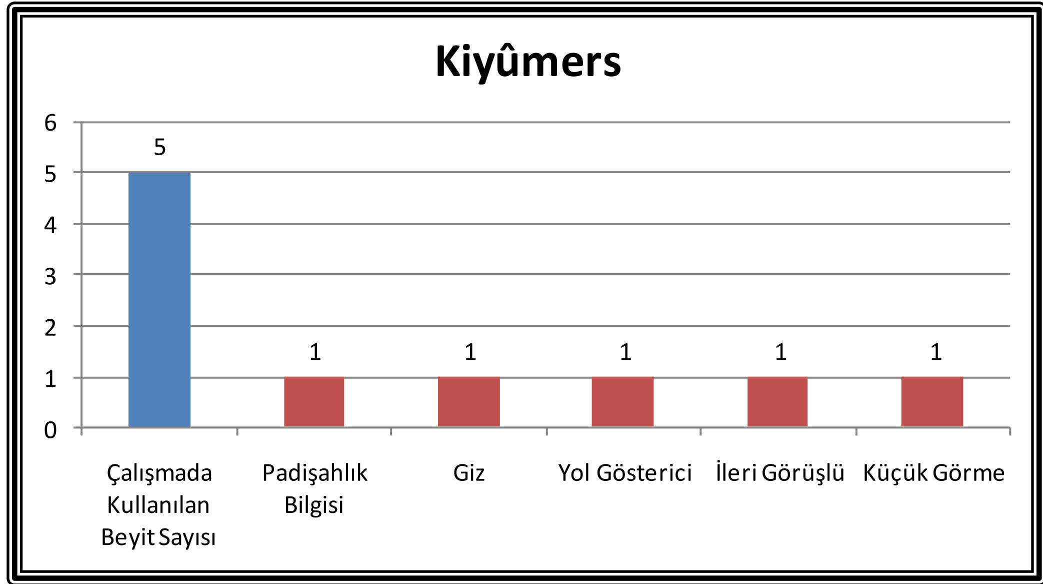
28 Firdevsî, *Şahnâme,* (Haz: Necati Lugal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 58

29 Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 229-230

30 Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 474

Kiyûmers'in dünyadaki tek düşmanı Ehrimen idi. Kötü bir dev olan Ehrimen, devler ülkesinin kralıydı. Gayesi Kiyûmers'in tahtını ele geçirip dünyaya hâkim olmaktı.[31]

2.1.1. Padişahlık Bilgisi

Kiyûmers, Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından müşebbehünbih olarak fazla kullanılmamıştır. Ahmedî meşhur mesnevisi İskender-name'de Kiyûmers'in ilk

---

[31] Firdevsî, a.g.e., s. 60

padişah olduğunu bildirir: “O iyilik dileyen Tanrı, şaha dedi ve Keyûmers ilk padişah oldu.” şeklinde anlamlandırabileceğimiz

Didi şâha ol Hakîm-i nîk-hâh
Kim Keyûmers oldı evvel pâdişâh
Ahmedî[32]

beytinde, Kiyûmers'in ilk padişah olduğu açıkça belirtilmektedir. Her şeyi adaletle yöneten ve güzellikler isteyen Tanrı'nın emriyle gerçekleşen bu hükümdarlık; iyiyi kötüyü, haklıyı haksızı ayırmış böylece Tanrı'nın isteği gerçekleşmiştir. Çünkü Tanrı iyiliği ister. Taberî ve Firdevsî de Ahmedî ile aynı doğrultuda düşünmekte eserlerinde Kiyûmers'in ilk padişah olduğunu belirtmektedirler.

2.I.2. Giz

Ayrıca Ahmedî eserinin devamında; “O Keyûmers büyük tufan olmadan önce dağda bir mağara içinde gizlenmişti.” anlamındaki

Tagda bir gâr içre olmışdı nihân
Ol Keyûmers olmadın Tûfân ayân
Ahmedî[33]

beytinde Kiyûmers'in Tanrı'nın emriyle padişah olmadan önce gizlendiği yüce dağdaki mağaradan bilgi vermektedir. Mağara edebiyatta bir giz ve saklanma yeridir. Bu yalnızlığı daha da ileriye götüren durum ise padişahlıktan önce Kiyûmers'in gizlenmek ve insanlardan uzaklaşmak için mağarayı seçmesidir. Mağara yalnızlık sembolüdür.

2.1.3. Yol Gösterici

Ahmedî'nin eserinde Kiyûmers'in insanlarla az görüşmesine rağmen, bir lider olarak, yol gösterici olduğunu gösteren bir beyit de vardır. “Kiyûmers halkın başına lider olduğu zaman, bütün halk onu yol gösterici kabul etti.”

Çün Keyûmers halka oldı kedhüdây

[32] Yaşar Akdoğan, *Ahmedî – İskender-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, mes. 5080
[33] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979, b. 5089

Cümle halk ettiler anı rehnümây

Ahmedî[34]

Kiyûmers, vahşi hayvanları kendisine hizmet ettiren bir insandı. Doğal olarak böyle akıllı biri, insanları da etkiler. Kiyûmers'in huzuruna çıkan halk; kendilerinin en üstünü, en büyüğü hatta en yeteneklisinin kendisi olduğunu söyleyecek kadar ona güveniyorlardı. Ayrıca Kiyûmers, insanlara nasihat verirdi.

2.1.4. İleri Görüşlü

Aşkî, divanında memdûhunu överken Kiyûmers'i diğer Acem kahramanlarıyla birlikte anar. "Siyavûş hasleten güzel huylu, Kiyûmers görüşlü, Minüçehr (gibi) güzel yüzlü, Feridun prensiplidir." anlamındaki

Siyâvûş haslet Keyûmers re'y
Minüçehr tal'at Feridûn şiâr

Aşkî[35]

beytinde Acem kahramanlarının vasıflarını saymıştır. Bu tarz kullanım Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından sıkça kullanılır. Şairler, mitolojik İran kahramanlarını belirgin özellikleriyle eserlerinde zikretmişlerdir. Görüldüğü gibi Aşkî de kasidesinde memdûhunu yüceltmek amacıyla övme aracı olarak bu dört kahramanı zikrederken bunların özelliklerini memdûhta toplamıştır.

2.1.5. Küçük Görme

Nâbî bir beytinde memduhu överken Aşkî gibi Kiyûmers'i diğer Acem kahramanları ile birlikte işler. "(Senin yanında) Hüsrev, Kâvus, Cem, Keyûmers; kim ki? Giv, Ferâmerz, Neriman ve Ruhâm kim oluyor ki?" diye anlamlandırabileceğimiz

Kim ola Hüsrev ü Kâvus u Cem ü Keyûmers
Kim ola Giv u Ferâmerz ü Neriman u Ruhâm

Nâbî[36]

[34] Yaşar Akdoğan, a.g.e.,1979, b. 5094

[35] Nurcan Boşdurmaz, *Aşkî Dîvânı İnceleme-Metin,* Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000, k. 12/28

beytinde görüldüğü üzere Acem kahramanlarının hiçbir vasıfları verilmemiştir. Osmanlı şairleri bu dönemde İran kahramanlarını o kadar iyi tanımaktadırlar ki kahramanların belirgin özellikleri Nâbî tarafından verilmemiştir bile. Telmihle anlatılma yöntemi seçilmiştir. Bu beyitte Kiyûmers ve diğer kahramanlar memdûh övülürken bir kıyas unsuru olarak kullanılmıştır.

Kiyûmers, Klasik Türk edebiyatında ender görülmesine rağmen kaynaklarda geçen hayatı ve özellikleri doğrultusunda şairlerimiz tarafından şiirlerinde işlenmiştir. Osmanlı şairlerinin Kiyûmers'i, özellikleri dışına çıkmadan nitelikleri doğrultusunda işlediklerini görüyoruz. 13.yy. şairi Ahmedî *İskender-nâme*'sinde padişahlığına bilgi verip özelliklerini övmüş, Aşkî, 16.yy.da ileri görüşlüğünü belirtmiş fakat 17.yy. şairi Nâbî tarafından Kiyûmers küçük görülmüştür. Bu Acem kahramanlarının dönemlere göre farklı kullanıldığını da göstermektedir.

2.1.6. SİYÂMEK

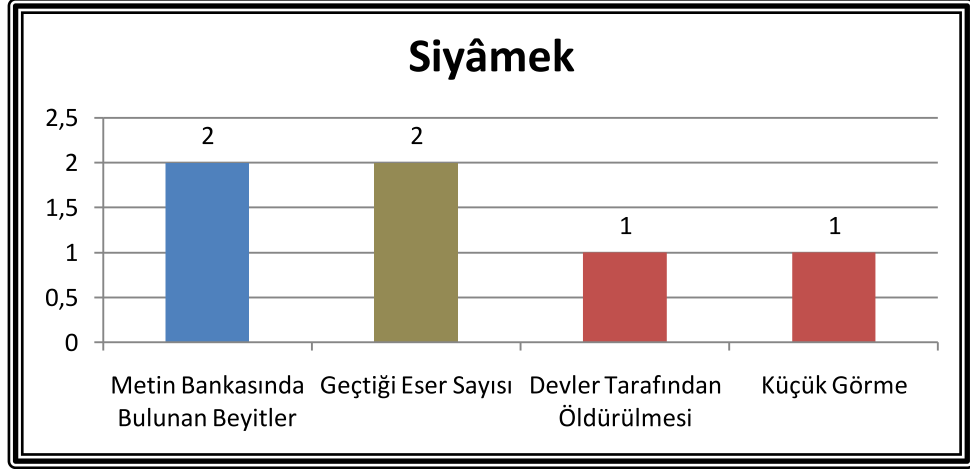
Menkıbevi bir hükümdar olan Kiyûmers'in Şehnâme'ye göre Siyâmek adında güzelliği ve kahramanlığıyla meşhur, ışığını güneşten ve aydan alan, ay yüzlü bir oğlu vardı. Bu oğul Kiyûmers'in neşe kaynağı ve mutluluk sebebiydi. O kadar ki Kiyûmers oğlunun ölümünü düşünerek yüreğini yakıyordu.[37]

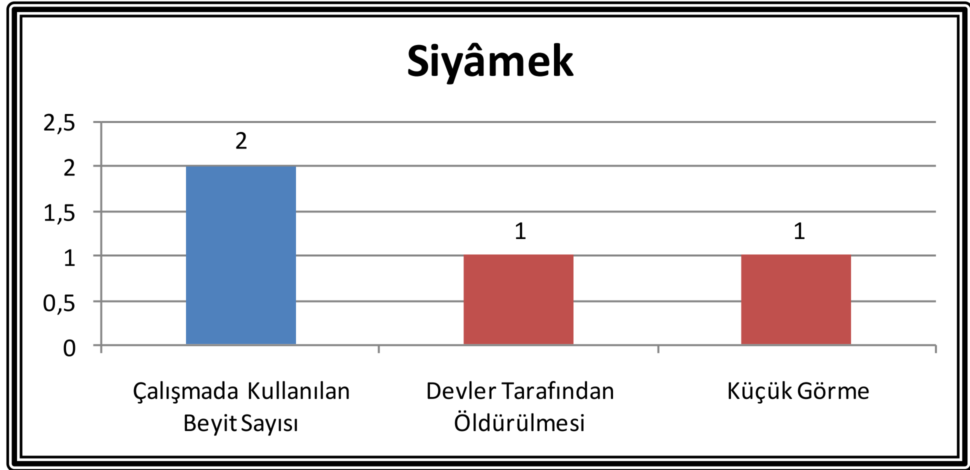
Mecusilerin inanç sisteminde kötülük tanrısı olan Ehrimen'in canavar ruhlu dev bir oğlu vardı. Bu kara dev Kiyûmers'in cengâver oğlu Siyâmek'i savaş sırasında ciğerlerini sökerek öldürdü. Padişah Kiyûmers oğlunun ölüm haberi üzerine; çığlıklar atıp ellerini başına vurarak kendine zarar vermişti. Bir yıl yas içinde geçti. Tanrı'dan gelen bir haberle Kiyûmers, Siyâmek'in intikamını almak için hazırlıklara başladı. Siyâmek'in Hûşeng adındaki oğlu babasının intikamını almak için can atıyordu. Hûşeng, hiç vakit kaybetmeden vahşi hayvanlardan oluşan ordusuyla devler ülkesine gidip devleri kaplan atikliğindeki hızıyla perişan etti. En büyük devin başını

---

[36] Ali Fuad Bilkan, a.g.e.,1997, k. 13/81
[37] Firdevsî, a.g.e.,s. 60-61

kesip derisini yüzdü. Kiyûmers oğlunun intikamını aldıktan bir müddet sonra vefat etti.[38]

2.1.6.1. Devler Tarafından Öldürülmesi

Ahmedî'nin İskender-nâme'sinden Siyâmek'in devler tarafından ortadan kaldırılmasını ve bunun akabinde devlerden nasıl intikamının alındığını öğrenmekteyiz.

Şeh Siyâmek adlu oglı var idi
K'ana âlem âşık-ı dîdâr idi

Bir gün ol şehzâdı bir dîv-i pelîd
Nâgehânî kapup oldı nâ-bedîd

38 Bekir Şişman, Muhammed Kuzubaş, a.g.e., s. 17-18

Ol şeyâtîn-il'anun-çun çoh cidâl
İdüben anları kıldı pâyimâl

Kimini öldürdi kimin kıldı bend
Tâ ki urdılar adını dîv-bend

Ahmedî[39]

2.1.6.2. Küçük Görme

Derzî-zâde Ulvi divanındaki bir kasidesinde Pişdâdiyan sülalesinden Cemşîd dışındaki dört kişiyi küçük görerek kahramanını över. "Keyûmers, Siyâmek, Hûşenk ve Tahmûrs dahi sana; koruyucu, bekçi, kul ve muhafızdır." şeklinde manalandırabileceğimiz

Keyûmers ü Siyâmekle sana Hûşenk ü Tahmûrs
Karakuldur karavuldur yasavuldur dahi çâker

Derzî-zâde Ulvî[40]

beytinde Acem padişahları hor görülmüştür. Bu kullanım tarzı şairlerimiz tarafından hayli benimsenmiş ve sıkça kullanılmıştır.

Siyâmek de Kiyûmers gibi edebiyatımızda adı ender rastlanan kahramanlardandır. 13.yy. şairimiz Ahmedî, eserinin mesnevi olmasının da etkisiyle Siyâmek'in hayatı ile ilgili bilgi verirken 16.yy. şairi Derzî-zâde Ulvî ise diğer Acem kahramanlarıyla birlikte onu memduhunun yanında küçük görmüştür.

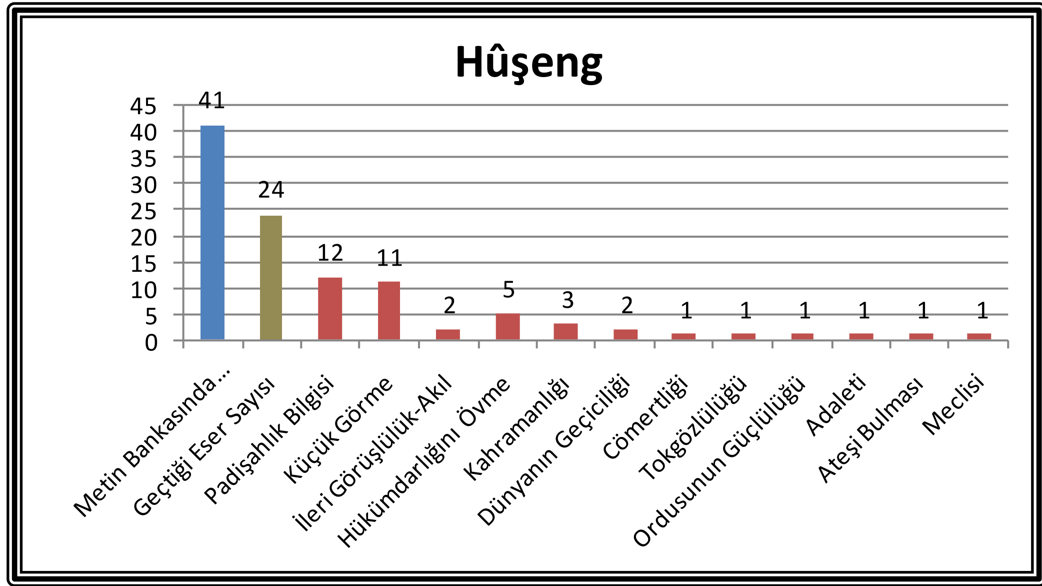
2.2. HÛŞENG DÖNEMİ

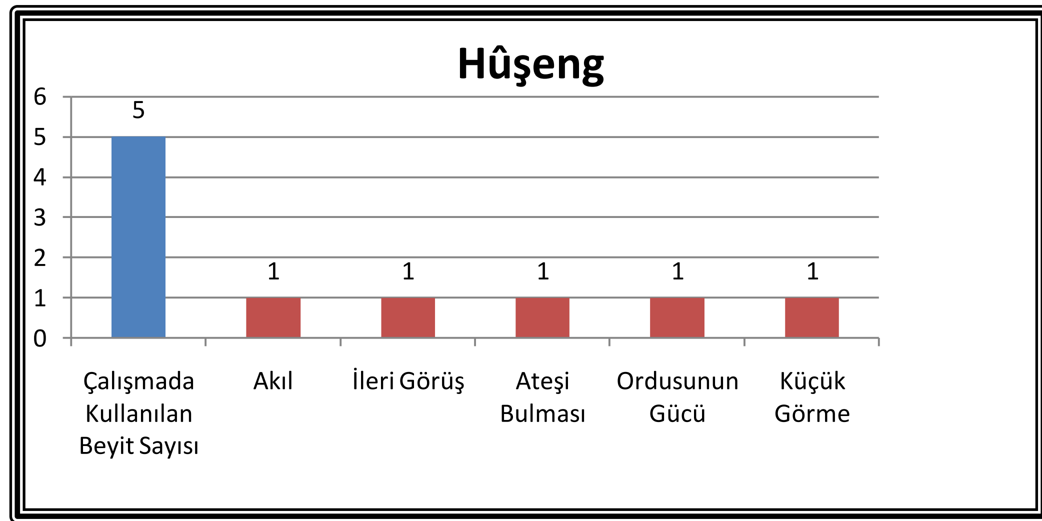
Kiyûmers'in ölümünden sonra padişahlık tahtına Hûşeng oturdu. Zekâsı ve feraseti sayesinde insanlığa büyük iyilikleri oldu. Ünlü bir bilgin olan Hûşeng, ileri görüşlü Tanrı inancı olan biriydi. Fars edebiyatında akıl ve zekâ simgesi olarak bilinir.

---

39 Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979, mes. 5254-5157
40 İsmail Çetin, *Derzî-zâde Ulvî Dîvânı,* Elazığ Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1993, k. 8/26

Dedesi gibi dünyayı imar eden Hûşeng, bir gün dağlarda gezerken bir yılan dikkatini çekti. Bir taş alıp yılana atar. Taş yılana değince bir kıvılcım çıkar. Taşı taşa sürterek tekrar kıvılcım çıkarır ve böylece ateş bulunmuş olur. Hûşeng, bir ateş yakarak Tanrı'nın nuru olduğuna inandığı bu ateşe tapmaya başlar. Ateşe tapmak böylece âdet haline geldi. Hûşeng, ateşin içinde demiri eriterek çeşitli aletler yaptı. Akarsuları kesip tarla sulamayı öğreterek halka çiftçiliği öğretti.[41]

2.2.1. Akıl

Şairlerimizin şiirlerinde kendine az yer bulan Hûşeng genel anlamda kıyas unsuru olarak kullanılmıştır. Mostarlı Ziya'î mesnevisinde Hûşeng'i en önemli

[41] Firdevsî, a.g.e., 2005, s. 62-64

özelliği olan aklı yönüyle kullanmıştır. “Eğer o heybeti ansızın görse, Hûşeng'in aklına zarar erişirdi.” şekliyle anlam verebileceğimiz

Görse o heybeti nâgâh eger
Hûş-ı Hûşenge irişürdi hazer
Mostarlı Ziyâ'i[42]

beytinde, anlatılan kahramanın heybetinin bir an görülmesiyle insanın Hûşeng'in aklına zarar erişebileceği belirtilerek kahramanının heybetinin azameti anlatılmaya çalışılmıştır.

2.2.2. İleri Görüşlülük

Nevres-i Kadîm, bir beytinde Hûşeng'in ileri görüşlülüğünü belirtmiştir. “Gönlüm, bakışının kaplanının çenginin esiri, canım bakışının Huşeng'inin cenginin fedası.”

Gönlüm esîr-i çengi peleng-i nigâhının
Cânım fidâ-yı cengi Hûşeng-i nigâhının
Nevres-i Kadîm[43]

2.2.3. Ateşi Bulması

Sevgilinin bakışı kaplanın bakışı kadar keskindir. Haliyle böyle bir bakış durumunda âşık kaplanın pençesinin tutsağı olur. Ne yapıp istese de bu tutsaklıktan kurtulamaz. İkinci mısradaki “nigâh” sözcüğü Hûşeng'in ileri görüşlülüğü ile alakalı da kullanıldığı için tevriyelidir.

Hûşeng'in en önemli vasıflarından biri olan ateşi bulması Said Giray'ın divanında şöyle geçer “Ey Sa'id, akşam, Hint iklimini ele geçirmek için güya ateş, Hûşeng'in ateş yağdıran kılıcının ışığıdır.” manasındaki

Sa'idâ şam Hind iklîmini teshîr için gûyâ
Ziyâ-yı tîg-i âteş-bârî-i Hûşengdür âteş

---

[42] Gülgendereli, Müberra, *Mostarlı Ziya'i'nin Şeyh-i San'an Mesnevisi,* Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, mes. 234

[43] Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı*, Harvard Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1996, g. 65/1

Said Giray[44]

beytinde şair, Hint iklimini etkilemek, büyülemek için yakılan ateşin Hûşeng'in ateş yağdıran kılıcına ışık olduğunu belirtiyor. Hûşeng'in ateş ile olan ilişkisi anımsatılmıştır.

2.2.4. Ordusunun Gücü

Muvakkit-zâde Pertev de dîvânında Hûşeng'i Şehnâme'de görülmeyen bir Acem karakteri olan Kahraman ile kullanır. "Kahraman'ın bakışının kıskançlığı aşkın kederinin hücumunu görse gönül yolundan Hûşeng'in askerleri geçmiş zannederdi." şeklinde anlamlandırabileceğimiz

Gam-ı aşkun hücûmın görse reşk-i Kahramân gamzen
Sanurdı râh-ı dilden leşker-i Hûşeng geçmişdür

Muvakkit-zâde Pertev[45]

beytinde, edebiyatımızda sevgilinin gözlerinin öldürücü yönünü belirtmek amacıyla olarak nitelendirilen *"Kahraman"*a benzetilmiştir. Âşık'ın sevgiliyle olan mücadelesinin tesiri ve öldürücülüğünden dolayı sevgilinin gözleri Kahraman olarak adlandırılır. Ayrıca çok kişiyi öldürdüğü rivayet edildiği için bu şahsiyete *Kahraman-ı Kâtil* de denilirdi. Bu beyitte de Hûşeng'in ordusunun üstünlüğüne vurgu yapan şair, İran mitolojisinde esatiri bir şahsiyet olan Kahraman ile sevgilinin öldürücü bakışını tasvir etmiş, aşkın sonucunun Hûşeng'in ordusu kadar yıkıcı olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Görüldüğü üzere Kahraman, hem bakışları hem de katilliği ile kullanılmıştır.

2.2.5. Küçük Görme

Nef'î veziriazam Ali Paşa'yı överken Hûşeng'in tacındaki mücevherleri küçük görür. "O, şanı büyük olan hükümdar ve sadrazam öyle biridir ki onun incilerinin döküntüleri Hûşeng'in tacındaki mücevherlerdir." anlamındaki

---

[44] Murat Abalı, *Said Giray Dîvânı Tahlili*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2006, g. 78/5

[45] Ekrem Bektaş, *Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, g.181/2

Sadr-ı azam o cihân-bân-ı azîmü'ş-şân kim
Rîzesinin dürüdür gevher-i tâc-ı Hûşeng

Nef'î[46]

beytinde Ali Paşa'nın incileri o kadar çok övülür ki Hûşeng'in tacındaki mücevherler onunkiler yanında kırıntı kalmıştır. Diğer Acem kahramanları gibi bu beyitte de Nef'î memdûhunu överken Hûşeng'i küçük görmüştür.

Görüldüğü üzere Osmanlı şairleri Hûşeng'i farklı nitelikleriyle sıkça kullanmışlardır. Genel anlamda mesnevilerde padişahlık bilgileri verilirken kaside ve gazellerde Hûşeng'in diğer özelliklerinden bahsedilmiştir. Özellikle hükümdarlığı, ileri görüşlüğü ve kahramanlığı övülürken 17.yy. şairimiz Nef'i'nin başını çektiği on bir şair tarafından kahramanın yanında küçük görülmüştür.

2.3. TAHMÛRES (TAHMURS) DÖNEMİ

Şehnâme'de adı geçen efsanevi İran padişahlarından olan Tahmûres babası Hûşeng'in ölümünden sonra tahta geçmiş ve yedi ülkeyi adaletle yönetmiştir. Tahta oturduktan sonra ilk amacı dünyayı kötü dev Ehrimen'den kurtarmak olan Tahmûres bu arzusuna kısa sürede kavuşmuştur. Ehrimen'i yakalayarak onu at gibi kullanmış, dünyayı Ehrimen’in üzerinde dolaşarak Elburz dağının zirvesine çıkmıştır.[47]

Tahmûres'in, Ehrimen ile mücadelesinin Oğuz Kağan destanı ile benzerlikleri vardır. Oğuz Kağan'ın döneminde de yetişkin bir geyik ile ayı yiyebilecek kadar büyük olan bir canavar vardır. Halka zarar veren bu canavarı Oğuz Kağan öldürerek Tahmûres gibi halkı büyük bir musibetten kurtarmıştı.

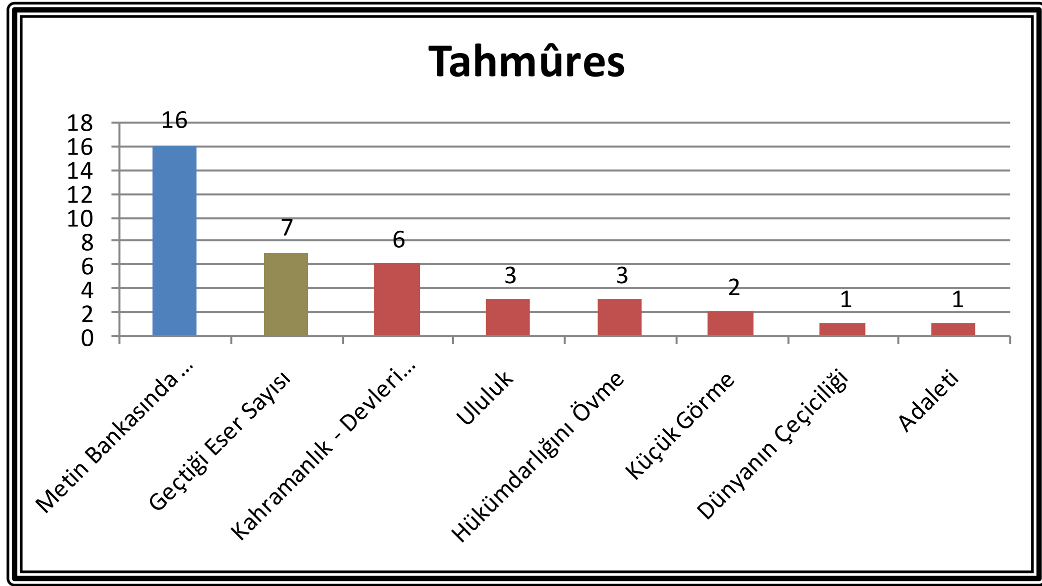
Tahmerûs'un, devleri bırakması karşılığında, devlerden otuz'u aşkın dil öğrendiği rivayet edilir. Büyük dedesi Kiyûmers ve babası Hûşeng'in yaptığı gibi halkının gelişmesi için çok yenilikleri vardır. Halkına hayvanları evcilleştirip arpa ve

[46] Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s.172
[47] Firdevsî, a.g.e., s. 66

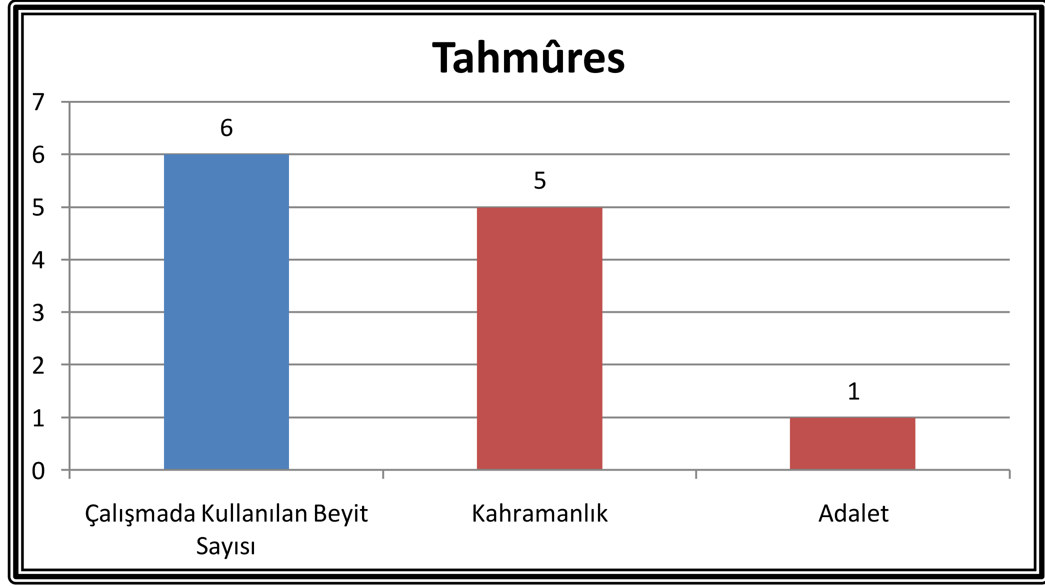
saman yedirmeyi, yün eğirmeyi öğretirken; şahin, atmaca gibi kuşları evcilleştirmiştir.

Putperestlik onun döneminde ortaya çıkmasına rağmen, Tahmerûs, Taberî ve Firdevsi'ye göre Allah'a ibadet eden bir Hüdâperestti. Allah ona o kadar güç vermişti ki devler periler onun elinde yenik düşmüşlerdi. O, ne emrederse, onun emrini yerine getirmişlerdi. Tahmerûs, kimilerine göre yüz, kimilerine göre dört yüz yıl yaşamış, genel bir rivayet olarak otuz yıl hükümdarlık yapmıştır.[48]

Firdevsî, ayrıca onun her gün oruç tutup, geceleri Tanrı'ya dua eden Şeydâsp isminde iyiliksever, temiz yürekli bir vezirinden bahseder. Tahmerûs bu vezir sayesinde kötülüklerden kurtulmuş ve Tanrı'nın nuru yüzüne vurmuştu.[49]

[48] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 681
[49] Firdevsî, a.g.e., s. 66

2.3.1. Kahramanlık

Şairlerimiz tarafından şiirlerde fazla kullanılmasa da Hevâyî'nin divânında Tahmûres redifli bir gazel vardır.

Girince cenge atarmış kemend Tahmûres
Gazabla eyler imiş divi bend Tahmûres

Varırmış üstüne kârın tamâm edermiş anın
Görürse kangı tarafdan gezend Tahmûres

Saf-ı adûya hararetle salıp avlar imiş
Alevli nâr-ı vegada sipend Tahmûres

Mübarizin bulıcak birden eylemezmiş esîr
Edermiş ana yavaslıkla pend Tahmûres

Görürmüş at sürüşün tabımın dilîrâne
Hevâyî sana edermiş pesend Tahmûres

Hevâyî[50]

---

[50]Zehra Vildan Çakır, *Hevâyî (Kuburî- zâde Abdurrahman) Dîvânının Tenkiti Metni ve İncelemesi,* Trakya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1998, g. 13/1-5

Hevâyî'nin bu şiiri, Tahmerûs'un kahramanlıklarını anlatan konu bütünlüğü olan bir gazeldir. Birinci beyitte görüldüğü üzere Tahmerûs'un en büyük özelliği olan devi alaşağı etmesi ve bağlamasına vurgu yapılmıştır. Hevâyî, Tahmerûs'un; zarar, bela gördüğü her işin üstüne gitmesini, düşman saflarına hararetle sardırmasını, kendisine karşı dövüşe kalkışanları hemen esir almayıp yavaş yavaş öğütler vermesini, anlatmaktadır.

2.3.2. Adaleti

Ahmedî, İskender-nâme'de "Pâdişâhî-yi Tahmûres-i Div-Bend" adlı bölümde Tahmûres'in çeşitli özelliklerini vermiştir. "Tahmûres padişah olduğu zaman otuz yıl ülke ve şehir adaletin barındığı yer oldu." anlamını verebileceğimiz

Akıbet Tahmûres olup pâdişâh
Oldı otuz yıl şehr ü iklîme penah
Ahmedî[51]

beytinde, Tahmerûs'un otuz yıllık hükümdarlığı zamanında yönettiği ülkelerin adalet barınağı hale geldiğini anlıyoruz. Bu ilk beyitten sonra da Ahmedî mesnevisinin devamında; Tahmerûs'un adaletli yönetiminden, Allah'a olan inancını halkına nasıl anlatmaya çalıştığından ve halkının nimetlere karşı şükretmesinin gerekliliğini nasıl tembih ettiğinden bahsetmektedir.

Tahmerûs hakkında fazla bilgi bulunmasa da Osmanlı şairleri onu kahramanlığını ve adaletini şiirlerinde belirtmişlerdir. Tahmerûs, Hüdâperest bir hükümdardı. Haliyle Hüsdâperestliğin ölçüsü olarak da halkına adaletli davrandı. Bütün bunların yanında Tahmerûs, devlere söz geçirip hayvanları evcilleştirmeyi de başaran bir hükmüdar olarak bilinir.

[51] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979: 5134

2.4. CEMŞÎD DÖNEMİ

Tahmerûs'un ölümünden sonra Pişdâdiyan ailesinin dördüncü padişahı olarak Cem tahta geçti. Yüzünün güneş gibi parlamasından dolayı ismine *şîd* (güneş) kelimesi eklendi ve Cemşîd diye anılmaya başlandı[52] Şehnâme'ye göre 600 yıl boyunca insanlar, cinler, devler, kuşlar ve periler dünyasının tamamı üzerinde egemenlik kurmuş; hükümdarlığı zamanında dünya huzur ve refahla dolmuştur. Hem hükümdar hem de mûbed olarak tanrısal güç de taşımaktadır.[53]

Osmanlı şiirinde en çok geçen şahıslardan biri olan Cemşîd'e yüklenen vasıfların çoğunun kendisinden önceki Pişdâdiyan sülalesinden gelen şahıslarda da görüyoruz. Özellikle Nevrûz gününün başlangıcı olarak verilen rivayet önemlidir. Ülkesinin dört bir yanını mamur eden Cemşîd, çıkardığı altın, gümüş, yakut, cevher gibi değerli taşlardan sonra karada işinin bittiğini düşünerek büyük gemiler yaptırır. Rivayete göre bu gemilerle ihtişam içinde elli yıl denizlerde dolaşırken devler ve periler tarafından tahtı gök gökyüzüne çıkartılmıştır. Cemşîd'in tahtını gökyüzünde gören halk, padişahın üzerine altınlar, gümüşler saçar. Her yerde çalgılar çalınır, şaraplar içilir. Nevrûz günü başlayan eğlence üç yüz yıl sürer. Bu üç yüz yılda ülkede ne ölen olur ne de herhangi bir afet. Kimsenin başı dahi ağrımaz.

Bütün bu hikmetlerin sonucu Cemşîd kibirlenmeye ve kendini Tanrı yerine koymaya başlar. Onun bu Tanrılık düşünceleri talihinin dönmesine neden olur. Ülkede başlayan kuraklıkla birlikte halk, artık Cemşîd'in hükümdarlığa layık olmadığını düşünmeye başlamıştır. Kıtlığın sebebini Cemşîd'in meczup düşüncelerine bağlarlar. Halkı, Cemşîd'i Arap ülkesinde yaşayan ejderha yapılı Dahhâk'a şikâyet eder. Bunun üzerine Dahhâk, büyük bir orduyla Cemşîd'in sarayına yönelir. Dahhâk'ın büyük ordusu karşısında Cemşîd, Çin denizine saklanır. Yaklaşık

[52] Bekir Şişman, Muhammed Kuzubaş, a.g.e., s.21
[53] Firdevsî, a.g.e., s. 69

yüz yıl burada saklanan Cemşîd, Dahhâk'ın adamları tarafından bulunur ve Dahhâk, Cemşîd'i testere ile keserek öldürür.[54]

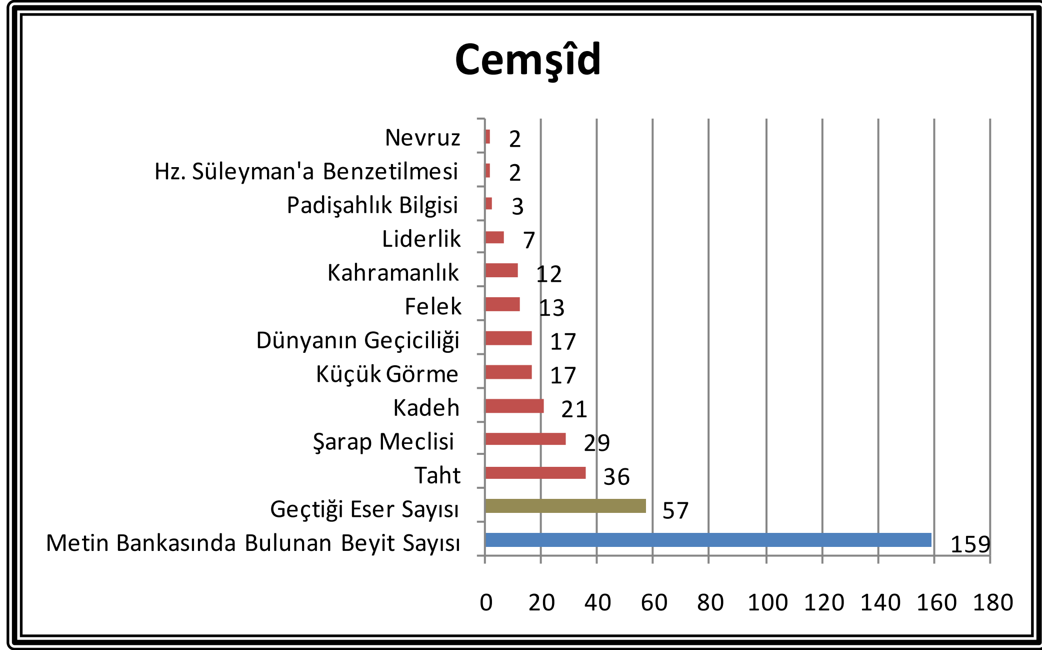
Klasik Türk edebiyatının kabul ettiğine göre şarabı ve şarap kadehini ilk yapan Cemşîd'tir. *Bezm-i Cem, meclis-i Cem* terkipleri sıkça kullanılmıştır. Rivâyete göre Cemşîd; bir kuşu boğazına sarılmış yılandan kurtarır. Kuş da teşekkür mahiyetinde Cemşîd'e bir tohum bırakıp gider. Bu tohumdan bir asma olur. Hizmetçiler bu asmanın üzümlerinin suyunu çıkarıp sarayda bir köşeye bırakırlar. Bir müddet sonra sarayda sürekli başı ağrıyan bir cariye bir gün kendini öldürmek için bu üzüm suyundan içer. Haliyle içer içmez de kendinden geçer. Kendine geldiği zaman baş ağrısının yerini şen, mutlu bir hâl alır. Cariyenin başından geçeni öğrenen Cem, kendisi de şarap haline gelmiş üzüm suyundan içmiş ve bundan sonra bu suyu bütün hastalıklarda kullanmaya başlamıştır. Böylece şarap bulunmuş olur. Özellikle tasavvuf edebiyatında *câm-ı Cem* terkibi, hastalıklara deva yönüyle kullanılmıştır.

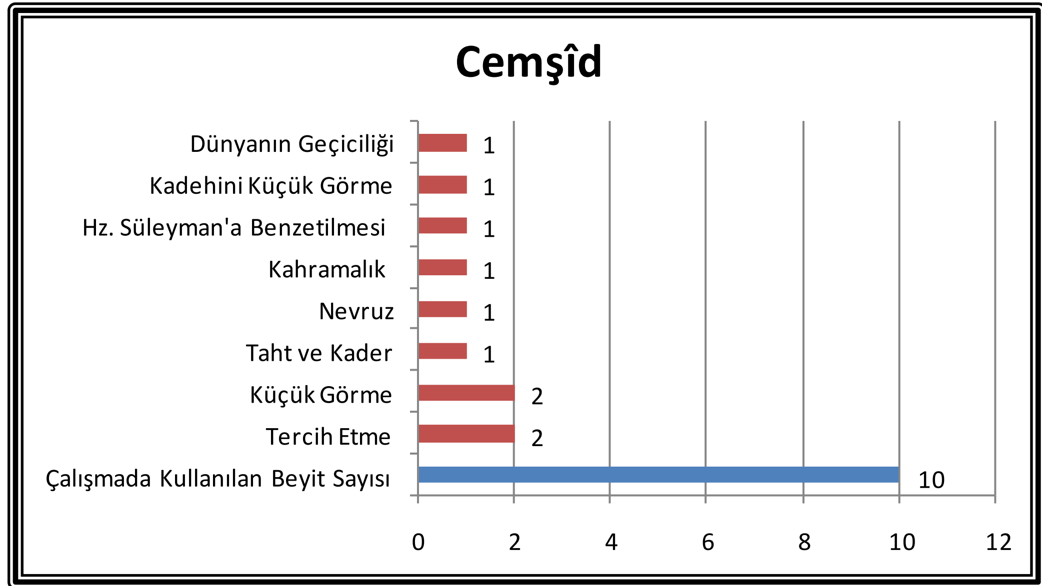
Tıp bilimine ilk ilgi gösteren, ilk hamamı yaptıran Cemşîd'dir. İslam edebiyatlarında zevk ve eğlence simgesi olarak adı ve câmı efsaneleşmiş olan Cemşîd, iktidar ve yücelik sembolüdür. Cömertliği ile de ön plana çıkar. Osmanlı şairleri Cemşîd'i; övgü malzemesi olarak kullanırken şarap, zevk, eğlence ve kadeh unsurlarıyla ve ölümlü olduğu halde ölümü unutmuş olması yönüyle de kullanmışlardır. Çoğu zaman padişahın yanında Cemşîd küçültülmüştür.

Ayrıca bazı kaynaklara göre Cemşîd'in marifet dolu bir kadehi vardı. Bu kadeh, dünyanın her yerini gösteriyor, gelecekle ilgili bilgiler veriyordu. Bu kadehten bir yudum şarap içen bütün dertlerinden kurtuluyordu. Yalnız Şehnâme'de bu kadeh ile Cemşîd değil Keyhüsrev anılır.[55]

Cemşîd, Osmanlı şiirine İran kaynaklı girmesine rağmen kökeni itibariyle nereden geldiği tam belli değildir. Kimilerine göre köken itibariyle Hind kaynaklıdır, kimilerine göre ise Zend-Âvesta kanalıyla Fars şiirine giren eski İran kökenli bir kişiliktir.[56]

[54] Bekir Şişman, Muhammed Kuzubaş, a.g.e., s. 22-23
[55] Bekir Şişman, Muhammed Kuzubaş, a.g.e.,s.21
[56] Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 127

2.4.1. Hz. Süleyman'a Benzetilmesi

Cemşîd uzun süre hükümdarlık yaptığı için bazı kaynaklarda Hz. Süleyman'a benzetilmiştir. Bâkî, “Ey Bâkî, rintlerin halkasına Cem'in yüzüğü, onun Bedahşan lâli (kırmızı dudakları) de kadehtir desem yaraşır.” anlamını verebileceğimiz

Yaraşur halka-i rindâne disem ey Bâkî
Hâtem-i Cemdur anun la'l-i Bedahşânı kadeh

Bâkî[57]

beytinde Cem'in mühür şeklindeki yüzüğü denilerek, rintlerin bezm meclisindeki halka şeklini almalarına, kadeh de yüzüğün Bedahşan lâlinden yapılmış taşına benzetilmiştir. “Bedahşan” Afganistan'da bir şehir olup buradan bol miktarda ve iyi cins lâl taşı çıkarıldığından edebiyatta lâl ile birlikte geçer.[58]

2.4.2. Kahramalık

Yahyâ Bey divanındaki bir kasidesinde övgü unsuru olarak kahramanını Cemşîd’e, Hz Ali'ye ve Efrâsiyâb'a benzetir. “Allah'ın aslanı, gaza kaplanı, cömertlik aslanı, savaş Efrâsiyab'ı ve savaşın (cengin) Cemşîd'i.” şeklinde mana verebileceğimiz

Şîr-i Hudâ peleng-i gazâ haydar-ı sehâ
Efrâsiyâb-ı ma'reke Cemşîd-i kârzâr

Yâhya Bey[59]

beytinde, Cemşîd'in ve Efrâsiyâb'ın savaş meydanlarındaki kahramanlığına vurgu yapılmıştır. Bu kullanım Efrâsiyâb için normal bir kullanım olsa da Osmanlı şairleri Cemşîd'i savaş meydanlarında tasvir etmemişlerdir. Burada Cemşîd'in kudretine dayanarak memdûha övgü yapılmıştır. Bu şekilde Osmanlı padişahlarının Cem ile kıyaslanıp yüceltilmesi sıkça görülür.

2.4.3. Nevruz

Cevrî bir beytinde Cem'i nevruz, Keyhüsrev'i de bayram olarak kullanmıştır. “Nevrûz Cem'i ile bayram Keyhüsrev'i aynı mecliste bulundu. Felek, güneşin kadehini zevk ile döndürse zamanıdır.” anlamındaki

Cem-i nevrûz ile Keyhüsrev-i îd oldu hem-meclis
Felek şevkile gerdân etse demdür câm-ı hûrşîdi

Cevri[60]

---

57 Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânî,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, g.32/5
58 Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004: 428-431
59 Mehmet Çavuşoğlu, *Yâhya Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, k. 10/17

beytinde nevruz ve bayramın aynı güne denk gelmesi anlatılmıştır. Böyle özel bir gün varsa eğer eğlence meclislerinin kurulmaması düşünülemez. Bu tür eğlence meclislerinde de Cem bulunmalıdır. Bahar mevsimi zevk ve eğlence meclisidir. Güzel bahçelerde eğlence meclisleri düzenlenir. Şair de diyor ki böyle bir günde feleğin aşk meclisinde kadehi zevk ile döndürmesinin tam zamanıdır. Edebiyatımızda bahar ve aşk meclisleri ayrı düşünülmez. *"Bağ-ı bezm"* gibi kullanımlar sıkça görülmektedir. Ayrıca hem bayram hem de nevruz olan bir günde aşk meclislerinden elini eteğini çekmiş insanların bile bu meclislere tekrar uğrama zamanıdır. Bu beyitte Cem önemli özelliği nevruz ile birlikte kullanılmıştır.

2.4.4. Taht ve Kader

Şeyh Galip, Cem'in kudretini ve saltanatının ihtişamını belirttiği; "Alın kırışıklığının acısını (sersemliğini) çekmem, maceracı Cem'in başına gelenler bana Çin kadehinin üzerindeki gül gibi görünür." manasını verebileceğimiz

Çekmem humâr-ı çîn- i cebîn sergüzeşt-i Cem
Nakş-ı gül-i piyâle-i Fağfurdur bana
Şeyh Gâlib[61]

beytinde Cem'in bütün bu saltanat ve ihtişamına rağmen bile kaderini değiştiremediğini belirtmektedir. İnsanın alın yazısını değiştirmek mümkün değildir. Şeyh Gâlip de alın kırışıklığının zamanla ve yaş ilerledikçe oluştuğunu ve bunun acısını çekmeyeceğini nasıl olsa başa gelecek olan her şeyin zamanı geldiğinde olacağını anlatmaya çalışır. Cemşîd'in üç yüz yıl ölümü bile önlemesine rağmen tahtını kaybedip Dahhâk'ın testeresiyle ölmesi onun alın yazısını değiştiremediğini ve ölümlü olduğunu göstermektedir.

2.4.5. Küçük Görme

Bâkî, bir kasidesinde Feridun Bey'in yeni yaptırdığı sarayını överken bu sarayı Cemşîd'in şarap meclisine benzetmiş ve Cem'in meclisini yapılan saray

---

[60]Hüseyin Ayan, *Cevri, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum, 1981, syf. 498/b.2
[61] Muhsin Kalkışım, *Seyh Gâlib Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, g. 1/7

yanında küçük görmüştür. “(O saray) Altın işlemeli camlarla acayip şahane bir meclistir. Cem böyle güzel meyhaneyi düşünde görmemiştir.” anlamındaki

Murassa camlarla bir aceb şâhâne meclisdür
Düşinde görmedi Cem böyle işret-hâne-i zîbâ

Bâkî[62]

beytinde Cem'in sarayı, Feridun Bey'in sarayının yanında küçük görülmüştür. Şair, bu sarayda kurulacak meclisleri hayal ederek Cem'in meclislerinin de bu meclislerin yanında pek bir öneminin olmadığını belirtir. Bâkî, sarayın camlarını kadehe benzetirken sarayı da kendisinin en çok bulunmaktan mutlu olduğu meyhaneye benzetmiştir. Öyle ki böyle bir meclis Cem'in havsalasına bile sığmaz. Cem'in meyhanesinde sadece şarap bulunurken bu işret hanede farklı tatlarda şerbetlerde bulunmaktadır. Ayrıca Bâkî'nin Osmanlı İmparatorluğunun en şaşaalı dönemlerinde yaşadığını bilmekteyiz. Acem kahramanlarının ve vasıflarının bu dönemde hakir görüldüğü görülmektedir.

Yahyâ Bey farklı bir beytinde, şairlerimizin sıkça kullandığı bir kıyaslama unsuru olarak memdûha karşı Cemşîd'i bir kıyas malzemesi yapmayı ar saymaktadır. “Seni, bu cömertlikte eğlence meclisinde ve savaşta görenler, (senin) yanında Rüstem'i ve Cem'i anmaya utanırlar.” Anlamındaki

Gören seni bu cûd ile rezm ile bezmde
Yanunda Rüstem u Cemi anmaga ide âr

Yâhya Bey[63]

beytinde Cem, bir önceki beyitte Efrâsiyâb ile birlikte kullanılırken burada Rüstem ile kullanılmıştır. Yâhya Bey, memdûhunu bu iki karakterden üstün tutmaktadır. Hatta o kadar ki memdûhun yanında, Cemşid ve Rüstem'in adını anmaya utanılmaktadır. Memdûh, meclise girdiğinde diğerlerini anmak gereksizdir. Ayrıca Cem, cömertliği ve meclisi yönüyle de bu beyitte anılmıştır.

[62] Sabahattin Küçük, a.g.e., 27/5
[63]Mehmet Çavuşoğlu, a.g.e., 1977, k.55

2.4.6. Kadehini Küçük Görme

Şeyhülislam Bahâyî de divanında Cem'in cihanı gösteren kadehi ile dünyanın sıkıntılarını unutturan kadehi karşılaştırır. "Dünyanın dertlerini unutturan kadeh dururken kim Cem'in dünyayı gösteren kadehini elinde tutmak ister." anlamındaki

Dururken câm-ı mihnet-sûz-ı âlem kim kabul eyler
Ele girmiş tutalım sâgar-ı gîtî-nümâ-yı Cem

Şeyhülislam Bahâyî[64]

beytinde Cem'in bütün dünyayı gösteren kadehini küçük görmektedir. Onun için önemli olan dünyanın sıkıntılarını unutturan kadehtir. Bilindiği üzere şarap içildiği zaman insana bir rahatlık ve uyuşukluk verir. Tabii ki bu beyitte kullanılan *câm* tasavvufi anlamdadır. Haliyle âşık, maddi olarak kadehe bakıp da gelecekten haber almak yerine manevi aşk şarabını tercih etmiştir. Beyitte; câm, ele girmek ve sâgar-ı gîtî- nümâ-yı Cem kelimeleri arasında tenasüp vardır.

2.4.7. Tercih Etme

Osmanlı şairlerince Cemşîd'in kadehinin değeri sevgilinin dudağından kaynaklanmaktadır. Sehmî divanında, "Elimde senin dudağının değmediği Cemşîd'in kadehi bile olsa gönlüm şen olmaz. Senin yanağının olmadığı eğlence meclisimin ışığı güneş olsa ışık vermez." anlamındaki

Lebünsüz câm-ı Cemşîd olsa destümde safâ virmez
Ruhunsuz şem -i bezmüm âftâb olsa Ziyâ virmez

Sehmî[65]

beytinde, şarap içilen ve eğlence meclisini simgeleyen bir kadeh söz konusudur. Sevgilinin dudakları *câm-ı cem* olarak bilinse de buradaki kullanım kadehin üzerindeki dudak izidir. Öyle ki kadehi değerli kılan Cem'in kadehi olması değil sevgilinin dudağının kadehe değmesidir. Sehmi, çoğu şairin yaptığı gibi Cemşid'in kadehi ile sevgilinin dudak izini kıyaslamış, dudak izini daha değerli görmüştür.

---

[64]Harun Tolasa, *Seyhülislam Bahâyî Dîvânından Seçmeler,* Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s. 206

[65]Elif Dirican, *Sehmi Dîvânı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007, g.44/1

Fuzûlî, bir beytinde makam olarak Cemşid'in meclisini istemediğini kendisine şaraphanenin yeteceğini belirtir. "Fuzûlî, Cem ve Cemşîd'in makamını istemem. Bana devlet (makam) olarak şaraphane yeter." şekliyle anlamlandırabileceğimiz

Fuzûlî istemezem mesned-i Cem ü Cemşîd
Bana nişimen-i devlet şarâb-hâne yeter

Fuzûlî [66]

beytiyle âşıkların dünyada makam, mevki peşinde koşmadıkları açıkça belirtilmiştir. Onlar için en iyi makam; kuytu ve harabe köşelerde insanların uğramaya çekindikleri şaraphanelerdir. Sevgilinin aşkının sarhoşluğu yeter de artar aşk ehline. İzbe köşeler sevgili ile buluşmak için en ideal yerlerdir. Kuytu köşeler, sakin yerler oldukları için âşık, sevgiliye aşkını riyasız bir şekilde gösterebilir. Osmanlı şairleri şiirlerinde çoğu zaman Cem'in meclisi ile kendi meclislerini karşılaştırmışlar ve her zaman kendi meclislerinin üstünlüğünü belirtmişlerdir. *Devlet* kelimesi ayrıca *talih* anlamında da kullanılarak şaraphane talihli bir mekân olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Şair ayrıca bu beyitte hem Cem ismini hem de Cemşîd'i kullanmıştır.

2.4.8. Dünyanın Geçiciliği

Şeyhülislam Yahya bir beytinde safa kadehinin Cemşîd ile birlikte gömüldüğünü belirtir. "Ey safa kadehini arzulayan kişi, boşuna özenme, isteklenme safa kadehini Cemşîd ile birlikte gömdüler." manasını verebileceğimiz

Ey câm-ı safâ tâlibi bîhude özenme
Cem'le bile defn eylediler câm-ı safâyı

Seyhülislam Yahya[67]

beytinde şair dünyanın geçiciliğini Cemşîd'in kadehinin de kendisiyle birlikte gömülmesiyle anlatmaya çalışmaktadır. Aşk meclislerinin safa kadehini isteyen âşıklara boşuna heveslenmeyin o kadeh Cem ile birlikte mezara girdi, diyor. Safa kadehi, hayat ve zevk kadehi olarak da bilinir. Gönül şenliği, kedersizlik, neşe,

---

[66]Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, g. 80/7

[67] Halil Erdoğan Cengiz, *Divan Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1983, syf. 498, g. 2

Cemşîd döneminin özellikleri iken artık keder, hüzün, ızdırap zamanıdır. Bu tür özelliklerle gerçek âşık ortaya çıkar.

Cemşîd, Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından en çok kullanılan şahıslardandır. Çemşîd için yapılan benzetmeler daha çok efsanevi ve mitolojik yönünü belirtmek içindir. Saltanatındaki kudreti, şarabı buluşu, kadehi ve düzenlemiş olduğu meclisleri ile şairlerimize konu olmuştur. Özellikle Cemşîd'in şarabı buluşu edebiyatımızı çok ekilemiştir. Mevlana da *Divan-ı Kebir*'de Şems'e Cemşid'in şarabını kullanarak seslenir. Mevlana: "Gönülden derdi, gamı aldın, gönlümüzü kederden gamdan azad etti. Gönül ilk şarabı yapan efsanevi hükümdar Cem'in küpü gibi oldu. Bu kadeh senin için parlar durur. Ey can! Artık meydana çık!"[68] sözleriyle gönül'ü Cem'in şarap küpüne benzetmektedir. Şairlerimiz Cemşîd'i her zaman övmemişler daha çok kasidelerde olmak üzere memduhlarının yanında küçük görmüşlerdir. Bazen de dünyanın geçiciliğini göstermek için Cemşîd gibi kahramanın bile dar bir mezara mahkûm olduğunu belirtmişlerdir.

2.5. DAHHÂK DÖNEMİ

Şehnâme'ye göre, Cemşîd'in İran hükümdarı olduğu dönemde halkına karşı cömert ve merhametli bir padişah olan Mirdâs, bir Arap memleketi olan ülkesini huzur içerisinde yönetmekteydi. Mirdâs'ın oldukça çirkin, kötü ahlaklı olmasına rağmen kahraman kabul edilen Dahhâk isminde bir oğlu vardı. Bu oğul, bin at sahibi olduğu için *Bîveresb* lakabıyla bilinirdi. Bir gün kötü huylu Dahhâk, İblis'in aldatması ve tahta geçme hırsıyla babası Mirdâs'ı kuyuya düşülerek öldürür.[69]

İblis bu olaydan sonra, Mirdâs'ın ölümüyle tahta geçen Dahhâk'a güzel bir genç gibi görünüp onun aşçısı olur. Yaptığı enfes yemeklerle Dahhâk'ı etkiler ve Dahhâk, onu çağırtarak: "Dile benden ne dilersen!" deyince İblis Dahhâk'ın iki omzundan öper. Dudaklarını değdirdiği yerlerden iki tane yılan ortaya çıkıverir.

---

[68] Mevlana, Divan-ı Kebir, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, c. 5/ 2174

[69] Firdevsî, a.g.e., s. 73

Birçok denemeye rağmen yılanlardan kurtulamayan Dahhâk'ın imdadına yine İblis yetişir. İblis bu sefer bir doktor kılığındadır. İblis, yılanlara taze beyin yedirilmesi gerektiğini aksi halde Dahhâk'ın vücudunu yemeye başlayacaklarını söyler. Padişahın emriyle her gün iki gencin öldürülmesi ve beyinlerinin yılanlara yedirilmesinden dolayı bütün halk yılanlara yem olma sırasının zamanını merakla beklemekteydi.

Dahhâk, Cemşîd'i öldürdükten sonra İran'ın da hükümdarı oldu. İranlılar, bir Arap'ın başlarında hükümdar olmasını kabul edemedikleri için Dahhâk'ı dev olarak tanımlarlar.

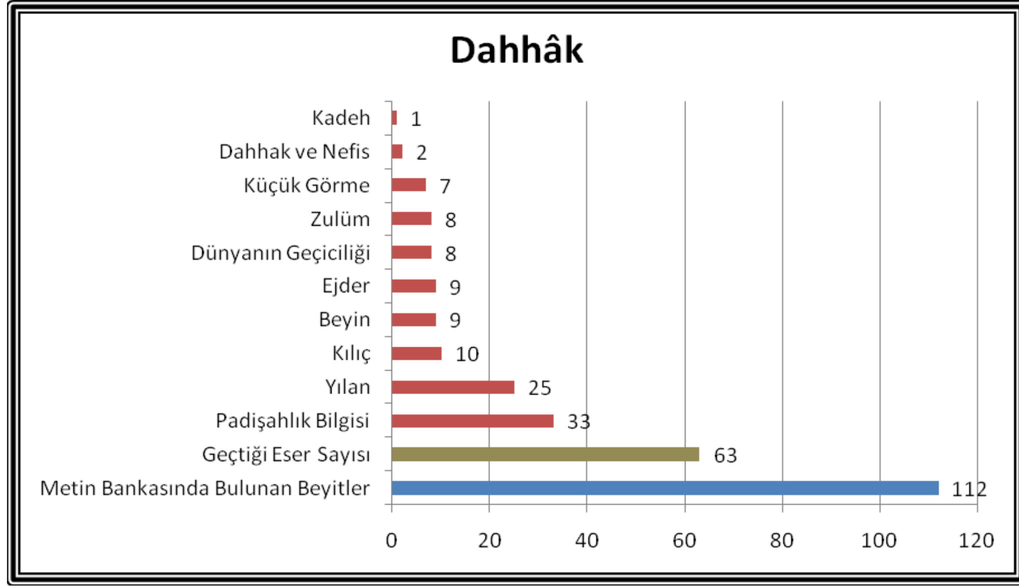
Arap ülkesinde Ermayil ve Kermayil isminde temiz dinli iki insan vardı. Bu iki insan saraya aşçı kılığında girip her gün bir kişiyi öldürüp diğerinin yerine de bir koyun keserek bu iki beyni yılanlara yedirdiler. Böylece her gün bir kişiyi kurtarıyorlardı.

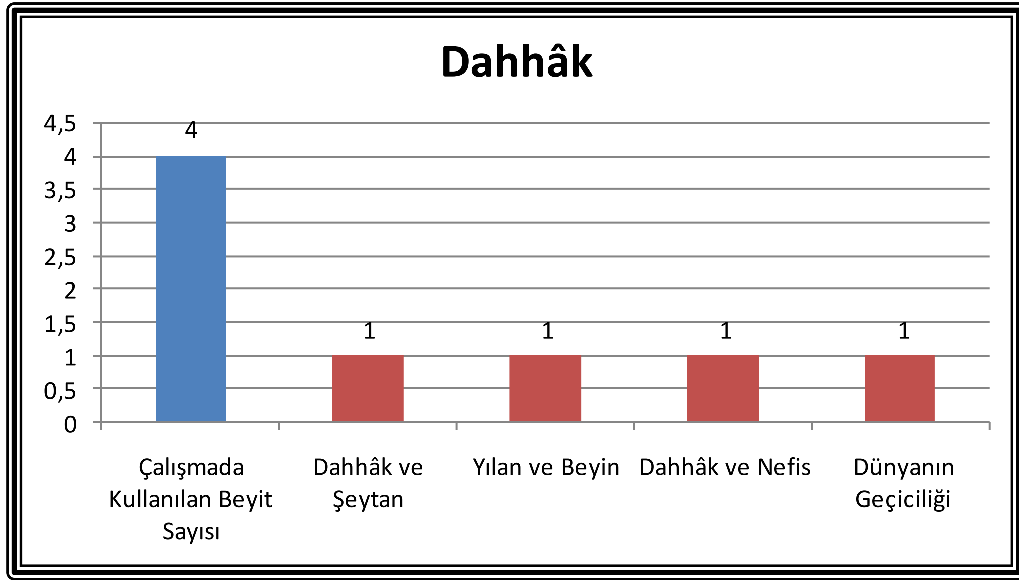
Zulmü artarak devam eden Dahhâk bir gün rüyasında kendisinin kafasının gürzle parçalanarak öldürüldüğünü görür. Cesur bir rüya yorumcusu, Feridun adlı henüz doğmamış bir çocuk tarafından bu şekilde öldürüleceğini söyler. Dahhâk bu kehanet doğrultusunda Feridun'un babası Abtin'i öldürür. Feridun'u bütün aramalarına rağmen bulamayan Dahhâk Feridun'un evini yakar.

Ayrıca Firdevsî, Dahhâk'ın döneminin bin yıl sürdüğünü ve bütün dünyanın onun hükmünün altına girdiğini bildirir. O dönemde akıllı insanların güzel özellikleri kalmamıştır. Akılsızlar amaçalrına her yerde ulaşmışlardır.[70]

Dahhâk birçok mitolojik öğenin iç içe geçtiği bir karakterdir. Bütün Şehnâme boyunca zalimliğin, zulmün ve şerrin temsilcisi olarak anılmıştır. Şairlerimiz tarafından da bu özellikleriyle sıkça kullanılırken ayrıca omzundaki yılanlarla da anılır. Dahhâk'ın omzundan salınan yılanları sevgilinin saçlarına da benzetilmiştir.

[70] Firdevsî, a.g.e., s. 78

2.5.1. Dahhâk ve Şeytan

Ahmedî İskender-nâme'de Şeytan'ın Dahhâk'ın yanına kılık değiştirip çıktığını belirtir. “İblis bir gün çehresini değiştirdi. O melun Dahhâk'ın huzuruna çıktı.” anlamındaki

Degşürüp İblîs bir gün sûretin
Geldi Dahhâkün katına ol La’în

Ahmedî[71]

[71] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979:5215

beytinde hem İblis hem de La'în isimleri bir arada kullanılmıştır. La'în, Hz. Muhammed'in şeytana seslenirken ‘rahmetten yoksun olunacak kişi’ manasında kullandığı hitap kelimesidir.

2.5.2. Yılan ve Beyin

Hayâlî Bey, kötü niyetli kişilerin amaçlarını taze beyin yiyen Dahhâk'ın yılanlarına benzetir. “Fenalık yolunda olan her kişinin bir dileği olduğu gibi Dahhâk'ta da beyin içen yılanlar varmış.” manasını verebileceğimiz

Her fenâ ehline bir ser-rişte-i maksûd imiş
Mâr-ı magz-âşâmlar kim var imiş Dahhâkte

Hayâlî[72]

beytinde düşünceleri fesat olan kişilerin fikirleri ile Dahhâk'ın yılanları aynı görülmüştür. Bu kötü fikirler aynı beyin içen yılanlar gibidir. Burada her gün iki gencin öldürülüp beyinlerinin yılanlara yedilmesine telmihte bulunulmuştur.

2.5.3. Dahhâk ve Nefis

Hayâli bir başka beytinde ise insanın nefsine hakim olamaması durumunda Dahhâk gibi sonunun olacağını belirtir. “Kötü düşüncelerine, nefsinin yılanına uyanlara öğüt için Dahhâk'ın hikâyesi yeterlidir.” şeklinde mana verebileceğimiz

Nefsi ef'îsine zâhir olana
Pend besdir hikâyet-i Dahhâk

Hayâlî[73]

beytinde nefis yılana benzetilmiştir. İnsan nefsi aynı Dahhâk'ın yılanalrı gibi tehlikelidir. Dahhâk'ın şeytanın oyunlarıyla omzundaki yılanları beslemek için her gün iki genci öldürtmesi nefsin yılanlara uyması olarak verilmiştir. Dahhâk da yılanların isteklerini yerine getirerek nefsine uyan bir günahkâr durumundadır.

---

[72] Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, g. 351/4
[73] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992:253/2

2.5.4. Dünyanın Geçiciliği

Dahhâk, Ubeydî'nin bir beytinde dünyanın geçiciliğini belirtmek için kullanılır. "Gülme Şahım! Felek yılanının zehrini bir gün sen de içersin. Bak bakalım! Bu dünya Dahhâk'a kaldı mı?" manasını verebileceğimiz

Zehr-i mâr-ı feleği sen de içersin bir gün
Gülme şâhum bu cihân kaldı mı gör Dahhâk'a
Ubeydî[74]

dizelerinde felek Dahhâk'ın yılanlarına benzetilmiştir. Mutasavvıf bir şair olan Ubeydî şahına seslenerek ahirete hazırlığın gülerek olmayacağını belirtiyor. Sen de bir gün feleğin zehri olan ecel şerbetini içersin Dahhâk'a bak, bu dünya ona da kalmadı, diyerek her insanın sonu olan ölümü padişaha hatırlatıyor. Çünkü Dahhâk yılanlarını genç beyinlerle beslemesine rağmen Feridun tarafından öldürülmüştür.

Kötülüğün simgesi ve kötü varlıkların güçlerinin insana bürünmüş halini yansıtan Dahhak, Osmanlı şairleri tarafından da bu özellikleriyle kullanılmıştır. Nefsin, hırsın, benliğin sembolüdür. Mevlana da *Divan-ı Kebir*'de, öfke ile benliği ortak görür. Öfkenin olduğu yerde benliğin ve nefsin devreye girdiğini belirtirken bu durumlara düşenlere "Yürü git, Dahhâk ol!"[75] demektedir. Lanetli sayılan bir asıldan geldiğine de inanılan Dahhâk gibi zalimler her dönemde olduğu bilinmektedir. Böylece şairlerimiz Dahhâk'ı şiirlerinde kullanarak hem mesaj vermişlerdir hem kötülükleri göstermeye çalışmışlardır.

2.5.5 Gâve (Kâve)

Dahhâk'ın yerine Feridun'un tahta geçmesini sağlayan demircidir. Gâve, Dahhâk'a karşı başkaldırının sembolüdür. On sekiz oğlundan on yedisini Dahhâk'ın yılanlarına kurban veren Gâve, on sekizinci oğluna sıra gelince, kızgın bir şekilde Dahhâk'ın huzuruna çıkar. Dahhâk'ın huzurunda önlüğünü çıkarıp mızrağının ucuna takarak bu deri önlüğü bir başkaldırı sembolü yapmıştır. Gâve, bu bayrakla

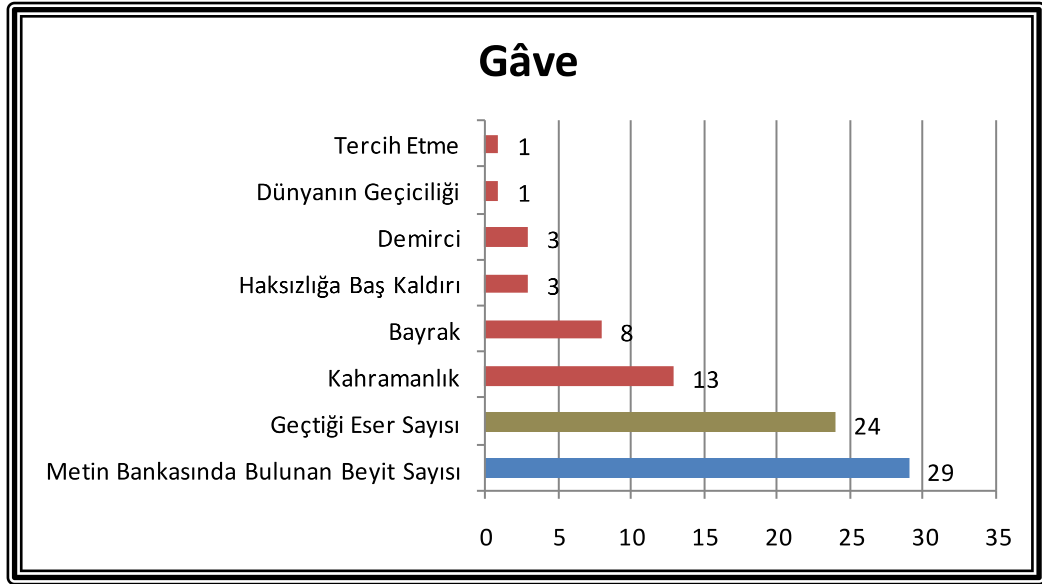
[74] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 149
[75] Mevlana, 2008, c. V, 2198

Feridun'un yanına gider. Halkın da desteğiyle Feridun, Dahhâk'ı tahttan indirir ve kendi hükümdar olur.

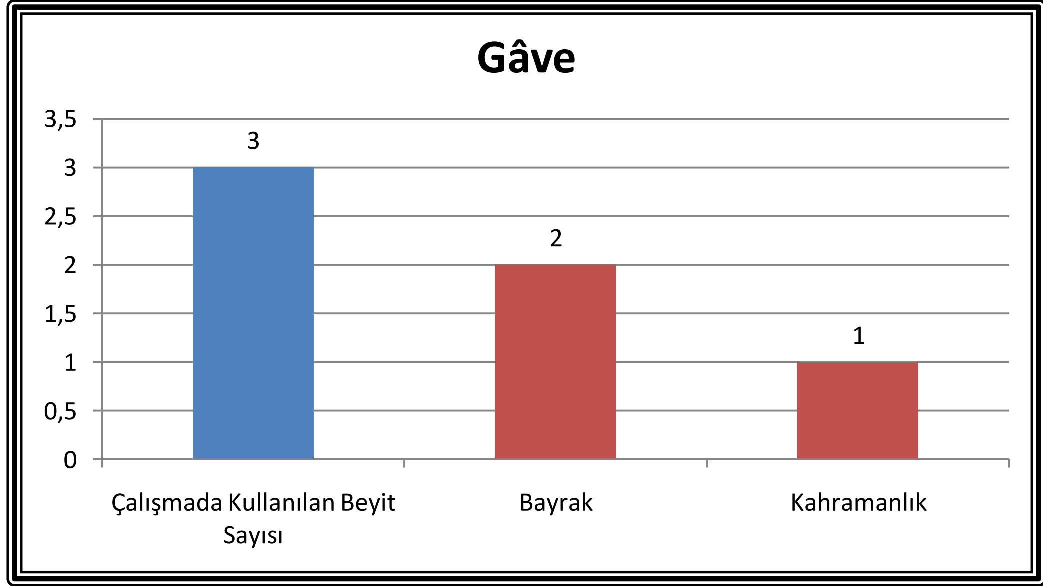
Ayrıca Feridun bu günün hatırasına Gâve'nin deri parçasından oluşan bayrağını kutsal kabul ederek mücevherlerle süsler. Bu sancak Fars mitolojisinde ve edebiyatında zulme uğramış halkın başkaldırısının sembolüdür.[76]

Şehnâme'de Dahhâk, adamlarına huzurunda kendisine karşı gelip tutanağı imzalamayan Gâve'ye zarar vermemesinin nedenini şöyle açıklamıştır: "Şimdi benim söylediklerime şaşıracaksınız. Gâve saraya girip de sesi kulağıma ulaşınca onunla aramızda demirden bir dağ peyda oldu sanki."[77]

Gâve, şairlerimiz tarafından çoğu zaman Dahhâk ile birlikte kullanılır. Adaletsizliğe, zulme karşı başkaldırı sembolüdür. Musa peygamberin Firavun'a karşı direniş yönü ve Yunan mitolojisinde Promete'nin özellikleri Gâve'ye çok benzemektedir.

[76] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 452
[77] Firdevsî, a.g.e., s. 89

2.5.5.1. Bayrak

Nâilî, Sultan Mehmed'e sunduğu bir kasidesinde Gâve'nin bu başkaldırışının sembolü olan bayrağını işlemiştir. "(Sultan Mehmet'in) Adalet ve insaf bayrağı, demirci Gâve'nin Dahhâk'ın zulmünü kahır ettiği gibi kahır etsin!" anlamındaki

Râyet-keş-i adâlet ü kahr ede
Dahhâk-ı zulmü Gâve-i âhengerân gibi

Nâilî[78]

beytinde Sultan Mehmet'in adaletine vurgu yapılmıştır. Bu adalet ve merhamet dalgalanan bir bayrağa benzetilmiştir. Üstelik şair Sultan Mehmet'in bu insaf ve adalet bayrağının Gâve'nin Dahhâk'a karşı gelen deri önllüğü gibi zulme karşı güçlü ve lanetleyici olmasını istemektedir.

Sümbülzade Vehbi'nin Türkçe-Farsça manzum eseri *Tuhfe-i Vehbi*'de de Gâve ve bayrağı Dahhâk ile birlikte kullanılmıştır. "Gâve'nin şu deri bayrağı ki demirci Gâve onunla Dahhâk'ı perişan etmiştir." manasını verebileceğimiz

Direfş-i Gâveyâni şol deri bayrak ki itmişdür
Demirci Gâve Dahhâki anunla eyledi ber-bâd

Tuhfe-i Vehbî[79]

[78] Haluk İpekten, *Nâilî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s.159, k.10/40

beytinde Gâve'nin bayrağının ne kadar önemli olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Öyle ki şair bu bayrağın toplumları ve hükümdarları manevi olarak güdüleme gücünden bahsetmektedir. Toplumun Dahhâk'ı tahttan indirmesine rağmen burada olay sadece bayrağa yüklenerek ad aktarması yapılmıştır.

2.5.5.2. Kahramanlık

Ziya Paşa bir beytinde sıradan bir insan olan Gâve'nin Dahhâk'ın tahtını perişan ettiğini belirtir. "Habeşli bir köle talih ile dünyaya sultan olur. Bir Gâve Dahhâk'ın bütün mülkünü perişan eder." anlamındaki

Bir abd-i Habeş dehre olur baht ile sultân
Dahhâk'ın eder mülkünü bir Gâve perişân
Ziya Paşa[80]

mısralarında kimin başına ne zaman kim tarafından ne geleceğinin bilinmediği belirtilmiştir. Hiç kimse gücüne ve zenginliğine güvenerek hareket etmemelidir. Çünkü her şey yaratıcının elindedir. Köle de olsa sultan olabilen insanların olduğu dünyada haliyle sıradan bir demirci iken Dahhâk'ın tahttan inmesine neden olan Gâve de vardır. "Güzelliğine güvenme bir sivilce yeter, zenginliğine güvenme bir kıvılcım yeter." sözünü Ziya Paşa Acem kahraman Gâve'yi kullanarak bize aktarmıştır. Gâve gibi bazı kahramanların başına vurulup da lokmaları alınmak istenilirse eldeki iktidar da Dahhâk örneğinde olduğu gibi can verilerek kaybedilebilir.

Gâve, zulme uğramış muhtaç halkların direniş sembolüdür. Özellikle demirci elbisesi başkaldırının bayrağıdır. Şairlerimiz de bu kahramanı bu özellikleriyle kullanırken az da olsa birkaç yerde dünyanın geçiciliği belirtmek için işlemişlerdir. Bazı durumlarda istiğna halindeki şairlerimizin yanında köhne çanak çömlek Gave'nin bayrağından değerli olurken bu çanak çömlek bayrağa tercih edilmiştir. Bu, bir iki örnek dışında genel anlamda Gâve şairlerimiz tarafından baskıcı yönetimden kurtuluş sembolü olarak kullanılmıştır.

---

[79] Atabey Kılıç, *Tuhfe-i Vehbî*, Turkish Studies, 1.Cilt 4. Sayı Bahar 2007, s.410-475, mes. 249
[80]İskender Pala, a.g.e., 2010, s.163

2.6. FERİDUN DÖNEMİ

Pişdâdiyan sülâlesinin altıncı hükümdarı olan İranlı meşhur padişahtır. Cemşîd'in sülâlesinden olup Gâve'nin güdülemesiyle Dahhâk'ı tahttan indirerek hükümdar olmuştur. İran tahtında 500 yıl hükümdarlık yaptığı rivayet edilir.[81]

Şehnâme'ye göre Cemşîd'in soyundan gelen Feridun, Abtin'in oğludur. Abtin, Dahhâk'ın yılanlarına yem olunca oğlunun da öldürüleceğini düşünen Feridun'un annesi Ferânek, yeni doğmuş oğlunu yaylada bir çobana teslim eder. Feridun, bu yaylada şimdiye kadar kimsenin görmediği Pürmâye (Bermâyûn) adındaki ineğin sütüyle büyütülmüştür. Ferânek'e oğlundan ayrı kalmak dayanılmaz acı vermeye başlayınca Feridun'u Pürmâye'nin sahibinden alıp Elbruz Dağı'nda yaşayan dünyadan elini eteğini çekmiş bir pîre bırakır. Bu arada Dahhâk rüyasında başının gürzle vurularak öldürüleceğini gördüğü için Feridun'u aramaktadır. Pürmâye'yi ve çobanı bulup öldürtür.

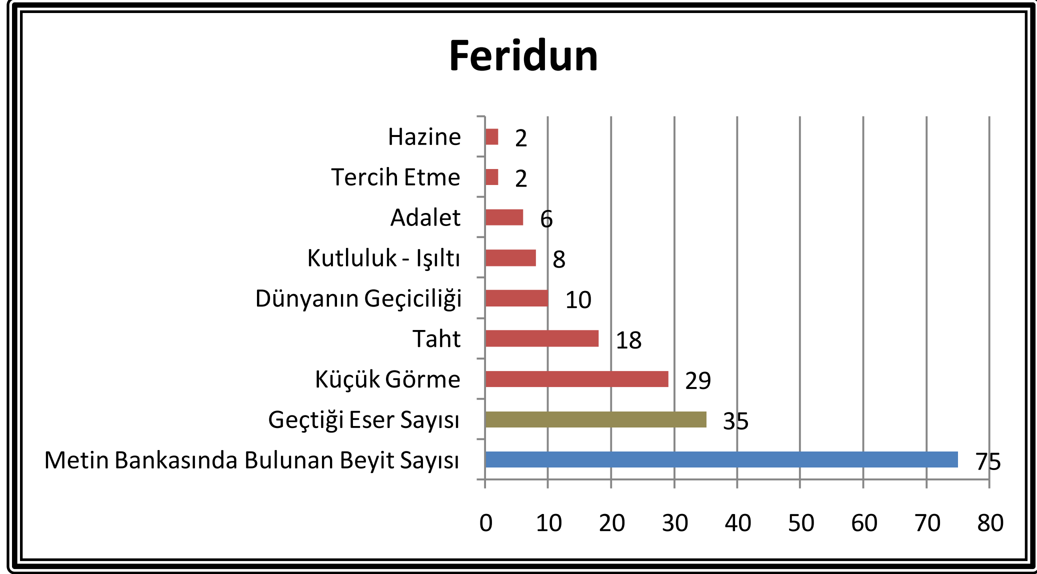
Dahhâk, Feridun'u ve rahat günlerini ararken Feridun büyümüş ve yiğit bir delikanlı olmuştur. Annesinden babasının katilini öğrendikten sonra Gâve'nin de yardımıyla, Dahhâk'ı gürzüyle etkisiz hale getirip Demâvend Dağı'na götürür. Dahhâk'ı bu dağda dibi görünmeyen bir mağaraya kapatan Feridun, Dahhâk'ı kafasından beynine değmeyecek şekilde çiviler ve İran tahtına oturur.

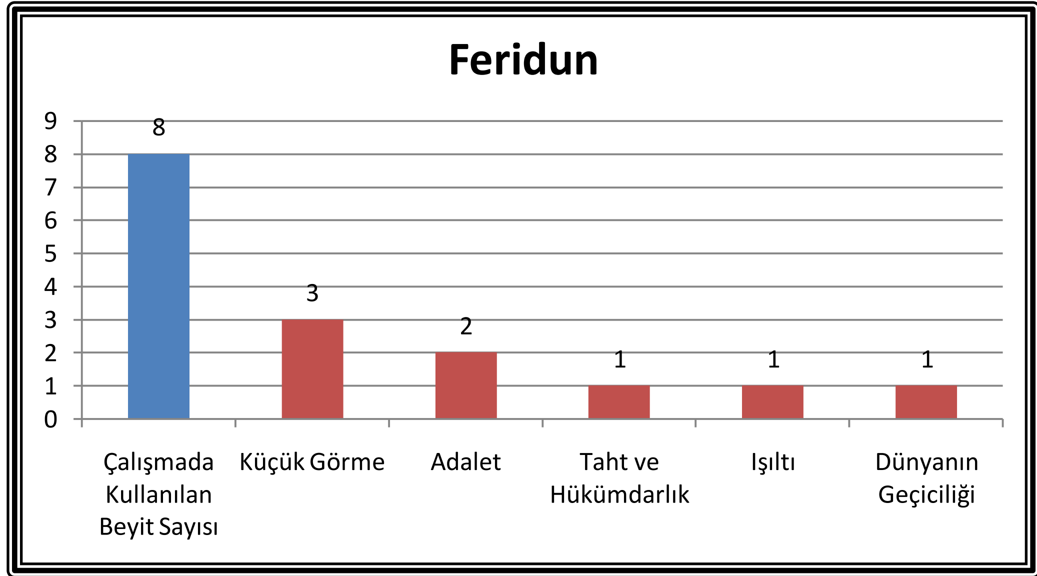
Feridun'un doğumu, çocukluğu ve yetiştirilmesi Hz Musa'nın hayat hikâyesine benzemektedir.[82] Ayrıca Feridun kelimesi Hintli bir Tanrı ya da melek olarak bilinen Teriton'dan bozmadır. Bu melek, yeryüzüne musallat olan Dahhâk ismindeki bir ejderhayı öldürmüştür.

Feridun, Şehnâme'de adaleti, iyilikseverliği doğruluğu ile anıldığı gibi Klasik Türk Şiirimizde de adalet sembolüdür. Ayrıca uzun ömrü, zulmü sona erdirmesi, kahramanlığıyla ve tacıyla da ele alınır. Kasidelerde övülen kişi Feridun'a benzetilir.

[81]Firdevsî, a.g.e., s. 102
[82] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 308

Genellikle yanında diğer Acem kahramanlarıyla kullanılır. Dahhâk'ı öldürmesiyle de ejderha öldüren bir kahraman olarak da bilinir.

2.6.1. Taht ve Hükümdarlık

Nedim, bir kasidesinde övdüğü kişiyi Feridun'a benzetmektedir. “(O) İran'ı kendi egemenliği altında tutarak, Feridun gibi İran'a ve Turan'a hükümdar oldu.” anlamındaki

Alup İrân-zemîni kabza-i teshîrine hâlâ
Ferîdun gibi oldu şehriyâr İrân u Tûrâna

Nedîm[83]

beytinde Sultan III Ahmed, şair tarafından İran'ı Osmanlı topraklarına katması yönüyle övülmektedir. Lale devri Sultanı olan III. Ahmet de Feridun gibi hem İran topraklarını hem de Turan topraklarını egemenliği altına almış, bu yünüyle Feridun'a benzetilmiştir.

2.6.2. Işıltı

"Kerem redifli" kaside geleneği edebiyatımızda 15.yy şairi Şeyhî ile başlamıştır. Cem Sultan da kardeşi Sultan II. Bayezid ile yaptığı taht mücadelesi sırasında Avrupa'da esir bulunduğu dönemde suçunun bağışlanması için 'kerem redifli' kaside yazmıştır. Bu kasidede Sultan Bayezid, Feridun ve Dârâ'ya benzetilmiştir. "Sen, Feridun gibi ışıltılı ve Dârâ gibi akıllı bir sultan olduğun için keremin alâmetleri senin şanına kesin bir delildir." şeklinde mana verebileceğimiz

Nice Sultân-ı Feridûn-fer ü Dârâ-râsın
Ki senün şânunadur nass ile bürhân-ı kerem

Sultan Cem[84]

beytinde Sultan Bayezid'in yönetimindeki şaşaa ve ışıltı Feridun'un beş yüz yıllık hükümdarlığı dönemindeki ülkedeki huzur ve parıltıya benzetilmiştir. Bu şaşaa ve aklın yanında Bayezid'in cömertliği de onun şanını açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca şair, Feridun'u Dahhâk'ın zulmünü sona erdirmesi yönüyle de kullanmış, kendisine yapılanı bir zulüm olarak gördüğü için kardeşini Feridun'a benzetmiştir. Bunun için ek olarak affedilmek arzusuyla kardeşinin cömertliğine vurgu yaparken akıllı Acem padişahlarından Dârâ'dan da yararlanmaktadır.

2.6.3. Adalet

Feridun'u şairlerimiz genelde hükümdarlığının şaşaası yönüyle kullanırken en büyük vasfı olan adaletli olmasını Cevrî'de görüyoruz. "Adalet vasıfları meclisi hatırlanacak olursa Feridun'un adalet kıssası özlü bir destandır." anlamındaki

---

[83] Muhsin Macit, *Nedîm Dîvânı,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 69
[84]Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, k. 7/15

Yâd olunsa meclis-i evsâf-ı adlinde olur
Kıssa-ı dâd-ı Feridun dâstân-ı muhtasar

Cevrî[85]

beytinde açık bir şekilde Feridun'un adaletine vurgu yapılmıştır. Öyle ki şaire göre adalet vasıfları meclisi Feridun'un meclisidir. En iyi adalet dağıtan Allah olduğuna göre haliyle Allah'ın Meclisi de en iyi adalet meclisidir. Feridun'un meclisi Allah'ın meclisine benzetilmiştir. Feridun, adaleti ile o kadar ünlüdür ki onun adalet hikâyeleri artık destanlaşmıştır.

Cevrî'nin adalet meclisi benzetmesi gibi Yenişehirli Avni'de bir eserinde Allah'ın 'kahhar' isminin tecellisinin Feridun'da görüldüğünü belirtir. "Kahır pençesi cezalandırma görevini Feridun'a verince nice Dahhâk'a bu gurur acı suyu kan ağlattı." şeklinde anlam verebileceğimiz

Pençe-i kahr-i Feridûn-ı mücâzâta virüp
Nice Dahhâke kan aglatdı bu zehr-âb-ı gurûr

Yenişehirli Avnî[86]

beytinde Feridun'un gürzü Allah'ın kahhar ismi gibi Dahhâk'ın kafasını ezmiş ve bunun gibi birçok kötülük Feridun'a verilen kahır pençesi ile cezalandırılmıştır. Hatta bu cezalandırma Avni'ye göre sadece Dahhâk'la kalmamış bütün zulüm eden kötüler bu acı su ile kahredilmiştir.

2.6.4. Küçük Görme

Osmanlı şairleri çoğu zaman aşk sarhoşluğu halindeyken Acem padişahlarını küçümserler. Feridun da Sâbît'in bir betinde küçük görülmüştür. "Ben ki halinden memnun, kendinden geçmiş bir dervişim, Feridun'un tacını ve Kayser'in külahını ne yapayım." anlamındaki

Ben ki keyfiyyetün bir gırre mest abdâlıyım

---

[85] Hüseyin Ayan, *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1981, tar. 2/6

[86] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Dîvânı Tahlili (Tenkitli Metin*) Erzurum Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1998, g. 55/5

N'eyleyeyim tâc-ı Feridûn ü külâh-ı Kayseri

Sâbit[87]

beytinde aşıklar için taç ve külah'ın önemli olmadığı belirtilirken sevgili uğruna aşk sarhoşluğunun Feridun'un tacına ve Kayser'in külahına tercih edildiği anlatılmaya çalışılmıştır. Sâbit, hükümdarlığın yaldızları yerine her zaman mahmurluğu istemektedir. Bu tür yaklaşımlar şairlerimiz tarafından sıkça kullanılmıştır.

Şairlerimizin sıkça kullandıkları bütün Acem kahramanlarının tahtlarını ve vasıflarını küçük görme alışkanlıklarını Feridun da Kelîm'in bir beytinde de nasibini almaktadır. “Ey Sâki! Kadehi Sun! Çünkü mürüvvet güzelliği sendedir. Cemşîd ve Feridun gitti, devlet tacı sendedir.” anlamındaki

Sâkiyâ sun camı kim lutf-i mürüvvet sendedür
Gitti Cemşid ü Feridun tâc-ı devlet sendedür

Kelîm[88]

beytinde Sâki'nin sunduğu kadeh ile hükümdarlıkları depdebe içinde geçmiş iki büyük İran şahı Cemşîd ve Feridun kıyaslanmış beklenildiği gibi âşık için önemli olan aşk kadehi bu iki hükümdarın tahtlarına tercih edilmiştir. Ayrıca bu aşk sonsuzluk şarabıyla beslendiği için Cemşîd ve Feridun gibi gelip geçici değildir. Aksine bu mürüvvet, mutluluk tacına da sahiptir. Görüldüğü gibi Kelîm, beytinde dünyanın geçiciliği üzerine de vurgu yaparken kendi aşkının sonsuza dek süreceğini belirtmiştir.

Nedim, memdûhunu överken Feridun'u Acem kahramanları Kubâd ve Kayser ile birlikte küçük görür. “Ne hoş ey Feridun ve Kubâd'a taç bağışlayan, ey Kayser'in ülkesinin süsünün sebebi.” anlamındaki

Habbezâ ey tâc-bahşâ-yı Feridun u Kubâd
Habbezâ ey müttekâ-pîrâ-yı mülk-i Kayseri

Nedîm[89]

---

[87]Turgut Karacan, *Bosnalı Alâeddin Sâbit Dîvânı*, Pasifik Yayınları, Samsun, 1997, s.193

[88]Ahmet Çelen, *Kelîm Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni,* Selçuk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek. Lisans Tezi, Konya, 1994. mus. 7-V/VII

dizelerinde memdûh şaire göre Feridun ve Kubâd'a taht bağışlamıştır. Memdûh o kadar kudretlidir ki eğer memdûh istemeseydi bu iki kahraman tahta sahip olamazlardı. Ayrıca Kayser'in süslü sarayları ve süslü ülkesi de memdûh sayesinde bu kadar şatafatlı durumdadır. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere Nedim bu beyitte bu üç Acem kahramanını memdûhunun yanında hor görmektedir.

2.6.5. Dünyanın Geçiciliği

Hidayet Çelebi Ferîdûn ve diğer Acem kahramanlarını bir beytinde dünyanın geçiciliğini göstermek için kullanır. "Feridun, Cem ve Keykubâd neredDuring? Onlardan ancak sana isimleri kaldı."

Hanı Feridûn u Cem ü Keykubâd
Kaldı onlardan sona ancah bir âd

Hidayet Çelebi[90]

Feridun özellikleri itibariyle büyük bir kahraman olmasına rağmen Osmanlı şairleri Feridun'u kullanırken daha çok onu memduhun yanında küçük görmüşlerdir. Adaletli olması ve ışıltılı hükümdarlığı da bütün bu küçük görmelere rağmen şairlerimizce işlenmiştir. Dahhâk ile olan macerası ve kazandığı zafer onu kahramanlığı ile de öne çıkarmıştır.

2.6.6. Selm, Tûr ve İreç

Yeryüzü padişahı olarak kabul edilen Feridun, Cemşîd'in üç kız kardeşi ile evlenir ve onlardan üç oğlu olur. Feridun oğlanlarını Yemen padişahının üç kızı ile evlendirir. Yaptığı bir imtihan sonucunda oğlanlarına Selm, Tûr ve İreç isimlerini verir.[91]

Feridun yaşlanmaya başlayınca çocuklarını da devlet işlerinde devreye sokmanın zamanı geldiğini düşünerek günlerden bir gün müneccimlerden yazılmış

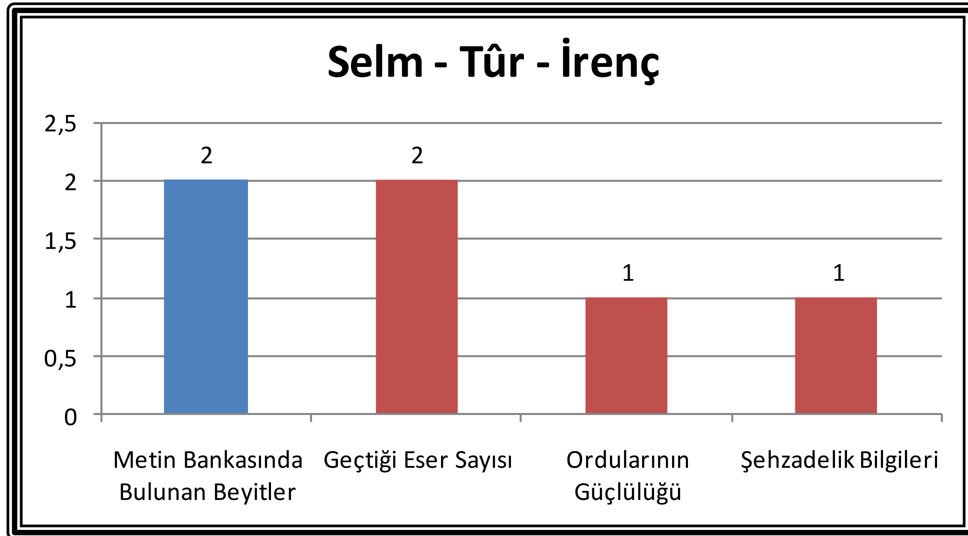

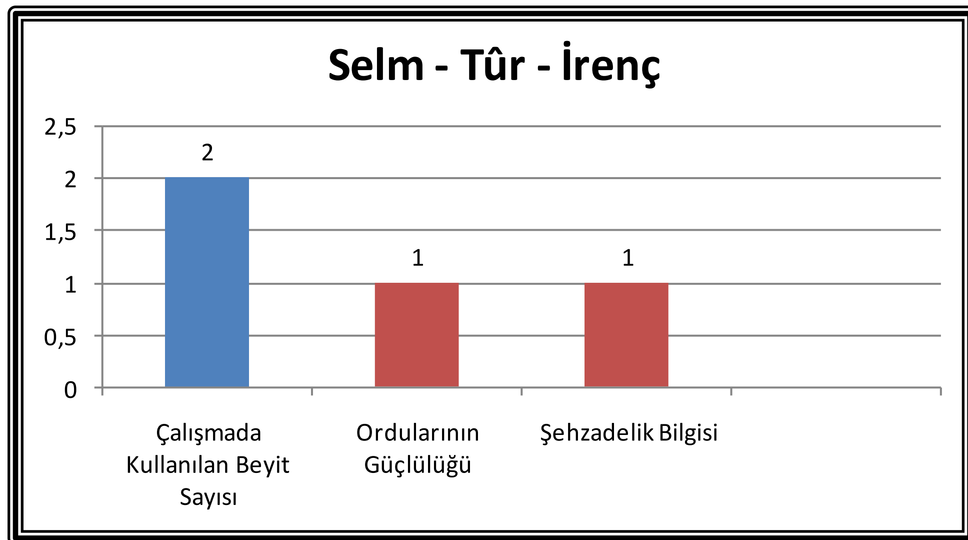
89 Muhsin Macit, Nedim Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, k. 5/2

90 İbrahim Sona, Hidâyet Çelebi Dîvânı, Gazi Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, mes. 1/66

91 Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 68

bir kitap getirmelerini ister. Kitap gelince oğullarının talihine bakarak Rum ve Mağrib ülkelerini Selm'e; Tûran, Çin ve Maçin'i Tûr'a; İran'ı da İreç'e verir. Selm ve Tûr bu paylaşımdan memnun olmazlar. İrenç, İran tahtına oturmasına rağmen kendi paylarına uzak ülkeler düşmüştür. Bu ülkelere gidip tahta otursalar da kıskançlık ateşi iyice içlerini kaplar. Aradan bir müddet geçtikten sonra Selm ve Tûr, İreç'i Feridun'un da izniyle kısa süreliğine yanlarında misafir ederler. Bu arada bir tuzak kurarlar. İreç, dinlenmek için odasında yalnız kaldığı bir anda Selm ve Tûr yanına gidip İran tahtını isterler. İreç bunu kabul etmeyince İreç'in başını gövdesinden ayırırlar.[92]

[92]Firdevsî, a.g.e., s. 115

2.6.6.1. Ordularının Güçlülüğü

Şairlerimiz tarafından kahramanlıkları ve saltanatları vasıtasıyla benzetme öğesiyle kullanılan Selm, Tûr ve İrenç Nedim'in bir kasidesinde de benzetme amacıyla kullanılmışlardır. "İreç ve Tûr gibi birçok başkomutanı var. Kimi İran'ı kimi Turan'ı ele geçirirler." şeklinde mana verebileceğimiz

Nice ser askeri var İrec u Tûr emsâli
Zabt ederler kimi İrânı kimi Tûrânı

Nedim[93]

beytinde Nedim Sultan III. Ahmed için yazdığı bu kasidesinde padişahın komutanlarını İreç ve Tur'a benzeterek İreç'in İran'a Tur'un Turan'a hâkim olduğuna telmihte bulunmaktadır.

2.6.6.2. Şehzadelik Bilgileri

Hayâlî Bey de Sultan Selim'e yazdığı bir kasidede Selm ve Tûr'un özelliklerine telmihte bulunur. "İki şehzadesine dünya padişahlığı tahtı verdi. Feridun, Selm ve Tûr'a İran'ı ve Tûran'ı bahşetti." anlamındaki

İki şehzâdesine şâh-ı âlem tahtlar verdi
Feridûn Selm ü Tûra bahş İrân u Tûrânı

Hayâlî[94]

beytinde Feridun'un oğullarına paylaştırdığı ülkeler verilmiştir. Bütün kaynaklarda İreç'e İran topraklarının verildiği geçmesine rağmen bu beyitte Hayâli Bey, Selm'e İran'ın verildiğini söylemesi ilginçtir.

Selm, Tûr ve İrenç şairlerimiz tarafından fazla kullanılmamışlardır. Hayat hikâyeleri ve özelliklerinden ziyade benzetme ögesi olarak kullanılırlar.

[93]Muhsin Macit, a.g.e., s. 69
[94]Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992: s.59

2.7. MİNÛÇEHR DÖNEMİ

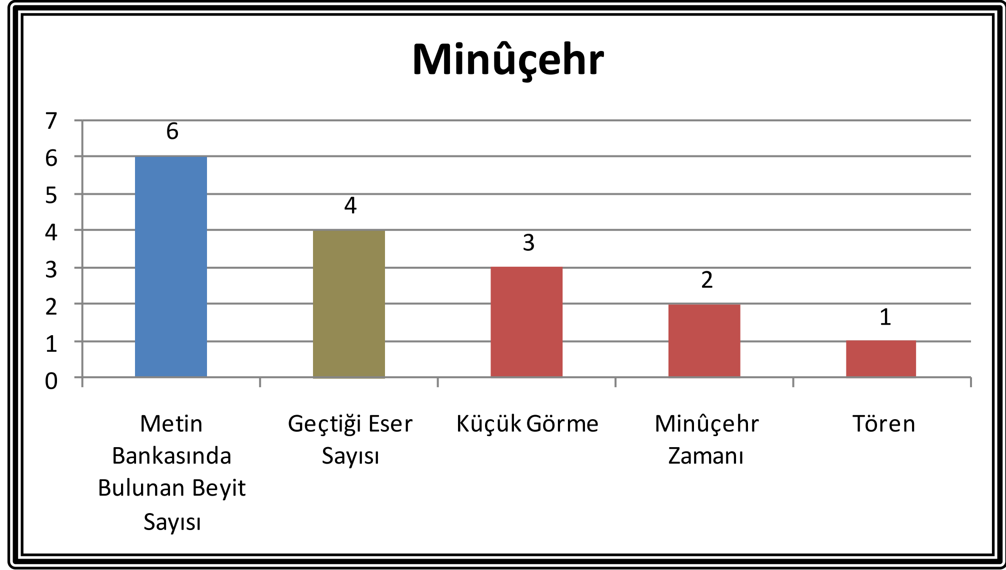
İreç'in öldürüldüğü acılı o günde İreç'in kızı Mehpâre bir erkek çocuk doğurur. Bu Feridun'un acısını az da olsa hafifletir. Feridun, çocuğun adını Minûçehr koyar. Minûçehr her türlü savaş hünerini öğrenerek yetiştirilir. Adı şanı kahramanlıkları bütün İran ve Turan'da duyulur. Minûçehr iyice olgunlaşınca Feridun, torununun tahtı idare edecek duruma geldiğini anlar ve tahtı Minûçehr'e teslim eder.[95]

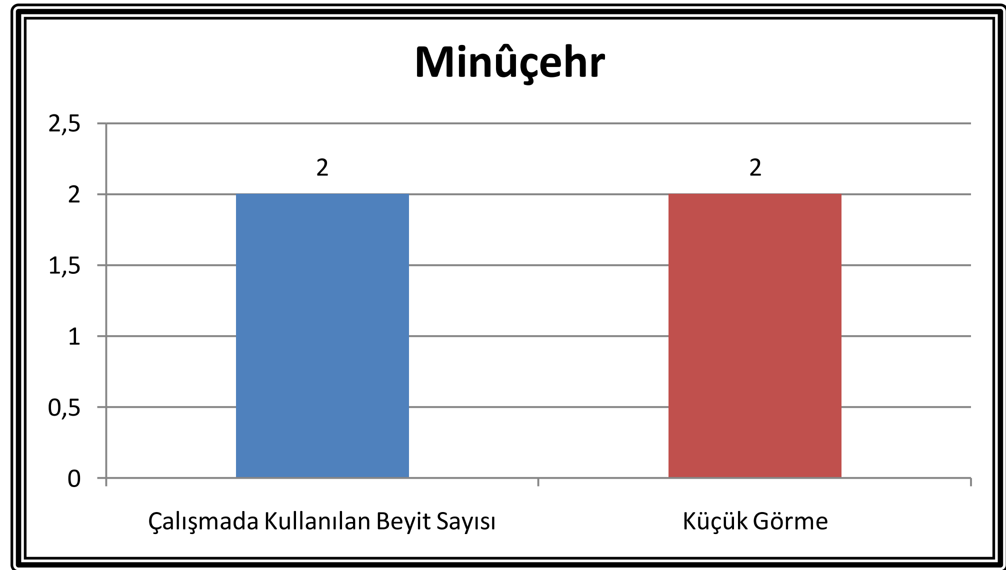
Minûçehr'in padişah olduğuna dair haber, Tûr ve Selm'e ulaşınca bu iki kardeş İreç'i öldürdükleri gibi Minûçehr'i de öldürme planı yaparlar. Özür dileme isteğiyle Minûçehr'i yanlarına davet ederler. Fakat Feridun, onların tuzaklarını sezer ve Minûçehr'i büyük bir orduyla Selm ve Tûr'a karşı savaşmaya gönderir. Bu mücadelelerde Selm ve Tûr öldürülür ve savaş Minûçehr'in üstünlüğüyle sona erer.

Uzun yıllar boyunca İran'la Turan arasında devam edecek savaşların başlangıcı olarak Tûr'un öldürülmesi gösterilir. Turanlıların hükümdarı olan Tûr'un Minûçehr tarafından öldürülmesi iki millet arasındaki amansız savaşlar başlamış olur. Efrâsiyâb'ın babası olan Turan komutanı Peşeng öldürülen dedesi Tûr'un intikamını almak ister.

Menûçehr döneminin önemli özelliklerinden biri de Kâren, Gerşasp, Sâm, Nerîman, Zâl ve Şehnâme'nin en büyük ismi Rüstem gibi kahramanların bu dönemde yaşamasıdır.

[95]Firdevsî, a.g.e., s. 126

2.7.1. Küçük Görme

Sümbülzâde Vehbi bir beytinde Minûçehr'i Efrâsiyâb ile birlikte anar. "Ne zaman Efrâsiyâb gibi yiğitçe savaşa girerse Minûçehr'in gül yüzü kavga korkusundan solar."

Minûçehr'in solar gül çehresi bîm-i sitîzinden
Ne dem Efrâsiyâb-âsâ girerse rezme merdâne

Sümbülzâde Vehbi[96]

[96]Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 240

Nedim bir beytinde memdûhunu överken Minûçehr'e atıfta bulunur. “Minûçehr o dünyayı yöneten şahın (eline) düşseydi yolun başına güneş gibi yüzünü koyardı.” manasındaki

Ser-i râha ederdi çehresin güsterde çün hûrşîd
Düçâr olsa Minûçihr ol şehenşâh-ı cihânbâna

Nedîm[97]

Osmanlı şairleri tarafından fazla kullanılmayan Minûçehr, genellikle sevgili methedilirken bir karşılaştırma ögesi olarak kullanılır. Bazen de saltanatı itibariyle anılmıştır.

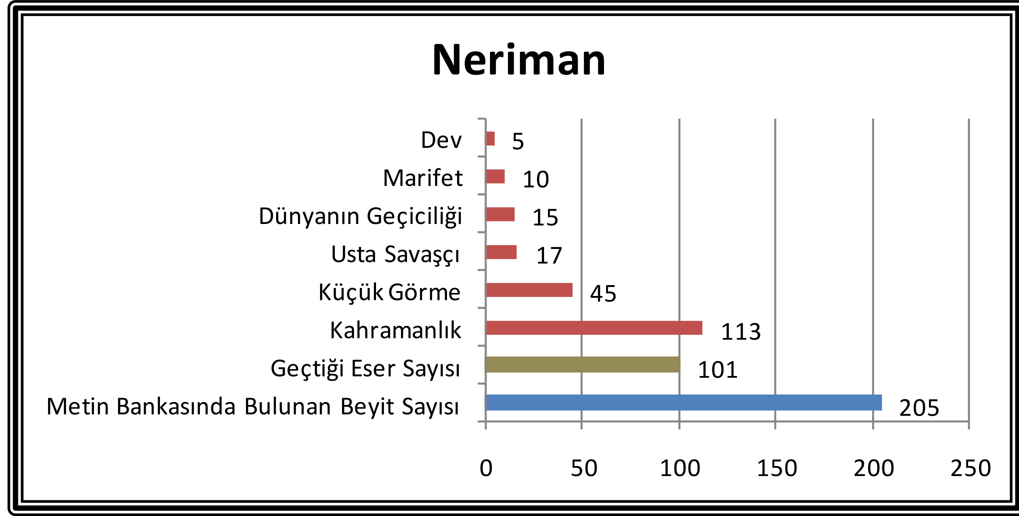
2.7.2. Neriman

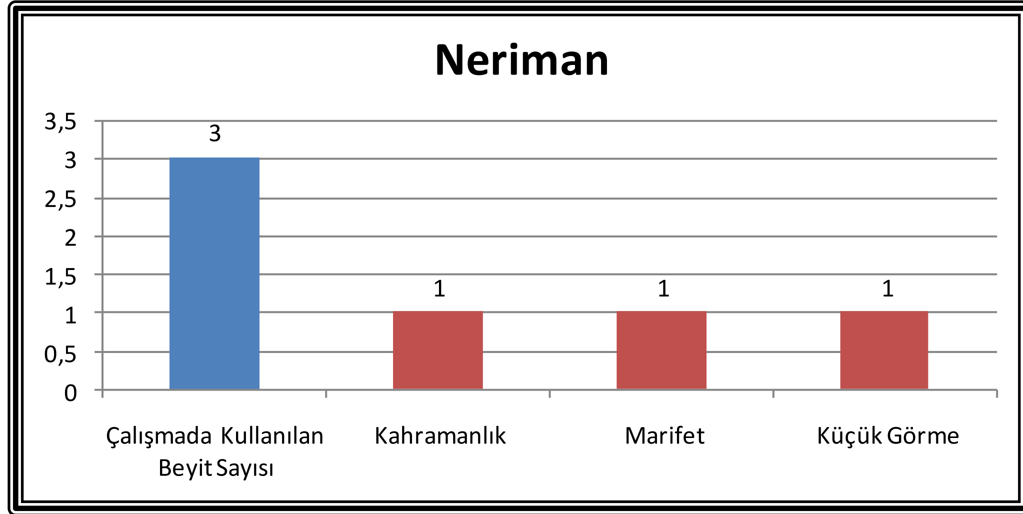
Sâm'ın babası, Zal'in dedesi'dir. Şehnâme'de adı geçen ünlü kahramanlardan olmasına rağmen olayların içinde değildir. Fakat ismi sık sık oğlu Sâm'ın kahramanlıklarıyla anılır. Firdevsî, onu Nîrem ismiyle de kullanmıştır.

Şehnâme'de sadece kendisinin ölümüne sebep olan olayda bahsedilir. Zâl, oğlu Rüstem'e Sipend dağındaki Neriman'ın öcünü almasını ister. Feridun’un emriyle kuş yuvası kadar yüce kaleye saldıran Neriman içeri girememiş, yukarıdan kafasına atılan bir taşla öldürülmüştür. Sâm da babasının intikamını almak için uğraşmış ama başaramamıştır.[98]

Neriman, şairlerimiz tarafından şiirlerinde sıkça kullanılmıştır. Kahramanlık, yiğitlik ve pehlivanlık sembolüdür. Genellikle şairler, övdükleri şahısların üstünlüklerini belirtme gayesiyle Neriman'ı diğer Acem kahramanlarıyla birlikte kullanmıştır. Bazı kasidelerde ise övülen kişi Neriman'a benzetilir.

[97]Muhsin Macit, a.g.e., k. 17/16
[98]Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 241

2.7.2.1. Kahramanlık

Nakşî dîvânındaki bir gazelinde sevgilinin gamzelerini dünya Neriman'ına benzetir. "Kanlı bakışların âşıkların askerlerini hayıflanarak öldürür. Dövüşken gamzen bir dünya Neriman'ıdır." anlamındaki

Öldürür hûn-ı nigâhun leşker-i uşşâkı hayf
Bir Nerîmân-ı cihândur gamze-i ceng-âverün
Nakşî[99]

beytinde sevgilinin aşığa fırlattığı bakışların her zaman kanlı olduğunu ve Neriman'ın tek başına kullanılarak dünya ile özdeşleştiğini görüyoruz.

[99]Hikmet Atik, *Nakşî Alî Akkırmanî Dîvânı*, Buruciye Yayınları, Sivas, 2007, g. 149/4

2.7.2.2. Marifet

Azbî Baba bir beytinde Neriman'ı, Hz. Nuh ve Hz. Âdem ile birlikte kullanırken anlam sanatlarından olan *Tensîkü's Sıfât* sanatı için de güzel bir örnek vermiştir. "Marifetli Nerimansın, güzide Nûh ve Âdemsin. Cihan şahlarının şahı, bağım, sevgilim, boylu poslumsun." anlamındaki

Nerîmân-ı hünerversin güzîde Nûh Âdemsin
Şehinşâh cihân bânum dilberüm şehlevendümsin

Azbî Baba[100]

mısralarında şair sevgiliyi özellikleri itibariyle Neriman, Nûh ve Adem'e benzetmektedir. Azbî, hayal dünyasını sevgiliye yakıştırdığı sıfatlarla niteleyerek bu benzetmeyi gerçekleştirir. Dizelerde hüküm ve niteleme tamamlanmıştır.

2.7.2.3. Küçük Görme

Bosnalı Alâeddin Sâbit bir beytinde Nerimân'ı memdûhunun kapısına kapıcı bile olmaya muktedir görmez. "Savaşın gürleyen aslanı Mehmet Paşa, Neriman (senin) kapının kapıcısı olamaz." manasını verebileceğimiz

Şîr-i gurrende-i peykâr Mehemmed Paşa
Ki Nerîmân olamaz dergehinin der-bânı

Bosnalı Sâbit[101]

mısralarında Nerîmân bütün Acem kahramanlarının uğradığı akıbete uğramıştır. Sâbit, Nerîmân'ın memdûhunun yani Mehmet Paşa'nın kapısına kapıcı olmaya bile yetkin görmüyor. Şaire göre Mehmet Paşa savaşın gürleyen aslanı iken Nerîmân onun yanında pek kıymetsizdir. Şairler övdükleri kişilerden daha fazla bahşiş almak için Acem kahramanlarını hor görme yolunu sürekli kullanmışlardır.

Şehnâme'de Neriman'ın intikamını alma mücadelesi için Rüstem görevlendirilmiştir. Bundan dolayı Şehnâme kurgusu için önemli bir karakterdir.

---

[100]Sibel Bayram, *Azbî Baba, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Dîvân'ı (inceleme-tenkitli metin)* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya üniversitesi, 2006, g. 130/3

[101]Turgut Karacan, a.g.e., k.39/15

Sâm ailesinin bu ünlü pehlivanını Osmanlı şairleri de şiirlerinde sıkça kullanmışlardır. Neriman, daha çok kahramanlığı ile öne çıkar. Bütün diğer Acem kahramanları gibi memduhun yanında küçük de görülmüştür.

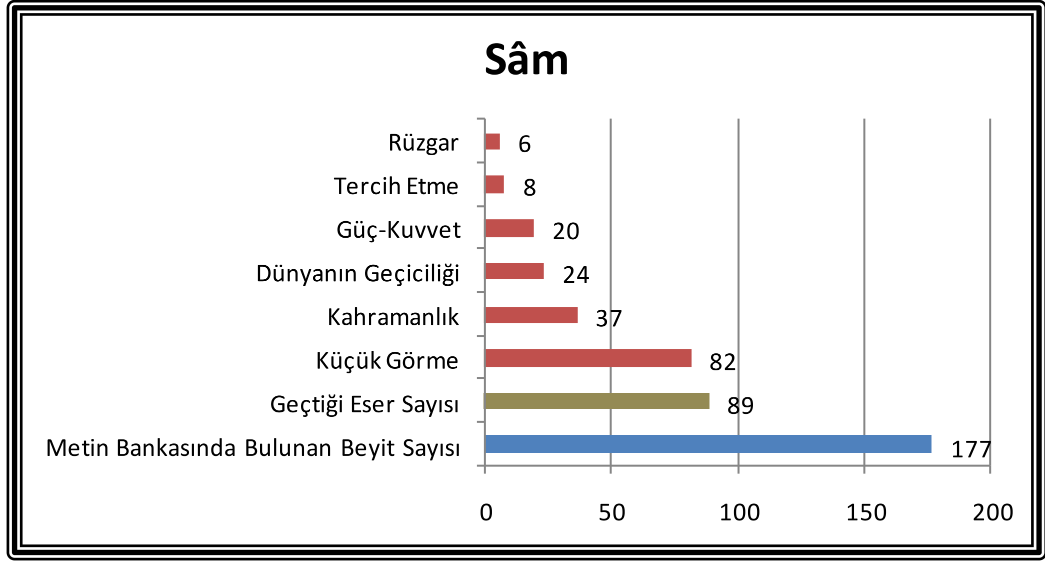
2.7.3. Sâm

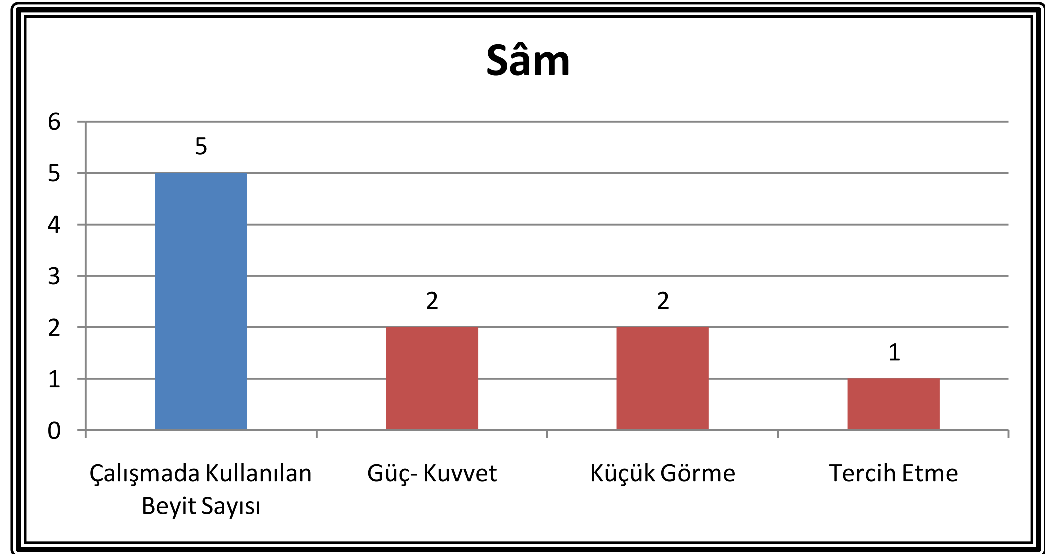
Neriman'ın oğlu Zâl'in babasıdır. Şehnâme'de adı ilk defa Minûçehr tahta çıkınca onun pehlivanı olarak zikredilir. Sâm, hiç çocuğu olmadığı için gece gündüz Tanrı'ya yalvarırdı. Garibanlara karşı her zaman cömert davranan Sâm'ın duaları kabul oldu ve bir oğlu dünyaya geldi. Fakat bu çocuğun saçları bembeyazdı. Bu durum Sâm'ı üzse de işlediği bir günahın vebali olarak düşünüyordu. Halkın diline düşmemek için beyaz saçlı çocuk, şehirden uzak göğe yakın Elburz dağına bırakılır.[102]

Sâm, "*Keşef nehrinden çıkmış olan ejderha*"yı tek vuruşta öldürdüğü için *Tekvuruşlu Sâm* lakabıyla da anılırmış.[103]

Nevzer döneminde de hayatta olan Sâm, padişahlara akıl veren kahramanlardandır. Şairlerimiz tarafından kahramanlık sembolü olarak kullanıldığı gibi daha çok kıyas malzemesi olarak işlenmiştir. Şair, memduhunu överken, Sâm'ı onun yanında aciz bir kişi olarak tarif eder. Genellikle Neriman ile birlikte kullanılmıştır.

[102]Firdevsî, a.g.e., s. 153
[103]Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 258

2.7.3.1. Güç-Kuvvet

Bâkî divanında Sultan III. Murad'ı överken Sâm ve Nerîmân'ın savaşlardaki safları delen saldırganlığından yararlanır. “Devlet elinin gücü ve ezici kuvvetiyle büyük demir topuzu düşmanın üzerine Nerîmân ve Sâm gibi salladı.” anlamını verebileceğimiz

Zûr-ı dest-i devleti gürz-i girân-ı satveti
Düşmen üzre hamle-i Sâm u Nerîmân eyledi

Bâkî[104]

mısralarında Sultan III. Murad'ın düşman üzerine Nerîmân ve Sâm gibi saldırdığı belirtilmiştir. Şaire göre, Sâm ve Nerîmân hükümdar değil pehlivandılar. III. Murad ise hükümdar olduğu gibi aynı zamanda devlet gücünü de kullanan bir kahramandı.

Lebib divanında Neriman ve Sâm'ın kuvvete dayalı kazançlarını sevgilinin zülüfleri ile karşılaştırır. “Saçlarının büyüsü ile dünyayı kendine bağladın? Yoksa bu zorbalıkla kazanma ne Neriman’ın ne de Sâm'ın işidir.” anlamındaki

Kâkülün sihr ile bend etdi cihânı yohsa
Bu tagallüb ne Nerîmân işi ne Sâm işidir

Lebib[105]

beytinde Neriman ve Sâm'ın kuvvetleri sonucu kazançları zorbalık olarak belirtilmiş olup ayrıca sevgilinin zülüfleri ile dünyayı kendisine bağladığı vurgulanmıştır. Bu sihir yoluyla zorla yapılan dünyayı kendine bende etme işi sevgilinin işidir. Bu iş Neriman'ın ve Sâm'ın işi değildir. Sevgili, o sihirli saçlarıyla bütün canlıları kendine kul etmiş, bağlamıştır. Bu yüzden âşığın rakibi çoktur. Bu kendine bende etme işi sevgilinin o bütün çekiciliği yanında saçlarının büyüsüyle de insanları zorla kendisine âşık etmesiyle oluşmaktadır. Bu güç ve çekicilik Neriman ve Sâm'da da vardır ama galebe çalma şaire göre sevgilinin yapabileceği bir iştir.

2.7.3.2. Küçük Görme

Şairlerimiz tarafından aşığın yanında çoğu zaman küçük görülen Acem kahramanlarının kaderini Sâm da Neriman ile birlikte yaşar. Edincikli Ravzî'nin divanında bu bağlamda aynı anlama gelebilecek iki beyit bulunmaktadır. “Gam askerlerini etrafımızda görüp de bizi şahlardan sanma! Biz ne Neriman ne de Sâm'ız, aşk yurdunun dilencisiyiz.” manasını verebileceğimiz

Görüp gam leşkerin etrâfumuzda sanma şâhânuz
Gedâ-yı kûy-ı ışkuz biz ne Sâm u ne Nerîmân'uz

---

[104]Sabahattin Küçük, a.g.e., k. 7/19

[105]Orhan Kurdoğlu, *Lebib Dîvânı (Tenkitli Metin)*, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, g. 29/4

Edincikli Ravzî[106]

beyitte aşık her zamanki gibi Acem kahramanlarından daha şaşaalı bir durumdadır. Nerîmân ve Sâm'ın parlak hayatlarına vurgu yapılırken âşık sevgilinin mahallesini aşk yurdu olarak görür. Bu mahalle padişahların saraylarından bile kıymetlidir. Âşık da kendisini bu aşk mahallesinin dilencisi olarak görmektedir. Bu durum abartılmış sevgiyi göstermez, çünkü bazı şairlerimizde sevgilinin mahallesinin köpeği olma arzusu bile vardır.

Vasfî, bir beytinde Neriman ve Sâm'ın pehlivanlıklarını kendi aşkı ile karşılaştırır. "Dostum! Eğer, pehlivanlık aşk savaşı olursa bu yolda bin Sâm ve Neriman ile (oturup) tartışalım, iddiaya girelim." anlamındaki

Pehlevânlık kârzâr-ı ışk olursa dostum
İdelüm bu yolda bin Sâm u Nerîmân ile bahs

Vasfî[107]

beytinde meşhur Acem pehlivanlarına meydan okumuş ve eğer oturup da bu pehlivanlardan bahsetmek gerekirse bunun ancak pehlivanlığın aşk savaşı olmasına bağlamıştır. Şair kendi aşkını bin Sâm ve Neriman'ın pehlivanlığına eşit görmektedir. Bir sevgiliye âşık olup onun için ah-ü vefa etmek er meydanlarında ve savaşlarda kahramanlık göstermekten her zaman daha iyidir.

2.7.3.3. Tercih Etme

Ravzî başka bir gazelinde bulunan; "Senin derdinden yüreğimde taze taze yaralar açmak, köhne dünyada Sâm ve Neriman olmaktan iyidir." anlamındaki

Gamunda sînem üzre tâze tâze dâglar yakmak
Cihân-ı köhnede Sâm u Nerîmân olmadan yegdür

Edincikli Ravzî[108]

---

[106]Yaşar Aydemir, *Ravzi Dîvânı*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2007, g.323/1
[107]Mehmet Çavuşoğlu, *Vasfi- Dîvân (Tenkidli Basım)*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, g. 9/4
[108]Yaşar Aydemir, a.g.e., g. 220/4

beytinde de Neriman ve Sâm'ı birlikte kullanmıştır. Bu mısralarla şair, âşıkların sevgiliye olan aşklarının ömür boyu sürdüğüne vurgu yapmaktadır. Bir ömür boyu acı çekerek sevgiyi yaşamak varken bu köhne dünyada Sâm ve Neriman olmanın yersiz olduğunu anlatırken Sâm ve Nerîmân'ı küçümsemiştir. Çünkü Sâm ve Neriman gibi güçlü kuvvetli pehlivanlar olmak yerine, sevgilinin derdinden taze taze dağlar yakmayı, bir nevi yenilenen feryatlar etmeyi, âşık her zaman kendisine daha fazla yakıştırır.

Sâm'a, Klasik Türk edebiyatı şairleri kıyas malzemesi olarak şiirlerinde Neriman ile birlikte sıkça yer vermişlerdir. Feridûn tarafından dünya pehlivanı ünvanı verilmesine rağmen şairlerimiz genellikle övdükleri memduhlarının yanında Sâm'ı marifetsiz göstererek küçük görürler. Kahramanlık olarak da *Sâm-ı süvar* olarak kullanılmıştır.

2.7.4. Zâl

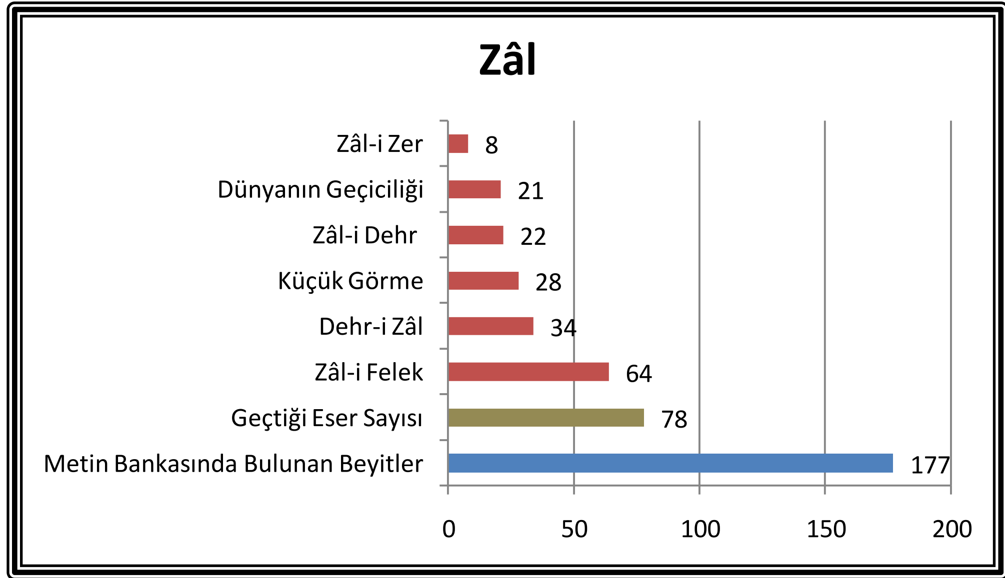
Sâm'ın oğlu Rüstem'in babası olan Zâl, Elburz dağında Sîmûrg adında bir kuş tarafından büyütülmüştür. Sîmurg, dağda bulduğu çocuğu pençeleri arasına alıp yavrularına yedirmek amacıyla yuvasına götürür. Lakin gönlüne Tanrı tarafından bir şefkat düşer. Çocuğu sevmeye ve yavrularıyla birlikte beslemeye başlar.

İyi beslenen Zâl büyüyüp ünlü bir yiğit oldu. Bir gece babası Sâm, rüyasında Hindistanlı bir pîr gördü. Elburz dağına bıraktığı oğlunun Sîmûrg tarafından büyütüldüğünü oğlunu bulup ona Zâl ismini koymasını öğütledi. Sâm oğlunu iri yalı pehlivan nitelikli bir genç olarak buldu. Bu sırada babasının oğlunu almaya geldiğini gören Sîmurg çocuğa birçok öğüt verip adına da *Zend'in Destanı* koydu. Kanadından üç tüy koparıp başı sıkıştığı anlarda bu tüyleri yakmasını söyledi.

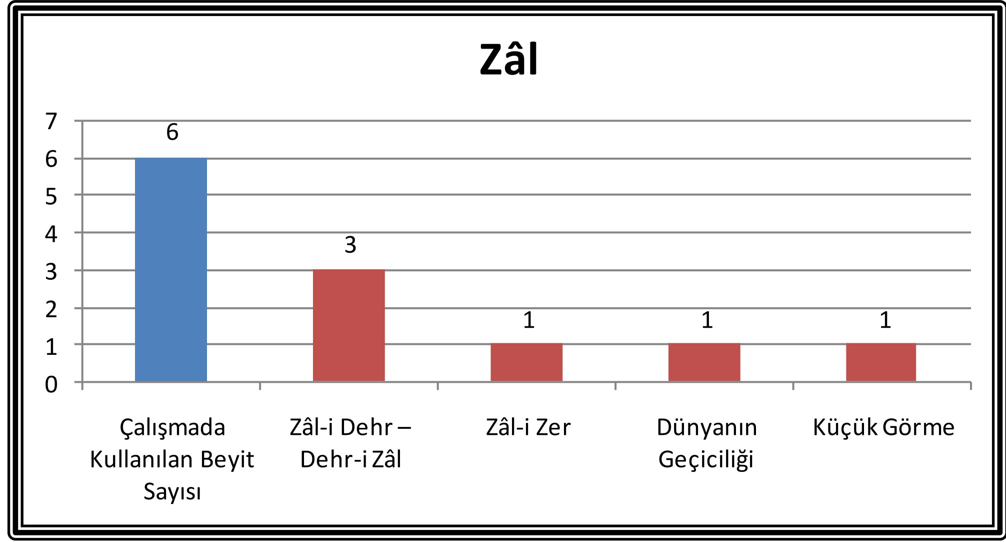
Sâm, sevinçle oğlunu Minûçehr'in huzuruna çıkardı. Minûçehr de Zâl'in heybetine hayran kalmıştı. Sâm, vaktinin çoğunu oğlunun iyi bir pehlivan olarak yetişmesine harcadı. Zâl, hünerli ve bilgim bir pehlivan olunca Minûçehr, Hint Denizi'ni ve Zâbilistan'ı Zâl'ın yönetimine verdi. Sâm da oğlunun yanındaydı.

Kâbilistan'ın hâkimi Mihrab'ın Rûdabe isminde bir kısı vardı. Bu alımlı ve güzel kız Zâl'i etkileyince Zâl kızı babasından istedi. Baba Mihrab hiç düşünmeden İran topraklarını koruyan bu kahramana kızını verdi.

Osmanlı şiirinde sıkça kullanılan Zâl, ok atmasıyla meşhurdur. İran askerlerinin başı sıkıştığında yardımlarına koşar. Kahramanlığı ve yiğitliğiyle kendisine benzetilen konumundadır. Tüylerinin beyazlığından dolayı *"ihtiyar bir çocuk"* olarak da anılmıştır. Bir manası da *"kocakarı*"dır. Şairlerimiz dehri, çarhı ak saçlı kadın olarak hayal ettikleri için bu şekilde mazmunlar yapmışlardır. Bundan dolayı tamlamalı ifade olarak *Zâl-i dehr, dehr-i Zâl* olarak da şiirimizde görülür. Simurg'un Destan ismini verdiği Zâl'e Zâl-i Zer ismini babası Sâm vermiştir.[109]

[109] Firdevsî, a.g.e., s. 159

2.7.4.1. Zâl-i Dehr – Dehr-i Zâl

Nâtıkî, divanında Zâl-i dehr tamlamasını kullanırken feleği hilekâr bir kadına benzetir. "Ey Natıkî! Dehr Zâl'inün (dünya kocakarısının) vefası yoktur ona gönül verme, o hilekâr bir kadındır ve her zaman büyü yapar." anlamındaki

Zâl-i dehrün yok vefası virme dil ey Natıkî
Bir zen-i mekkâredür kim her-dem eyler bin füsûn
Nâtıkî[110]

beytinde Zâl *"ak sakallı, yaşlı, ihtiyar"* anlamında kullanılmıştır. Nâtıkî, dünyanın geçiciliğinden bahsettiği bu beytinde dünyaya değer verilmemesi gerektiğini ve dünyanın hilekar büyücüler gibi çeşitli ayak oyunları ile insanları kendisine çekmek için sürekli büyüler yaptığını belirtir.

Şuhûdî de divançesinde Zâl'i, Nâtıkî gibi kullanmıştır. "Bu yolda mert isen dünya kadınını boşa! Çünkü bu dünya kocakarısının işi hile ve dalaveredir." şeklinde mana verebileceğimiz

Bu yolda merd isen zen-i dünyâya vir talâk
Çün kim bu zâl-i dehrün işi mekr u âl olur
Şuhûdî[111]

[110] Sait Özer, *Nâtıkî Dîvânı – Karşılaştırmalı Metin İnceleme,* Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006, g. 319/7

dizelerinde dünya kadına benzetilmiş, hatta insan mertliğini göstermek istiyorsa dünya boşanılması gereken bir kadın olarak gösterilmiştir. Şair, dünyadan el etek çekmeyi bir mertlik olarak görür, çünkü dünya kocakarısının hileden başka işi yoktur.

Fuzûlî bir beytinde *dehr-i Zâl'in* hilesinden kurtulmanın reçetesini sunar. "Ey Fuzûlî, dehr-i Zâl'in hilesinden sakın. Akılsız olma, erkek gibi hareketlen ve işini mertçe yap." şeklinde anlam yükleyebileceğimiz

Ey Fuzûlî dehr Zâl'inin firîbinden sakın
Olma gâfil er kimi depren işin merdâne tut

Fuzûlî[112]

dizelerinde Fuzûlî kaderin yapacağı hiçbir işe güvenmemektedir. Ona göre dehr bugün insanın yüzüne gülüyorsa yarın kötülük yapabilir. Dünyada mertçe yaşamak ve verilen işi mertçe yapmak bu feleğin ve kaderin dertlerinden kurtulmanın şaire göre kurtuluş yoludur.

2.7.4.2. Dünyanın Geçiciliği

Ahmedî, *İskerder-nâme*'sinde Zâl'i diğer Acem kahramanları ile birlikte dünyanın geçiciliğini göstermek için kullanır. "Ne oldu gör Şâsb'ı hani Nerimân ve Sâm; Zâl, Rüstem ve Sührâb nerdedir?" manasındaki

N'oldı gör Şâsb kanı Nîrem ü Sâm
Kandadur Zâl ü Rüstem ü Sührâb

Ahmedî[113]

beytinde Zâl ve diğer kahramanlar Dîvân edebiyatı sanatçılarının klasik kullanımlarından biri olan dünyanın geçiciliği anlatılmak için kullanılmıştır.

---

[111]Ertuğrul Can, *Şuhûdî Dîvânçesi (İnceleme-Metin), Çukurova Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Adana, 2005, g. 47/5
[112]Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, a.g.e., g.43/7
[113] Yaşar Akdoğan, a.g.e.,1979: k. VIII/19

2.7.4.3. Küçük Görme

Mecmu'a-i Kasâid'de görülen bir beyitte şair Zâl'i ve Rüstem-i Zâl'i birlikte kullanır. "Eğer Zâl, dünyada uzun hayatı bulaydı, Rüstem-i Zâl kapında eksiksiz kul olurdu."

Bulaydı Zâl dehrde eger hayât-ı dırâz
Kemîne benden olurdı kapunda Rüstem-i Zâl

Mecmu'a-i Kasâid[114]

2.7.4.4. Zâl-i Zer

Cevrî bir beytinde Zâl'i, *Zâl-i zer* olarak kullanır. "Mızrağın sivri ucu pehlivan Sâm'a kalp çarpıntısı verir. Kılıcının rengi sarı Zâl'e yarakân hastalığı verir." manasındaki

Nevk-i rumhı hafakân renci virür Sâm-ı yele
Reng-i tigı yarakân kârin ider Zâl-i zere

Cevrî[115]

mısralarında memduh övülürken Sâm'ın onun yanında kalp çarpıntısı geçirdiği ve Zâl'in de memduhun kılıcının renginden dolayı sarardığı belirtilmektedir. Hâlbuki Zâl doğuştan beyaz tenlidir.

Ak saçlı doğmasından dolayı *yaşlı* adı verilen Zâl bu adıyla özdeşleşmiş ve şairlerimiz tarafından bu özellikliği sıkça belirtilmiştir. Dünyanın geçiciliği ve memduhun yanında küçük görme gibi unsurlar da şiirlemizde Zâl ile işlenmesine rağmen diğer kahramanlara oranla bu işleniş daha azdır. Firdevsî de Şehnâme'de "güzel ihtiyar bir çocuk" diyerek Zâl'i anlatır. Osmanlı şairleri de bundan dolayı dehr kelimesiyle ve feleğin uzunluğuyla Zâl'i kullanmışlardır.

---

[114] Mecmu'a-i Kasâid, k.
[115] Hüseyin Ayan, a.g.e., k. 5/23

2.7.5. Rüstem (Rüstem-i Zâl)

Rüstem, Rüstem-i Zâl olarak da bilinen İran mitolojisinin en büyük kahramanlarındandır. Hatta bazı kaynaklarda Şehnâme "*Rüstem'in Destanı*" olarak geçer. Şehnâme'ye göre; Zâl'in güzel eşi Rûdabe hamile kalır. Fakat doğum süreci sıkıntılı geçmektedir. Darda kalan Zâl, Sîmurg'un kendisine verdiği tüylerden birini yakar ve hemen Sîmurg orada belirir. Sîmurg, çocuğun olağanüstü bir çocuk olduğu için doğumun normal olmayacağını, Rûdabe'nin karnını yardırma suretiyle çocuğun çıkarılması gerektiğini Zâl'e söyler. Rûdabe, çocuk doğduktan sonra, *"kurtuldum"* anlamını taşıyan "*restem"*dediği için çocuğun ismi Rüstem olur. Rüstem'e on süt anne tutulur. Biraz gelişince iştahı o kadar artar ki beş kişinin yediğini yemektedir.[116]

Rüstem'in ilk kahramanlığı azgın bir fili öldürmesiyle başlar. Bu kahramanlıkla birlikte Neriman'ın ölümüne neden olan Sam'ın da bir türlü ulaşamadığı Sipend dağını fetih eder. Şaşırtıcı hileleriyle büyük zafer kazanan Rüstem artık herkesin tanıdığı bir yiğit oluyor. Rüstem'in şanına layık at aramaya başlanır lakin elini sırtlarına koyduğu atların belleri çöker. Uzun aramalar sonunda Rüstem gibi dilerle destan şanı olacak bir at bulunur ve Rüstem bu ata Rahş adını verir.

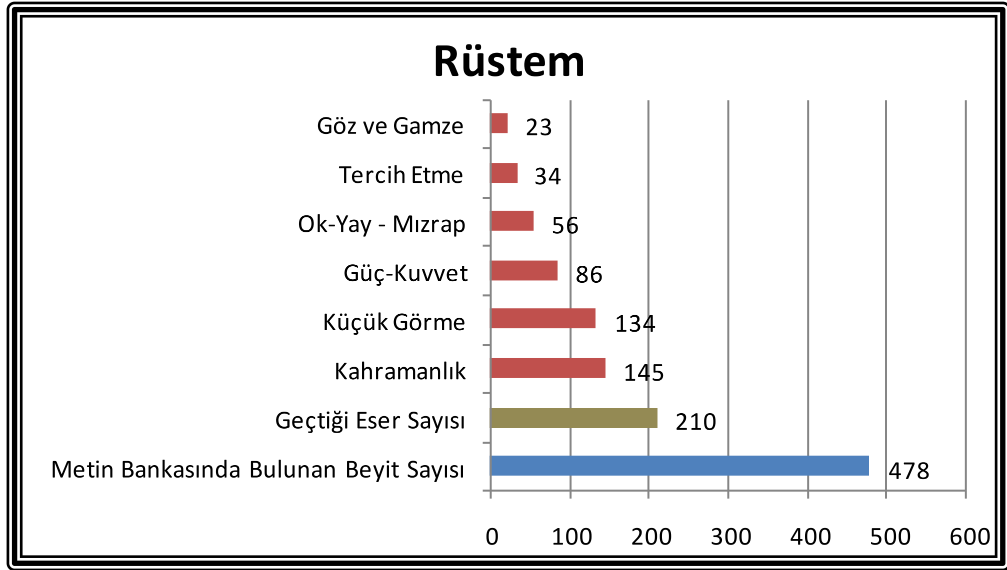
Firdevsî, Rüstem'i karada fil, suda bir timsah olduğunu, yiğitliğin, savaşçılığın, akıllılığın, bilginliğin, ağırbaşlılığın hep onunla bulunduğunu söyler. Ayrıca Rüstem'in Şehnâmedeki en büyük diğer bir özelliği de Tanrı'ya karşı olan sonsuz güveni ve bağlılığıdır. Her savaştan sonra askerleriyle birlikte uzun süre şükredip secdeye kapanırdı.[117]

Rüstem'in baştan sona bütün hayatı, İranlılar için gurur vericidir. Özellikle Rüstem ve İsfendiyâr hikâyesinde onun iyi adlılık ve özgürlük aşkı daha da belirgindir. Hayatının neredeyse büyük kısmı kötülüklerle mücadele ile geçmiştir. Yunan mitolojisindeki Prometheus nasıl adaletsiz Zeus'a direnip mücadele ettiyse

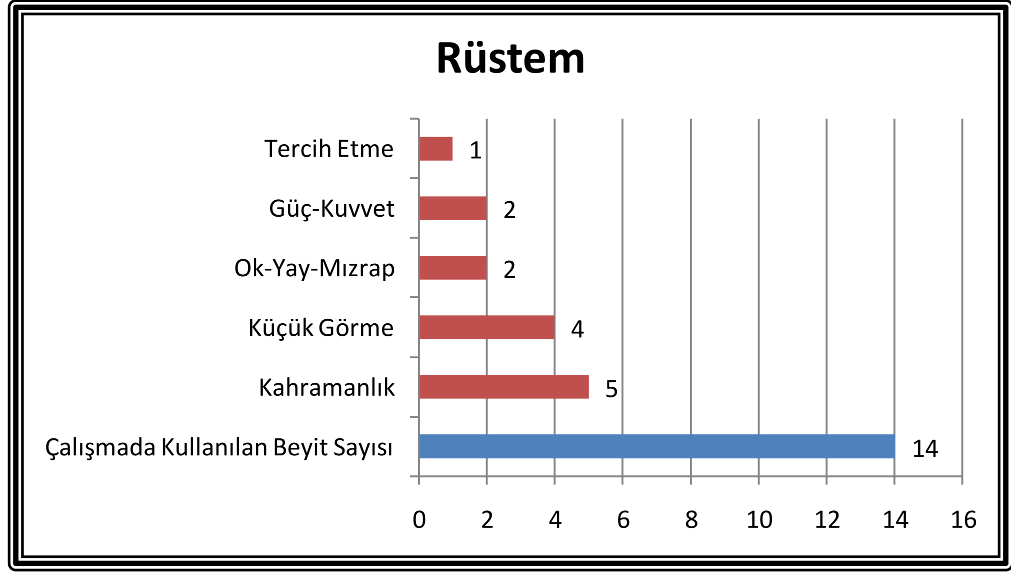
[116] Firdevsî, a.g.e., s. 214-216
[117]Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 252

Rüstem de adaletsiz uygulamaları olan Goştâsp ile mücadele etmiştir. Bu büyük kahraman için Goştâsp'ın hilesiyle İsfendiyâr'ın kucağında ölmesiyle dünya zevkleri sona erer. Üvey kardeşi Şeğâd'ın hileleriyle bir kuyuya düşerek atı Rahş ile birlikte öldürülür.[118]

Rüstem, Osmanlı şiirinde kahramanlık sembolüdür. Şehnâme'de olduğu gibi zaman zaman uzun yapılı, kaslı, güçlü anlamına gelen *"tehemten"* adıyla da bilinir. Ayrıca İsfendiyar ile geçtikleri yol olan "*heft-hân*" -yedi konaklık yol- ile de anılır. Şairlerimiz onu Memduhlarını överken kıyas malzemesi olarak kullanırlar. Kılıcı, gürzü, yayı, hançeri, bileğinin gücü ile bilinir. Bazı durumlarda takvası ve adaleti ile de anılır. Uzun dönem Şehnâme'de görülen efsanevi kahraman, ne zaman İran ordusu ve padişahları bir felakete uğrasın hemen onları kurtarır. Rüstem ayrıca İran'ın milli kahramanı olmakla birlikte başka milletler tarafından da sahiplenilmiş ve yaşatılmıştır. Türk edebiyatında daha çok Efrâsiyâb ile arasında cereyan eden mücadelelere yer verilmiştir.

118Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 592

2.7.5.1. Kahramanlık

Zekâî bir beytinde de kendisini Rüstem'e benzetir. “Düşman askerleri ile her zaman savaş yapmaktayım. Korkusuz gönlümü zamane Rüstem'ine benzettim.” anlamındaki

Leşker-i agyâr ile dâim savaş itmekdeyem
Rüstem-i devrâne benzetdim dil-i bî-bâkimi
Zekâî[119]

beytinde şair dünyadaki yabancılarla savaş halinde olmasını Rüstem'in dönemine benzetiyor. Bu söylemle şairin Rüstem gibi sürekli mücadele içinde olduğunu öğreniyoruz. Aşığın her zaman çok fazla rakibi vardır. Âşık, sevgili karşısında sevgisinin en üst noktaya ulaşıp diğer rakiplerine karşı galebe çalma arzusundadır. Zekâî de o kadar çok âşıklık mücadelesi vermektedir ki artık meydanları rakiplerine dar eden Rüstem’den farkı yoktur.

Mehmet Şerif Efendi de divanındaki bir beytinde gül bahçesi tasvirinde gül ile bülbül olayına telmihte bulunurken bülbülün feryatlarını Rüstem'in naralarına benzetir. “Gül meclisinin meydanında dikenlerle savaşa giren aşk sarhoşu bülbüller, Rüstem gibi naralar atarlar.” manasını verebileceğimiz

Girerler kâr-zâr-ı hâre sahn-ı bezm-i gülşende

[119] Harid Fedai, a.g.e., g. 81- 3/3

Ururlar Rüstemâne nâralar mestâne bülbüller

Mehmet Şerif Efendi[120]

beytinde gül, bülbül hikâyesi üzerinden yine bir sevgili - âşık tasviri yapılmıştır. Bilindiği gibi gül Osmanlı şiirinde en çok söz edilen çiçektir. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile ilişkilendirilir. Kokusu ve tazeliği ile bahçelerin vazgeçilmez bir çiçeğidir. Bülbül, gülşenin kraliçesine dillere destan olmuş bir aşkla tutulmuştur. Sürekli gülün karşısında şakımaktadır. Gülün dikeni ise bülbülün yani aşığın rakibidir. Beytimize göre bu gül bahçesinde bülbül Rüstem gibi naralar atarken rakip olan dikenlere karşı bir mücadelesi vardır. Bu mücadele sonucunda vücudunda yaralar oluşmuş hatta bir rivayete göre bülbülün bu vücudundan akan kanları güle kırmızı rengini vermiştir. Bu arada bülbülün acılarına rağmen aşkından ve ötüşünden vazgeçmemesi onun aşk sarhoşluğundandır. Ayrıca gül denilince akla Hz. Muhammed gelir. Tasavvuf anlayışına göre en güzel gül peygamberimizdir. Haliyle bülbülün de böyle bir sevgiliye karşı aşkından vazgeçmeden Rüstem gibi naralar atması normaldir.

Tâcî-zâde Câfer Çelebi divanındaki bir kasidesinde Memduhunu överken Rüstem'i İsfendiyar ile birlikte kullanır. Bu kullanımda da Rüstem ve İsfendiyar'ın kahramanlığı söz konusudur. “Sen ki savaş anında Rüstem ve İsfendiyarsın, semalar yedi konaklık yol kudretin konak yerlerindir (menzilindir).” anlamındaki

Rezm ile sen ki Rüstem ü İsfendiyârsın
Kadrün menâzilindedür eflâk heft-hân

Tâcî-zâde Câfer Çelebi[121]

dizelerinde Heft-hân adı verilen dehşetengiz tehlikelerle dolu yoldan bahsedilmektedir. Rivayete göre bu yolu sadece iki kişi geçmişti bunlar; biri Rüstem, biri de İsfendiyar'dı. Şehnâme'de geçen Rüstem'in yedi yüz yaşındayken cenk meydanında karşılaştığı İsfendiyar hikâyesi, birbirleriyle istemeden savaşmaları yönüyle de oldukça ilginçtir. Rüstem ve İsfendiyar Şehnâme'nin iki kutsal kahramanıdır. Şair de memdûhunu bu iki kahramana benzeterek onu yüceltmiştir.

---

[120]Ömer Gökhan Yağcı, *Mehmet Şerif Efendi Dîvânı*, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, g.27/3

[121] İsmail Erünsal, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Dîvân*, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul, 1983, k. 5/55

Osman Nevres, Rüstem'in hikâyelerinin Şehnâme'de dolup taştığını belirtir. "Şehnâme, Zâl oğlu Rüstem'in kahramanlıklarıyla (özellikleriyle) doludur. (O) İran'ın yiğitliğine sahip olmuştu." şeklinde anlamlandırabileceğimiz

Rüstem-i Zâl ki vasfıyla dolup Şehnâme
Mâlik olmuştu Tehemten'liğine İrân'ın
Osman Nevres[122]

mısralarında, Şehnâme'nin Rüstem'in Destanı olarak adlandırılmasını doğrulayan bir tarif ile karşılaşıyoruz. Yedi yüz yıl gibi uzun süre yaşayan Zâl oğlu Rüstem farklı hükümdarlar ve farklı karakterlerle mücadeleleri ile Şehnâme'de sıkça yer almıştır. Osman Nevres'in deyimiyle İran'ın kurtarıcısı olmuş, ne zaman birinin başı sıkışsa yardıma koşmuştur. Haliyle de Firdevsi, Şehnâme'sinde onun kahramanlıklarını gösteren özelliklerinden uzun uzun bahsetmiştir.

15.yy. şairlerimizden Şeyhî de bir gazelinde Rüstem'i Uhud şehidi Hz. Muhammed'in amcası Hz. Hamza ile karşılaştırır. "Bahar Rüstem'i rahş gibi aradan kaçsa tuhaf mıdır? Kış rüzgârının Hamza'sı gibi mülk cengâveri olur." anlamındaki

Rüstem-i nevrûz aradan kaçsa tan mı rahş-veş
Hamza-i bâd-ı şitâ çün gurriş-i âşkâr kılur
Şeyhî[123]

dizelerinde Peygamberimizin amcası ve süt kardeşi olan kuvveti temsil eden Hz. Hamza ile yine kuvveti temsil eden Rüstem karşılaştırılmıştır. Hz. Hamza, Mekke'nin ileri gelenlerinden olup hatırı sayılırdı. İslâmiyeti seçtikten sonra İslam'ı kuvvetlendirmiş, Peygamberimizi koruyanlardan olmuştur. Rüstem de İran şahlarına hatır kazandıran onları koruyan biriydi. Şeyhi'nin bu karşılaştırmasını Divan-ı Kebir'de de görüyoruz. Mevlana bir beytinde, Hz. Hamza'ya gaza safının Hamza'sı diye seslenirken Rüstem'e de savaşların Rüstem'i diye seslenmektedir.

[122] İskender Pala, a.g.e., 2010, s. 382
[123] Halit Biltekin, *Şeyhî Dîvânı, (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin),* Ankara Üniversitesi, SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, g.72/7

2.7.5.2. Güç-Kuvvet

Zekâî başka bir beytinde Rüstem'in gücüne ve inancına değinmiştir. "Eğer Rüstemler gibi kuvvetli pazıya sahip olursan bu Zâl misali kocakarı dünyanın şiddetli oklarının çilesi çekilmez." manasındaki

Olursan kuvvet-i bâzûya Rüstemler gibi mâlik
Çekilmez çille-i saht-ı kemânı Zâl-i devrânın
Zekâî[124]

dizelerinde Rüstem'in babası Zâl; yaşlı, ihtiyar, kocakarı bir dünya olarak kullanılmış, böyle bir dünyada eğer Rüstem gibi kuvvetliysen, Rüstem gibi ahlaklı ve dürüst yaşıyorsan bu dünyanın güçlü oklarının çilesinin çekilmeyeceğini belirtilmiştir. Şaire göre; dünyada yaşayan Rüstem gibi güçlü kuvvetli bütün insanların genel problemi geçici olan dünyanın aldatıcı kötülükleridir. Bu kötülükler de şiddetli oklara benzetilmiştir. Ayrıca bu beyitte Zâl ve Rüstem'in ortak özellikleri olan, pazı, kuvvet ve ok bir arada kullanılmıştır.

Cevrî farklı bir beytinde de memdûhunun gücünü Rüstem ile eş tutar. "Hazreti İbrahim Han pazu kuvvetiyle oku meydanda apacık Rüstem-i Destan gibi fırlattı." anlamındaki

Kuvvet-i bâzû ile Hazret-i Han İbrahim
Rüstem-i Destân gibi atdı kemânı âşikâr
Cevrî[125]

mısralarında görüldüğü gibi Rüstem'in güçlü ok atmasına vurgu yapılarak övülen kişi Rüstem'e benzetilmiştir. Görüldüğü üzere şiir dilinden olsa gerek şairlerimiz aynı eserlerinde bile Acem kahramanlarını yeri geldiğinde memdûhlarına göre övmekte, yeri geldiğinde yermekte ya da memdûhuyla eşit görmektedir.

---

[124] Harid Fedai, *Zekâî Dîvânı*, (http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi,. 2008 versiyonu), g. 61-1/4

[125] Hüseyin Ayan, a.g.e., tar 121/1

2.7.5.3. Ok – Yay – Mızrak

Muhibbî de divanında sevgilinin gamzelerini Rüstem'in yayına benzetir. "O öldürücü bakışları olan göz, Rüstem gibi yayını eline almış her kime doğru bir bakış fırlatsa şüphesiz (onun) kalbini büklüm büklüm eyler." anlamındaki

Rüstemâne yayını almış o çeşm-i gamze-zen
Her kime dogru atsa lâbüd kalbini eyler şiken
Muhibbî[126]

beytinde sevgili sinesi meydanda olan aşığına yan bakış (keman-ok) fırlatır. Bu sahne âşık ile maşukun meydanda karşılaşmasıdır. Bu da her zaman istenen bir durumdur. Sevgilinin bakışının Rüstem'in yayına benzetilmesi birçok Osmanlı şairi tarafından kullanılmıştır.

Lebib'de dîvânında Rüstem'i hem Tehemten hem de Rüstem olarak kullanır. "Sivri bakışlarını savaş meydanında seyredenlere, Tehemten oku ve Rüstem mızrağı gibi gelir." anlamındaki

Cünbiş-i yalman-ı nîzen rezmde seyr edene
Bir gelir tîr-i Tehemten rumh-ı Rüstem çûp-sâz
Lebib[127]

beytinde sevgilinin o süzgün bakışı, oku ve mızrağıyla meşhur olan Rüstem'in oku ve mızrağına benzetilmiştir. Öyle ki savaş meydanınd ya da kuytu bir mahallede sevgili şöyle bir baksa bu bakışları Rüstem'in oku ve mızrağı kuvvetindedir. Rüstem'in oku ve mızrağının öldürücü özelliklerinin olduğunu düşünürsek sevgilinin bir bakışı bile öldürücüdür.

2.7.5.4. Tercih Etme

Hayretî, geçici dünyaya gönül vermeyenleri Rüstem'den daha mert bulur. "Dünya kocakarısının süsüne gönül vermedinse aşk meydanında Rüstem'den bile mertsin." anlamındaki

---

[126] Coşkun Ak, *Muhibbî Dîvânı,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, g. 2120/1
[127] Orhan Kurdoğlu, a.g.e., tar. 7/12

Virmedünse zînetine Zâl-i dünyânun gönül
Işk meydânında Rüstem'den dahi merdânesin

Hayretî[128]

beytinde, Hayretî'ye göre Zâl misali bu geçici dünyanın süsüne kim baş eğmiyorsa işte o kişi mert kişidir yani erkektir. Dünya süsüne önem vermeyen kişiler şair tarafından yüceltilmiş ve Rüstem'den daha mert daha güçlü oldukları vurgulanmıştır. Şair bir nevi güç kuvvet istememekte; bir insanın Rüstem gibi gücü olacağına dünyaya meyil etmeyen bir özelliğinin olmasını tercih etmektedir.

2.7.5.5. Küçük Görme

Bazı şairlerimiz Memduhlarını överken Rüstem ile kıyaslamışlar, Rüstem'i küçük görmüşlerdir. Rüstem'in kahramanlıkları yanında şairlerimiz onu sıkça küçük görerek de kullanmışlardır. Cevrî'nin divanında bu şekilde kullanım görülmektedir. Cevrî'nin; “Hazreti Sultân Murâd Han o kadar kuvvetli bir hükümdardı ki onu savaş meydanında görenler destanî Rüstem'i hatırlamazlar.” manasını verebileceğimiz

Hazret-i Sultân Murâd ol husrev-i sâhib-kırân
Kim ider rezmin görenler Rüstem-i Destânı yâd

Cevrî[129]

beytinde şair savaş meydanlarının yiğidi Rüstem'i Sultân Murâd Han ile kıyaslamakta ve Sultanın kahramanlıkları ve kuvveti karşısında kimsenin Rüstem'i hatırlamayacağını belirtmektedir. Şairler memdûhlarını her zaman diğer kahramanlardan üstün görmüşlerdir.

Kadı Burhaneddin de bir gazelinde sevgiliyi daha yüce göstermek için Rüstem'i, Hz. Hamza ve Hz. Ali ile birlikte kullanır. “Beyim, (sen) Rüstem, Ali, Hamza bile olsan sevgilinin bakışlarının okuna (fırlayan oklara) hiç bir yürek tahammül edemez.” manasındaki

[128]Mehmet Çavuşoğlu, M.A. Tanyeri, *Hayretî Dîvânı (Tenkitli Basım)*, (http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi, Dec. 31. 2004 versiyonu). İstanbul, 1981, g. 379/2
[129] Hüseyin Ayan, a.g.e., tar. 7/1

Nigâr gamzesi ohına hîç yürek döymez
Egerçi Rüstem-i destân Alî vü Hamza begüm

Kadı Burhaneddin[130]

beytinde kuvvetin üç sembolü Rüstem, Hz. Ali ve Hz. Hamza birlikte kullanılmıştır. Hz.Ali, tamamıyla peygamber terbiyesi ile yetişmiştir. Efendimizin damadı olması yönüyle soyunun ondan gelmesi ve her zaman Peygamberimizin yanında olma ve cesaretiyle ön plana çıkar. *Çihâr-ı yâr-ı güzîn*'in dördüncüsüdür. Şair; böyle güç ve sadakat sembolü bir halifenin gücü ile Hz. Hamza'nın ve Rüstem'in güçlerinin bile; sevgilinin o büyüleyen bakışına dayanamayacağını belirtiyor. Tasavvufi anlamda düşünüldüğü zaman sevgilinin tek bir bakışına bile bu kahramanlar canlarını feda edebilirler. Çünkü asıl amaç onu bir kere de olsa görmektir. Bu demek oluyor ki; âşık sevgiliyi bir kere görme hayalini bile havsalasına sığdıramazken sevgilinin kendisine bir kere bakışına her şeyini verebilir.

Bâkî bir kasidesinde şairlik yönüyle karşısına Rüstem bile çıksa çiğneyip geçeceğini söyler. "Bu arsada şairlik atını oynatacak tek kişi benim, düşman Zâl oğlu Rüstem dahi olsa (onu da) çiğnerim." anlamını verebileceğimiz

Benem bu arsada kim rahş-ı tabı depredicek
Vücûdı hasm ola pâ-mâl olursa Rüstem-i Zâl

Bâkî[131]

mısralarında Bâkî Rüstem'e meydan okurken meydanda bu atı oynatacak kişi olarak kendisini göstermektedir. Burada Rüstem'in Rahş'a binmekteki becerisi de zikredilmiş şair, kendisini Rüstem'e benzetirken yaratılışı (huyu) da Rahş olarak anlatmaktadır. Haliyle Rüstem olan şair bu meydanda yaratılış Rahş'ını oynatacak tek kişidir.

Sahhâf Rüşdî divanında şarabı pehlivana benzeterek Rüstem ile karşılaştırır. Ona göre şarap Rüstem'i bile alt edebilir. "Dünya meclisinde şarap gibi bir pehlivan görmedim; karşısında Rüstem bile olsa aman vermez yerle bir eder." anlamındaki

---

[130]Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, g. 1280/4
[131]Sabahattin Küçük, a.g.e., k. 20/42

Görmedüm bezm-i cihânda mey gibi bir pehlevân
Rüstem olsa hâk ile yeksân ider virmez emân

Sahhâf Rüşdî[132]

mısralarında aşk şarabının etkisine vurgu yapılmıştır. Şair, şarap gibi etkili pehlivanı dünyada görmediğini belirtir. Bu mey, karşısına Rüstem gibi bir pehlivan bile çıksa onu da alaşağı edecek kadar güçlüdür.

Görüldüğü üzere Rüstem, şüphesiz ki Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından en çok kullanılan Şehnâme kahramanıdır. Rüstem, İran'ın milli kahramanı olarak kabul edilir. Şehnâme'ye göre Rüstem uzun yıllar yaşadığı için bu esere "Rüstem'in Destanı" bile denmektedir. Fakat böyle bir karakter şairlerimizce sadece gücü- kuvveti ve kahramanlığı yönüyle işlenmemiş çoğu zaman da memduhun yanında küçük görülmüştür. Yunanlıların Herkul'u gibi İranlıların da Rüstem'i vardır. Mevlana, Divan-ı Kebir'de Rüstem'den dünyanın en ünlü kahramanı olarak bahseder.

Rüstem için Şehnâme'de birçok sıfat kullanılmıştır. Özellikle, *başbuğ* ve *serasker* anlamına gelen Tehemten önemlidir. Firdevsî ayrıca Rüstem'e, *fil gövdeli, karada fil, suda timsah* sıfatlarını kullanır. Taberî de Rüstem'den Keykâvus'un *başkomutanı* olarak bahseder. Osmanlı şairlerince de bu özellikleriyle sıkça işlenen Rüstem memduh için bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Şairler, Rüstem'i övdüğü kişi yanında aciz bir durumda göstermişlerdir.

Aşkın çeşitli maceraları için şarap ile de kullanılan Rüstem, bu yönüyle yeme içmesiyle de farklı olduğu belirtilmiştir. Firdevsî onun için şarap içmekte ve gürz kullanıp şarapmakta Rüstem ile şeytan bile yarışamaz, der.

Çalışmamıza aldığımız beyitlerden de anlaşılacağı üzere Rüstem, Osmanlı şairleri tarafından insanüstü mitolojik özellikleri ile işlenirken Şehnâme'de geçtiği gibi kötülüklerin baş düşmanıdır. Hayat boyunca kötülere karşı mücadele etmiş ve bu mücadelelerinden zaferle ayrılmıştır. Bu kadar başarılı bir savaşçı şairlerimizin övdükleri kişilerin yanında yine de küçük görülmekten kurtulamamıştır.

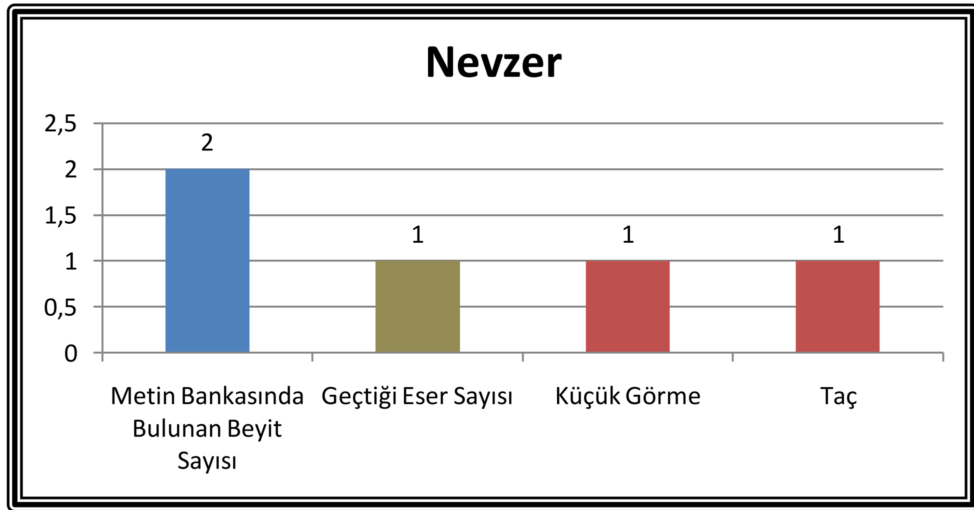
[132] Hatice Ekici, *Sahhâf Rüşdî Dîvânı*, Balıkesir Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, mat. 248

2.8. NEVZER (NÛZER) DÖNEMİ

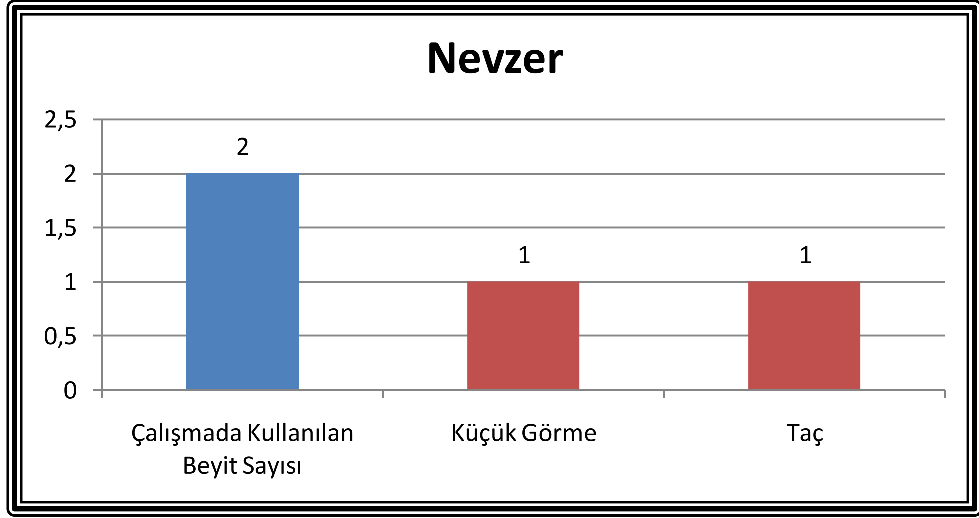
Zâl, Rüstem gibi yiğit bir evlada sahip olduğu için gece gündüz Tanrı'ya dua edip şükrederdi. Sürekli Zâbilistan'a mektup yazarak Rüstem'in kahramanlıklarını gururla Sâm'a anlatırdı. Bu sıralarda Minûçehr vefat etti. İran'da aylarca yas tutuldu. Minûçehr'in oğlu Nevzer, padişahlık tacını giydi. Nevzer, babası gibi iyi niyetli bir padişah değildi. Hırsından doğruları göremiyordu. Kötü hükümdarların en önemli vasfı olan haksızlık etmesinden dolayı halkta sızıldanmalar yükselmeye başladı.[133]

İlk olarak ordu ona bağlılığından vazgeçip dağıldı. Önde gelen insanlar Nevzer'e karşı ayaklandı. Korkuya kapılan Nevzer, Sam'dan yardım istedi. Sam, İran'a geldiğinde ileri gelenler Sam'ın tahta geçmesini istediler. Sam bunu kabul etmez. Sam'ın bir süre telkinleriyle Nevzer, babasının yoluna dönerek kendisini düzeltir.

Nevzer, Şehnâme'de geçerken, Taberi'de görülmez. Adı, Avesta'da da birkaç kez görülen Nevzer, hızlı koşan atlarıyla bilinir ve Nevzariyân hanedanının kurucusudur. Klasik Fars edebiyatında sultanlar ve kahramanlar arsında geçerken Keyaniler hanedanı da Nevzerîler ailesinden sayılmaktadır.[134]

133 Firdevsî, a.g.e., s. 228
134 Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 551

Ahmedî, İskender-*name*'sinde eski Şehnâme çevirilerinde görüldüğü gibi Nevzer'i, Nûzer olarak kullanır. "**PÂDİŞÂHÎ-İ NÛZER VE HELÂKÎ-İ Û BER-DEST-İ EFRÂSYÂB**" adlı bölümde Nevzer'in belirttiğimiz özelliklerini anlatır:

Nâ-sezâ kişiler ü çekdilerü
Pes sezâlar düşdiler andan girü

İrte gice işrete sâz eyledi
Dürlü dürlü bid'at âgâz eyledi

Sîretini atanun degşürdi ol
Kendüzinden dahı bünyâd urdı ol

Oldı katında mukarreb her leîm
Sohbetinden dûr düşdi her kerîm

Andan oldı ehl-i hüner bî-mertebe
Bî-hünerler cümle irdi mansıba

Şâh her-geh kim hüner-perver degül
Halka istihkâk-ıla server degül

Çün siyeh itdi Kelîmini Kerîm

İtmedi tâat Kelîme ol leîm

Kıldı her dûn sohbetini ihtiyâr
Lâ-cirem olmadı ana baht yâr

Sâm u Rüstem andan irâz itdiler
Koyup anı Sîstân'a gitdiler

Kâren ü Kûderz ü Kîy ü Güstehem
Gitdiler katından anlar dahı hem

Tûr neslinden bir ulû pâdişâh
Koyup olmış-ıdı Türk ü Çîne şâh

Ahmedî[135]

2.8.1. Küçük Görme

Ahmedî divanında da Nevzer'i diğer Acem kahramanlarıyla birlikte memduhunun yanında küçük görür. "Sana, kimse kabul edilme, ululuk ve savaşmada ulaşamaz. Şayet (bunlar) Şâpur, Behmen, Hürmüz, Nûzer bile olsa." anlamındaki

Sana irmez kimesne hazm ü cazm ü rezm vaktinde
Eger Şâbûr eger Behmen eger Hürmüz eger Nûzer

Ahmedî[136]

mısralarında Ahmedî, memduhunu överken dillere destan Acem kahramanlarına memduhunun yanında önem vermemiş onları küçük görmüştür.

2.8.2. Tac

Ahmedî aynı eserinde "*beneşfe*" redifli "*Fi Medh-i Emîr Sülmân*" adlı kasidesinin bir beytinde de Nevzer'i, Nûzer olarak kullan menekşe ve tac

[135] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979: 5373-5383
[136] Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı'ndan Seçmeler*, 1000 Temel Eser Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, (XXVIII/19)

özellikleriyle kullanılmıştır. “Nasıl ki gül, çadırla Ferîdûn olmaz. Aynı şekilde menekşe de tac ile Nuzer (olamaz)” manasındaki

Niçe kim çetr-ile olmaz gül Ferîdûn
Nite kim tâc-ıla Nûzer benefşe
Ahmedî[137]

dizelerinde Acem kahramanlarından Nevzer ve Ferîdûn övülmüştür. Burada anlatılmak istenen bu iki kahramanın doğuştan gelen kahramanlık özellikleridir Menekşe ve taç üzerlerine herhangi bir nitelik yükleyerek Ferîdûn ve Nevzer olamazlar.

Osmanlı şairleri Nevzer'i birkaç örnek dışında hiç kullanmamalarına rağmen onun döneminin diğer isimleri Efrâsiyâb ve Peşeng'i sıkça kullanmışlardır. Nevzer'i Ahmedî tacı yönüyle kullanırken diğer Acem ahramanlarıyla birlikte memduhunun yanında küçük de görmüştür.

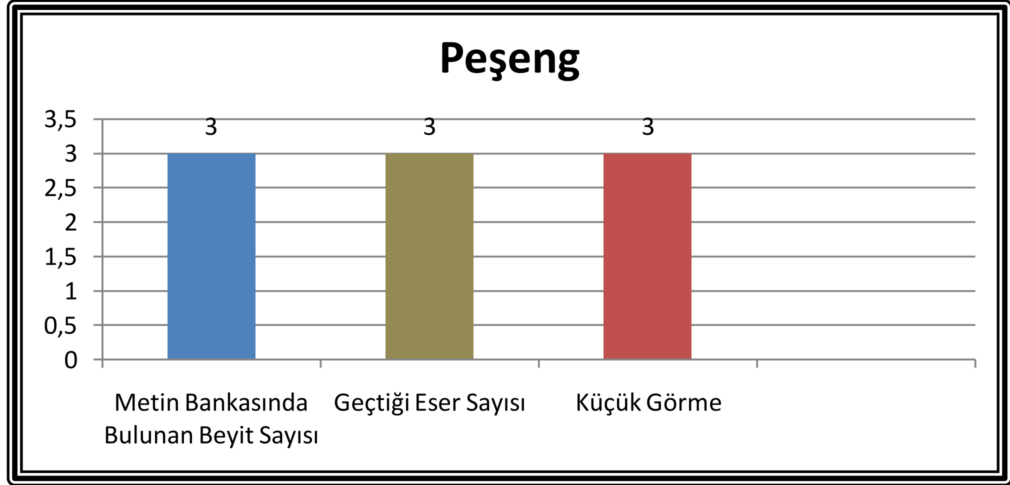
2.8.3. Peşeng

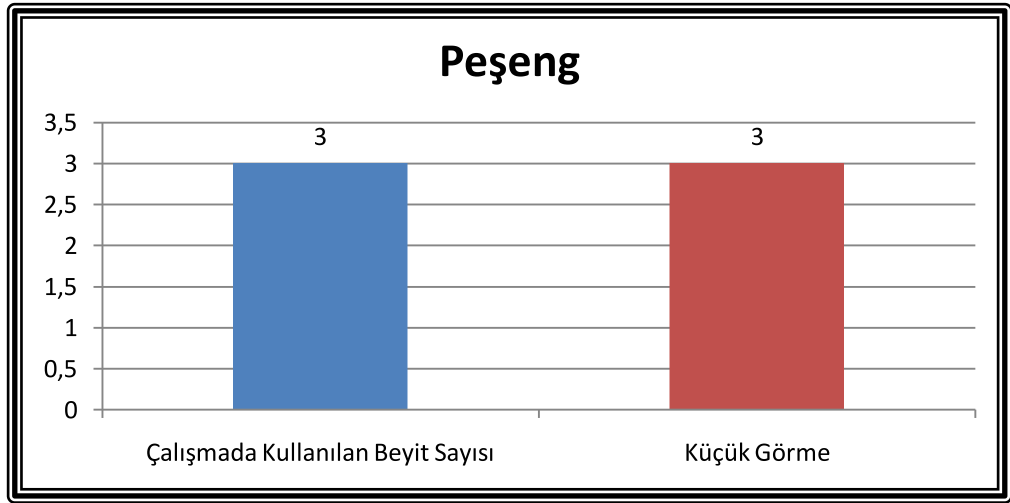
Peşeng, Efrâsiyâb'ın babasıdır. Ayrıca Efrâsiyâb'ın Peşeng isminde bir de oğlu vardır. Şehnâme'nin başında görülür Efrâsiyâb'ın tahta çıkmasından sonra fazla görülmez.

Şehnâme'de en önemli rolü İranlılar ile ilgili oğlu Efrâsiyâb'a verdiği öğütlerdir. Sakin bir düşünme ile hazırlıklı bir ordu ekseninde verilen bu öğütler Turanlılara uzun süre başarı sağlamıştı.[138]

Peşeng, Minûçehr'in ölümü üzerine ordusuyla Çinlilerin de destekleriyle devletin içinde bulunduğu boşluktan yararlanmak istemiştir. Peşeng'in başlattığı savaşlar uzun süre devam etmiş ve bu savaşların birinde esir düşen Nevzer, Peşeng'in oğlu Efrâsiyâb tarafından öldürülmüştür. Peşeng'e edebiyatımızda çok nadir rastlanır. Şairler onu genellikle memduhlarını överken kullanmışlardır

[137] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1988: (LXX/43)
[138] Firdevsî, a.g.e., s. 231

2.8.3.1. Küçük Görme

Figânî, bir beytinde padişahı o kadar över ki Peşeng ve Hüsrev'i onun üzengisini tutmaya can atmakta olduklarını belirtir. "Ey sancağı göklere yükselen padişah! Hüsrev ve Peşeng senin vezirinin üzengisini tutsa onunla övünürdü." manasını verebileceğimiz

Fahr idinürdi ey şeh-i gerdûn kevkebe
Tutsa rikâbın âsafunun Hüsrev ü Peşeng
Figânî[139]

mısralarında, Figânî Kanuni'nin Hüsrev ve Peşeng'ten üstünlüğünü anlatmaya çalışmıştır. Hatta bu üstünlüğü anlatırken Hüsrev ve Peşeng'in, Kanuni'nin vezirinin

[139]Abdülkadir Karahan, *Figânî ve Dîvânçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1966, k. 1/6

üzengisini bile tutunca övüneceklerini belirtmiştir. Hüsrev'in İranlı Peşeng'in Türk olması ise bu kullanımın ilginç diğer bir yönüdür.

Nef'i divanında Peşeng'i Dârâ ile birlikte kullanırken Memduh'unu över. " Peşeng ve Dârâ senin döneminde dünyaya gelselerdi biri kapıcın biri de ahırının yöneticisi olurdu." anlamındaki

Biri derbânı olurdı biri mîrâhûru
Gelseler âleme devrinde Peşeng ü Dârâ
Nef'i[140]

beytinde padişahın azameti o kadar yüksektir ki şaire göre; Peşeng ve Dârâ eğer onunla aynı dönemde dünyaya gelselerdi padişah değil ancak onun ahırının müdürü ya da kapıcısı olabilirlerdi.

Nâbî, Şehnâme efsanelerine değer verilmemesi gerektiğini belirttiği bir şiirinde Acem kahramanlarını kolayca feda etmiştir. "Feridun ve Peseng'in özellikleri aşırı derecede ağızdan ağza dolaşmıştır. Kubad ve Behrâm'ın halleri (de) son derece dağınıktır." manasını verebileceğimiz

Katı hâyîdedir evsâf-ı Ferîdûn u Peseng
Katı pejmürdedir ahvâl-i Kubâd u Behrâm
Nâbî[141]

mısralarında anlaşılacağı üzere Nâbî, ağızlarda sakız olmuş Acem kahramanlarının şiirimizdeki değer konumlarını sorgulamaktadır. Artık bu kahramanların özellikleri o kadar işlenmiştir ki köhne ve eski bir söz gibidirler. Bu eski sözlere atıfta bulunulanlardan biri de Peşeng'dir.

Efrâsiyâb'ın babası olmasına rahmen Peşeng, edebiyatımızda çok az karşılaşılan Şehnâme kahramanlarındandır. Genellikle şairlerimiz onu memduhunu överken aciz, pasif bir durumda göstermişlerdir.

[140] Metin Akkuş, a.g.e., s.103
[141] Ali Fuad Bilkan, a.g.e., k. 13/80

. ### 2.8.4. Efrâsiyâb

Peşeng'in oğlu olan Efrâsiyâb'ın Türk hakanı Alp Er Tunga olduğu birçok kaynakta bildirilmektedir. Mâveraünnehir'de hüküm sürmüş olup Turan'ın en büyük hakanlarındandır. Bir dönem İran topraklarının tümünü Pişdâdiyân sülalesinin elinden alması ve İran ile yaptığı savaşlar, Şehnâme'de geniş şekilde yer almıştır. Firdevsi, Efrâsiyâb'ı bazen kahraman olarak tanıtsa da milletini yüceltme düşüncesiyle onu zalim, insafsız, hep mağlup olan, meydandan kaçan bir kişi olarak da anlatır.

Ayrıca, Şehnâme'de Efrâsiyâb'ın bir dağın zirvesinde bulunan "*Heng*"inden bahsedilir. Bu heng yeraltında bulunan demirden yapılmış bir saray olduğu, içinde gerekli her türlü malzemenin bulunduğu belirtilir. Efrâsiyâb bu sarayda ölümsüz bir hayat arzusundadır.

Şehnâme'ye göre; Efrâsiyâb gücüyle kuvvetiyle ön plana çıkar. Günlerden bir gün Rüstem, Efrâsiyâb ile savaşmadan önce babasına Efrâsiyâb'ın kim olduğunu sorar. Zâl, Efrâsiyâb'ın erkek bir ejderha gibi savaşmakta olduğunu söyleyerek onun gücünü bize bildirir.[142]

Şehnâme'de Efrâsiyâb da Rüstem gibi farklı İran hükümdarları döneminde görülmektedir. Efrâsiyâb'ın Keykâvûs'un oğlu Siyâvûş ile ilginç bir dostluğu vardır. Efrâsiyâb'ın Keykâvûs döneminde gördüğü ilginç bir rüya sonucu yıldız bakıcıları; İran'dan, başında Siyâvûş'un bulunduğu büyük bir ordu gelmekte olduğunu bildirirler. Eğer Efrâsiyâb, Siyâvûş ile savaşırsa bu Turan için büyük bir felaket olacaktır. Efrâsiyâb tarafından kendisine gönderilen barış teklifini ve hediyeleri kabul eden Siyâvûş, babasına sormadan barış teklifini kabul ettiği için Keykâvûs'un cezası ile karşı karşıya kalır. Keykâvus ile Siyâvûş 'un arasının soğukluğunu değerlendiren Efrâsiyâb Siyâvûş 'u kendi tarafına çekmek için yanına davet eder. Siyâvûş değerli hediyelerle karşılanır. Efrâsiyâb: "Yeryüzünde eşi menendi olmayan bu güzel yüze Kâvus nasıl yüz çevirir?" der. İkili iyice dost olunca Efrâsiyâb, Siyâvûş 'a Turan topraklarının Çin denizine kadar olan yerleri bağışlar.

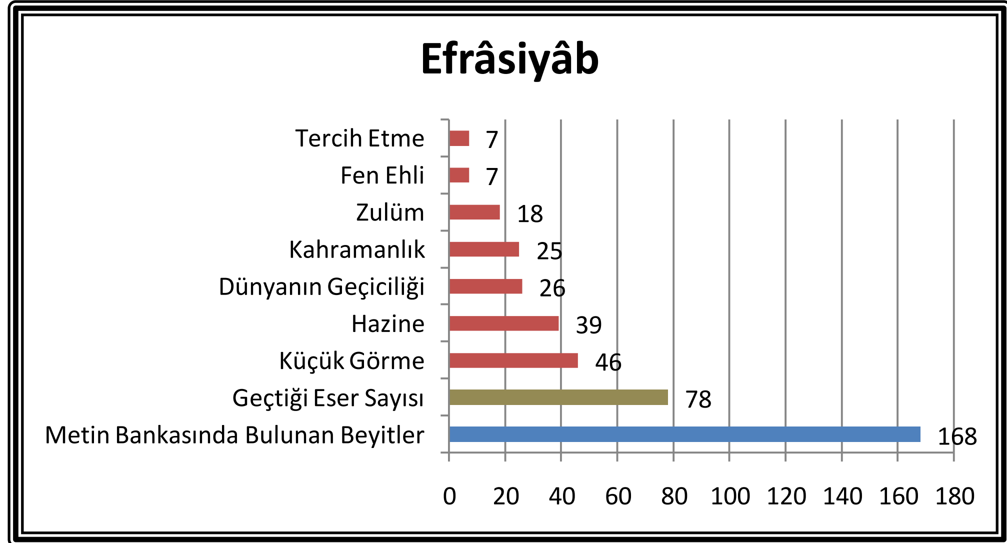

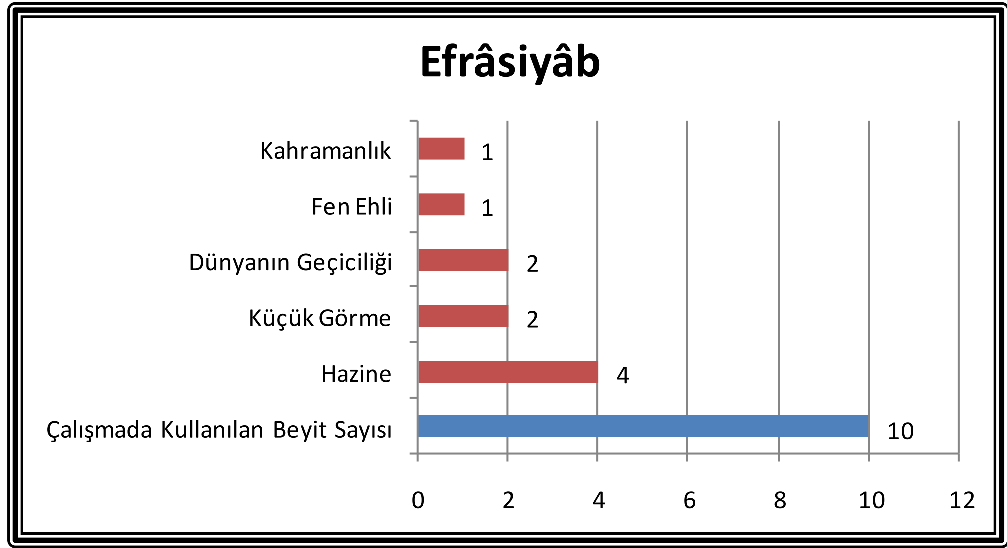
[142] Firdevsî, a.g.e., s. 270

Bu arada Turan ordusunun komutanı Gersiyûz Efrâsiyâb ile Siyâvûş'un dostluğunu kıskanmaktaydı. İkisi arasında fitne çıkarmaya çalışıyordu. ithaf edilen yalan sözler getirip götürerek ikilinin arasını açtı. Bucu fitne sonucu Efrâsiyâb, ordusunu hazırlayıp Siyâvûş ile savaşmak üzere yola çıktı. Savaş başladıktan kısa bir süre sonra Siyâvûş esir düştü ve öldürüldü.

Efrâsiyâb, zamanla Siyâvuş'u öldürdüğüne pişman olsa da elinden bir şey gelmemekteydi. Siyâvuş'un oğlu Keyhüsrev de zaman zaman Efrâsiyâb'a saldırarak babasının intikamını almak isteğindeydi. Bir müddet sonra Keyhüsrev yine hazırlıklarını yapıp Efrâsiyâb'a saldırdı. Savaş sırasında bir mağaraya sığınan Efrâsiyâb, Hüsrev'e esir düştü ve Hüsrev tarafından öldürürdü.

Efrâsiyâb Osmanlı şairlerince zenginliği, hazineleri, saltanatı ve kahramanlığıyla anılır. Ayrıca bu hazine *Dahme-i Efrâsiyâb* olarak da geçer.

2.8.4.1. Hazine

Hasmî, Efrâsiyâb'ın hazinesinin kıymetini sevgilinin bir busesiyle kıyaslar. "Öyle güzellik şahının kulu (aşığı) ol ki onun tek busesinin kıymeti Efrâsiyâb'ın hazinesi kadar olsun." anlamındaki

Öyle bir şâh-ı cemâlin bendesi ol kim ola
Kıymet-i yek-bûsesi gencîne-i Efrâsiyâb
Hasmî[143]

beytinde Efrâsiyâb'ın hazinesinin çokluğuna vurgu yapılırken âşık öyle birine kul olmalıdır ki; o sevgilinin bir busesinin değerinin Efrâsiyâb'ın hazinesi kadar kıymetli olması gerektiği belirtilmektedir. Şairlerimizce her şeyden önce sevgilinin güzelliği gerçek hazinedir. Hasmî ise sevgilinin bütün güzelliğini değil sadece sevgilinin busesini hazine ile eşit tutmaktadır. Şair, âşık olunacak ya da bende olunacak kavramı – kişiyi tarif ederken bu hazineyi ortaya koymuş ve buna göre bir portre çizmiştir.

Şeyh Galip, Ramazan ayını Efrâsiyâb'ın tabutunun tılsımına benzetir. "Ramazan ayı hasret kanını mücevher eder. Güya Efrâsiyâb'ın tabutunun tılsımı olur." anlamını verebileceğimiz

---

[143] Engin Selçuk, *Hasmî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2007, g. 22/3

Mihr-i sıyâm gevher eder hûn-ı hasreti
Gûyâ tılsım-ı dahme-i Efrâsiyâb olur

Şeyh Galib[144]

dizelerinde bilindiği gibi oruç ayında rahmet ve bereket artar. Yardımlaşmalar ve iyilikler fazlalaşır. Zenginlerin zekâtları ve fitreleri ile fakirlerin de cebi para görür. Çünkü bu ayda şeytanlar zincire vurulur. Şeyh Galib de kasidesinde hilal görüldüğünde hasret kanını kıymetlendirir derken bu zenginliği güya Efrâsiyâb'ın hazinesi gibi olmasına bağlar. *Dahme-i Efrâsiyâb*, Evliya Çelebi'ye göre Malatya'dadır. Divan edebiyatı şairleri bu tamlamayı sıkça kullanmışlardır. Türbeler, bu tür tabutlar her zaman tılsımlıdır. Bu tür yerlerde hazine de vardır. Tılsım ve hazine de ortak kavramlar olduğuna göre şair; dahme-i Efrasiyâb derken Efrâsiyâb'ın hazinesinden bahsetmektedir. Ramazan ayının cömertliği de bu hazineye benzetilmiştir.

Sebk-i Hindi akımının önemli temsilcilerinden olan Fevzî, divanında böğürde açılan yarayı Efrâsiyâb'ın tabutu ile kıyaslar. “O böğürden, elbiselerinin göz ucu düğmesinin kilidini açmakla bunu karşılaştırdım (sen) bana Efrâsiyâb'ın tabutunu açtığını karşılaştırdın.” manasını verebileceğimiz

O pehlûdan ki kufl-i tügme-i tarf-i siyâb açdun
Kiyâs itdüm bana bir dahme-i Efrâsiyâb açdun

Fevzî[145]

beytinde Efrâsiyâb zenginliğiyle kullanılmıştır. Âşık böğürde açılan yarayı Efrâsiyâb'ın tabutu ile eş görür. Böğürde açılan bu düğme bir nevi hazine hatta kıyaslandığında Efrâsiyâb’ın hazinesi kadar değerli görülmektedir. Çünkü bu yara onun âşıklık istidadını gösterir.

Refî‘-i Kâlâyî divanında Yusuf Ziya Paşa'yı yerdiği bir bölümde Efrâsiyâb'ın hazinesinin meteliği kadar bile cömert olmayan bir vezirden bahseder. “ (O) Kerem

---

[144] Naci Okçu, *Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı-Edebi Kişilşiği- Eserleri- Şiirlerinin Umumi Tahlili,* Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, k.25/10

[145]Nilgün Doğramacılar, *Fevzî D*îvânı, Boğaziçi Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, g. 91/1

ve cömertlik sahibi, Bermekî huylu vezir, Efrâsiyâb'ın tabutu (hazinesi) yanında sanki metelik.” manasındaki

Bermekî-haslet vezîr-i sâhib-i cûd u kerem
Dahme-i Efrâsiyâb ‘indinde gûyâ bir peşîz

Refî‘-i Kâlâyî[146]

mısralarında Harûn Reşid'in görkemli saltanatına borçlu olduğu adaletli, cömert Bermekî ailesinden bahsedilmiştir. Bermekî, Harûn-ür-Reşîd zamanında vezirlik eden bir ailenin Hâlit, Yahya, Fâzıl, Cafer adında dört oğlunun soyadı idi. Bağış ve cömertlik örneği tutularak bermekî-haslet gibi önadlar yapılmıştır. Şaire göre; Yusuf Ziya Paşa bu aile gibi özellikleri olan bir vezir değildir. Hatta onun cömertliği Efrâsiyâb'ın hazineleri nezdinde metelik kadardır.

2.8.4.2. Fen Ehli

Antepli Aynî, bir kasidesinde memduhunu överken Efrâsiyâb'ı pek fazla kullanılmayan fen ehli olma yönüyle kullanır. “Söz ülkesinin sultanı sanat ehli Efrâsiyâb, Aden körfezinin inci hazinelerini feth ederek ucuzlattı.” manasını verebileceğimiz

Sultân- ı iklîm- i sühan Efrâsiyâb- ı ehl- i fen
Gencîne- i dürr- i Aden feth itdi erzân eyledi

Antepli Aynî[147]

mısralarında Efrâsiyâb'ın farklı bir yönünü görüyoruz. Memdûh fen ehli olan Efrâsiyâb'a benzetilirken ayrıca Memdûh Efrâsiyâb'a hazineleri yönüyle de ikinci mısrada benzetilmiştir. Çünkü Memdûh Aden körfezindeki inci hazinelerini fethederek olması gerekeni yapmıştır. Burada bahsedilen de şiir incileridir.

[146]Bilal Alpaydın, *Refî-i Kâlâyî Dîvânı,* İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, tar. 2/20
[147] Mehmet Arslan, *Antepli Aynî Dîvânı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, k.8/36

2.8.4.3. Küçük Görme

Efrâsiyâb şairlerimiz tarafından bazen de küçümsenmiş, hor görülmüştür. Gelibolulu Mustafa Alî bir kasidesinde Efrâsiyâb ve Keyhüsrev'in saltanatlarını övdüğü kişinin saltanatının yanında tesirsiz görmektedir. "İki sıradan kulun İran'ı ve Turan'ı ele geçirdi. Hem Keyhüsrev'in hem Efrâsiyâb'ın adını unuttur." manasını verebileceğimiz

Unutdur nâmını Keyhüsrev'ün Efrâsiyâb'un hem
İki kemter kulun zabt eyledi İrân u Tûrânı

Gelibolulu Âlî[148]

dizelerinde şaire göre şaşaalı hükümdarlıklara sahip İran ve Turan padişahları memduhunun yanında pek değerli değildir. Bu iki padişahın namları memdûh gelince anılmaz olmuş unutulmuştur.

2.8.4.4. Dünyanın Geçiciliği

Sabâyî divançesinde Efrâsiyâb ile Behmen'in feleğin vefasını görmediklerini belirtir. "Feleğin vefasını Behmen ve Efrâsiyâb görmedi. Çoğu bir damla su bulamadan susuz can verdi.." şeklinde anlamlandırabileceğimiz

Görmedi dehrün vefâsın Behmen ü Efrâsiyâb
Niçeler cân virdi susuz bulmadı bir katre âb

Sabâyî[149]

beytinde Behmen ve Efrâsiyâb gibi hükümdarların talihinin yüzlerine gülmediği birçoklarının bir damla su bulamadan ölüp gittiğini görüyoruz. Halk arasında sıkça kullanılan bir deyim vardır. "Ağza su çalmak" ölmek üzere olan biri için başında bekleyenlerin yaptığı eylemdir. Bu daha çok zemzeme batırılmış pamuğun ölümle pençeleşen kişinin dudaklarına sürülmesi ile gerçekleşir. Buna nail olan insanlar halk arasında şanslı yani bir nevi feleğin vefasına uğramış kişilerdir. Bu beyitten de anlaşılacağı gibi bir insan ne kadar makam sahibi ya da zengin olursa olsun ölürken bir damla suyun kendisine nasip olmayabileceğine vurgu yapılmıştır.

[148] İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âlî Dîvânları*, Harvard University, Cambridge, 2006, k. 16/8
[149] Rüstem Kavaklık, *Onbeşinci Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Divançesi,* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, g. 9/1

Usûlî de Efrâsiyâb'ı dünya hayatının geçiciliğini ifade etmek için kullanır. “Ey Usulî, sırası geldiğinde bu değirmen pek çok Efrâsiyâb'ın harmanını öğütür.” anlamındaki

Ey Usûlî nevbeti geldigi saat ögüdür
Nice bin Efrâsiyâbın hirmenin bu âsiyâb
Usûlî[150]

beytinde şair, dünyaya bel bağlamamak gerektiğini keza bu dünyadan haşmetli binlerce Efrâsiyâblar'ın bile gelip geçtiğini çünkü ecel oku geldiğinde ölüme çare bulunamadığı için dünya hayatının geçici olduğunu belirtmektedir.

2.8.4.5. Kahramanlık

Nevres-i Kadîm bir beytinde Efrâsiyâb'ı Siyâvuş ile birlikte kullanır. “Aman, Yan bakış Efrasiyab'ını yasakla zira seni Siyâvuş'un ayağının kanına hızla yuvarlar.” manasındaki

Efrâsiyâb-ı gamzeni men‘ eyle el-amân
Galtîde-pây-ı hûn-ı Siyâvuş ider seni
Nevres-i Kadîm [151]

beytinde Siyâvuş ile Efrâsiyâb arasındaki mücadele anlatılmıştır. Efrâsiyâb'ın Siyâvuş'u savaş meydanında istemeyerek de olsa öldürmesi süzgün ve üzgün bakışlarıyla tasvir edilirken Şair, Siyâvuş'un ölüm sebebini Efrâsiyâb'ın süzgün bakışlarından kaynaklandığını söyleyerek gerçeği bilmiyor gibi davranmıştır.

2.8.4.6. Tercih Etme

Hayalî Bey meyhaneyi, Efrâsiyâb'ın mülküne tercih eder. “Kalenderler meyhaneyi Efrâsiyâb'ın mülküne değişmezler.” anlamını verebileceğimiz

Rindler hâne-i harâbâtı
Milk-i Efrâsiyâba vermezler
Hayâlî[152]

---

[150] Mustafa İsen, *Usûlî Dîvânı*, Akçağ yayınları, Ankara, 1990, g. 7/9
[151] Hüseyin Akkaya, a.g.e., g. 133/6
[152] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992, g. 171/5

dizelerinde Efrâsisiyâb'ın malı mülkü, rindler için kuytu köşelerde bulunan köhne meyhanelerden değersizdir. Âşık için varsa yoksa bu viraneler olduğundan Efrâsiyâb'ın hazineleri dahi olsa değişmez.

Efrâsiyâb için bu bilgiler ışığında söylenebilecek en önemli olgu: Osmanlı şairleri tarafından memduhun üstünlüğü anlatılmak için küçük görülmüş bir karakter, olduğudur. Onun saltanatı çoğu zaman hafife alınmaktadır. Ayrıca hazineleri yönüyle de şairlerimizce işlenmiştir. Bu hazine bazen mezara ve yokluğa, dünyanın geçiciliğine bağlanmıştır. Firdevsî'nin savaş meydanlarından kaçan Efrâsiyâb tipi Osmanlı şairlerini de etkilemiş olacak ki kahramanlık yönü diğer özelliklerine göre fazla kullanılmamıştır. Alp Er Tunga olduğu çoğu kaynakta geçen Efrâsiyâb'ın Türk şairleri tarafından bu şekilde kullanılmasının nedeni olarak şairlerimizin Firdevsî ve haliyle Şehname'den çok fazla etkilendikleri gösterilebilir.

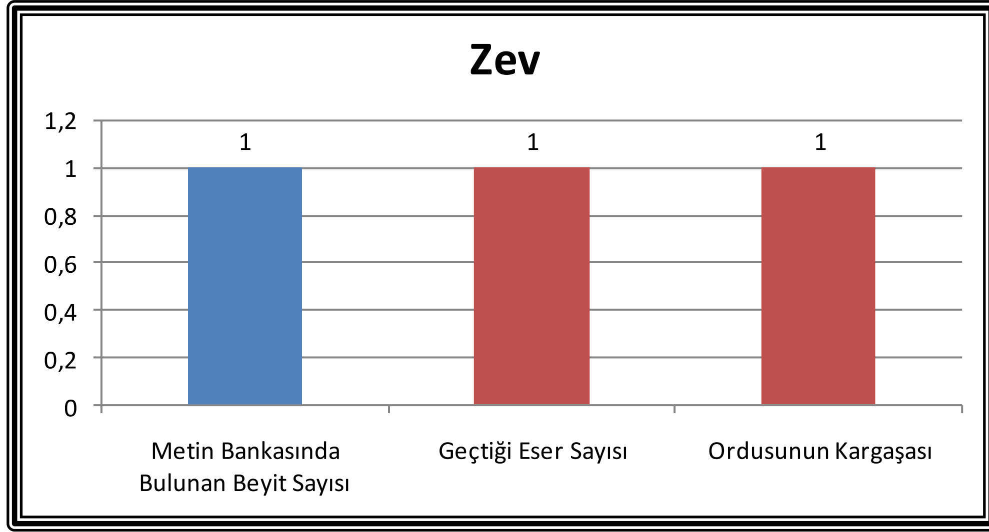
2.9. ZEV (ZÛ) DÖNEMİ

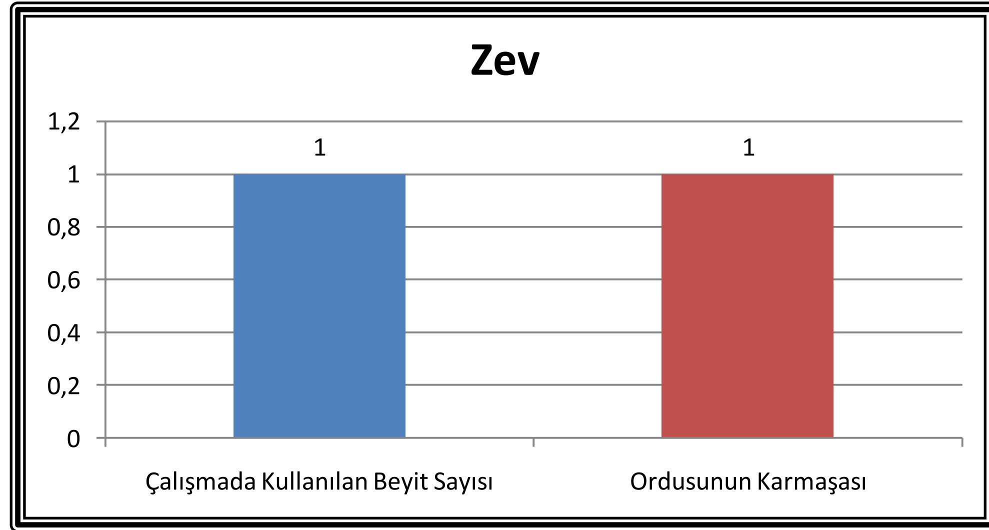
Şehnâme'ye göre; Nevzer'in Efrâsiyâb tarafından öldürülmesiyle İran ileri gelenleri, Nevzer'in iki oğlu Tûs ve Gostehem'in padişahlık için gerekli akla ve kudrete sahip olmadıkları için Minûçehr ailesinden Tahmasb'ın oğlu Zev'in hükümdar olmasına karar verdiler. Beş yıl padişahlık yapan Zev tahta çıktığında yaşı ilerlemiş olmasına rağmen, adaletli ve insaflı yönetimiyle ülkesinin kalkınması yönünde önemli çalışmalar yapmıştır.

Tanrısal güç taşıdığına inanılan Zev, ülkesini baş gösteren kıtlıktan kurtarmak için Hindistan'a kadar olan toprakları fethetti. Efrâsiyâb'ın verdiği zararları onarıp birçok kanal yaptırarak meyve sebze yetiştiriciliğini yaygınlaştırdı.[153]

Efrâsiyâb'ın yine İran'a yaptığı bir saldırı sırasında her iki ordudan da pek çok pehlivan öldü. Ağır kayıplar sonucu askerlerin şikâyetleri artınca Efrâsiyâb bir elçi göndererek barış istedi. Bu barışla birlikte ordusunu toplayan Zev geri çekildi ve çok geçmeden hayata gözlerini yumdu.

[153] Firdevsî, a.g.e., s. 256

2.9.1. Ordusunun Karmaşası

Osmanlı şairleri tarafından fazla kullanılmayan Zev, Feridun divanında Efrâsiyâb ile birlikte görülür. "Gönül yağmacısı yan bakışı, yankesicinin kıvırcık saçlarından dünyadaki kargaşa Efrasiyab ve Zev'in askerleri midir?" manasındaki

Gamze-i gâret-ger-i dil turre-i tarrârdan
Âlem-âşûb asker-i Efrâsiyâb u Zev mi dür

Ferîdûn[154]

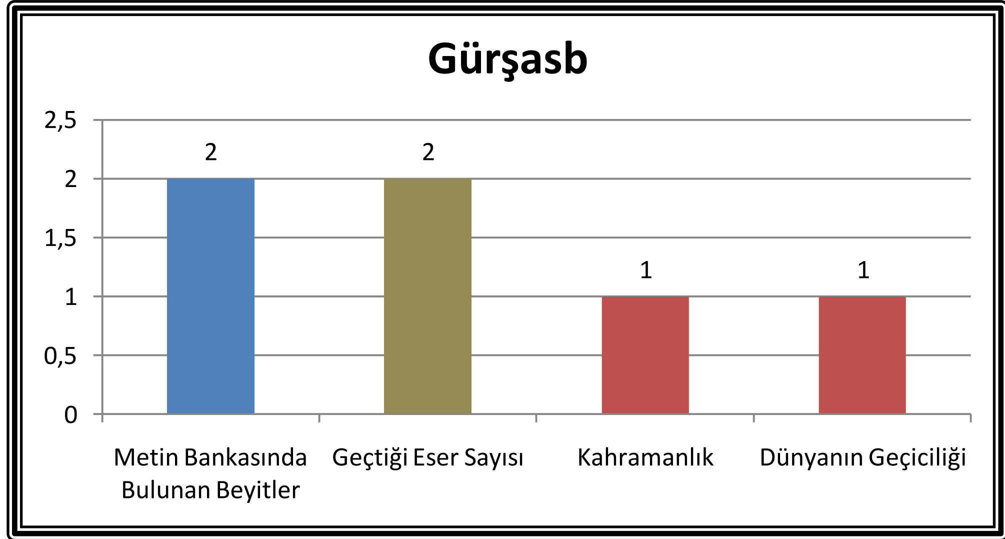
[154] Kadriye Şimşek, *Ferîdûn Dîvânı*, Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2002, g. 70/6

beytinde şair, gönül yağmacısı olan sevgilinin bakışının yankesicinin kıvırcık saçlarından dünyadaki karışıklığın ise Efrasiyab ve Zev'in askerlerinden olabileceğini sorgulamıştır.

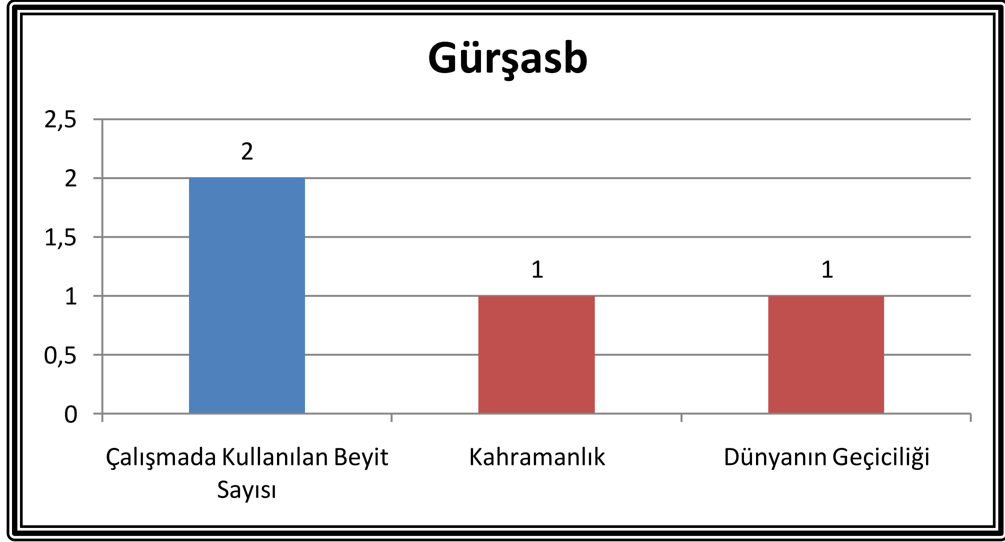
2.10. GÜRŞASB (GERSÂSP) DÖNEMİ

Zev'in oğlu olan Gürşasb babasının ölümünden sonra İran tahtına oturmuş ve otuz yıllık hükümdarlığı döneminde ülkesini çok iyi yönetmiştir.[155]

Savaşlarda her zaman ön saflarda yer alan Gürşasb kahramanlığıyla ünlüdür. Gürşasb'ın döneminden sonra İran tarihi için mühim bir dönem başlar. Peşeng'in İran topraklarına saldırı hazırlığında olmasından dolayı servi gibi gelişen Rüstem'in meşhur atı Rahş'ı seçmesi ve İran tarihine adım atması bu dönemdedir. [156]

[155] Firdevsî, a.g.e., s. 257
[156] Firdevsî, a.g.e., s. 260-261

2.10.1. Kahramanlık

Gürşasb, Osmanlı şairlerimiz tarafından fazla kullanılmamıştır. Bosnalı Sâbit divanındaki bir kasidesinde Gürşasb'ın kahramanlığına değinmektedir. "Savaş meydanlarının Tehemteni, dünyanın yegâne düşman saflarını yaran Gürşasb'ı gibi akın etti." manasını verebileceğimiz

Mizmâr-ı kâr-zâr-ı cihâdın Tehemteni
Dehrün yegâne saf-der-i Gürşasb savletti

Bosnalı Alâeddin Sâbit[157]

mısralarında Sâbit, Seydizade Mehmet Paşa'yı savaş meydanında düşman saflarını yarma yönüyle Gürşasb'a benzetmiştir. Gürşasb at meydanında düşman askerlerinin içine dalarak bertaraf etmesiyle ünlüdür.

2.10.2. Dünyanın Geçiciliği

Ahmedî de divanında Gürşasb'ı diğer Acem kahramanlarıyla birlikte dünyanın geçiciliğni belirtmek için kullanır. "Hani Keyhüsrev, Sâm ve Nerîmân; hani Gürşasb, Sührâb ve Rüstem." şeklinde anlamlandırabileceğimiz

Kanı Keyhusrev ü Sâm u Nerîmân
Kanı Gürşasb yâ Sührâb u Rüstem

Ahmedî[158]

---

[157] Turgut Karacan, a.g.e., s. 193

beytinde dünyanın geçiciliğinden bahsedilmektedir. Şair, "*hazaniyye*" adlı kasidesinde sadece bu Acem kahramanlarını değil önceki beyitlerde birçok acem kahramanını daha kullanmıştır. Ölümün herkesin kaçınılmaz sonu olduğu "hazan" yani sonbahar ismiyle de anlatılmaktadır.

Gürşasb'ın otuz yıllık hükümdarlığı olmasına rağmen klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından pek fazla kullanılmadığı görülmektedir.

2.11. KEYKUBÂD DÖNEMİ

Keykubâd, Keyaniler hanedanının ilk hükümdarı olarak yüz yıl tahtta kalmıştır. Bu hanedan Pîşdâdîlere oranla daha savaşçıdır. Yaşadıkları dönem kahramanlık çağıdır. Bu dönemde İran-Turan savaşları sık sık görülmektedir. Bu ailenin tüm hükümdarlarının adlarında *key* lakabı bulunur.

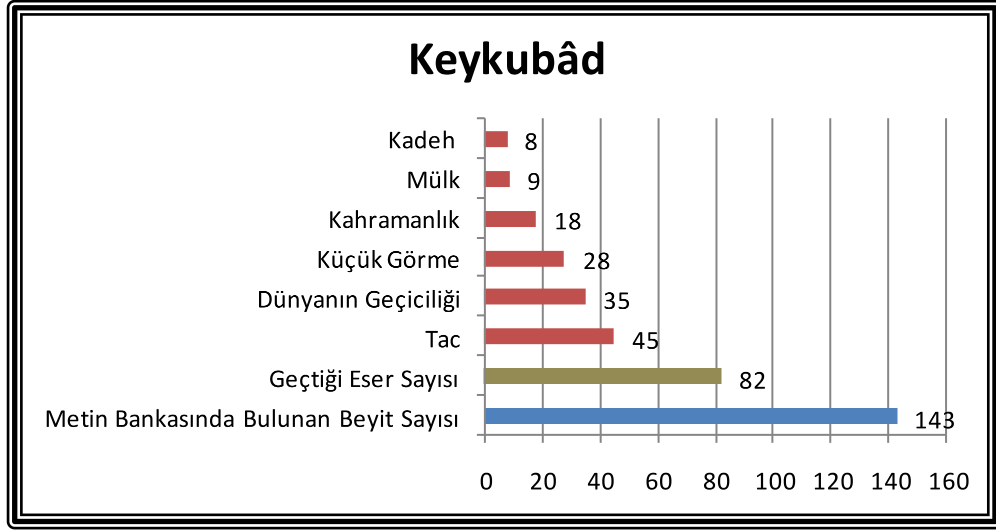
Şehnâme'ye göre Gürşasb'ın ölümünden sonra İran tahtı boş kalınca Zâl ateşperestlerden aldığı işaretle Ferîdûn soyundan Elbruz dağında yaşayan Keykubâd'ı bu makama layık görür. Rüstem'i Keykubâd'ı bulması için gönderir. Bulup getirilen Keykubâd, İran hükümdarlığına seçilir.[159]

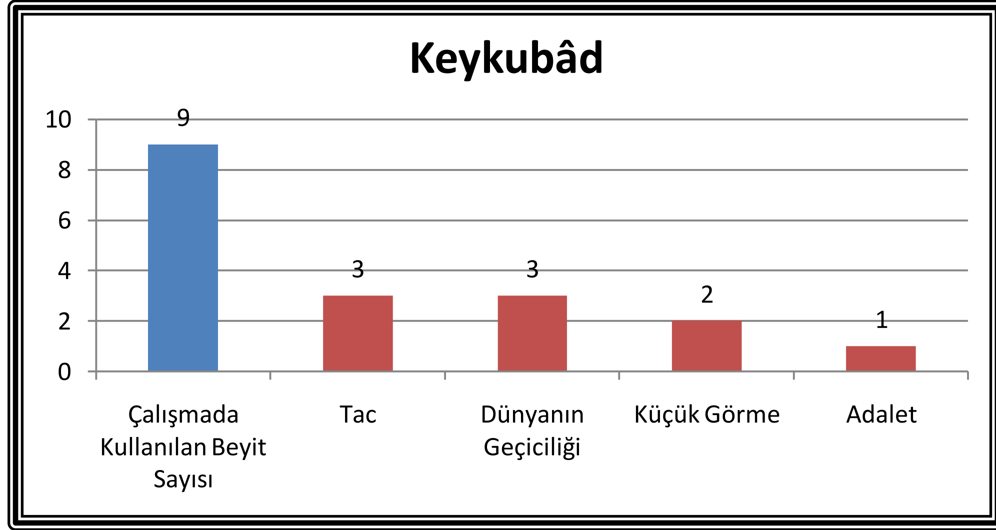
Keykubâd, ordusunda bulunan güçlü pehlivanlar ve komutanlarının istekleriyle Turan ile savaş yapmaya karar verir. Efrâsiyâb bu savaş sonucunda yenilir. Böylelikle İran-Turan sınırının Ceyhun ırmağı olmasına karar verilir. Bu savaşın akabinde Turan'ın toparlanma çabaları görülür. Uzun yıllar barış hüküm sürünce Keykubâd kendini şehir kurmaya, ülkeyi imar etmeye verir. Rey nehrinin çevresine yüz köy yaptırmıştır.

Barış süresince yeryüzünü azametiyle dolaşan Keykubâd yüz yıl mesut olarak yaşamış, adaletli yönetimiyle örnek olmuştur. Onun döneminde halk refah içinde yaşarken devletin hazinesini ağzına kadar doldurmuştur. Kâvûs, Âreş, Peşin ve Ermin adında dört oğlu vardır.

---

[158] Yaşar Akdoğan, a.g.e.,1998: k. LVIII/17
[159] Firdevsî, a.g.e., s. 265-266

2.11.1. Tac

Bursalı Rahmi divanında Keykubâd'ı tacı ile yüceltir. "Bu dünyada namı Kubâd olan bir şaha kul oldum. Ayağının tozu şahın tacı ise buna Keykubâd layıktır." anlamını verebileceğimiz

Bendesiyem bir şehün âlemde nâmıdur Kubâd
Hâk-i pâyın tâc-ı şâhî ise lâyık Keykubâd

Bursalı Rahmî[160]

[160] Fatih Tığlı, *Bursalı Rahmî Çelebi ve Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, g. 31/1

mısralarında şair Keykubâd'ı överken onun bendesi, ayağının tozu olduğunu buna da ancak Keykubâd gibi taç sahibi bir hükümdarın layık olabileceğini söyleyerek Keykubâd'ı yüceltmiştir.

Şuhûdî bir beytinde Keykubâd'ı tacı yönüyle kullanmıştır. Onun tacını istemediğini belirtmiştir. "Cihan şahına mal, mülk ve Keykubâd'ın tacını (ver!) Bana yokluk ve yoksulluk köşesi ve aşk giysisini (ver!)" anlamındaki

Cihân şâhına mâl ü mülk ü tâc-ı Keykubâd ey dil
Bana künc-i fenâyı künc-i fakrı kisvet-i aşkı
Şuhûdî[161]

dizelerinde aşık için en kutsal olgunun zaten sevgiliyi sevmek olduğu bundan dolayı mal, mülk hatta Keykubâd'ın tacı bile bu sevgiye karşı tercih edilemeyeceği belirtilmiştir. Âşık her zaman, harabat köşeleri ve dünyevi zevklerden uzak bütün fenalıkları bu maddi unsurlara tercih etmektedir. Zaten aşk elbisesi giymek bu anlatılanların hepsini kabul edip dünyadan elini eteğini çekmek demektir.

Rahimi farklı kullanım tarzıyla şarabı Keykubâd'ın tacına benzetir. "Şarap, Keykubâd'ın tacı, kadeh, Hâtem'in gözüdür. Cem'in kadehi, bütün aynı hava kabarcıklarını (böyle) san!" anlamındaki

Mey tâc-ı Keykubâd kadeh Hâtemün gözi
Her bir habâb-ı aynı ile san Cemün gözi
Rahimî[162]

beytinde Hz. Süleyman, Keykubâd ve Cemşîd birlikte kullanılmıştır. *Hatem* Osmanlı şiirinde Hz. Süleyman'ın yüzüğü olarak kabul edilir. Bu konuda çok çeşitli rivayetler vardır. Rivayetlere göre Hz. Süleyman'ın bu gücü, kuvveti, bütün kudreti bu yüzükteydi. Bu yüzüğü taktığı sürece bütün insanlar, cinler, yabani hayvanlar, kuşlar ona boyun eğerlerdi. O mührün üstünde *İsm-i Âzam* yazılmıştı. Cem'in de marifet dolu kadehi bir göz vazifesiyle her şeyi gösterirken, gelecekle ilgili bilgiler verirdi. Ayrıca bu kadehten bir yudum şarap içen iyi işlere nail olurdu. Şair de Cem'in bu

[161] Ertuğrul Can, a.g.e., g. 196/5
[162] Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahimî Dîvânı*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2004, g.312/1

kadehten, mey olan Keykubâd'ın tacını ve kadeh olan Hatem'in gözünü eşit bir şekilde sunmasını istiyor.

2.11.2. Küçük Görme

Hayretî de kendisini âşık olarak gördüğü bir beytinde Keykubâd'ı müflise benzetir. “Hayretî! Başımdaki Keyaniyanlardan (kalma) altından taç durur. Aşk şahıyım ben yanımda Keykubâd ne kadar da sefildir.” şeklinde anlamlandırabileceğimiz

Hayretî başumdagı key tâc-ı zerrînüm durur
Şâh-ı ışkam ben ne müflisdür yanumda Keykubâd
Hayretî[163]

beytinde Hayretî, genel anlamda çoğu şairimizin kullandığı gibi Acem kahramanlarının niteliklerini kendi aşkı yanında küçümsemektedir. Tac, Keykubad ile anılmasına rağmen o, benim aşkım altın tacdan yapılmış üstelik de Keyaniyân ailesinden gelen bir taçtır, diyerek kendisini Keykubâd'ın yerine koyar. Aşk şahı olduğunu belirttiği ikinci mısrada Keykubâd onun yanında sefil biridir.

Nef'i divanındaki bir kasidesinde memduhunu överken Keykubad'ın tacını külah olarak görür. “Eğer şiir incilerim Keykubâd'ın külahı (tacı) üzerine dizilse; dünyadaki mülkler, vergiler, haraçlar onun nezdinde kıymetli değildi.” manasını verebileceğimiz

Harâc u bâc-ı mülk-i âlem olmazdı ana kıymet
Dizilse ger dürr-i nazmım külâh-ı Keykubâd üzre
Nef'i[164]

beytinde, şair şiirlerini inciye benzetirken bu inci gibi şiirlerinin Keykubâd gibi büyük bir hükümdarın tacına bile dizilse ve bir devletin bütün gelirlerinin memdûhun yanında hiç kıymetinin olmadığını belirtiyor. Şairin şiirleri Keykubâd gibi büyük bir hükümdarın tacına dizildiği zaman bu tac bir devletin bütün gelirlerinden daha

[163] Mehmet Çavuşoğlu, M.A Tanyeri, a.g.e., 1981, g. 39/5
[164] Metin Akkuş, a.g.e., k. 43/43

kıymetli olur. Böylece şair kendi şiirlerini överken Keykubâd'ın tacına da değer vermiştir.

2.11.3. Dünyanın Geçiciliği

Muhibbi mahlaslı Kanuni Sultan Süleyman bir beytinde Acem padişahlarını kullanarak dünyanın geçiciliğine değinmektedir. "Ey Muhibbi! Dünyaya meyil etme! Ahireti an! Hüsrev, Cemşîd, Dârâ ve Keykubâd nereye gitti?" anlamını yükleyebileceğimiz

Ey Muhibbi itme dünyâ fikrini an âhirün
Kande gitdi Hüsrev ü Cemşid ü Dârâ Keykubad

Muhibbî[165]

mısralarında Osmanlı İmparatorluğunun en şatafatlı döneminin padişahı olan Kanuni sadece isimleri hatırlanan Acem padişahlarının da ölüp gittiğini kendi nefsine hatırlatarak dünyanın geçiciliğini vurgulamaktadır. Bunun için de dünyevi fikirlerden uzaklaşmalı, sürekli ahreti anmalıdır. Ayrıca şair; Husrev, Cemşîd, Dârâ ve Keykubâd nereye gittiler diyerek, bilip de bilmemezlikten gelmiş (tecahül-i arif) soru sorarak da istifham sanatı yapmıştır.

Keykubâd için aynı kullanımı Figânî'de de görmekteyiz. "Ey şah! Mala ve mülke güvenme onlar kalıcı değildir. Bu dünya ki Cemşîd ve Keykubâd'a kalmamıştır." anlamındaki

Bâkî degül tayanma mal ile mülke ey şeh
Dünyâ ki kalmamışdur Cemşîd ü Keykubâda

Figânî[166]

dizelerinde dünyanın geçiciliğini ifade eden bir anlatım görmekteyiz. Günümüzde de halk dilinde "*Duvara dayanma sel alır, insana güvenme ölür.*" atasözü sıkça kullanılmaktadır. Bu dünyada insanın payesinin, malının, mülkünün insanın kendisi gibi fani olduğunu ne kadar makam sahibi de olsa bir gün unutulacağını; dolayısıyla ölümün mutlaka geleceğini ifade eden bir anlatım görmekteyiz.

[165] Coşkun Ak, a.g.e., b. 1740
[166] A. Karahan, Esma Şahin, a.g.e., g. 77/4

Nev'î, Sultan Murad Han için yazdığı kasidesinde Keykubad'ı Hz. Süleyman ile birlikte kullanır. "Rüzgar, onu taşımaya mecbur iken Süleyman'ın tahtının sadece ismi kaldı. Ah Ah! Keykubâd'ın tacı ve külahı topraklar içinde yuvarlandı." manasındaki

Taht-ı Süleyman kaldı ad mahkûm iken tahtında bâd
Tâc u külâh-ı Keykubâd hâk içre galtân oldı âh

Nev'î[167]

beytinde şair, Hz. Süleyman'ın rüzgara hükmetme gücü sonucu rüzgarla hareket eden tahtının artık sadece isminin kaldığını kendisinden bir iz kalmadığını belirtiyor. Keykubâd'ın ihtişamlı tacı ve külahı da o kadar yere düşmüştür ki artık yerde toprak içinde yuvarlanıp durmaktadır.

2.11.4. Adalet

Şehnâme'de adaleti sıkça methedilen Keykubâd, Bâkî'nin Sultan Süleyman Han için yazdığı kasidesindeki bir beytinde bu yönüyle işlenir. "Adaletinin yanında Keykubâd adaleti, zulüm ve sitem öfkenin yanında Kahramân kahrı, iyilik ve çömertlik (kalır)." anlamını verebileceğimiz

Adlun katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd
Hışmun yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân

Bâkî[168]

mısralarında Keykubâd'ın ve Sultan Süleyman'ın adaletine kıyaslama yoluyla değinilmiştir. Kasidenin bir önceki beyitlerinde Sultan Süleyman zamanında kimsenin sitemden inlemediğini hatta sadece neyden figanların yükseldiğini söyleyen Bâkî, bu beyitte de Süleyman Han'ın adaletini överken o kadar ileriye gider ki; "Senin döneminde yapılan sitemler ve zulümler Keykubâd döneminde adalet timsaliydi," der. Keykubâd da adaletli bir padişah olarak bilindiğine göre Sultan Süleyman'ın adaleti o kadar üst seviyeye yükselmiştir ki artık Keykubâd döneminin

[167] Mertol Tulum-Ali Tanyeri, *Nev'î Dîvânı ve Tenkidli Basım*, İstanbul Üniverstesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, k.44/14
[168] Sabahattin Küçük, a.g.e., k. 1-21

adalet unsurlarından Osmanlı halkı sitem etmektedir. İkinci mısrada da "*Kahraman'ın kahrı"* yönüyle aynı tarz kullanım söz konusu olurken yine Süleyman Han övülmüştür.

Keykubâd, Keyaniyan sülalesinin önemli hükümdarlarındandır. Osmanlı şairleri de özellikle tacı yönüyle bu hükümdarı şiirlerinde kullanmışlardır. Dünyanın geçiciliği bağlamında da ele alınan Keykubâd mülkü, saltanatı ve adaleti yönüyle de işlenmiştir.

2.12. KEYKÂVÛS DÖNEMİ

Şehnâme'de ismi geçen on ikinci İran padişahı, Keykubâd'ın oğlu, Keyaniler hanedanının ikinci ve en önemli hükümdarıdır. Yüz elli yıl hükümdarlık yapmıştır. Taht hayatının başında büyük bir kibire ve gurura kapılmış kendisini Cemşîd'den Keykubâd'dan üstün görerek hiçbir padişahın feth edemediği büyücülerin ve devlerin ülkesi Mâzenderân ülkesine sefere çıkmış fakat ordusu bozguna uğrayınca kendisi devler tarafından esir alınmıştır.[169] Rüstem'in Fars edebiyatında sık geçen ünlü Mazenderan seferi sonucu hayatı kurtulmuştur.

Kâvus'un bu akılsız ve laf dinlemez tavırları, başına buyruk hafifliği ve hükümdarlara yakışmayacak uçarılığı Mazenderan olayından sonra dünyayı gezmeye karar vermesiyle devam eder. Kaf dağını ziyaret ettikten sonra, Hamaveran seferiyle isyan eden Arapları susturan Keykâvus, bu ülkede tertiplediği bir eğlence sırasında gafletinin sonucu olarak esir düşüp zindana konulur. Bu esaretten de yine Rüstem sayesinde kurtulur.

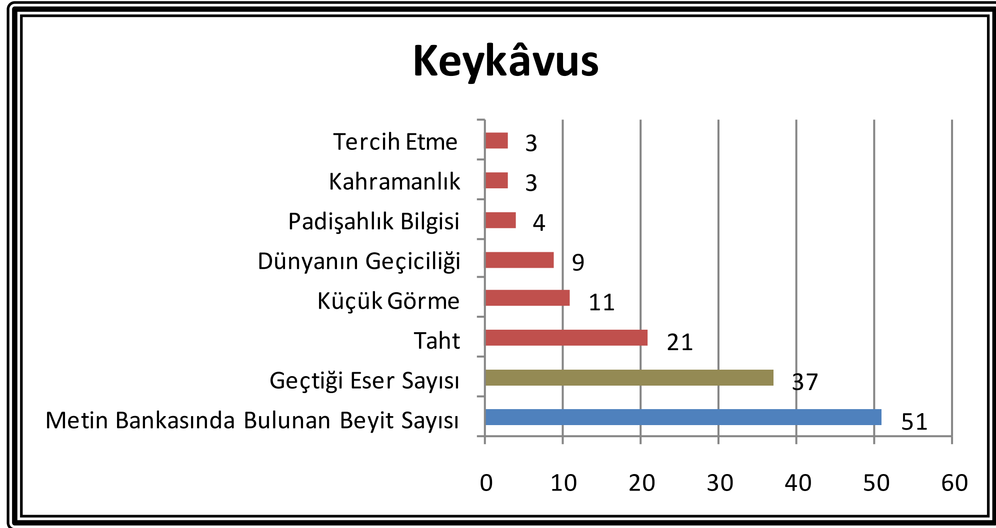
Efrâsiyâb'a karşı birkaç zafer kazanan Kâvus, huzurlu hayatını bozmaya çalışırcasına şeytanın da vesveselerine kanarak gökleri fethetmeye çıkar. Göklere çıkmak için iki tane kartal yavrusuk bulunur. Bu iki kartal günlerce beslenir. Kartallar iyice büyüyünce onları bir müddet aç bırakırlar. Keykâvus bir tahtın üstüne oturur. Tahtın iki yanına iki mızrak, mızrakların iki ucuna etler bağlanır. Aç kartalları da bu mızrakların altına, ete uzanamayacak şekilde bağlarlar. Kartallar ete ulaşmak

[169] Firdevsî, a.g.e., s. 285-286

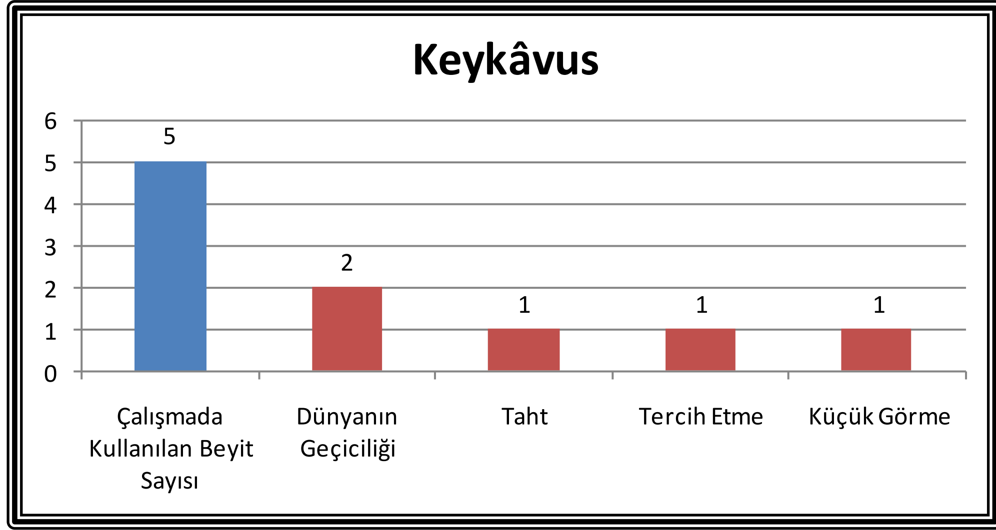
için yukarı doğru hamle yaptıkça taht göklere yükselir. Bir müddet böyle devam eder ama kartalların gücü kuvveti bitince rezil rüsva olarak yeryüzüne düşer.[170]

Bu olaydan sonra Keykâvus'un talihsizlikleri artar. Günlerce Tanrıdan af diler. Evlenmiş olduğu bir kadından oğlu Siyâvûş doğar. Bu güzel oğlana Keykâvus'un diğer karısı Sudabe âşık olur. Oğlu ve karısı arasında büyük gelgitler yaşayan Keykâvus oğlunun Efrâsiyâb'a sığınmasıyla perişan olur. Üstelik Siyavuş Efrâsiyâb tarafından feci şekilde öldürülünce iyice kocar. Siyavuş'tan olma torunu Keyhüsrev'e tahtı bırakır ve inzivaya çekilir.

Keykâvus, özellik olarak mitolojik bir kahraman niteliği taşır ve Nemrud ile karıştırılır. Şehnâme'deki en çalkantılı ve komple tiplerdendir. Osmanlı şairleri tarafından saltanatının gücü, tahtının azameti ve devletinin zenginliği ile kullanılır. Bütün Acem padişahları gibi memdûhu överken onun üstünlüğünü göstermekte bir kıyas malzemesi olarak dünya hayatının geçiciliği ve boşluğunu belirtmekte kullanılır.

[170] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 224

2.12.1. Taht

Nâtıkî bir beytinde Cem ve Keykâvûs'un tahtlarının yüceliğine değinir. "Davul, yüce ses ile âlem şahına seslenir! Cem ve Keykâvûs'un tahtı seni kendini beğenmiş etmesin!" manasını verebileceğimiz

Söyler âvâz-ı bülend ile şeh-i âleme kûs
İtmesün gırre seni taht-ı Cem ü Keykavûs
Nâtıkî[171]

beytinde şair, Cem ve Keykâvûs'un tahtları nezdinde davulun sekiz – on misli büyüklüğünde olan savaşlarda deve sırtında taşınan *kûs-ı hâkanî* de denilen kûs davulundan bahsetmektedir. Harp meydanlarında zafer bu davulla duyurulurdu. Padişah da Cem ve Keykâvûs gibi yüce bir tahtta oturmaktadır. Şair, bu iki kahramanın tahtı seni kendini beğenmiş etmesin, diyerek davulun sadece savaş meydanlarında zafer duyurmadığını aynı zamanda ölüm haberlerini de verdiğini, padişaha anlatmaya çalışılmıştır.

2.12.2. Tercih Etme

Azmî-zâde Haletî bir beytinde Keykâvûs'un meclisini gam arkadaşına tercih eder. "Keykâvûs'un meclisine girmeyi gönlüm kabul etmez. Taşradan gam gibi bir arkadaşlık gelirse (onu) koymak lazım." anlamını verebileceğimiz

[171]Sati Özer, *Nâtıkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin İnceleme),* Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006, g. 205/1

Duhûl-i bezm-i Keykâvûs'ı gönlüm ihtiyâr itmez
Komak lâzım gelürse taşrada gam gibi dem-sâzı

Azmî-zâde Haletî[172]

mısralarında şair (gam ehli, aşk ehli) Keykavus meclisinde her ne kadar görgülü insanlarla hemhal olmak söz konusu ise de gönlünün orada hoş olmayacağını, o meclistekilerin gönlüne giremeyeceğini yalnız taşradan- daha cahil bile olsa- (veya o meclisin dışından) bir gam ehlinin kendi gönlünde yer bulacağını belirterek gam ehlinin halinden yalnızca gam ehli olan anlar demek, istiyor. Keykâvûs'un meclislerinde derde yer verilmediği için âşıklar bu meclisleri tercih etmezler. Onlar için mühim olan derdin, tasanın bulunduğu mekânlardır. Buralar, mutluluk veren meclislere yeğlenir.

2.12.3. Küçük Görme

Üsküplü İshâk Çelebi dîvânında Keykâvûs'un tacını ve Keykubâd'ın tahtını küçük görür. "Eşiğine yüz sürüp kapında bekçi olduğum (sana olan aşkımı) Keykâvûs'un tahtına Keykubâd'ın tacına değişmem." manasındaki

Taht-ı Keykâvûsa tâc-ı Keykubâda virmezem
İşigünde yüz sürüp kapunda derbân oldugum

Üsküplü İshâk Çelebi[173]

beytinde şair, sevgilinin iltifatına mazhar olmayı beklerken bu aşk kendisine o denli mutluluk vermiştir ki onun aşkından duyduğu mutluluğu Acem padişahlarının tacına ve tahtına feda etmektedir. Bu beyitte olduğu gibi sevgilinin kapısında bekçi olmak âşıklık gereği ulaşılacak önemli makamdır. Sevgilinin eşiğine yüz sürmek küçük düşme gibi görünse de âşık bu yüz sürmeyi Keykâvûs'un tacına ve Keykubâd'ın tahtına tercih etmiştir.

---

[172]Bayram Ali Kaya, *Azmî-zâde Hâletî, Hayatı, EdebI Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Trakya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Edirne, 1996 g. 821/2

[173]Mehmet Çavuşoğlu, M.A. Tanyeri, *Üsküplü İshâk Çelebi Dîvânı*, MSÜ Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989, g. 167/5

2.12.4. Dünyanın Geçiciliği

Ubeydî bir beytinde Keykâvûs'un tahtını dünyanın geçiciliğini göstermek için kullanır. “Keykâvûs tahtını tabut ile değiştirdi. Kayser'in sarayları yıkılıp yol toprağı olmadı mı?” manasındaki

Tahtını tahtaya tebdil idüp Keykâvus
Yıkılup hâk- i reh olmadı mı kasr- ı Kayser
Ubeydî[174]

dizelerinde şair, Acem şahlarının bile tahtlarının yıkıldığı bir dünya tasviri yapıyor. Öyle bir dünyada muhteşem tahtlar tahtaya yani tabuta dönüşür. Padişah bile olsan ölümden sonra en büyük nimet tahtadan bir tabuta sahip olmaktır. Kayser’in saraylarının yıkılıp toprak olması, aynı zamanda kendisinin de toprak olması bize debdebeli tahtların ve ihtişamlı sarayların insanlar için gelip geçici olduğu bilgisini hatırlatıyor. Öyle toprak olan insan vücudu bir müddet mezarlar vasıtasıyla korunurken bir müddet sonra mezarlar kaybolur ve sanki altında bir zamanlar Kayser yatmıyormuşçasına yol olur çıkar. İşte ahiret inancı olan bir insan için dünya bu kadar kıymetsizdir.

Kanuni bir beytinde elindeki kadehin, padişahların toprağından yapıldığını ve bu kadehin Keykâvus tarafından da kullanıldığını belirtir. “Bil! Elindeki kadeh padişahların toprağıdır. Kâvûs'a sor! Yıllarca Kâvûs onu kadeh yapmıştır.” manasını verebileceğimiz

Elde tuttuğun kadeh bil şehlerün topragıdur
Nice yıllar kâse itmişdür anı Kâvûsa sor
Muhibbî[175]

dizelerinde Muhibbi, kadehi anlatırken Kâvûs’u örnek vererek şahların yıllardır ellerinden düşürmedikleri o kadehin onların ölüm sebebi yani toprağı olduğunu anlatmaktadır. Diğer bir deyişle kadeh, topraktan yapılır. Dünya kurulduğundan beri toprak, birçok padişahın cesedini kabul ederken bir süre sonra bu cesetler toprak

---

[174]Şehabettin Ünlü, *Ubeydî Hayatı-Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,* Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991, terkb. 2/II-3
[175] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 226

olmuştur. Kanuni de kendi nefsine bir ders veriyor. Elindeki kadehi farz ederek; "bu topraktan yapılan kadeh nice şahın toprağından yapılmıştır ve nice şah bunu kadeh etmiştir," diyor. Hükümdarlığı ile ön plana çıkan Kâvûs'u da hatırlatarak onun da öldüğünü, kendisinin de öleceğini belirtiyor.

Bu bilgiler ışığında Osmanlı şairlerinin Keykubâd'ı tacı ile kullandıkları kadar Keykavûs'u da tahtı ile birlikte kullandıklarını görüyoruz. Bütün bu güç ve kabiliyetlerine rağmen diğer Acem kahramanlarının kullanıldığı gibi memduh övülürken Keykavûs da küçük görülerek kıyas malzemesi olarak işlenmiştir. Aynı zamanda faniliği ön plana çıkarılmıştır. Mitolojik bir kahraman niteliği taşıdığı için efsanelerle karıştırılarak şairlerimizce şiirlerinde işlenmiştir.

2.12.5. Sührâb (Söhrâb)

Rüstem'in bir Türk kızından olan oğludur. Küçük yaşlardan itibaren babası gibi mucizevî bir şekilde gelişir ve kahraman olur. Efrâsiyâb, Sührâb'ın olağanüstü gücünü fark edince Sührâb ve Rüstem'in birbirlerini tanımamalarını da fırsat bilerek baba oğlu karşı karşıya getirmek ister. Bunu da başarır. Savaş meydanında kaderin cilveleriyle ve açıklanamayan çeşitli nedenlerle Sührâb ve Rüstem tanışamazlar. Sührâb gençliği ve acı kuvvetiyle Rüstem'i alaşağı eder. Fakat Rüstem, kahramanların birbirini ilk karşılaşmada öldüremeyeceğini, ikinci bir fırsatın verilmesi gerektiğini söyleyince Sührâb bunu kabul eder. Verilen arada Rüstem Tanrı'ya dua eder. Duası kabul olur ve Sührâb'ı yenip hançeriyle göğsünü yarar. Bu yaralanma durumunda baba oğul tanışsalar da Sührâb ölür.

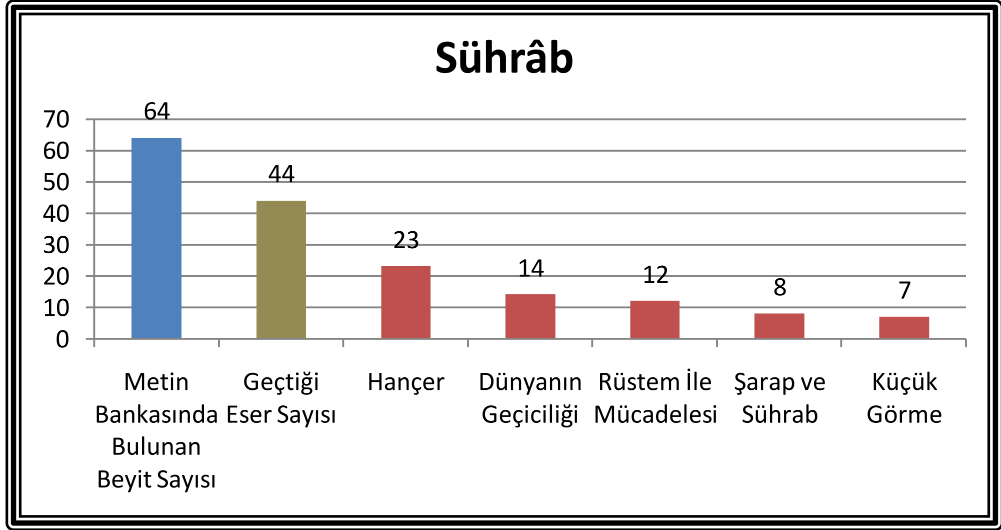
Sührâb'ın macerası Şehnâme'nin en dramatik ve hareketli heyecanı yüksek bir bölümüdür.[176] Anlaşılacağı üzere Rüstem o kadar büyük bir kahramandır ki onu ancak onun soyundan gelen bir kahraman yenebilirdi. Rüstem'i yegâne yenen kişi de oğlu Sührâb'dır. Onun nitelikleri bütünüyle babasına benzemektedir. Bir aylıkken bir yıllık gibi olmuştur. Beş yaşında aslan gibi bir pehlivan, on yaşında rakibi olmayan

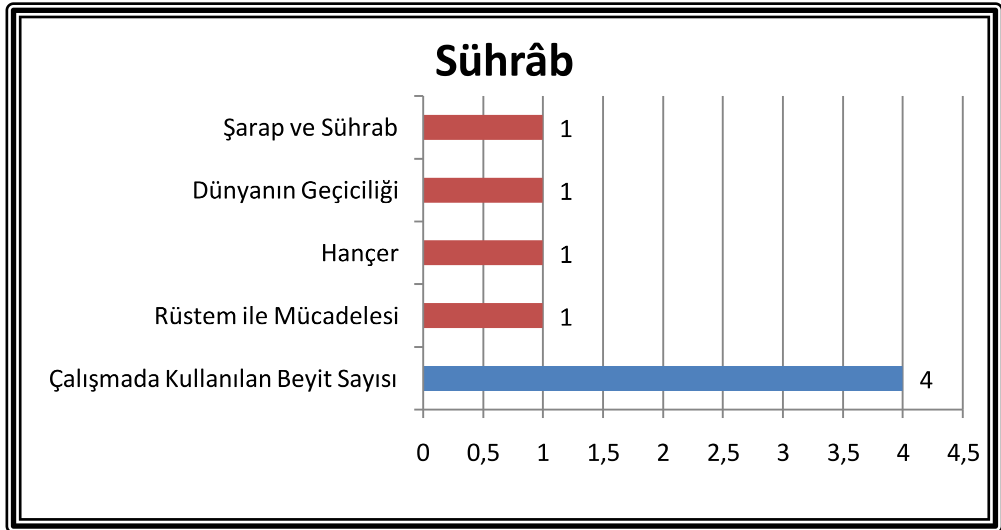
---

[176] Firdevsî, a.g.e., s. 392-396

bir kahramandır. Ayrıca Rahş'ın soyundan bir at seçmiştir. Bu hikâyenin dramatik tarafı ise Sührâb'ın babası tarafından öldürülmesidir.

Osmanlı şairleri Sührâb'ı kahramanlık sembolü olarak görürken acı ve ıstırabın yoğun bir biçimde anlatıldığı bölümlerde de Sührâb kullanılmıştır. Ayrıca genellikle Rüstem ile birlikte kullanılırken göğsünü yaran hançer de şiirde geçer.

2.12.5.1. Rüstem ile Mücadesi

Nâtıkî, Sührâb ve Rüstem’i bir arada zikretmiş ve ikisi arasında geçen mücadeleden bahsederek telmihte bulunmuştur. “Güller, gül bahçesi meydanında Rüstem'den savaş aleti kaptı. Susam hançeri, Sührâb'a geçiş izni vermedi.”

Kapdı güller arsa-i gülşende Rüstem'den siper

Virmedi Sührâb'a nevbet sûsen-i hançer güzâr

Nâtıkî[177]

2.12.5.2. Hançer

Hayâlî divanındaki bir beytinde Sührâb'ın hançerine göndermede bulunarak Sührâb'tan bahseder. "(Senin) Kaşların Rüstem'in yayına ayıplama okları atar; kirpiklerin Sührâb'ın hançerine benzemez." manasını verebileceğimiz

Tane okların atar kaşın kemân-ı Rüstem'e
Kirpigine hançer-i Söhrâb benzer benzemez

Hayâlî Bey[178]

dizelerinde acının anlatılmaya çalışıldığı Sührâb hikayesine bir örnektir. Rüstem'in kendi oğlunu öldürmesi büyük bir ayıptır. Rüstem'in yayının küçümsenmesinin sebebi sevgilinin kaşının Rüstem'in yayından bile çekici olmasıdır. Bundan dolayı beyitte kaş, Rüstem'in yayını da ayıplamıştır. Sevgilinin kirpikleri öldürücü özellikleriyle Sührab'ın hançerine benzetilmiştir.

2.12.5.3. Dünyanın Geçiciliği

Nesîmî ise farklı bir yaklaşımla nefsini öldürmeyen insanların Sührâb bile olsalar yiğit sayılamayacağını belirtir. "Nefsini öldürmeyen eğer Bijen ve Sührâb bile olsa hem adı Rüstem-i Destan değil (hem de) kahraman olamaz." manasındaki

Nefsini öldürmeyen ger Bîjen ü Sührâb ise
Pehlivânsız olmaz adı hem Rüstem-i Destân degil

Nesîmî[179]

beytinde aşırı sofuluk hallerinin bir sonucu olan nefsi yok etme, terbiye etme yönüyle Sührâb'a atıfta bulunulmuştur. Sofulukta ilk iş nefsi öldürerek dünyevi zevklerden uzaklaşmaktır. Nesîmî'ye göre Bijen ve Sührâb gibi büyük pehlivanlar nefislerini terbiye edemediler ise gerçek anlamda kahraman sayılmazlar. Dünyanın geçiciliğine

[177] Sait Özer, a.g.e., g. 167/6
[178] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992, g. 208/3
[179] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 266

de değinen şair, gerçek anlamda kahramanlığı dünyevi zevklerden uzaklaşmak olarak vurgulamaktadır.

2.12.5.4. Kan ve Şarap

Riyâzî de Rüstem'in Sührâb'ı öldürdükten sonraki gamlı halini şiirine yansıtmıştır. "Gam Rüstem'i şimşeğin (kılıcın) arkadaşı olsa bu garip mi? Şu zamanda şarap Sührâb'ı harekete hazır haldedir." anlamındaki

Olsa aceb mi Rüstem-i gam hem-inân-ı berk
Sührâb-ı mey şu demde ki pâ-der- rikâb olur
Riyâzî[180]

mısralarında Sührâb'ın babasının hançerini göğsüne yedikten sonra şaraba benzeyen kan rengine bürünmesi ve Rüstem'in kederine değinilmiştir.

Sührâb, Şehnâme'nin en acıklı hikâyesini oluştururken Rüstem'i yenen yegane kahramandır. Bundan dolayı Osmanlı şairleri onu kahramanlığı ve gücü ile ilgili pek kullanmamamışlardır. Daha çok babası Rüstem'in göğsüne sapladığı hançerle anılır. Bu ölüm Rüstem'i gam içinde bırakırken Sührâb'ı kan ve şarap ile anılır duruma getirmiştir.

2.12.6. Siyâvûş (Siyâveş)

Siyâvûş, Keykâvûs'un oğlu olup Efrâsiyâb'ı öldüren Keyhüsrev'in babasıdır. Annesi Feridun'un soyundandı. Rüstem'in yanında kısa sürede yetişen Siyâvûş ondan her türlü savaş tekniğini öğrendi.[181]

Olağanüstü bir güzelliği olan Siyâvûş'u herkes hayranlıkla izlerdi. Keykâvûs'un Hamaveran padişahının kızı olan eşi Sudâbe de Siyâvûş'a âşık olmuştu. Siyâvûş'un bir gün haremde olduğunu göre Sudâbe ona aşkını ilan etti. Siyâvûş padişah karısına böyle bir şeyin yakışmayacağını söyleyerek oradan uzaklaştı. Üstünü başını yırtan Sûdâbe çığlık atarak Siyâvûş'un kendisine saldırmak istediğini

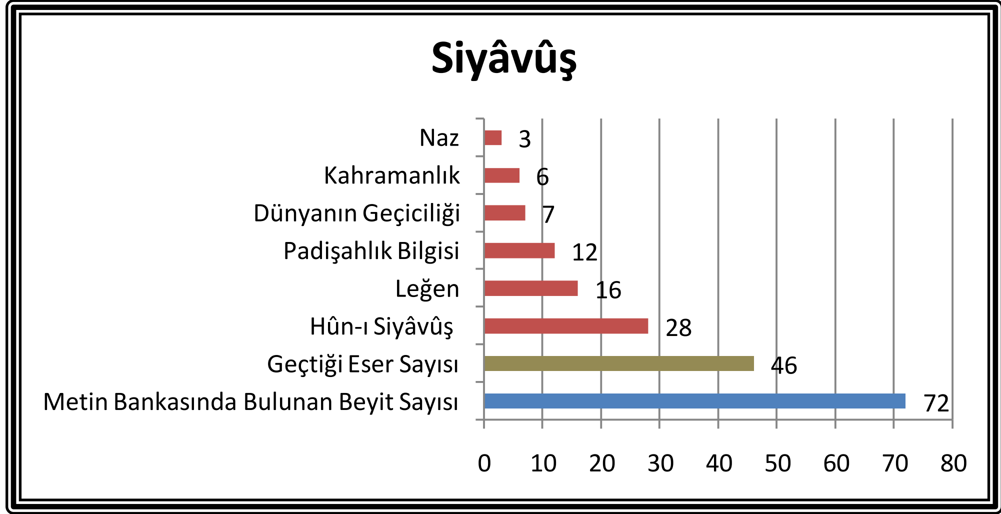
180 Namık Açıkgöz, a.g.e., s. 140
181 Firdevsî, a.g.e., s. 407-408

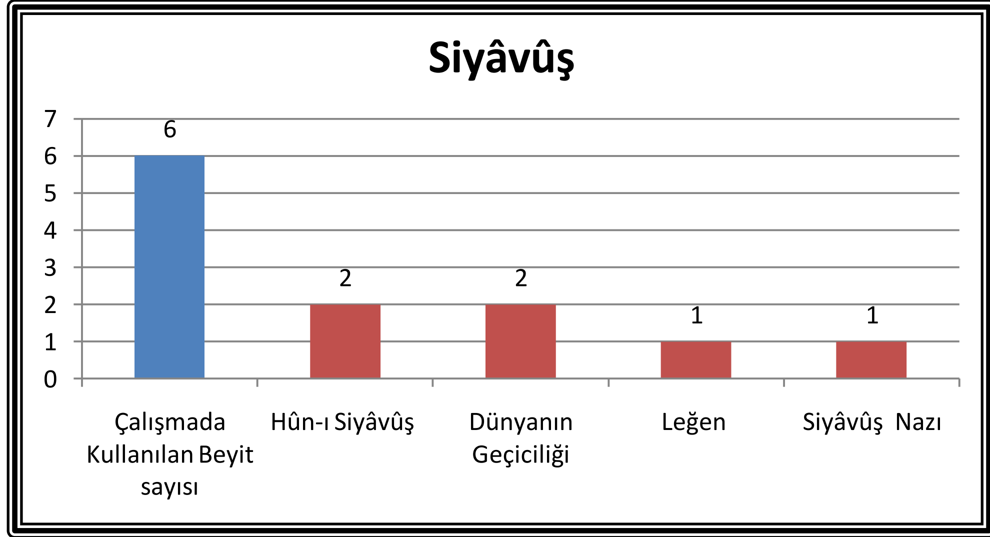
söyledi. Siyâvûş'un böyle bir şey yapacağına ihtimal vermeyen Kâvûs, Sûdâbe'nin hile ve tuzaklarından kurtulmak için bir ateş yakılmasını ve bu ateşin içinden Siyâvûş ve Sûdâbe'nin geçeceğini, kim suçsuz ise ateşin onu yakmayacağını söyledi. Ateşten ilk önce Siyâvûş tertemiz bir şekilde yanmadan geçti. Sûdâbe'nin suçu ortaya çıkmıştı. Aradan bir süre geçtikten sonra Siyâvûş, babasına Sûdâbe'yi affetmesi için yalvardı ve Kâvûs Sûdâbe'yi affetti.

İran bu olayla uğraşırken Efrâsiyâb ordusunu hazırlamış İran üzerine geliyordu. Siyâvûş, ustası Rüstem de dahil olmak üzere birçok pehlivanla Efrâsiyâb'ın karşısına çıktı. Bir müddet sonra Efrâsiyâb ordusu başarısız olunca barış istedi. Barış ve dostluk yanlısı olan Siyâvûş bu teklifi kabul edince babası Keykâvûs'u karşısına aldı. Efrâsiyâb durumdan pay çıkarmasını iyi biliyordu. Siyâvûş'u ülkesine davet etti. Siyâvûş'un ömrünün uzun bir döneminin geçtiği Turan yılları böylece başlamış oldu.

Uzun yıllar, Efrâsiyâb'ın en has ve en yakın arkadaşı olan Siyâvûş, Efrâsiyâb'ın kızı Firengis'le evlendi. Turan coğrafyasında şehirler, saraylar ve eğlence yerleri inşa eden Siyâvûş, hasetçilerin fitne fesatları sonucu Efrâsiyâb tarafından koyun gibi boğazlanarak öldürülmüştür.

Siyâvûş, hayatı itibariyle Hz. Yusuf ile ortak noktaları olan bir kahramandır. Osmanlı şairleri tarafından kıyas malzemesi olarak kullanılırken, koyun gibi kesilmesi ile alakalı olarak da genellikle kan ile birlikte işlenmiştir. Ayrıca *tâşt-ı Siyâvûş* olarak, göze girmeyen bir uyku kalıbıyla ve dünyanın geçiciliğini belirtmek için diğer Acem kahramanlarıyla birlikte şiirlerimizde görülür.

2.12.6.1. Hûn-ı Siyâvûş

Ahmedî de dîvânında Siyâvûş'un kanını sevinç ve içkiye benzetir. "Cem'in kadehi senin meclisinden ayrı düşeli sevinç ve içki Siyâvûş kanıdır." anlamındaki

Şâdî vü bâde hûn-ı Siyâvûşdur arada
Bezmünden ayru düşeliden câm-ı Cem senün

Ahmedî[182]

beytinde Cem'in kadehinin sevgilinin meclisinden ayrı düşmesi sonucu kadehin içindeki mutluluk meyinin Siyâvûş'un kanı gibi olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

[182] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1988, g. 448/8

Sevgilinin meclisinde bulunmayan kadeh, Cem'in kadehi bile olsa o kadehten şarap değil kan içilir

Ahmedî ayrıca bir beytinde, edebiyatçılarımızın bir nevi kalıp gibi kullandıkları, Siyâvûş-kan-uyku-göz, kavramlarını bir arada kullanmıştır. “Uyku ile gözüm toplanıp bir araya gelemez. Zira aralarındaki Siyâvûş'un kanı gibi kandır.” manasını verebileceğimiz

Uyhu-y-ıla gözüm bir araya olamaz cem
Zîrâ ki arada hûn-ı Siyâvûş bigi kandur
Ahmedî[183]

mısralarında şair uyuyamamasına sebep olan gözlerine inen kanları Siyâvûş'un kanına benzetiyor. Âşıklar sevgiliye olan hasretlerinden dolayı sürekli ah ü figan ederler. Bunun sonucu da vücut işlevini tam olarak yerine getiremez ve bu kadar fazla ağlamaya karşı gözyaşı yerine artık gözlerden kan akmaya başlar. Çünkü kan süzülerek göze yöneldiğinde gözyaşı haline gelememiş, kan olarak akmıştır. Bu biyolojik gerçeği şairler her zaman bir mübalağa ederek anlatmaya çalışmışlar, Âhmedî de bu akan kanları Siyâvûş'un kanına benzetmiştir. Haliyle bu kanlar aşığı uyutmamaktadır.

2.12.6.2. Leğen

Nailî-i Kadîm dîvânında görülen bir beyitte şarap kadehini Siyâvûş leğenine benzetmektedir. “Şarap kadehini bir kanlı göze değiş ki elinde kadeh olarak(yerine) Siyâvûş leğeni görünsün.” manasındaki

Câm-ı meyi bir dîde-i hûnbâra degiş kim
Destinde kadeh taşt-ı Siyâvûş görünsün
Nailî-i Kadîm[184]

mısralarında şair Siyâvûş’u konu edinirken onun kanlı leğenine vurgu yapmaktadır. Eğer bir sevgili kendisini sarhoş edecek bir şarap yerine aşığının kanlı gözyaşlarını

---

183 Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1988, g. 178/4
184 Haluk İpekten, a.g.e., 1990, g. 269/3

yeğlerse elindeki kadeh artık Siyâvûş'un leğeni gibi olur. Şair; şarap kadehinin, kanlı bir göz olmasını istemektedir.

2.12.6.3. Siyâvûş'un Nazı

Ni'metî bir beytinde işve şarabı ile Siyâvûş'u birlikte kullanır. "İşve şarabının kadehiyle dehşete kapılıp Siyâvûş'un nazı beni helak etti." manasındaki

Olup câm-ı mey-i şîveyle medhûş
Helâk itdi beni nâz-ı Siyâvûş
Ni'metî[185]

mısralarında şair; işve şarabının kadehiyle dehşete kapılan Siyâvûş'un nazı beni mahvetti, derken sevgilisinin nazını Siyâvûş'un nazına benzeterek Siyâvûş ve Sudabe arasında geçen olayı anımsatıyor. Kendisi de bu durumda Sudabe olmaktadır. Sudabe'nin Siyâvûş'a olan aşkı ve onu bir türlü ikna edememesi sevgilisinin kendisine yaptıklarıyla eşdeğerdir. Maşuk daima naz makamındadır ve âşık naz makamından gelen her türlü cefayı her ne kadar seve seve göğüslemeye çalışsa hatta bundan zevk alsa da bazen helakine sebep olan bu naz onu sitemkâr eder.

2.12.6.4. Dünyanın Geçiciliği

Hayali Bey, bir beytinde Cem, Siyâvûş ve Dârâ'yı birlikte dünyanın geçiciliği ile alakalı kullanır. "Cem'in meclisinde Siyâvûş'un kanı ile zamanını geçir. Dünyanın işinden ders al! Dârâ'nın hikâyesine bak!" manasındaki

Bezm-i Cemde süregör hûn-ı Siyâvûş ile dem
Al sebak kâr-ı cihândan kıssa-ı Dârâya bak
Hayali Bey[186]

mısralarında şair; Acem kahramanlarına göndermede bulunuyor. Cem, Siyâvûş ve Dârâ büyük komutan oldukları kadar liderlik yapacak özelliğe de sahiptiler. Şaire göre; aşıklar aşk meclislerinde Siyâvûş'un kanının renginde olan şarap ile vakit geçirmeliler ama dünyada sonlarının ne olacağına her zaman düşünmeliler. Dârâ gibi

---

[185] Esra Ersöz, *Ni'metî Dîvânı,* Çukurova Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007, g.55/1
[186] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992, g. 229/6

büyük bir hükümdarın hayatına baktığımızda ufak bir mezarla yetindiğini görüyoruz. Başlarından önemli serüvenler geçen bu kahramanlardan ders alarak geçici şeylere bel bağlamamanın lüzumunu ve dünyadaki çeşitli durumlardan ibret almanın önemi şair tarafından bu dizelerde açıkça vurgulamaktadır.

Hayali Bey'in kullanımı gibi Zâtî de bir beytinde bu üç kahramanı aynı doğrultuda kullanır. "Ye ve iç, dünyaya tapan müptelalardan olma. Ey güzel (ey put gibi güzel) Cem, Siyâvûş, Dârâ nerede!" anlamındaki

Ays ü nûş eyle müdâm olma inen dünyâ-perest
Kanı Dârâ kanı Cem kanı Siyâvuş ey sanem

Zâtî[187]

beytinde şair; bu dünyanın müptelası olmaya değmediğini puta tapar gibi dünyaya bağlanmanın yersiz olduğunu ve dünyada herkesin fani olduğunu vurguluyor. Öyle ki bu dünya Dârâ, Cem ve Siyâvûş gibi hükümdarlara bile kalmamıştır. Sevgiliye seslenilerek biraz aşığa meyil etmesi dilenirken dünyaya bel bağlamanın ve ona müdavim olmanın yersiz olduğu anlatılmıştır.

Siyâvûş, Sudabe'nin iftirasına uğramış bir karakterdir. Şairlerimiz bu durumu belirten anlatımlarda bulunmuşlardır. Fakat grafiklere baktığımız zaman Osmanlı şiirinde Siyâvûş denilince akla kan ve leğenin geldiği görülmektedir. Siyâvûş boğazlanarak öldürüldüğü Efrâsiyâb'a vicdan azabı çektirmiş bir karakterdir. Bu boğazlama sonucu da şairlerimiz onu *hûn-ı Siyâvûş* ve *ṭaṣt- ı Siyâvûş* olarak sıkça kullanmışlardır. Ayrıca diğer Acem kahramanları gibi o da dünyanın geçiciliği hatırlatılmak için de şiirlerde işlendiği görülmektedir.

2.13. KEYHÜSREV DÖNEMİ

Siyâvuş'un oğlu, Keykâvus'un torunu olan Hüsrev dedesinden sonra tahta oturmuştur. Keyanilerin en önemli kutluluk sahibi hükümdarlarından olup altmış yıl

---

[187] Ali Nihat Tarlan, *Zâtî Dîvânı Cilt II*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, 976

saltanat sürmüştür. Firengis'in karnındayken Efrâsiyâb tarafından öldürülmek istenmiş fakat -ünlü bir hükümdarı tahtından eden beklenen kahraman arketipine uyarak - Efrâsiyâb tarafından doğumdan sonra öldürürüm düşüncesiyle doğumuna izin verilmiştir.

Hüsrev'in hayatta kalmasına yardımcı olan en önemli kişi Piran'dır. Onu dağda çobanlara teslim eden Piran, Efrâsiyâb'ın; çocuğun ileride bir tehlike olacağını bildiğini, uğursuz bir durum varsa çocuğu da babası gibi öldüreceğini söylediği bir gün en önemli oyununu Efrâsiyâb'a oynar. Hüsrev, Efrâsiyâb'ın huzuruna gelince önceden Piran'dan aldığı talimatlara göre ferasetsiz tavırlar takınır. Efrâsiyâb'ın sorularına saçma ve bomboş cevaplar vermiştir. Efrâsiyâb çocuğu görünce Siyâvûş'a yaptıklarından utanır ve “Ben baştan soruyorum o ayaktan cevap veriyor. Bu çocuktan kimseye zarar gelmez, ona hazineler verin ve annesiyle beraber yaşasınlar.” der. Bu durumun bu kadar basit çözülmesinde Piran'ın daha önceleri Efrâsiyâb'ı ilahi bir güçle yumuşatarak bu güne zemin hazırlamasının etkisi de çoktur.

Efrâsiyâb tarafından öldürülmekten kurtulan Hüsrev bütün İran kahramanları gibi olağanüstü özelliklerle gelişerek büyür. Annesinin şehri Siyavuşgird'e gelince de şehrin bereketlenmesini sağlar. Bunu bir gün rüyasında gören Acem kahraman Guderz, Keyhüsrev adında Turan'da bir padişah olduğunu onun İran'a gelmesiyle ülkenin bereketleneceğini onu da oğlu Giv'in getirebileceğini söylüyor. Taberî'de ise Gîv'e rastlanmazken sadece Guderz görülür.[188]

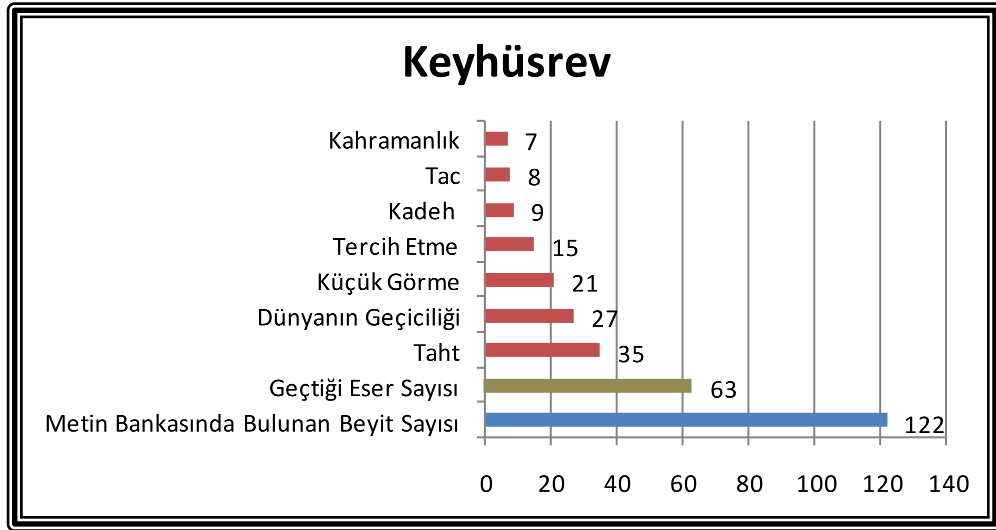
Giv yedi yıl aradığı Hüsrev'i İran'a getirdikten sonra artık Keyhüsrev dönemi başlıyor. İran’ı gezen Keyhüsrev, İran'ın tek sorununun Efrâsiyâb olduğuna karar veriyor. Babasının da intikamı söz konusu olunca Keyhüsrev'in rivayetlere göre ömrünün büyük bir kısmı babası Siyâvûş'un intikamını almak için geçmiştir. Bu intikam için sürekli İran- Turan savaşları yapmış bu savaşların sonucunda ünlü Türk hükümdarı Efrâsiyâb'ı öldüren kişi olmuştur. Babası Siyâvûş'un dağlara saldığı ünlü atı Behzad ile büyük maceralara atılmış ve tehlikeli savaşlarda bulunmuştur.[189]

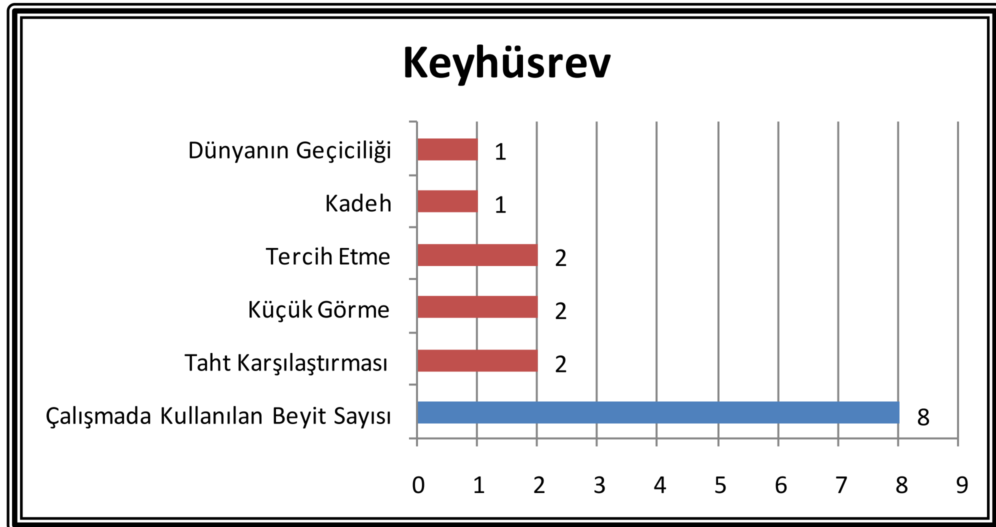
---

188 Firdevsî: a.g.e., s. 537
189 Firdevsî, a.g.e., s. 545

Edebiyatımızda Cem ile anılan *Câm-ı cihan-nümâ* Şehnâme'de Keyhüsrev ile anılır. Firdevsî, Şehnâme'de Keyhüsrev'den *büyüden anlayan yeryüzü padişahı* olarak bahsederken kadehe bakma usulleri ile ilgili de geniş bilgiler vermektedir. Fakat bu kadeh olayı Taberi de görülmez.

Keyhüsrev ömrünün sonlarında bu dünyada her ne arzusu varsa gerçekleştirdiği için kendisini İran tahtından indirerek öteki dünyanın hazırlığı için ibadete yani inzivaya çekilmiş, tövbe etmiştir. Taberi'ye göre bunları açıkladığı gece kaybolup gözden uzaklaşmıştır. Firdevsî de Şehnâme'de aynı doğrultuda bilgi verir. "Bir gece bir çeşmenin önünde yıkandı ve sabah olduğunda kendisinden herhangi bir belirtiye rastlanmadı."

2.13.I. Taht Karşılaştırması

Neşatî Sultan Mehmet'i övdüğü bir beytinde Keyhüsrev ile Sultan Mehmet'i karşılaştırmaktadır. “Zamanın yüksek değerli mücevher Keyhüsrev'i ki, gökyüzü güneşi eşiğine yüz sürer.” manasını verebileceğimiz

Keyhüsrev-i vâlâ-güheri devr-i zâmân kim
Hurşîd-i semâ dergehine nesiyesâdur

Neşatî[190]

mısralarında Keyhüsrev'in kıymeti ortaya konulmasına rağmen dönemin padişahı olan Sultan Mehmet, Keyhüsrev'den kat be kat kıymetlidir. Beyitte Keyhüsrev'den yüce elmas olarak bahsedilirken bu yüce elmas Sultan Mehmet'in dergâhında secdeye gitmektedir. Sultan Mehmet, sadece dünyaya değil gökyüzüne de hükmetmektedir. İktidar, dirlik ve refah anlamlarında kullanılan Keyhüsrev de büyüktür ama bu gökyüzü güneşi olan Sultan Mehmet'in önünde alnını yere sürmektedir. Çünkü yüce olanın önünde secde edilir. “Hurşîd-i semâ” ve “devr-i zâmân”ın Sultan Mehmet olduğu anlaşılmaktadır. Onun tahtı da “dergâh”a benzetilerek üç sözcükte de açık istiare yoluyla benzetme yapılmıştır.

Çâkerî divanında, aşk şarabı içince Karûn’un hazinesini ve Keyhüsrev'in ülkesini almışçasına mutlu olduğunu belirterek Keyhüsrev'in tahtı ile şarabı eşit gösterir. “Ey Sâki! Şu şarabı sun! Çünkü Karûn'un hazinesi ve Keyhüsrev'in ülkesini verir.” manasını verebileceğimiz

Sâkiyâ şol şarâbı sun ki virür
Genc-i Karûn u mülk-i Keyhüsrev

Çâkerî[191]

dizelerinde şair, Sâki'ye seslenmekte ve şarabı sunmasını istemektedir. O, bir yudum şarap, aşığa Keyhüsrev'in ülkesi ve Karûn'un hazinelerine sahip olmuşçasına mutluluk verecektir. Beyitte Keyhüsrev gibi bir hükümdarın tahtı ile şarap karşılaştırılmış ve o şarabın Keyhüsrev'in tahtına sahip olma zevkini verdiğini

---

[190] Mahmut Kaplan, *Neşatî Dîvânı*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996:41
[191] Hatice Aynur, *15. Yy. Şairi Çâkerî ve Dîvânı*, Scala Yayıncılık, İstanbul, 1999, g.100/4

söylenmiştir. Aşık için şarap ile bu taht arasında kıymet farkı yoktur. Karûn, Kur'an-ı Kerîm'de de anılır. Hz. Musa'nın akrabalarından çok zengin ve cimri birisiymiş. Allah'ın kendisine verdiği bu büyük servetin zekâtını vermeyen gaddar Karûn, Hz. Musa'nın duasıyla servetiyle birlikte yere geçmiştir. Bu büyük servetin kıyamet günü yeryüzünde ortaya çıkacağı fakat insanların can derdinden bu servete yaklaşmayı bırakın bir kere dönüp bile bakmayacakları rivayet edilir. Bir kadeh aşk şarabının nelere kadir olduğunu öğrendiğimiz bu beyitte âşık içeceği bu aşk şarabıyla Karûn'un bu servetini ve Keyhüsrev'in mülklerini eline geçirmişçesine bahtiyar olacaktır.

2.13.2. Kadeh

Hayali Bey bir beytinde içlerinde Keyhüsrev'in de bunduğu Acem kahramanlarının özelliklerini kullanırken kendisini Türk hakanı olarak gösterir. Elinde de Keyhüsrev'in kadehi vardır. "Rum Hüsrev'inin devletinde zamanın Feridun'uyum. Elimde Keyhüsrev'in kadehi başımda Türk hakanının tacı. " manasındaki

Ferîdûn-ı zamânem devletinde Hüsrev-i Rûmun
Elimde câm-ı Keyhüsrev başımda tâc-ı hakânî

Hayâlî Bey[192]

mısralarında kendisini Hüsrev'in devletindeki zamanın Feridun'una benzetirken elinde Keyhüsrev'in camını tutmaktadır. Acem kahramanları dışında Türk hakanının tacı da başındadır. Şair bu beyitte Keyhüsrev'i kadehiyle kullanmıştır. Bütün bu iyi meziyetlerin yanında bütün dünyayı gösteren Keyhüsrev'in kadehi de elde olunca Türk hakanının tacını giymek hiç de zor olmamıştır.

2.13.3. Küçük Görme

İzzet Ali Paşa, memdûhunun ülkesinde her bir kölenin yüceliğini Keyhüsrev ve Dârâ'nın yüceliği ile eş görür. "Devletinin eşiğindeki en aşağı kölesi bile görkemini göstermede Keyhüsrev ve Dârâ gibidir." anlamındaki

[192] Ali Nihat Tarlan, a.g.e.,1992, s. 426/4

Âstân-ı devletinde her bir ednâ bendesi
Haşmet izhâr itmede Keyhüsrev ü Dârâ gibi
İzzet Ali Paşa[193]

beytinde Keyhüsrev ve Dârâ'nın yüceliği belirtilse de memduhun ülkesindeki en aşağı bir köle bile bu iki büyük hükümdar kadar ululuğa sahiptir. Bu beyitte anlaşılıyor ki Osmanlı devleti ile İran devleti karşılaştırılmış, Osmanlı devletinin köleleri ile İran'ın hükümdarları yücelik yönüyle eşit görülmüştür.

Lebîb divanında Keyhüsrev ile Efrâsiyâb arasında olan savaşı bu ikilinin sevgiliye olan kıskançlığına bağlayarak bu iki kahramanı küçük görür. “Sen ve o yüce eyalet yöneticisisin. Keyhüsrev ve Efrasiyab senin kapını (bile) kıskanırlar.” anlamındaki

Sen o düstûr-ı eyâlet zîb-i vâlâ rütbesin
Reşk ider derbânuna Keyhüsrev ü Efrâsiyâb
Lebib[194]

beytinde şair, Efrâsiyâb ile Keyhüsrev'in aralarındaki mücadeleyi bilmesine rağmen bilmiyormuş gibi davranmış mücadelelerinin aslında sevgiliyi kıskandıkları için olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Sevgilinin rütbesi yüce ve süslüdür. Onun mertebesine erişemeyen Keyhüsrev ile Efrâsiyâb sevgiliyi kıskanmaktadır.

2.13.4. Tercih Etme

Ahmet Paşa bir gazelinde Keyhüsrev'in tacına sahip olmak yerine sevgilinin kapısında kapıcı olmayı istemektedir. **“**Haktan, Keyhüsrev'in tacını istemem ancak sabah akşam kullarınla kendimi kapısında kapıcı isterim.” manasındaki

Tâc-ı Keyhüsrev gerekmez lîk Hakdan rûz u şeb
Kullarınla kendimi kapında derbân isterim
Ahmed Paşa[195]

[193] Ali İrfan Alpay, *İzzet Ali Paşa Dîvân ve Nigâr-nâme*, İstanbul, 1998:78
[194] Orhan Kurdoğlu, a.g.e., tar. 53/2
[195] Ali Nihat Tarlan, *Ahmet Paşa Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, g. 220/5

dizelerinde Osmanlı şairlerinin klişeleşmiş bir ifadesi olan -sevgilinin eşiğinde horlanan ezilen bir kapıcı olma isteği- ve bu isteklerini debdebeli bir taca, yüce bir tahta tercih etme ifadesini görmekteyiz. Ahmet Paşa, tacı ile namdar olmuş Keyhüsrev'in tacını istemez. O, sevgilinin kapısında diğer kullar ile birlikte sabah akşam bulunmayı arzu eder.

Keyhüsrev Nailî-i Kadîm'in bir beytinde de hazinesi yönüyle Cem ile birlikte kullanılırken bu iki kahramanın hazineleri şarap tortusu kadar kıymetli değildir. Böylece şair Keyhüsrev ve Cem'in hazinelerine karşı şarap tortusunu tercih eder. “Keyhüsrev ve Cem'in hazineleri elime geçse de kadehin dibindeki şarap tortusu akmadan huzurlu olmam.” anlamını verebileceğimiz

Girse de gencîne-i Keyhüsrev ü Cem destime
Fârig olmam sâil-i teh-cüra-i cam olmadan
Nailî-i Kadîm[196]

beytinde şair, bu iki Acem hükümdarının servetine, haliyle de tahtına sahip olmak yerine sevgili yolunda içilen şarabın dibindeki parçacıkları istemektedir. Eskiler şimdikiler gibi yüksek teknolojide şarap üretemedikleri için her zaman şarap kadehlerinin dibinde -örneğin üzüm şarabı- üretildiği ürünün parçacıkları, tortuları bulunur. “Cur'a” yudum, içim anlamında olduğu gibi büyük kadehler için kadehin dibine çöken tortu anlamındadır. Âşıklar, şarabın bulucusu olduğuna inanılan Cem'i anmak ve teşekkür etmek için kadehin dibindeki tortuyu yere dökerlerdi. Onlara göre bu tortu Cem'in payına düşerdi. Âşıklar için en büyük olgu ve mutluluk bu iki hükümdarın zenginliği değil kadehin dibine çökmüş şarap tortusunun ya da son kalan yudumun kadehten akmasıdır.

2.13.5. Dünyanın Geçiciliği

Keyhüsrev, dünyanın geçiciliği belirtilmek için de şairler tarafından kullanılmıştır. Bilindiği üzere Kanuni aynı zamanda şairdir. Divanında Keyhüsrev ve Keykâvûs'u dünyanın geçiciliğini anlatmak için kullanır. “Muhibbi, eğer haleflerinin ne olduğunu bilmek istersen Keyhüsrev'in ve Keykâvûs'un tacına bak!” anlamındaki

[196] Haluk İpekten, a.g.e., 1990, g. 289/2

Nolısar hâlüni Muhibbi bilmek istersen eger
Efser-i Keyhusrev ile tâc-ı Keykâvûsa bak
Muhibbî[197]

beytinde, Muhibbî kendisinin de bir padişah olduğunu belli ederken kendisinden önceki büyük padişahların ölüp kara toprağa girdiklerini dünyanın onlara da kalmadığını bu yüzden kendisinin de o padişahlar gibi dünyadan göçüp gideceğini anlatmaya çalışıyor. Nefsine ders vermek ve hazırlamak için de "Haleflerine bak!" diyerek kendisini ölüme hazırlıyor. Şairlerimiz bu şekildeki kullanıma şiirlerinde sıkça yer vermişlerdir.

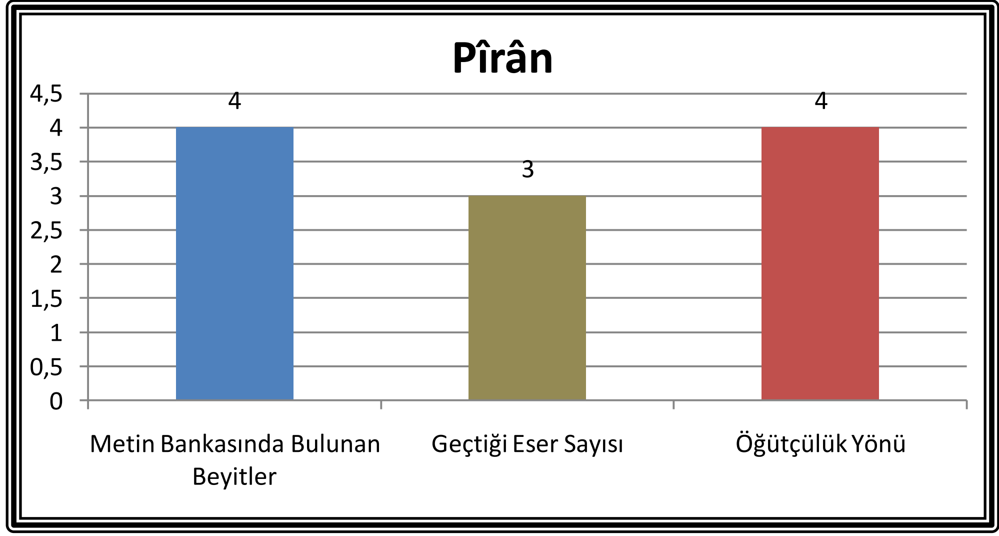
Osmanlı şairleri Keyhüsrev'i mecazi olarak ve ulu padişahlar hakkında sıfat olarak az da olsa kullanmışlardır. Tacı üzerinden sıkça konu edilmiştir. Dahi bir komutan ve hayret veren başarıları ile anlatılır. İdeal bir padişah tipidir. İktidar, saltanat, dirlik, refah, selamet sembolleriyle kullanılırken kıyas malzemesi olarak da kullanılır. Bütün Acem kahramanlarının Memduh karşısında küçültülmesi ve dünyanın geçiciliği üzerine de kullanıldığı görülmektedir.

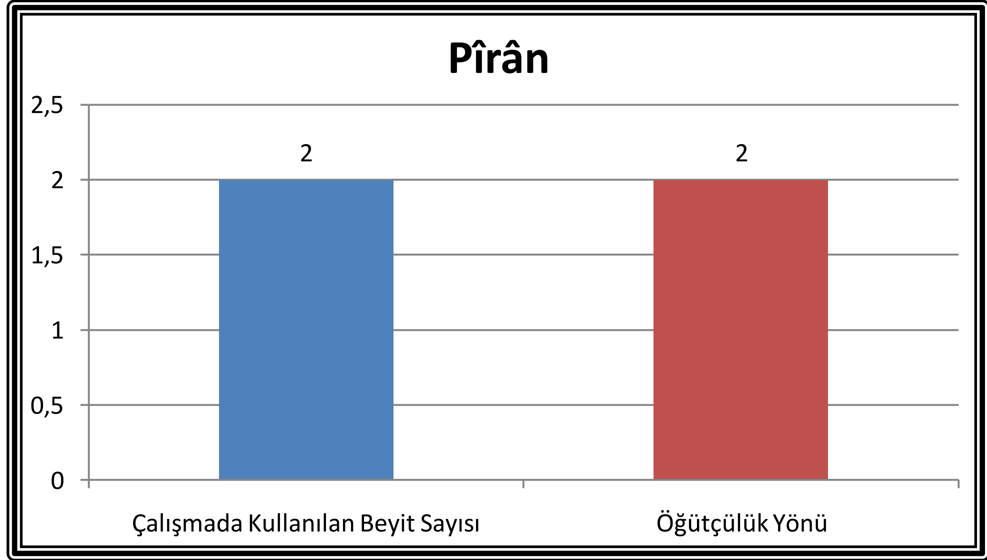
2.13.6. Pîrân

Pîrân-î Vîse olarak da bilinir. Vîse'nin oğludur. Efrâsiyâb'ın çok zeki bir komutanı olan Pîrân, önem itibariyle Keyhüsrev'in hayatını çok etkilediği için onun döneminde anılması daha uygundur.[198]

Keyhüsrev'i dağda çobanlara teslim edip onun Efrâsiyâb tarafından öldürülmesini önlemiş ona çeşitli taktikler vererek yaşamasına yardımcı olmuştur. O, sevgi samimiyet temsilcisidir. Şehnâme'nin en dramatik bölümlerinden biri onun bölümüdür. Gönlünde İran sevgisi taşıyıp İranlılara saygı ve sevgide kusur etmeyen Pîrân, diğer yandan da ülkesi Turan'a bağlılığını ve sevgisini hiç unutmaz ve hayatı bu ikilem arasında geçer.

[197] Coşkun Ak, a.g.e., g. 1450/5
[198] Firdevsî, a.g.e., s. 344

2.13.6.1. Öğütçülük Yönü

Şairlerimizce fazla kullanılmamış olan Pîrân değerli bir öğütçü olarak Bâkî tarafından yüceltilmiştir. "Keyhüsrev gibi sana itaatinde kemer bağlayıp; İran hâkimi, ihtiyarların öğütlerini kabul etti." manasını verebileceğimiz

Tâatinde baglayup mânend-i Keyhüsrev kemer
Hâkim-i İrân kabûl-i pend-i Pirân eyledi

Bâkî[199]

[199] Sabahattin Küçük, a.g.e., k. 7/21

mısralarında Pîrân'ın öğütçü yönü görülmektedir. Keyhüsrev'i tehlikelere karşı uyaran Pîrân, yaptığı taktiklerle onun Efrâsiyâb karşısında hayatta kalmasını sağlamıştır.

Bâkî farklı bir beytinde *pend-i Pîrân* tamlamasını yine aynı amaçla kullanır. “Ey ikinci (veya usta) Keyhüsrev! Senden isteğim şudur ki; Piran'ın inci öğütlerini akıl kulağına (veya can kulağına) işle!” manasındaki

Hemân oldur niyâzum senden ey Keyhüsrev-i sânî
Ki gûş-ı hûşa mengüş eyle dürr-i pend-i Pîrânı

Bâkî[200]

dizelerinde şair, Keyhüsrev'i memdûhu için bir benzetme unsuru olarak işlemiştir. Memdûhunu överken memdûhuna ikinci Keyhüsrev diye hitap etmesi de manidardır. Ayrıca Keyhüsrev'i Efrâsiyâb'ın elinden kurtaran Efrâsiyâb'ın veziri Pîrân'a da beyitte anımsatma söz konusudur. Bu atıf ile Pîrân yüceltilmiştir. Baki, Pîrân’ı methederken Keyhüsrev'e, Pîrân’ın bu inci değerindeki nasihatlerini can kulağıyla dinle, diyor. Bununla birlikte akıl kulağına işlemesini de söyleyerek öğüdüne devam ediyor.

Pîrân, İran tarihine etki eden önemli bir kahramandır. Efrâsiyâb'ın danışmanı olduğu için sebepler dahilinde Keyhüsrev'in yaşamasını sağlamıştır. Keyhüsrev'e verdiği taktiklerle ve hem İran hem de Turan sevgisindeki ikilemlerle anılmıştır. Şairlerimiz de onun Keyhüsrev'e verdiği öğütleri ile kullanmışlardır.

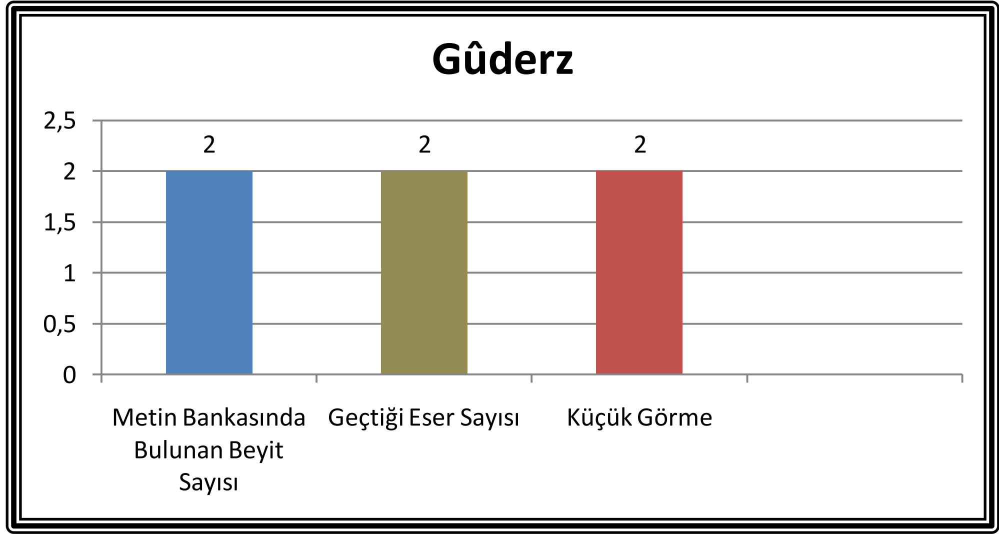
2.13.7. Gûderz

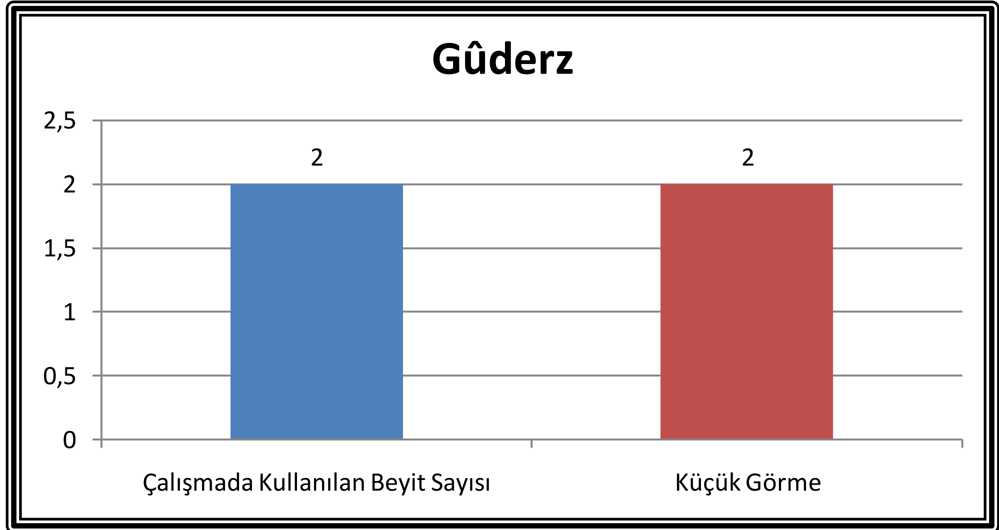
Gûderziyân hanedanının lideri Rüstem'in kayınpederidir. Rivayetlere göre çok sayıda çocuğu vardır. Bunların yetmiş tanesi Keyhüsrev'in Turan'a seferi sırasında öldürülmüştür.[201]

---

[200] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 220
[201] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 338

Bir gece rüyasında, gökten İran tarafına doğru inen yağmurlu bir bulut görür. Bulutun üzerine oturan bir Melek ona, Hüsrev'den bahsetmiştir. Yağmurlu bulutu bereket olarak gören Gûderz, sadece oğlu Gîv'in Hüsrev'i bulabileceğini de bu Melek'ten öğrenmiştir. Ayrıca Gûderz Pîrân'ı öldüren şahıs olarak da kullanılır. Şehnâme'de kahramanlığı ve savaşları anlatılan Gûderz, Taberî'de de Keyhüsrev döneminde görülen en önemli karakterdir.

2.13.7.1. Küçük Görme

Osmanlı şiirinde fazla kullanılan bir karakter değildir. Oğlu Gîv ile birlikte görülür. Lâmi'î'nin Ferhad-nâme'sinde memdûhun yanında küçük görülür. “Ey Şah!

Erler içinde Rüstem kim imiş bilirdi; Gûderz, Gîv ve Zaygam meydanına girseydi." manasını verebileceğimiz

Bilürdi erlik içre Rüstem kim imiş iy şâh
Meydânuna gireydi Gûderz ü Gîv ü Zaygâm

Lâmi'î[202]

beytinde şair; Gûderz, Gîv ve Zaygam'ın memdûhun bulunduğu meydana girmiş olsalardı asıl Rüstem kim bunu anlarlardı, diyor. Memdûh er meydanında Rüstem gibi yenilmezdir. Bu üç kahraman da Rüstem'le özdeşleşen cesaret ve yenilmezliklerini memdûhun bulunduğu er meydanında kaybedeceklerdir. Böylece asıl Rüstem ortaya çıkacaktır.

Gülşehri de Mantuku't-tayr'ında Gûderz'i Gîv ile birlikte anar. "Gümüş boru ve davul gümbürdemeye başlayınca Gûderz yenik düşer ve Gîv yaralanır." manasını verebileceğimiz

Kerrenây u kûs çün kıla gırîv
Mat ola Gûderz ü mecrûh ola Gîv

Gülşehrî[203]

beytinde gümüş ya da tunçtan yapılan *kerrenây* adlı çalgı ile davul eğer çığrış-bağrış ile gümbürdemeye başlarsa Gülşehri'ye göre Gûderz ve Gîv için yenilgi kaçınılmazdır.

Gûderz, İran tarihini ilgilendiren önemli bir kahraman olmasına rağmen şairlerimiz tarafından fazla anılmamış anıldığı yerlerde de küçük görülmüştür.

---

[202] Hasan Ali Esir, *Lâmi'î'nin Ferhad-nâmesi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr [8 Kasım 2008], mes. 1024

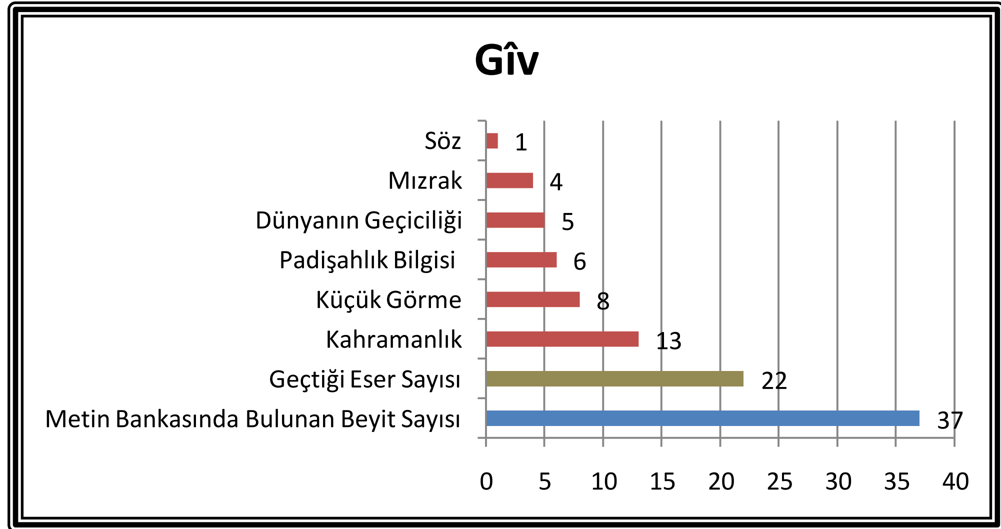
[203] Kemal Yavuz, *Gülşehrî Mantıku't-tayr Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma, c. II*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Ankara, 2007, mes. 1244

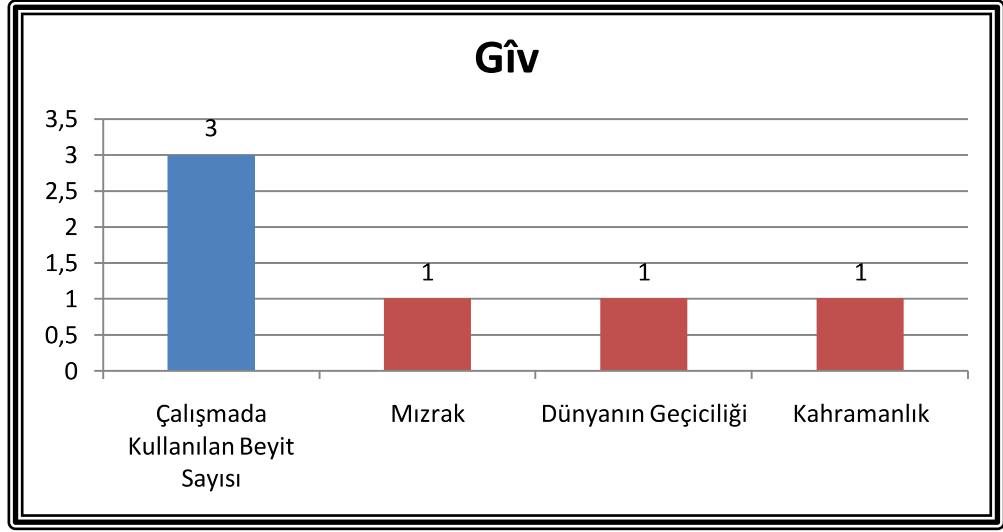
2.13.8. Gîv

Gûderz'in oğlu, Rüstem'in damadı olan ünlü İran kahramanı Bijen'in de babasıdır. Gîv'in en büyük görevi Hüsrev'i bularak Turan topraklarından kurtarmış ve onun İran tahtına geçmesini sağlamıştır. Pek çok savaşta İran adına faydalı hamleler yapmıştır. Şehnâme'de adı sık sık anılır.

Gîv, Hüsrev'i Turan ülkesinden getirmesi sonucu hiçbir ödülü kabul etmemiş sadece Siyâvûş'un özel zırhını istemişti. Sihirli özellikleri olan Siyâvûş'un bu zırhı Gîv'in esrarengiz takımlarındandı. Bu zırhı oğlu Bijen savaşacağı zamanlarda babasından alırdı.

Keyhüsrev ile birlikte kaybolup giden bir kahraman olarak bilinir. Bazı savaşlarda İran ordusunun komutanlığının da üstlenen Gîv, yiğitlik, kahramanlık sembolü olarak şairlerimiz tarafından Memduh övülürken bir kıyas malzemesi olarak kullanılır.

2.13.8.1. Mızrak

Nâşid dîvânındaki Sultan Selim için yazmış olduğu bir kasidesinde memdûhunu överken Gîv'in mızrağını da kullanır. "Her birinin ciridi Gîv'in mızrağına benzer; bir kere sert taşa dokunsa dayanamaz." manasını verebileceğimiz

Cirîdi her birinün nîze-i Gîv'e müşâbihdir
Tahammül edemez bir kez tokunsa seng-i hârâya

Nâşid[204]

beytinde şair; Selim Han için bir meydanda yapılan şenlikteki cirit oyunu tasviri yapmaktadır. Bu kasidede bu beyitten önceki ve sonraki beyitler Acem kahramanları kullanılarak memdûhun dönemi övülmüştür. Bu meydandakilerin her birinin ciridi Gîv'in mızrağına benzemektedir. Ayrıca ciridin niteliği de verilmiş, cirit sert bir mermere bile dokunsa mermerin buna dayanamayacağı belirtilmiştir. Kasideden anladığımız kadarıyla şair Selim Paşanın döneminin güzelliklerini anlatmak için Gîv'i ve diğer Acem kahramanlarını yer yer överek yer yer küçük görerek kullanmıştır.

---

[204] Ömer Zülfe, *Nâşid Dîvânı*, Kültür Baknlığı, E book, Ankara, 1998, k. 5/31

2.13.8.2. Kahramanlık

Hakîm Mehmed Efendi bir beytinde Gîv'i mertliği yönüyle ele alır. “Yarin kirpiğinin süngüsüyle gaddar yüzüne, mert Gîv'i gibi hemen mızrağım saplasam gerek.”

Rümh-ı müjgânıyla yârin sîne-i âdâsına
Gîv-i merd-esâ hemân zerk-i sinân itsem gerek
Hakîm Mehmed Efendi,[205]

2.13.8.3. Dünyanın Geçiciliği

Medhî bir beytinde zamanın Zâl'inin pençesi ile Gîv'i birlikte kullanır. “Ey Sevgili, ister destan Gîv'i ol ister Neyrem ol, zamanın Zâl'inin pençesine düşmen kararlaştırılmıştır.” şeklinde anlam verebileceğimiz

Zâl-i dehrün çengine düşmek mukarrerdür dilâ
Sen gerekse Gîv-i Destân ol gerekse Neyrem ol
Mehdî[206]

dizelerinde, yaşlı bir kadın anlamına da gelen *zâl-i dehr* terkibi insanların yaşamlarının kaçınılmaz sonu olarak verilmiştir. Memdûhun, Gîv gibi destanları dahi olsa Neyrem gibi de olsa feleğin pençesine düşeceği hatırlatılmakta bundan kurtuluşun olmadığı vurgulanmaktadır.

Gîv, sır kavramı ile özdeşleşmiş bir kahramandır. Keyhüsrev ile birlikte kaybolup gözden uzaklaşmıştır. Savaşlarda İran ordusunu yöneten Gîv kahramnlık yönüyle şairleriizce işlenirken bazı durumlarda memduhun yanında küçük de görülmüştür.

[205] Mehmet Çakırcı, *Hakîm Mehmed Efendi Dîvânı,* Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006, g. 71/7

[206]Nezihe Seyhan, *Mehdî Dîvânı: Edisyon Kritik –İnceleme*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000, g. 332/3

2.13.9. BİJEN

Bîcen olarak da bilinen Şehnâme'de maceraları anlatılan büyük kahramanlardandır. Giv'in oğlu Rüstem'in torunudur.

Bijen'in babası çocukluğunda onun büyük bir cengâver olacağını anlamıştır. Bir yolculuk öncesi oğlu Bijen'i babasına teslim eder ve ona şöyle der: "*Ona savaşmasını öğret. Çünkü o, eğlence meclisleri ve savaş için yaratılmıştır*."[207]

Bijen, Turanlılarla yapılan savaşlarda cengâverliğini göstermiştir. Ama onun asıl kahramanlığı, Erman ülkesinin şehirlerine ve ormanlarına dadanan domuzları yok etmesiyle bilinir. Rivayete göre Ermanlılar bu domuz musibetinden kurtulmak için İran Hükümdarı Keyhüsrev'den yardım isterler. Keyhüsrev'in pehlivanlarından sadece Bijen bu işe cesaret eder ve Ermanlıları domuzlardan kurtarır.

Bijen'in edebiyattaki asıl macerası ise Efrasiyab'ın kızı Münîje'yi sevmesidir. Bijen domuz avı dönüşünde sınırda ve Turan tarafındaki bir ormanda, yanındaki güzel kızlarla eğlenen 'Münîje'yi görür. Birbirlerini severler. Bu sevgi yüzünden Efrasiyab tarafından öldürülmesine karar verilir. Fakat Efrasiyab'ın yakınlarının araya girmesiyle Bijen'in cezası yıllarca derin bir kuyuda mahpus hayatı yaşamak olur. Eski edebiyatta da daha çok bu şekilde kullanılır. Münîje de Şehnâme'de belirtilen en vefakâr tiplerdendir. Bütün sevenlere örnek olacak bir kimliktir. Münîje, dilenerek Bijen'in ihtiyaçlarını giderecek kadar sevgisine bağlıdır. Bijen, Keyhüsrev'in bütün dünyayı gösteren sihirli kadehi sayesinde bulunur. Kuyudan bir deri bir kemik şeklinde Rüstem tarafından kement atılarak çıkarılır.

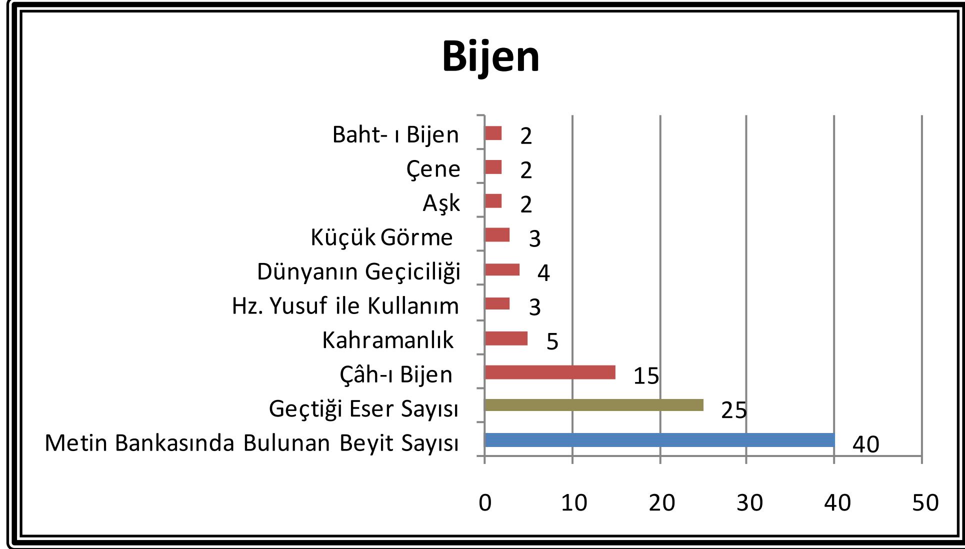
Bijen, Efrasiyab tarafından içine atıldığı *Çâh-ı Bijen* denilen kuyuyla anılır. Sevgilinin çene çukuru (zenehdân) Çâh-ı Bijen'dir. Bazı durumlarda şairler sevgiliyi övmek için Bijen'i küçümserler. Aynı zamanda kardeşleri tarafından kuyuya atılmış Hz. Yusuf ile de sık olmasa da kullanıldığı görülür.

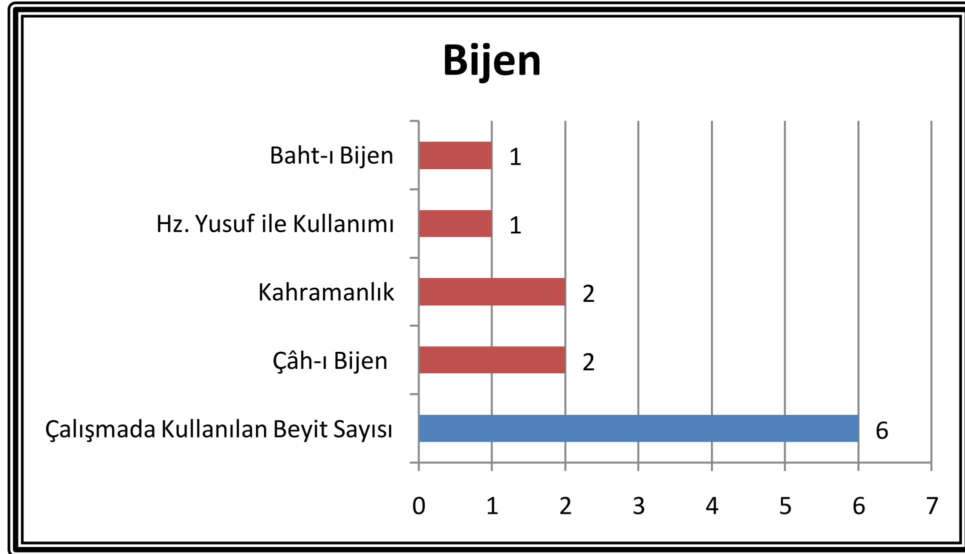
Bijen'in kahramanlık örneği bütün dünya mitolojilerinde görülür. Herkül'ün domuzu öldürme miti, Oğuz Han'ın canavarı, Tanrı Siva'nın ejderhayı öldürmesi,

---

[207] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 123

toplumunu büyük bir tehlikeden kurtaran mitsel kahraman motifine uyan arketiptir.[208]

2.13.9.1. Çâh-ı Bijen

Necati önemli kasidelerinden biri olan Sultan II. Beyazid'i övmek için yazdığı 'hançer' redifli kasidesinde *Çâh-ı Bijen*'i kullanır. "Hançer'in Çâh-ı Bijen içinde tutuklu olmasına sebep ne olabilir ki! Anlaşılan düşmanların tarafına yan bastığı içindir." şeklinde mana verebileceğimiz

Sebeb nedür ki giriftâr-ı çâh-ı Bîjen olur

[208] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 124

Meger ki cânib-i a'dâya basdı yan hançer

Necatî [209]

beytinde hançerin Çah-ı Bijen içinde tutuklu olmasının sebebinin "yan basma" sından kaynaklandığını belirtiyor. Yan basmak deyimi; kaypaklık etmek, bir işte dürüst davranmamak anlamında kullanılmıştır.

Şairler, sevgiliye ulaşamadıkça dünya hayatını bir hapishane olarak görür. Nailî de dünyayı Bijen'in hapsedildiği bir kuyuya benzetir. "Sevgilinin saçının kemendine ulaşmak mümkün olmadı. Bu dünya hapishanesi Bijen'in hapsedildiği kuyudur." diye anlamlandırabileceğimiz

Olmadı mümkin kemend-i zülf-i yâre destres
Tengnâ-yı dehr gûyâ çâh-ı Bîjendir bana

Nailî[210]

beytinde şair kendisini Bijen'e, dünyayı Bijen'in kuyusuna, sevgilinin saçlarını da Rüstem'in Bijen'i kurtarmak için attığı kemende benzetmektedir. Nasıl Bijen hem aşk acısından hem de azıksızlıktan kuyuda bir deri bir kemik kaldıysa Naili de dünyanın sıkıntılı ve Bijen'in kuyusu gibi dar olduğunu ıstırabıyla dile getirmektedir. Artık aşk acısı onu biçare bırakmış, sevgiliye ulaşabileceği umudunu kaybetmiştir. Sevgilinin saçının bir teline ulaşmak âşık için en büyük zaferdir. Zülf, çokluğu ifade eder. Vahdaniyete ulaşmak için zülf âşık tarafından bir araç olarak kullanılır. Çünkü vahdet için kesret şarttır. Ayrıca *tengna* kelimesinin mezar anlamı da vardır. Böylece şair dünyayı mezara da benzetmektedir. Kuyu ile mezar arasında benzer noktalar olduğu aşikârdır. Sevgilinin çene çukurunun da *çah-ı Bijen* olduğunu düşünürsek Nâîlî'nin sevgilinin çene çukuru yerine dünya çukuru ile yetinmek zorunda olduğunu da anlarız.

---

[209] Ali Nihat Tarlan, *Necati Bey Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, k. 7/28
[210] Haluk İpekten, a.g.e., 1990, g. 7/2

2.13.9.2. Baht-ı Bijen

Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb divanında Bijen'in bahtına vurgu yapar. “Dibi bulunmayan arzu kuyusuna düşmeyen bilemez ki her kuyuya düşen aşık Bijen’in bahtına sahip olamazmış.” anlamındaki

Çeh-i nâ-kar-yâb-ı ârzûya düşmeyen bilmez
Ki her çâha düşen bi-dilde baht-ı Bîjen olmazmış

Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb[211]

mısralarında Bijen'in derin kuyularda mahpus hayatı yaşaması yüceltilmiştir. Şaire göre; böyle derin kuyuya düşen herkes Bijen gibi bahtlı olamaz. Çünkü Bijen'i Münîje gibi seven bir kadın vardır. Münîje, Bijen'in kuyuda ihtiyaçlarını gidermek için mücadele eden fedakârlık timsali bir kadındır. Dibi bulunmayan kuyu aşığın sevgiliye olan aşkıdır. Bu sevgi oldukça derindir. Ama çoğu âşık Bijen gibi bir talihe sahip değildir. Onların sevgilileri aşığa yardım etmek bir yana aşığı görmez bile.

2.13.9.3. Kahramanlık

Gelibolulu Âlî Riyâzü’s-sâlikîn'de Bijen'i gücü yönüyle Rüstem ile birlikte kullanır. “Rüstem ve Bîjen gibi düşman saflarını delen asker ol! Tehemten gibi düşmanı kahret!” manasını verebileceğimiz

Saf-şiken ol Rüstem ü Bîjen gibi
Düşmeni kahr eyle Tehemten gibi

Gelibolulu Âlî[212]

mısralarında Bijen kuvveti dillere destan Rüstem ile işlenirken Bijen'in de Rüstem gibi savaşçı olduğu belirtilmiştir. Memdûhun da bu iki kahraman gibi düşman saflarını yaran gücü olmalıdır. Ayrıca bu beyitte Rüstem lakabı olan *tehemten* ismiyle de kullanılmıştır.

Riyazî, Maksud Paşa için yazdığı kasidesinin bir beytinde Bijen'in savaşlarda saf delen özelliğini kullanmıştır. “Güneş sancaklı dolunay, Bijen yüzlü saf yarıcı, Cemşid maiyetli sadrazam, Behmen gibi savaşan önder.” manasını verebileceğimiz

---

211 Mehmet Kırbıyık, *Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb Dîvânı*, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayını, g. 296/4
212 İ.Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âlî Riyâzü’s-sâlikîn*, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1998, 801

Bedr-i hurşid âlem saff-der-i Bijen-peyker
Sadr-ı Cemşîd-haşem ser-ver-i Behmen-peygâr

Riyâzî[213]

mısralarında memdûh, Bijen, Cemşîd, Behmen gibi Acem kahramanlarının en çok kullanılan özelliklerini taşımaktadır.

2.13.9.4. Hz. Yusuf ile Kullanma

Bijen kuyuya atılması yönüyle Hz. Yusuf ile birlikte de kullanılmıştır. Yenişehirli Avnî bir beytinde Bijen, Hz.Yakub ve Hz. Yusuf'u birlikte kullanır. "Yüz binlerce Yusuf ehliyetliyi Yakub eder. Sonsuz işkence dünyasında en iyi kazanılacak hüner Bijen'in kuyusudur. " manasını verebileceğimiz

Sad-hezârân Yûsuf-ı ehliyyeti Yakûb ider
Zulmet-âbâd-ı cihânda çâh-ı Bîjendür hüner

Yenişehirli Avnî[214]

beytinde Hz. Yusuf'un kuyuya atılması ve Bijen'in kuyuya hapsedilmesi olaylarına anımsatma söz konusudur.

Bijen'in hayatı o kadar etkileyicidir ki onun hayatını anlatan Atâ bin Yakûb tarafından 1400-1900 beyitten oluşan *Bijen-nâme* yazılmıştır.[215] Özellikle Bijen ve Menije efsanesi İran edebiyatında çok beğenilmiştir. Derlediğimiz bilgilere göre ise Osmanlı şairleri Bijen ve Menije'nin aşkını kullanmamışlardır. Bijen daha çok Efrâsiyâb tarafından bir kuyuda tutsak edilmesi yönüyle şairlermizce işlenmiştir. Bu durumda bile niçin kuyuya atıldığı söylenmez. Hz. Yusuf ile ve kahramanlığıyla da de kullanılan Bijen, bazen âşıklığı yönüyle de işlenmiştir.

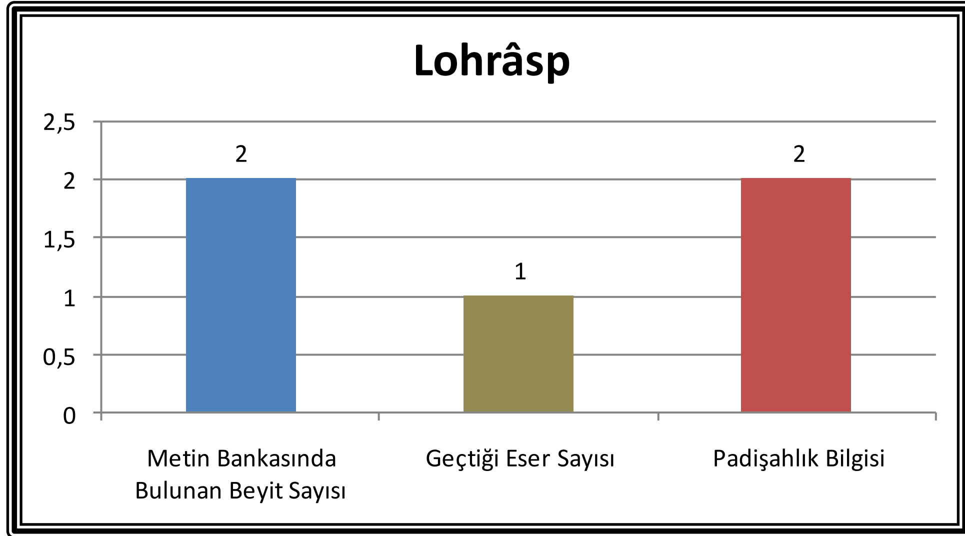
213 Namık Açıkgöz, *Riyâzî Dîvânından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, k. 8/20
214 Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânının Tahlili (Tenkidli-Metin)*, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1998, g. 124/3
215 Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 171

2.14. LOHRÂSP (LUHRASB) DÖNEMİ

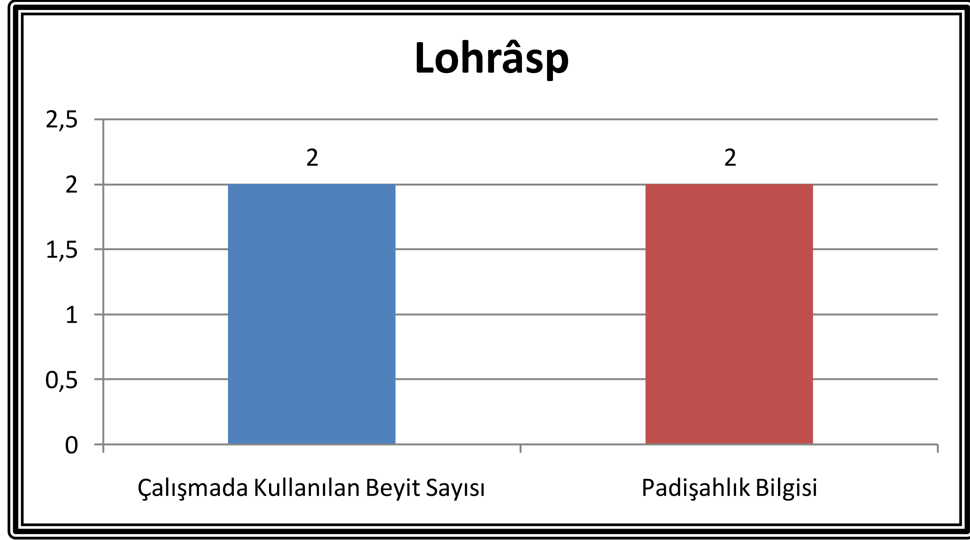
Keyaniler hanedanı padişahlarından, Keyhüsrev'in oğlu Keygüştasb'ın babasıdır. Lohrâsp ihtişamlı bir şekilde tahta oturduktan sonra bütün gücüyle memlekete huzur getirmeye çalışır. Lohrâsp'ın döneminde İran'da tek tanrı inancı hızla yaygınlaşmıştır.

Taberî'ye göre Lohrâsb Turanlıların şehri olan Belh'i başkent yaptı.[216] Bununla birlikte Taberi, eserinde Lohrâsp'tan ziyade oğlu Kertâsib'ten bahsetmiştir.

Şehnâme'de oldukça geniş yer tutsa da bazı araştırmacılara göre Lohrâsp destanı uydurmadır. Arthur Christensen'e göre Keyhüsrev ile Keygoştâsp saltanatai arasına bağ kurulmak amacıyla Key Lohrâsp'ın hikâyesi eklenmiştir.[217]

[216] Ebu Cafer Taberi, *Tarih-i Taberî*, Cilt II, Sağlam Yayınları, İstanbul, s.29
[217] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 490

2.14.1. Padişahlık Bilgisi

Lohrâsp tacına ve tahtına göz koyan bir kayserin elçilerine hürmet ederek hoşgörü sembolü olmuştur. Şairlerimiz tarafından kullanılmayan Lohrâsb'ı Ahmedî'nin *İskender-name*sinde Padişah Lührâsb bölümünde görüyoruz. Bu bölümde padişah oluşu ve ölümünden sonra Güştaşb'ın padişah olduğuna dair iki beyitte doğrudan Lührâsb ismi bulunmaktadır.

Oluban altmış yıl ol İrâna şâh
Gitdi vü Lührâsb oldı pâdişâh

Ahmedî[218]

Yüzyigirmi yıl olup Lührâsb şâh
Öldi vü Güştâsb oldı pâdişâh

Ahmedî[219]

İslam sonrası kaynaklarda Lohrâsp'a ilişkin yeni bir bilgi yoktur. Osmanlı şairleri de Lohrâsp'ı şiirlerinde kullanmamışlar, Ahmedî ise *İskender-nâme*'sinde tahta oturduğu ile ilgili bilgi verilmiştir.

[218] Yaşar Akdoğan, a.g.e., s. 1979, 5584
[219] Yaşar Akdoğan, a.g.e., s. 1979, 5601

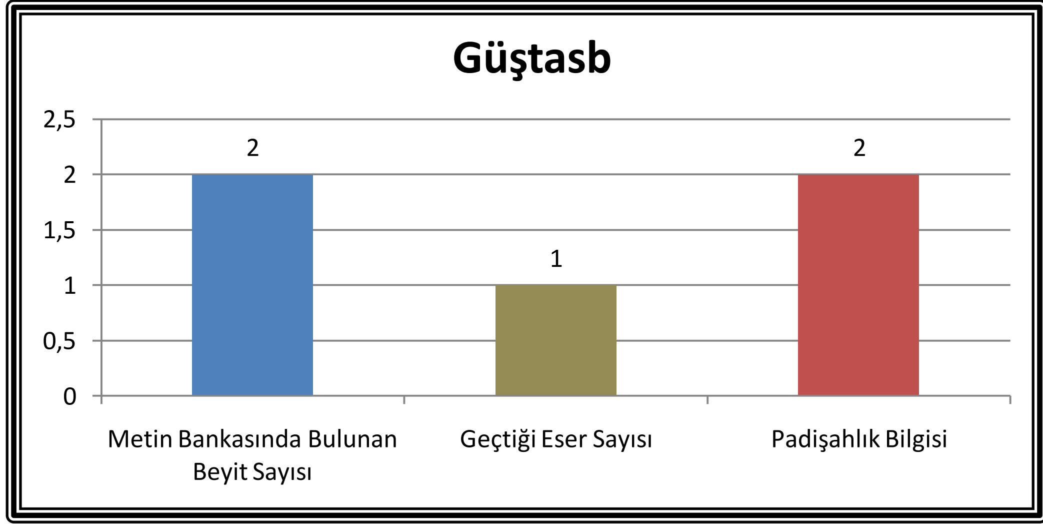
2.15. GÜŞTASB (GOŞTÂSP) DÖNEMİ

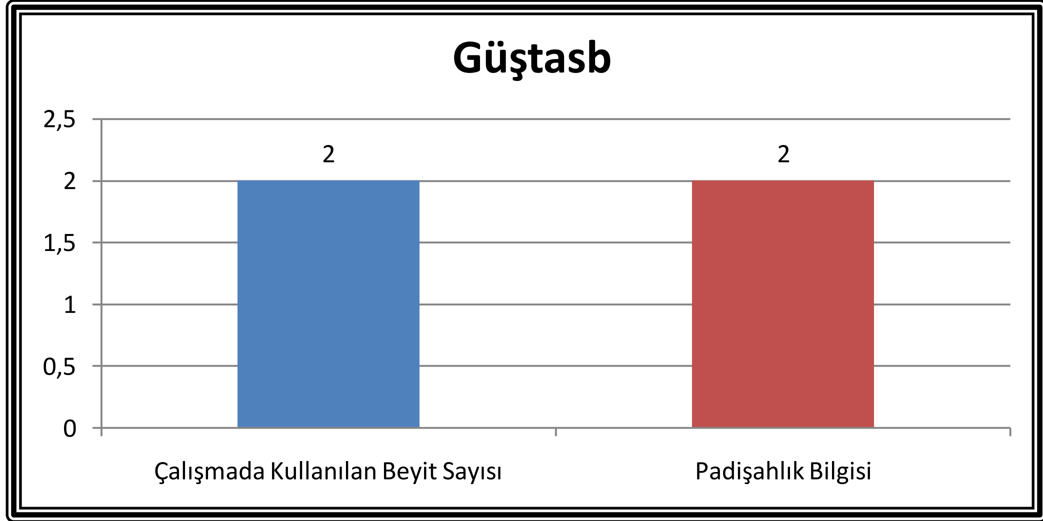
Lohrâsp'ın iki oğlundan biri olan Güştasb yüz yirmi yıl İran hükümdarlığı yapmıştır. Onun en önemli ayrıcalığı Zerdüşt'ün çağdaşı olmasıdır. Zerdüşt, onu kendi dinine bağlı ve dostu olarak tanımlar. Bunlara rağmen Şehnâme'de İran'ın kötü padişahlarından biri olarak bilinir. Buna sebep olarak oğlu İsfendiyar'ı tahtına oturtmamak ve aradan çıkartmak amacıyla Rüstem'e karşı savaşmaya göndermesi olabilir.

Güştasb ile İsfendiyar arasında ilginç biri ilişki vardır. Güştasb'ın Belh şehrindeki karısı bir gün kılık değiştirerek Güştasb'ın karşısına çıkar. Belh'te Ercasb'ın halka yaptığı zulmü tek tek anlatır. Bunun üzerine Güştasb İsfendiyar'ı Belh'e yollar. Bu şehre ulaşmak için Heft-hân'ı bile geçmek zorunda olan İsfendiyar bunu başarır ve Ercasb'ı da öldürerek ganimetlerle İran'a döner.

Güstasb, oğlunu bu seferden hemen sonra Behmen'le birlikte Rüstem'le savaşmaya gönderir. Rüstem'i iki kere yanına çağırmasına rağmen gelmemesi onu çok kızdırmıştır. İsfendiyâr, Rüstem'in üzerine gönderilmesiyle babasının kendisinden kurtulmak istediğini anlar. Sırf hükümdar sözünden çıkmamak için Rüstem'i alaşağı edemeyip öleceğini bilmesine rağmen ordusunun başındadır. Ordular karşı karşıya gelmeden önce Behmen, Rüstem'i bulur ve durumu anlatır. Rüstem, İsfendiyâr'ın kendisiyle savaşmaya gelmesine çok üzülmüştür. Behmen'in de bu gereksiz savaşı önleme çabaları sonuca ulaşmayınca Rüstem, İsfendiyâr için yaptırdığı özel bir okla savaş meydanına çıkar. İki tarafın da büyük kayıplar verdiği bir anda Rüstem fırsatını bulup oku İsfendiyâr'ın gözüne atar ve İsfendiyâr oracıkta ölür.

Bu ölüm sonucu Rüstem de Güstasb da vicdan azabı çekerler. Rüstem, kendi kurtuluşu için yaptığını düşünse de Güstasb oğlunu bu tehlikeli yola kendisi yolladığı için azaptan kıvranmaya başlamıştır. Bu düşünceler içinde Güstasb'ı da ecel oku vurur.

2.15.1. Padişahlık Bilgisi

Güstaşb makam sevdasını ve hafifmeşrepliği temsil eder. Osmanlı şiirinde kullanılmamıştır. Ahmedî, İsker-name'de Güştâsb bölümünü Zerdüşt'ün zuhur ettiği dönem başlığıyla verir. Güştasb'ın Ercasb ile mücadelesine değinerek Güştasb'ı küçük görür.

Saluban yirinde raht u bârigâh
Kaçdı öninden anun Güştâsb şâh

Dutuban Ercâsb İrânı temâm
Geldi vü Bâbilde dutdı ol makâm

Korhısından düşmenü Güştâsb şâh
Vardı vü bir kal'ayı itdi penâh
Ahmedî[220]

Güştasb, birkaç gün daha fazla tahtta oturmak için oğlunu feda etmiştir. Bundan dolayı şairlerimiz tarafından kullanılan bir karakter değildir.

2.15.2. İsfendiyâr

İsfendiyâr, Keyaniyan sülalesinden Güştasb'ın oğlu İran'ın dünya pehlivanı olarak tanınan Heft-han'ı Rüstem'den sonra geçen tek kişidir. Babası döneminde ortaya çıkan Zerdüşt inancının yayılmasında etkili olmuştur.

Şehnâme'de İsfendiyâr şu şekilde anlatılır: Güştasb, oğlunun tahtında gözü olduğunu düşünerek onu zindana atar. Ercasb karşısında alınan yenilgi sonrası oğlunu feda eder ve Ercasb'a karşı ordunun başında gönderir. Ayrıca İsfendiyâr amcası Zerîr'in katili Biderefş'i öldürmesi karşılığında babasından taht ve tac sözü almıştır. Büyük mücadeleden sonra Biderefş'i de öldürüp Zerdüşt dinini yaymaya başlar. Zerdüşt, bu hizmetlerinden dolayı İsfendiyâr'ı kutsar ve onu gözlerinden başka hiçbir organının savaş meydanlarında zarar görmemesini sağlayan *tunç kuvvetlilik özelliği taşıyan* ***Rûyinten*** yapar. Taberî'nin aktardığına göre İsfendiyâr'ın giydiği zırh Davud peygamberin zırhıydı. Bu yüzden ok ve kılıç işlemezdi.[221]

Bu arada Biderefş olayından sonra Güştasb tahtı bırakmak bir yana İsfendiyâr'ı iyice gözden çıkarır ve Rüstem'e karşı savaşmasını ister. Yaşlı kurt Rüstem'in gücüne karşı bütün uyarılara rağmen İsfendiyâr akıbetini tahmin etse de kaderinin böyle istediğini söyleyerek kararlılıkla Rüstem'le çarpışmak için yola çıkar. Rüstem'in o meşhur okuyla gözünden vurulur ve ölür.

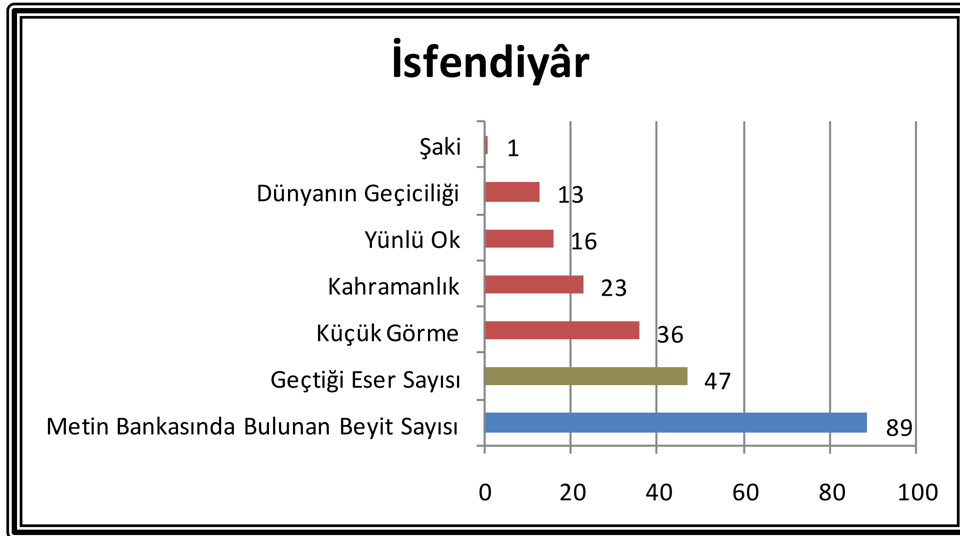
---

220 Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979, b. 5624-5626
221 Tarih- Taberî, a.g.e., c. 2, s. 58

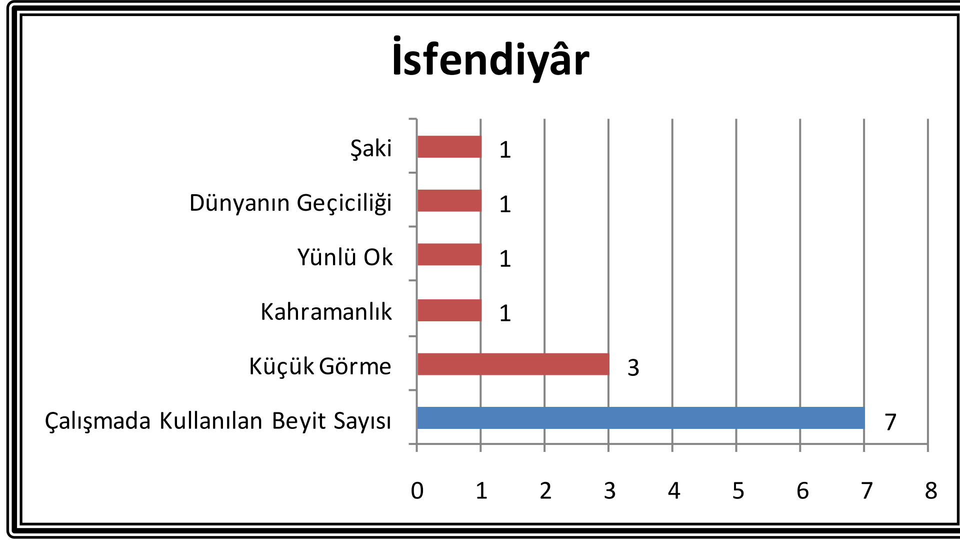
İsfendiyâr, Rüstem gibi hayatı mitolojik motiflerle dolu bir kahramandır. Vücudunu koruyan zırhlar noktasında Şehnâme'de Siyavûş'un hayatıyla ortak noktaları olan biridir. Şehnâme'nin yenilmez kahramanlarındandır.

Bir kahramanın hiç olmayacak yerden öldürülme miti bu kahramanda açıkça görülmektedir. Yunan kahramanı Aşil'in topuğundan öldürülmesi gibi İsfendiyâr da sadece gözünden öldürülebilirdi onu da bilen Rüstem özel bir okla gözünden vurarak öldürmüştür. Bunun yanında kahramana kesinleşmesi mümkün olamayan vazifeler yükleme yoluyla ölümünü istemek fakat bütün bu zorluklara rağmen kahramanın kurtulması motifi, çoğu masal ve mitsel hikâyelerde görüldüğü gibi İsfendiyâr hikâyesinde de görülmektedir.[222]

İsfendiyâr, Osmanlı şairleri tarafından kıyas malzemesi olarak kullanılıp övülen kişinin yanında küçük gösterildiği gibi muhatabı övmek için de kullanılmış bazen de kahramanlığı ve Rüstem ile olan mücadelesi doğrultusunda sık sık abideleştirilmiştir.

[222] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 185-186

2.15.2.1. Kahramanlık

Câfer Çelebi de dîvânında İsfendiyâr'ı Rüstem ile birlikte anarak memduhunun kahramanlığına vurgu yapar. “Sen ki savaş meydanında Rüstem ve İsfendiyârsın. Felekler yedi konaklık yol, değerin durak yerindedir.” anlamını verebileceğimiz

Rezm ile sen ki Rüstem ü İsfendiyârsın
Kadrün menâzilindedür eflâk heft-hân

Tâcî-zâde Câfer Çelebi[223]

mısralarında İsfendiyâr'ın büyük kahraman Rüstem'den sonra Heft-hân'ı geçen kahraman olduğu belirtilmektedir. Bu yedi konaklık tehlikeli ve vahşi canavarlarla dolu yolu İsfendiyâr, Rüstem'den sonra geçen tek kişidir. Haliyle bu kahramanlık İsfendiyâr'a özel bir konum kazandırır. İsfendiyâr'ın Rüstem ile olan bu ortak özelliğini şair bu beyitte biraz daha geliştirerek İsfendiyâr'ı savaş meydanlarında da Rüstem ile eş tutmaktadır. Gerçekte de İsfendiyar, Şehnâme'de Rüstem'den sonra gelen en önemli kahramandır. Câfer Çelebi övdüğü kahramanın savaş meydanındaki hâlini bu iki kahramana benzetmiştir. Ayrıca, durak yerlerini savaş meydanı olarak düşünürsek övülen kahramanın İsfendiyâr gibi savaş meydanlarında zorlukların altında gelmesinden dolayı değerinin ortaya çıktığı, gücünün kuvvetinin görüldüğü anlatılmaya çalışılmıştır.

[223] İsmail Erünsal, a.g.e., k. 5/55

2.15.2.2. Küçük Görme

Neşâtî, bir beytinde İsfendiyâr'ı düşman saflarında tunç kuvvetlilik gösteren bir Rûyinten bile olsa rezil olarak gösterir. "Aşağılık düşmanın askeri büsbütün Rûyinten (bile) olsa, savaş için gelen her yüz ile elbette rezildir." manasını verebileceğimiz

Hasm-ı dûnun leşkeri Rûyinten olsa ser-be-ser
Ceng ile her vech ile elbette rüsvâdır gelen

Neşâtî[224]

mısralarında görüldüğü üzere övülen kahraman doğrudan Rûyinten ile karşılaştırılmış ve Rûyinten küçük görülmüştür. Şaire göre düşmanın bütün askerleri Rûyinten özelliği taşıyıp mücadele etseler dahi, kahraman karşısına savaşmak için çıktıktan sonra kurtuluşları yoktur. Böyle bir ordu için savaşın sonucu her zaman rezilliktir.

Aşkî dîvânındaki "Fetih" kasidesinde Rüstem ve İsfendiyâr'ın yaptıkları fetihleri memdûhunun yaptığı fetihlere göre küçümser. "Doğrusu Rüstem ve İsfendiyâr, isimlerini cihana destan bıraktılar, fakat onlar bile bu şekilde bir fetih yapmadılar." manasındaki

Etti egerçi âleme dâstân adını
Kılmadı böyle Rüstem ü İsfendiyâr feth

Aşkî[225]

mısralarında Aşkî, İsfendiyâr ve Rüstem'in yaptığı fetihlerin hakkını vermesine rağmen memdûhunun yaptığı fetihleri bu fetihlerin çok üstünde ve kıymetli görmektedir. Bu kasidenin önceki ve sonraki beyitlerinde de Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptığı fetihler bütün ihtişamıyla anlatılmıştır. Kanuni bu yönüyle birçok şairimizce kullanılmış olup bu beyitteki gibi Acem kahramanlarıyla karşılaştırılmıştır. Kanuni'nin Avrupa'ya kadar uzanan fetih eli Rüstem ve

[224] İsmail Ünver, *Neşâtî Şiirlerinden Örnekler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 72.
[225] İskender Pala, *Aşkî ve Dîvânından Örnekler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, k.7/14

İsfendiyâr'ın yaptığı fetihlerden üstündür. Bu iki Acem kahramanı her ne kadar "destan" lakabını da alsalar fetih yönüyle Kanuni'nin yanına yaklaşamazlar.

Hayri, "Ey güzellik şahı! Gönül İsfendiyâr'ı ululuğunu ve parlaklığını gördüğünde gelişine tacını verir." manasındaki

Gördükçe fer u şevketün İsfendiyâr-ı dil
Ey şâh-ı hüsn makdemüne efserin virür
Hayri[226]

beytinde, sevgilinin nuru ve izzeti o kadar etkilidir ki onun bir geri dönüşü ya da bir geri dönüp bakması bile İsfendiyâr'a tacını çıkarttıracak kadardır. İsfendiyâr, bu güzelliğe boyun eğer ve tacını sevgiliye verir.

2.15.2.3. Şaki

İsfendiyâr, Sâkıb Mustafa Dede tarafından yol kesen bir şakiye benzetilir. "Yol kesenimiz İsfendiyâr dahi olsa gönül tasası hemen yakıcı bir feryada bakar." anlamındaki

Bir âh-ı sûz-nâke bakar derd-i dil hemân
İsfendiyâr olursa dahı sedd-i râhumuz
Sâkıb Mustafa Dede[227]

dizelerinde, aşığın ah-ü figanı, yol kesen bir şakinin bile duygularını alt üst edebilecek derecede etkilidir. Hatta bu yolu kesen İsfendiyâr bile olsa bu acıyı görmezlikten gelemez.

2.15.2.4. Yünlü Ok

Ahmedî, İsfendiyâr'ın özel bir okla öldürülmesine dîvânında değinir. "Rüstem-i Destan'ın geldiği yerde İsfendiyâr anka tüylü oku yer." anlamındaki

Yiye ankâ-yünlü okı İsfendiyâr
Orada kim Rüstem-i Destân gelür

---

[226]Ayşegül Kara, *Dîvân-ı Hayri*, Malatya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1998, g. 54/3
[227]Ahmet Arı, *Sâkıb Mustafa Dede –Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1995, g.75/4

Ahmedî[228]

beytinde Rüstem ile İsfendiyâr'ın mücadelesine bir telmihte bulunulmuştur. Bilindiği gibi Rüstem, her ne kadar karşılaşmak istemese de mecburiyetten İsfendiyâr ile savaşmış ve onu yaptığı özel bir okla gözünden vurarak öldürmüştür. İsfendiyâr gibi bir yiğidi öldürme işinin ondan daha büyük bir kahraman olan Rüstem'in elinden olacağını şair beyitte "orada Rüstem-i Destan gelir" diyerek anlatmıştır.

2.15.2.5. Dünyanın Geçiciliği

İsfendiyâr, Alaşehirli Kadı Muhammed'in dîvânında diğer Acem kahramanlarıyla birlikte dünyanın geçiciliği belirtilmek için kullanılır. "Hiç düşünmez misin, Cemşîd, Dârâ, İskender, Rüstem ve İsfendiyâr nereye gitti?" manasını verebileceğimiz

Kande gitdi yâduna gelmez mi hiç Cemşîd ü Cem
Kayser ü Dârâ Sikender Rüstem ü İsfendiyâr

Alaşehirli Kadı Muhammed[229]

dizelerinde Osmanlı şairlerinin klasik olarak kullandığı, debdebe içinde yaşayan İranlı kahramanların bile öldükleri uyarısını görmekteyiz. Şaire göre; dünya gelip geçicidir ve insan; Dârâ, İskender, Cem, Rüstem ve İsfendiyâr nerede diye kendisine sormalıdır.

İsfendiyâr, hem dünya pehlivanı hem de şehzadedir. Özellikleri ve kullanım şekline göre mitolojik bir kahraman olduğunu söyleyebiliriz. Güstaşb, oğlunu sürekli kıskanmış ve onun ölümüne sebep olmuştur. Meziyetleri yüksek olan bu kahraman haliyle Osmanlı şairleri tarafından da sıkça şiirlerinde işlenmiştir. Edebiyatımızda Rüstem'in hayatıyla benzerlikleri olan İsfendiyâr, kahramanlığı ile ön plana çıkarken klişeleşmiş bir şekilde memduhun yanında küçük de görülmüştür.

---

[228]Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1988: k.XXXVII/9

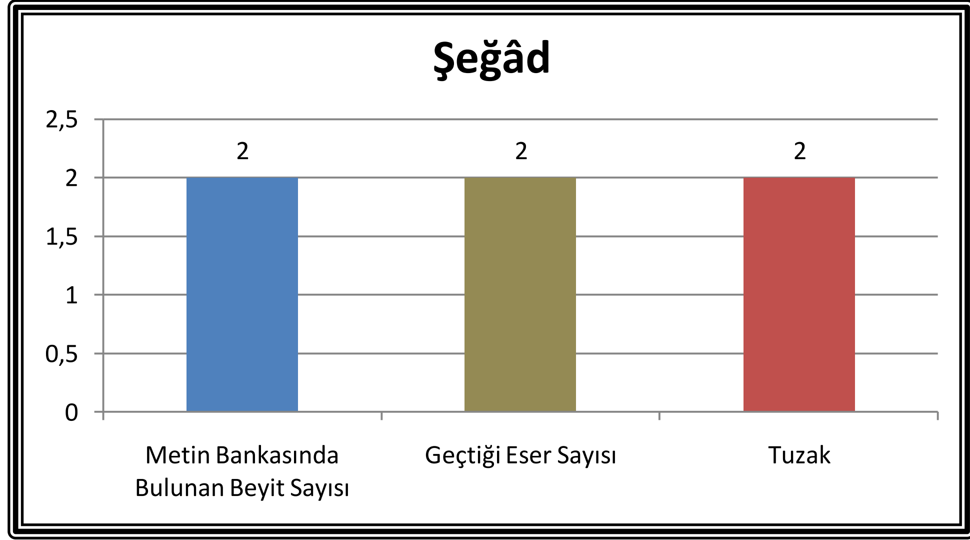
[229]Haluk Aydın, *Alaşehirli Kadı Muhammed Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin),* Balıkesir Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2002, g. 74/3

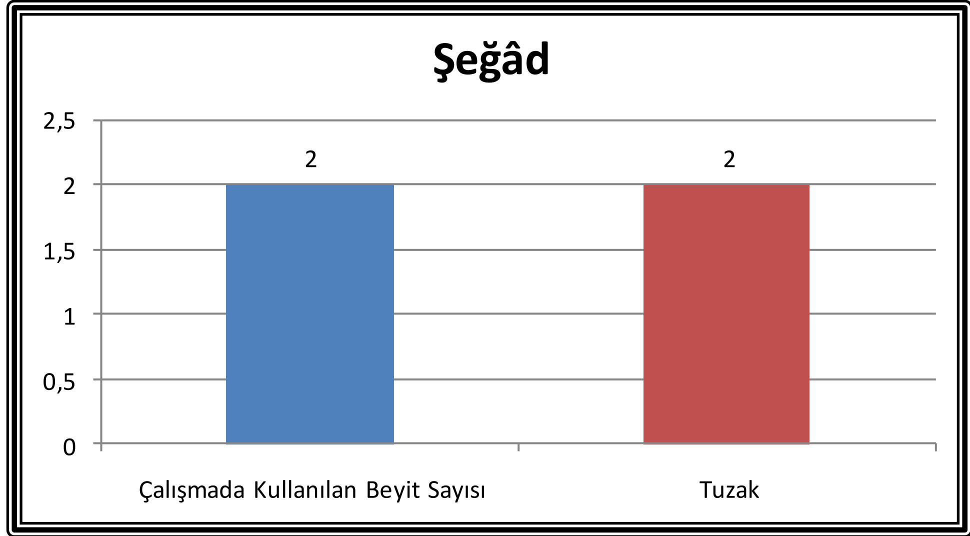
2.15.3. Şegâd (Şeğay)

Zâl'ın oğlu olan Şeğâd, Rüstem'in üvey kardeşidir. Zâl'ın musikişinas bir cariyesi vardı. Bir müddet sonra bu güzel sesli cariye erkek çocuk dünyaya getirdi. Yıldız falına bakanlar Sâm ailesinin sonunun bu çocuğun elinden olacağını bildirdiler.

Şeğâd büyüdüğünde merkezden uzaklaşması amacıyla babası tarafından Kâbil'e gönderildi. Kâbil'de yaşayan Şeğâd, Rüstem'e haraç ödeyen Kâbil şahının kızıyla evlendi. Amacı Rüstem'in kayınpederinden haraç almamasını sağlamaktı. Rüstem bunu kabul etmeyince, Şeğâd bir müddet sonra özür mahiyetinde Rüstem'i Kâbil'e davet eder. Rüstem'in şerefine bir av partisi düzenler. Daha önceden avlanma yerine birkaç kuyu kazdırmış, içlerini kılıçlar ve çeşitli öldürücü aletlerle doldurmuştur. Bu kuyuların üstleri bir insan tarafından fark edilmeyecek kadar iyi kapanmıştır. Rüstem'in bilge atı Rahş, toprak kokusunu alınca yürümek istemez, fakat Rüstem o geri çekildikçe atını ileri sürer. At kamçı sonucu şahlanıp fırlayınca iki ayağından biri kuyuya düşer. Yanındaki kardeşi Zevâre de başka bir kuyuya düşer. Rüstem tuzağı fark ettiğinde okunu hazırlayıp çeker ve gülerek ağacın arkasına saklanan Şeğâd'ı ağacın içinden geçen okuyla öldürerek ölürken intikamını almış olur.

Görüldüğü üzere Şeğâd, İran'ın en büyük kahramanı Rüstem'i öldürmesi yönüyle önemli bir karakterdir. Taberî'ye göre Rüstem'in tuzağı fark ettiği anda *kadın tabiatlı kişi ve murdar ifrit* olarak seslendiği bir devri bitirin kişidir. Şairlerimiz tarafından az kullanılmasına rağmen özellikle tuzağı yönüyle dikkat çekmiştir. Ayrıca şairlerimiz Şegâd'ı felek ile birlikte kullanmışlardır.

2.15.3.1. Tuzak

Seyyid Câzım, bir kasidesinde feleğin kendisine düşmanlığı ile Şe*âd'ın tuzağını bir görür. "Felek, bana bu yaradılış gücünü çok görüp Şeğâd gibi düşmanlık yapmak ister." manasındaki

Bu zûr-ı tab'ı bana çok görüp el altından
Adavet eylemek ister felek misâl-i Şegâd
Seyyid Câzım[230]

[230]Âhmet Özbek, *Seyyid Câzım Dîvânı (Edisyon Kritik-İnceleme)* Erciyes Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2000, k. 1/49

dizelerinde Şeğâd'ın kardeşi Rüstem'i el altından bir dost gibi yaklaşıp öldürmesi konu edilmiştir. Felek de şaire yaratılış gününü çok görüp fark ettirmeden düşmanlık yapmaktadır. Felek aynı Şegâd gibi yüze gülüp kahramanı sırtından vuracak hainlik peşindedir.

Cem'î bir beytinde Şeğâd'ın tuzağına karşı uyarıda bulunur. "Felek Şeğâd'ının tuzağına düşme! Rüstem'in başına gelenleri bilmez misin? manasındaki

Düşme Şegâd-ı felegün dâmına
Bilme misin vakasını Rüstem'ün

Cem'î [231]

beytinde Rüstem'in başına gelenler hatırlatılmakta ve Felek Şegâd'ının tuzağına düşülmemesine vurgu yapılmaktadır. Rüstem'in kardeşi Şegâd'ın yaptığı daveti düşünüp arasının iyi olmadığı kardeşinden niye böyle bir davet geldiğini araştırması, tedbirli olması gerekirdi

Şegâd, bir destanın en büyük kahramanını öldürmüştür. Beyitlerden de görüldüğü üzere şairlerimiz onu Rüstem'e yapmış olduğu bu tuzağıyla anarlar. Seyyid Câzım ve Cem'î feleği Şegâd'a benzeterek feleği tuzak kuran bir varlık olarak nitelemişlerdir.

2.16. BEHMEN DÖNEMİ

Annesi ünlü tarihsel şahsiyetlerden Tâlût'un[232] soyundan gelen Behmen, İran hükümdarlarından İsfendiyâr'ın oğludur. Keyaniyan hanedanındandır. Asıl ismi İran mitolojisine göre Erdşir'dir. Kış mevsimi ile özdeşleştiğinden kış mevsimini temsil eder.

---

[231] Birgül Koparan, *Cem'î, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniverstesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1995, mus. 1-VI/7

[232] Yusuf Peygamberin kardeşi Bünyamin'in soyundan gelen Tâlût, İsrail oğullarının hükümdarlarından biridir. Asıl adı Saul'dur. İbranice *Tâlût* ismi ona aşırı derecede uzun boylu ve güçlü olmasından dolayı verilmiştir. Kur'an'da iki yerde geçer.

Tarihçilere göre ferman ve mektuplarına önce Tanrının adını yazarak başlayan ilk hükümdardır. Huzur ve güven veren adalet timsalidir. İnsanlar onun döneminde en ferah zamanlarını yaşamışlardır. Ululuk ve azamet sembolü olan efsanevi bir şahsiyettir. Behmen kelimesi hem isim hem de sıfat olarak birçok anlama gelir. Sıfat olarak "*zekî, anlayışlı*" anlamları çok kullanılır. İran hâkimleri akl-ı evvele de Behmen derler.

Behmen, Ahâmenişle[233] Erdeşî-i Dırâzdest[234] olarak bilinen beşinci padişahıyla aynı özelliğe sahiptir. Tahta çıktığında yedi iklime egemen olmak için çalışmış ve egemenliği altındaki toprakları çok genişletmiştir.

Pehleviceden Arapçaya tercüme edilen ahlak konulu eserlerden biri de *Hikem li Behmeni'l-Meklik* adlı kitaptır. Bu eser Behmen'in sarayındaki meclislerde bulunan bilginler, hekimler ve bilge kişilerin padişahın ahlak konusundaki sorularına vermiş oldukları cevapların bir araya toplanmasıyla oluşturulmuştur.

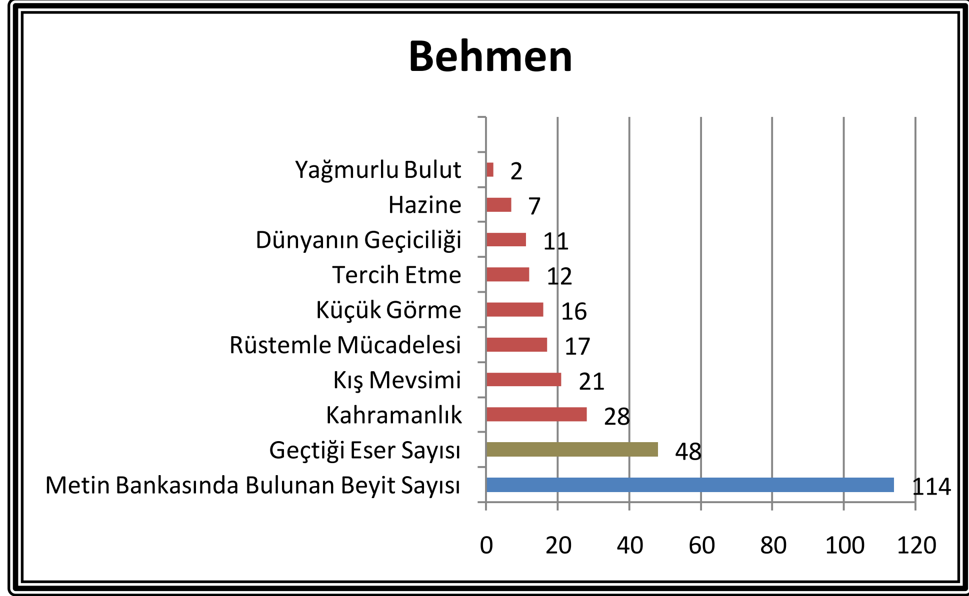
*Şehnâme'*ye göre Behmen, Zâbulistan seferinde babası İsfendiyâr'a yoldaşlık etmiştir. Babasının mesajını Rüstem'e, götürme görevi olan Behmen, gençliğinin verdiği heyecanla Rüstem ve Zâl'a karşı sert çıkmıştır.

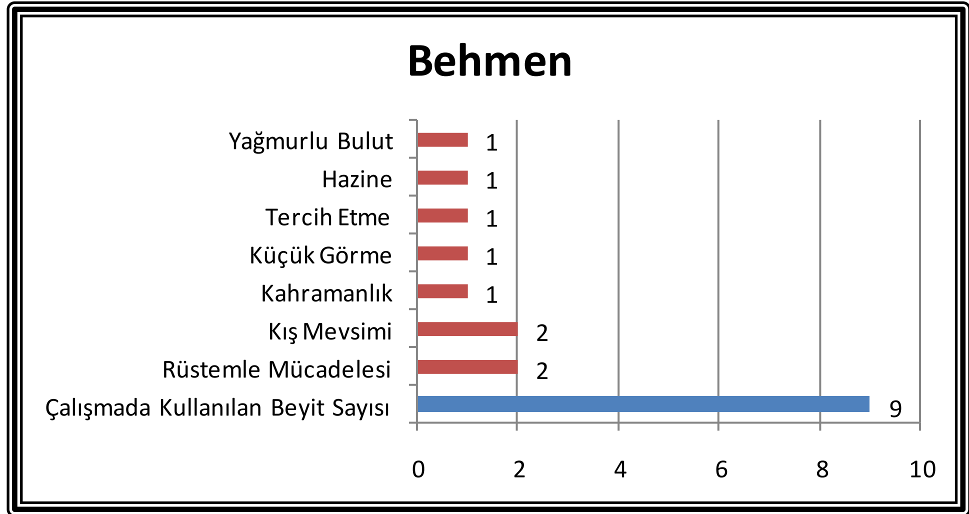
Taberî rivâyetine göre Behmen büyücülük üzerine de becerikli olan biridir. Bir seferinde kocaman bir kayayı büyüyle yerinden oynatmış ve Rüstem'in üzerine yuvarlamıştır.

Taberî'ye göre Behmen'i Rüstem yetiştirmiş, cengâverliği ve savaş hünerlerini o öğretmiştir. Fakat Behmen, Rüstem'e ihanet etmiştir. Behmen babası İsfendiyar'ı öldüren Rüstem'den intikamını almak için Rüstem'in babası Zâl'ı zincire vurdurur. Yanındaki bilginler Zâl'ın mübarek bir adam olduğunu serbest bırakılması gerektiğini söylerler. Behmen, Zâl'ı serbest bırakmasına rağmen Zâl ona ağır bir beddua eder. Behmen'in Ejderha tarafından parçalanıp öldürülmesiyle bu bedduanın ona sindiği kabul edilir. Taberî'ye göre Behmen ömrünün son demlerinde Sind diyarına dadanan yedi başlı bir ejderhanın her tarafı harap ettiğini öğrenir. Yapılan uyarılara rağmen ejderhayı öldürmek üzere yola çıkar. Ejderhayı bulup nice ok atar

[233] İslam öncesi çağlarda İran'da egemen olmuş bir devlet (MÖ. 550-530)
[234] Topraklarının geniş olmasından dolayı 'uzun el' olarak anılır.

ama öldüremez. Ejderhaya yaklaştığında kılıcını çekmesine rağmen ejderha Behmen'i kendisine doğru çekerek parça parça edip yutar.[235]

2.16.1. Rüstem ile Mücadelesi

Behmen'in Rüstem ve Zâl ile olan ilişkisini Aşki, aralarındaki düşmanlığı sahne ederek anlatıyor. "Güneş, gece Rüstem'inden intikam almak için Behmen gibi mızrak tuttu, altın miğfer giydi," anlamındaki

Rüstem-i Destân-ı şebden almag içün intikâm
Dutdı Behmen gibi nîze geydi zer migfer güneş

[235]Târih-i Taberî, a.g.e.,C. 2, s. 175-176

Aşki[236]

beytinde görüldüğü gibi gece ve gündüzün savaşı vardır. Karanlığın en üst seviyede olduğu an ile aydınlık arasında çok az bir zaman farkı söz konusudur. En karanlık dönemden sonra aydınlık başlar. Gece kişileştirilip Rüstem'e benzetilirken Behmen de güneşi temsil etmektedir. Güneşin doğal sarı ışıkları miğfer giymiş gibi tasvir edilmiştir.

Aşki'nin bir beyti yine bu üçlüyü ele almaktadır. "İyiliğinin Rüstem'i dünya Zâl'ine imdat etseydi, Behmen yaz mevsiminin yarım gününe hücum etmeye cesaret edemezdi." diye mana verebileceğimiz

Rüstem-i lutfı cihân Zâline itseydi meded
Nîm rûzına bahârun yürimezdi Behmen

Aşki[237]

bu beyitte görünüşe göre Fatih Sultan Mehmet'ten bahsetmektedir. Fatih o kadar büyük bir hükümdardır ki onun iyiliği Rüstem gibidir. Şair; eğer onun iyiliği Rüstem'i Zâl'e yardım etseydi, Behmen gün dönümü olan o güne saldırmaya cesaret edemezdi, diyerek Fatih'i övüyor. Aşkı'ye göre Fatih, kış mevsimi ile özdeşleşen Behmen'den çok daha büyük hükümdardır. Şair, eğer Fatih isteseydi kış diye bir mevsim olmazdı diyor. (Mübalağa) Burada Zâl baharı temsil ediyor. Fatih, Zâl'a yardım etmediği için Behmen'e yenilmiş, bahar mevsimi yerini kışa bırakmıştır. Bahar ve kış mevsimlerinin değişmesi iki kahramanın savaşı olarak verilmiştir. (Hüsn-i Talil)

2.16.2. Tercih Etme

Bâkî, Osmanlı imparatorluğunun zirve dönemlerinin şairidir. Sultan Murad Han'ın bir gazeline yaptığı tahmiste sevgiliye verdiği kıymetin büyüklüğünü anlatırken Behmen'i ve Dârâ'yı kullanarak bu kahramanlara karşı sevgiliyi tercih eder. "Tertemiz gönülde senin hayalinin tahtının kurulduğu yer, öyle bir odasıdır ki oraya Dârâ da olsa Behmen de olsa layık değildir," diye anlamlandırabileceğimiz

[236] Nurcan Boşdurmaz, a.g.e., k. 22/2
[237] Nurcan Boşdurmaz, a.g.e., k. 40/35

Hayâlün taht-gâhıdur derûn-ı sine-i rûşen
Sezâ-vâr olmaz ol sadre eger Dârâ eger Behmen
Yaraşmaz mesned-i halvet-sarây-ı dilde illâ sen
Tefekkür eylemez bir dem gönül efkâr-ı gayrîden
Bu dil yârun serîridür virilmez yol agyâre

Bâkî[238]

bu beyitte aşığın kalbinde sevgili öyle bir yer tutar ki Keyâniyan hanedanından gelen iki büyük hükümdar Behmen ve Dârâ bile onun tahtında oturmaya layık değillerdir. Behmen ve Dârâ'nın değerlerini bilen şair, sevgilisinin kıymeti karşısında onların dahi bir işe yaramayacağını belirtmiştir. Çünkü bu edebiyatta, aşığın gönlündeki sevgili hiçbir değerle ölçülemez. Bu egemenliği altındaki topraklar çok olduğu için 'eli uzun' olarak anılan Behmen de olsa değişmeyecektir.

2.16.3. Kahramanlık

Gelibolulu Alî divanında; Osmanlı padişahı ikinci Selim'i Dârâ ve Behmen ile birikte kullanmıştır. "Galiba Dârâ gönüllü ve Key cesaretli bir ceng Behmen'i varsa o da vefa tahtının padişahı hazreti sultan Selim'dir," diye mana verebileceğimiz

Şeh-i evreng-i vefâ Hazret-i Sultân Selîm
Ol durur var ise Dârâ-dil ü Key Behmen-i ceng

Gelibolulu Alî[239]

beytinde Behmen, oğlu Dârâ kadar gönlü geniş ve Keyâniyan sülalesi kadar cesaretli gösterilmiştir. Tek başına ejderha ile savaşmaya giden Behmen kahramanlık sembolüdür. Sürekli topraklarını genişletme arzusu onu savaşlara sürüklemiş savaşlarla anılmaya başlanmıştır. 'Var ise' kelime grubu burada 'varısa' kelimesi olarak alınıp 'galiba' anlamında kullanılmıştır. Sultan Selim, Dârâ'ya benzetilmiştir. Behmen'in savaş cesaretinin yanı sıra Sultan Selim sadakat tahtının da padişahıdır.

---

[238] Sabahattin Küçük, a.g.e., tah. 7/3
[239] İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., 2006, k. 44/9

2.16.4. Hazine

Yüz on iki yıl saltanat sürdüğü söylenen Behmen, tahta çıktığında yedi iklime egemen olmak istemiştir. Haliyle hazineleri ile de ön plana çıkar. Taberî'ye göre Ortadoğu'dan Hind'e kadar bütün ülkelerden haraç alıyordu. Behmen aynı zamanda "yağmurlu bulut" olarak da anıldığı için bereket simgesi de vardır. Bu kadar haraç alan bir kralın hazineleri de kuşkusuz doludur. Nâdirî, Behmen'in hazinelerini bir beytinde işlemiştir. "Gül, diken kılıcı ile la'l renkli giysiyi kesip behmen hazinesini çiçekler ordusuna paylaştırdı." manası verebileceğimiz

Kısmet itdi leşker-i ezhâra kenz-i behmeni
Tîg-ı hâr ile gül oldı kâsım-ı lalîn kabâ

Gani-zâde Nâdirî[240]

beytinde, bir savaş sonrası ganimet paylaşımını sahnelemiştir. Gül, çiçeklerin hükümdarıdır. Padişahlar gibi yüksekte durur. Behmen de yağmurlu bulut gibidir. Yağmur bereket getirir. Böylece Behmen'in hazinesi de değerlidir. Kırmızı kabanlı hükümdarın da askerlerine ancak Behmen'in bereketli hazinelerini paylaştırmak yakışır. Gül de bunu diken kılıcı ile yapmaktadır. Beyitte zafer sonrası bir ganimet paylaşımı görüntüsü olsa da şair, Behmen'in bereketli hazinesine vurgu yapmaktadır. Behmen bu beyitte tevriyeli olarak kullanılmıştır.(Mevsim-Behmen)

2.16.5. Kış Mevsimi

Behmen'in kış mevsimi ile birlikte sıkça anıldığını gösteren bir beyit Bâkî divanında da bulunmaktadır. "Lale, kış Behmen'inin tahtı ve tacı elinde çimenlikte Keyâniyan hanedanının tacını giydi," bu şekilde anlamlandırabileceğimiz

Çemende lâle geydi efser-i Key
Elinde tâc u taht-ı Behmen-i dey

Bâkî[241]

beyitte görüldüğü gibi Keyâniyan hanedanlığı geçmektedir. Genellikle şairlerin bahsettikleri lale 'şakâyık' denilen 'gelincik' lalesidir. Kış, yaz ayına göre meşakkatli

---

[240] Numan Külekçi, *Gani-zâde Nâdirî Dîvânından Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, g. 5/3

[241] Sabahattin Küçük, a.g.e., g. 514/1

bir mevsimdir. Kış, çimenlikte iyice yaşanmaya başlanmıştır. Lalenin elinde de kış Behmen'inin tahtı ve tacı vardır. Fakat lale bu kıştan fazla etkilenmez çünkü onun tohumları karların altındayken Keyâniyan sülalesinin kırmızı renkli tacını giymiştir. Lale, kadeh şeklinde kırmızı bir çiçek olarak da bilinir.

Behmen ve kış kompozisyonunu Fuzuli de kullanmıştır. Eskiler kışın şiddetini oldukça fazla yaşamışlardır. Bundan dolayı Fuzuli'nin bu beytinde kış adeta bir orduya benzetilmektedir. "Kış Behmen'inin ordusu hücum ederek lale ve gül hazinesinin neyi varsa yağmalasın!" anlamındaki

Sipâh-i Behmen-i dey lâle vü gül esbâbın
Hücûm eyleyüben gâret eyleye ne ki var

Fuzuli[242]

beyitte anlatılmak istenen ordu bir ülkeye girdiğinde her tarafı yağmalayıp dağıttığı gibi kış da girdiği yerleri aynı şekilde bozar. Baharın sonlarında dahi lale ve gül bahçede bulunurken kış Behmen'inin askerleri bahçeye girip bütün bu güzelliklerin altını üstüne getirip talan ederler. Bu beyitte mevsim değişimi yıkıcı bir savaşla anlatılmıştır.

2.16.6. Yağmurlu Bulut

Behmen'in 'yağmurlu bulut' anlamına geldiğini belirtmiştik. Keçeci-zâde Mihnet; "Berehmen'in nasihati bana ne kadar kar eder. Behmen mevsiminin suyu bana şifa verir mi?" şeklinde mana verebileceğimiz

Ne kâr ede nush-ı Berehmen bana
Verir mi şifâ âb-ı Behmen bana

Keçeci-zâde Mihnet-keş[243]

beytinde Behmen'in suyunun kendisine nasıl bir şifa verebileceğini sorgulamaktadır. 'Berehmen' kelimesi Fars edebiyatında Hint dinsel inanışlarında din adamları şeklinde alınır.[244] Din adamları da insanlara öğüt verirler. Şair, öyle bir aşka

[242] Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, a.g.e., k. 6/2
[243] Ali Emre Özyıldırım, Keçeci-zâde İzzet Molla and Mihnet-keşân, Harvard University, C.2, 2007, 2529
[244] Yıldırım, Nimet, a.g.e., s. 159

tutulmuştur ki Berehmen'in öğütlerinin bir işe yarayıp yaramayacağını ve Behmen'in bereketli suyunun kendisine şifa olup olamayacağın bilmemektedir. Bilindiği gibi suyun yokluğu da çokluğu da derttir. Dengeli yağan bereketli bir yağmur çolak toprakları bile şenlendirir. Bu topraklar için şifa olur. Bazen bir damla su hayat kurtarır. Behmen'in "bol yağmurlu bulut" anlamı açıkça bu beyitte görülmektedir. Hükümdar olmasına rağmen astronomi ilmindeki manalarıyla da kullanılmıştır.

2.16.7. Küçük Görme

Behmen'in bütün ikazlara rağmen tek başına ejderha ile savaşmaya gitmesi bir padişahın yapmaması gereken bir davranıştır. Aşkı divanında bunu, padişahlıktan el çektirme olarak alarak Behmen'i küçük görür. "Ejderha gibi güçlü sevgiliye karşı kim cüret ederse o padişahlıktan el çektirilerek Behmen gibi yutulur." diye anlamlandırabileceğimiz

Şehlikden el yuyıben Behmen gibi yudılur
Sen ejdehâya karşu her kim iderse cüret

Aşkî[245]

beyti Fatih Sultan Mehmet'e hitaben yazılmış bir beyittir. Fatih'in gücü o kadar azametlidir ki ejderhaya benzetilmiştir. Biri çıkar da bu güce karşı gelirse düşeceği durum Behmen'in ejderha karşısında düştüğü durum gibi olur. Behmen de şuursuzca ejderhanın karşısına çıkmış yutulmuştur. Fatih'e karşı gelen diğer ülkelerin padişahları da aynı ejderha gibi Fatih tarafından yutulur. Böylece padişahlıktan da el çektirilmiş olur.

Behmen'in hayatı manzum olarak kaleme alınmış *Behmen-nâme* gibi eserlerde ayrıntılı olarak anlatılır. Klasik Türk edebiyatı şairleri onu şiirlerinde daha çok kahramanlığıyla ve de kış mevsimi anlamıyla kullanmışlardır. Yani hem hükümdar hem de astronomi ilmindeki anlamlarıyla onu görmekteyiz. Ayrıca tahtı ve tacı da sık sık bahis edilen mitolojik kahraman tiplerinden biridir.

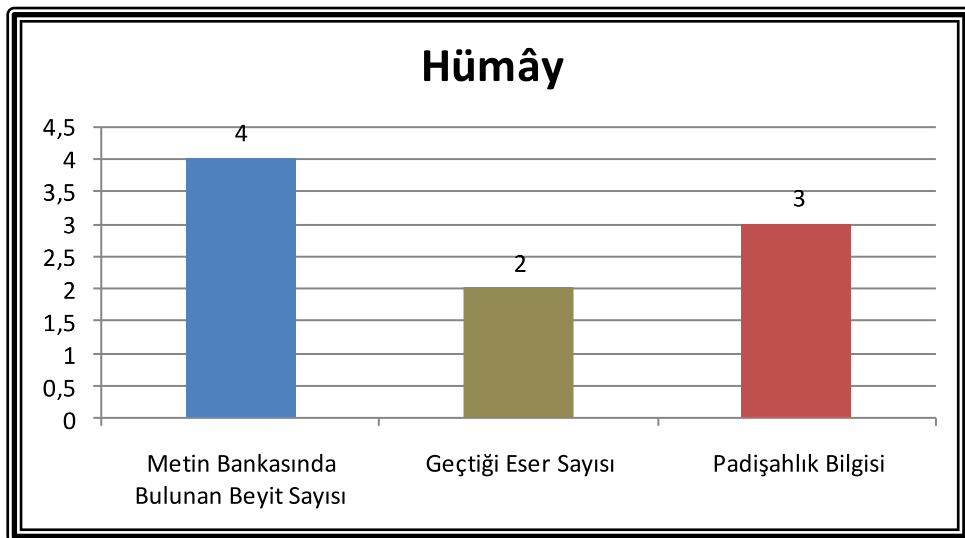
[245] Nurcan Boşdurmaz, a.g.e., k. 41/23

2.17. HÜMÂY(HÜMÂ) DÖNEMİ

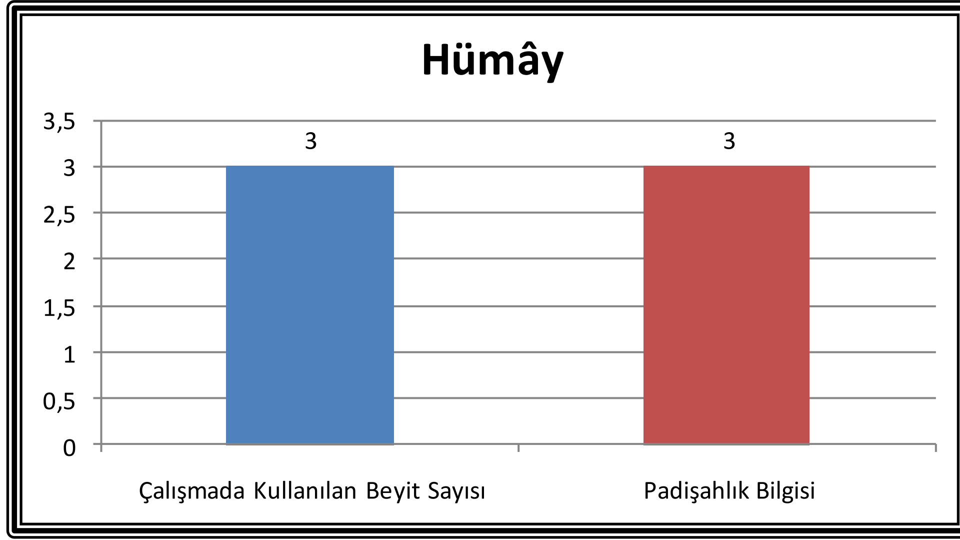
Behmen'in ay parçası gibi olan *Çehrâzad* ve *Humây-ı Âzâd* olarak da bilinen kızıdır. Behmen'in ölümünden sonra hükümdar olmuş ve on iki yıl tahtta oturmuştur.

Behmen, güzelliği destanlaşan bu kızına gönlünü kaptırır.[246] Rivayetlere göre Zerdüşt inancında yasak ve utanılacak bir ilişki sayılmayan babasıyla birlikteliğinden Hümây'ın Dârâb isminde doğumundan kimsenin haberi olmadığı bir oğlu dünyaya gelir. Hümây çocuğunun kimseden zarar görmemesi için doğum sırasında öldüğü yalanını söyler. Bu arada bir beşik hazırlatır. İçine inciler, altınlar ve yakutlar koyar. Beşik Fırat nehrine bırakılır. Oldukça fakir çocukları olmayan çamaşırcı bir aile tarafından bulunan beşik bu ailenin hayatını değiştirir. Aile, ömür boyu kendilerine ve bu çocuğa yetecek hazineyi görünce bunları bozdurmak için şehre taşınır ve ticarete başlar. Dârâb, padişah soyundan olsa gerek oyun oynamaya kaçıp çocuklarla savaş yapan biriydi. Onu kimse yenemezdi.

Uzun yıllar sonra Hümây oğlunun hayatta olduğunu öğrendi. Oğlunu kendisinin yerine tahta çıkarıp İran tahtına hükümdar yaptı. Hümây, Osmanlı şairleri tarafından kullanılan bir karakter değildir.

[246] Şerîfî, *Şehnâme*, (Haz:Zühal Kültüral – Latif Beyreli), c. I-IV, türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999. C.2 s. 1250-1255

2.17.1. Padişahlık Bilgisi

Ahmedî, İskender-nâme'sinde Behmen'in ölümü ve Hümây'ın tahta geçmesini anlattığı bölümde Hümây'ı kullanır. "Behmen, yüz on yıl padişahlık yaptıktan sonra öldü ve Hümâ onun yerine padişah oldu." anlamındaki

Behmen olıban yüz on yıl pâdişâh
Öldi vü oldı Hümâ yirinde şâh

Ahmedî[247]

beytinde açıkça padişahlık bilgisi verilmektedir. Ahmedî yine aynı eserinin devamındaki beyitte de Hümây'ı Behmen'in kızı olarak tanıtır. "Hümây, padişah Behmen'in çok anlayışlı ve de temiz fikirli kızıydı." manasındaki

Kızı-y-ıdı Behmen-i şâhun Hümây
Key hıred-mend-idi vü hem pâk-rây

Ahmedî[248]

mısralarında ayrıca Hümây'ın önemli özelliklerinden olan padişah tabiatlı yaratılışı ve temiz fikirleri üzerine vurgu yapılmıştır**.**

Kırımlı Rahmî de Hümây'ı bilgi verme amacıyla kullanır. "Tavrı, Hümâ'nın menkıbesini hatıra getirir. Behmen'in kızının hikâyesi, Dârâb'ın yakını."

---

[247] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979, mes. 5759
[248] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979, mes. 5760

Getirir hâtıra tavrı o Hümâ-menkabenin
Kıssa-i duhter-i Behmen-saded-i Dârâbı

Kırımlı Rahmî[249]

Hümây, Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından fazla kullanılmamıştır. Behmen ile olan ilişkisinden bahsedilirken genellikle mesnevilerde padişahlık bilgisi verilir.

2.18. DÂRÂB DÖNEMİ

Şehnâme'ye göre anne ve babası İran tahtına oturan kişi olan Dârâb, yetişme yönüyle Hz. Musa'ya benzer. Keyaniyan sülalesinin sekizinci padişahı olup Behmen ve Hümây'ın oğludur. Kendisine Dârâ-yı Ekber de denilirdi.

Hümây bölümünde doğumuna ve Fırat nehrine bırakılmasına değindiğimiz Dârâb, Taberî'ye göre; üvey babasını sevmezdi. Babası ne zaman şu işi yap dese o ağaçtan dal yapar, ok atardı. Babası elinden yayı alıp dükkâna getirse de yine dükkândan kaçardı. Bütün bunlar onun irsiyet farkını gösteriyordu. Bir gün babasına: "Seni hiç sevmiyorum. Sen bana oğul dersin ama sana hiç kanım kaynamıyor, sen bana yabancı gibi geliyorsun, ben sana hiç benzemiyorum." dedi. Adam, Dârâb'ı alıp hanımının yanına götürdü. Kadın bütün olan biteni anlattı. Kendisine bırakılan hazinenin kalan kısmını Dârâb, kısa sürede şaraba verdi. Uzun süre sarhoş gezdi. Elinde avucunda bir şey kalmayınca bulunduğu şehrin vezirinin katına çıkarak ona uydu. Bu komutan Merzebân idi. Bu gence şefkat gösterirdi.

Bir gün Bizans Kayseri İran'a saldırdı. İran Melikesi ülkesinden asker topladı. Melike Hümây kasrından çıktı. Ordusu ayrı ayrı önünden geçti. Genç Dârâb da onun önünden geçti. Melike Hümây'ın kanı bu gence kaynadı. Sevgi damarları oynadı. Savaşta Dârâb önemli kahramanlık gösterdi. Başkomutan Reşnûvad, İranlı Kayserin hazinesini Dârâb'a bağışladı. Dârâb ganimet mallardan bir miktar seçip aldı. Ertesi gün de cenk meydanından İran'a geçildi. O yıkık yerlerde Dârâb'ın analığının ve

[249]Sevgi Elmas, *Kırımlı Rahmi Dîvânı*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1997, k. 20/19

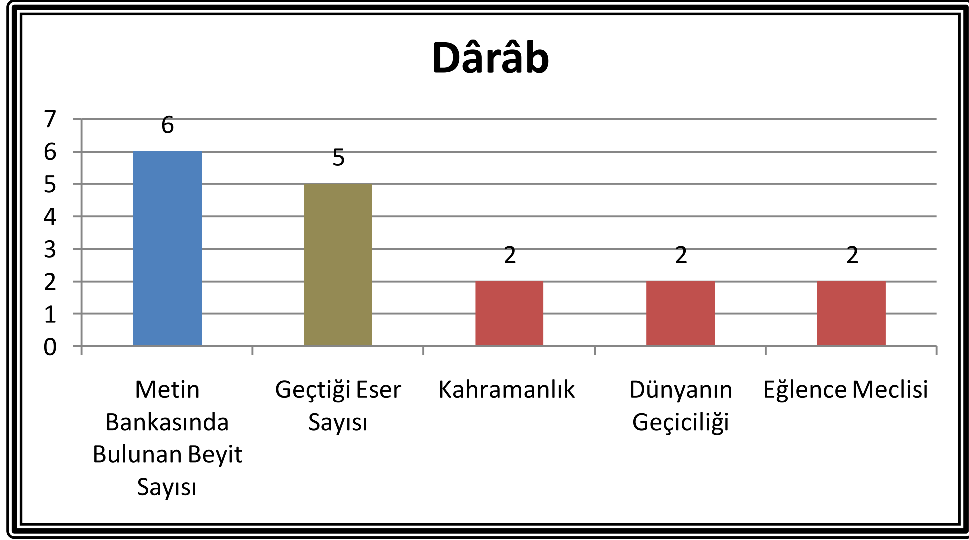
babalığının da hatırını sordular. Reşnûvad'a her şey anlatılınca Reşnûvad da İran melikesi Hümây'a bir mektup yazdı. Olanı biteni bildirdi. Otuz yıl önce beşikten çıkan yakutu da gönderdi. Dârâb'ın sevgili annesi yakutu görünce her şeyi anlayıp tahtı oğluna bıraktı.[250]

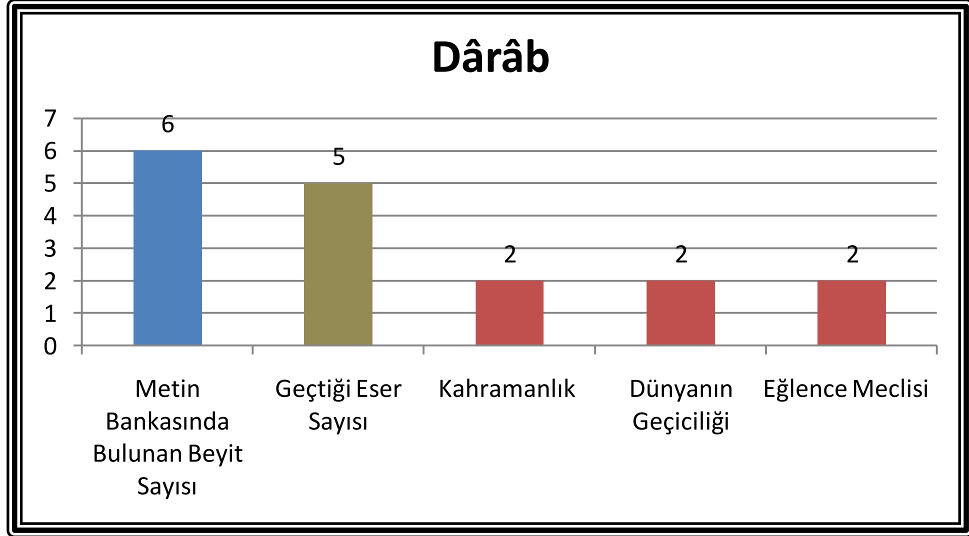
Dârâb, padişah olunca atına bindi ve memleketi gezmeye başladı. Feylakus adında bir Rûm padişahı İran'a saldırdı. Dârâb, Feylakus'u esir aldı. Onun dillere destan olmuş güzel kızın almak şartıyla Feylakus'u serbest bıraktı. Bu kızdan bir oğlu oldu. Adına İskender koydular. Dârâb, İran da bir kadınla daha evlendi. Bu kadından olan çocuğuna da Dârâ ismini verdi.

Bazen aile bağları nedeniyle karışıklığa sebep olan Dârâb, Dârâ ve İskender isimleri Şehnâme ve Taberî'ye göre şu şekildedir. Behmen ve Hümây'ın oğlu Dârâb, Dârâb'ın oğlulları Dârâ ve İskender'dir. Dârâ ve İskender anneleri farklı ama Dârâb'ın oğullarıdır. İskender, Dârâ'nın büyük ağabeyidir.

Şairlerimiz tarafından Dârâb fazla kullanılmamıştır. Fakat onun oğlu Dârâ sıkça kullanılmıştır. Bunun nedeni *"Dârâ"* kelimesinin *sahip, büyük hükümdar* anlamlarına gelmesi olabilir. Dârâb'a aynı zamanda Dârâ da dendiğini biliyoruz.[251] Bundan dolayı bu baba oğul iki karakterin özellikleri birbirlerine karışmış bunun sonucu olarak da karakterler çoğu zaman özellik yönüyle değil de tarihsel bir karakter oldukları için kullanılmışlardır.

[250]Taberî Tarihi, C. 2. 180
[251]Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar* adlı eserinde Behmen'in oğlu olarak ana başlık altında Dârâ'yı verir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun Ali Tokel, s. 150

2.18.1. Eğlence Meclisi

Şeyhülislam Es'ad, divanında Dârâb'ı, Cem ile birlikte eğlence meclisi düzenleyen biri olarak gösterir. "Devletin bir anlık mutluluğunu elde etmek için Cem ve Dârâb gibi yeni meclis düzenlerler." manasını verebileceğimiz

Şâdî-i yek-deme-i devleti tahsîl için
Tarh-ı bezm-i nev idenler Cem ü Dârâb gibi

Seyhülislâm Es'ad[252]

[252]Muhammed Nur Doğan, *Seyhülislâm Es'ad ve Dîvânı,* Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s.298.

mısralarında Cem ve Dârâb'ın meclis düşkünlükleri belirtilmiştir. Bu tür eğlence meclisleri devlet kademesinin ya da bireye inersek kişilerin anlık mutluluklarını sağlar. Cem ve Dârâb'ın mecliste düzenledikleri yeni eğlenceler dertleri geçici olarak unutturur. Sorunlara bir çözüm bulmaz.

2.18.2. Dünyanın Geçiciliği

Süheylî, baba oğul olan Dârâ ve Dârâb'ı birlikte dünyanın geçiciliğini belirtmek için kullanır. "Padişahlık elbisesini (hakimiyet süren elbiseyi) giyerek debdebe gözleme! Ey efendi! Düşün! Hani Dârâb ile Dâra." anlamını verebileceğimiz

Dârâyî libâsun giyüben gözleme Dârât
İy hâce nazar kıl kanı Dârâb ile Dârâ
Süheylî[253]

mısralarında Dârâ ve Dârâb'ın birlikte kullanılmaları Süheylî'nin tarihsel bilgiye hakim olduğunu göstermektedir. Bu iki şahın isimlerinin anlamı olarak hakimiyet ve egemenlik de vardır. Şair, ilk mısradaki Dârâ ismini hakimiyet süren elbise olarak tarif ederken, bu elbiseyi giydiği zaman debdebe içinde olunmaması gerektiğini tavsiye eder. "Dârât" bu iki ismin anlamı olan "debdebe"yi verir. Bu şekildeki gösterişli hayata rağmen Dârâ ve Dârâb'ın da ölmeleri dünyanın geçiciliğini göstermektedir. Ayrıca şair Dârâb ve Dârâ'nın nerede olduğunu bilmesine rağmen bilmiyormuş gibi davranmaktadır.

2.18.3. Kahramanlık

Kara Fazlî bir beytinde Dârâb'ı kötülükleri önleme yönüyle İskender'in seddine benzeterek Dârâb'ın yırtıcılığını hatırlatır. "O Dârâ kapılı, Hak yolunda İskender'in seddi olduğundan fitne Ye'cüc'ü onun zamanında ortaya çıkmaya nasıl yol bulsun?" anlamındaki

Fitne Ye'cüc'ı zemanında nice bulsun zuhûr
Rah-ı Hak'da sedd-i İskender'dür ol Dârâb-der
Kara Fazlî[254]

[253]Esat Harmancı, *Süheyl Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, g.16/2

dizelerinde şaire göre Dârâ'nın döneminde Ye'cüc'ün ortaya çıkması mümkün değildir. Çünkü Dârâ, İskender'in Seddi gibi kötülükleri önleyici bir padişahtır. Klasik Türk edebiyatında kıyamet daha çok fitne ile anılmıştır. Kur'an'da anlatıldığına göre Zülkarneyn, iki seddin arasına ulaştığı zaman dilleri anlaşılmaz bir kavim buldu. Bu kavim "Ey Zülkarneyn! Yecüc ve Mecüc bu yerde fesat çıkarıyorlar onlarla bizim aramıza bbir sed yapman için sana vergi vereyim mi?" dediler. Zülkarneyn "Bana rabbimin verdiği nimet sizin verginizden daha hatyırlıdır. Haydin, bedeni kuvvetle bana yardım edin." dedi. Ye'cüc ve Me'cüc bu seddi geçmeye muktedir olamamışlar. Rivayete göre bunlar kısa boylu, kulakları yerde sürünen çirkin yaratıklarmış. Sözleri anlaşılmaz ve geçtikleri yerleri siler süpülürlermiş.[255]

Dârâb, oğlu Dârâ ile karıştırıldığı için şairlerimizce fazla kullanılmamıştır. Bundan dolayı da tarihsel bir karakter olarak bazı şairlerce şiirlerinde işlenmiştir.

2.19. DÂRÂ (DÂRÂ-I ASGÂR) DÖNEMİ

Dârâ, Dârâb'ın İran'da evlendiği bir kadından olan oğludur.[256] Keyaniyan ailesinin son padişahıdır. Özellikleri yönüyle ve ismi dolayısıyla babası ile karıştırılır. Dârâb'ın ölümünden sonra tahta oturan Dârâ hiç vakit kaybetmeden İran'ın her bir köşesine mektuplar, elçiler göndererek kendisinin emirlerine uyulmasını istedi. Kendisine itaat etmeyenleri ise öldüreceğini bildirdi.

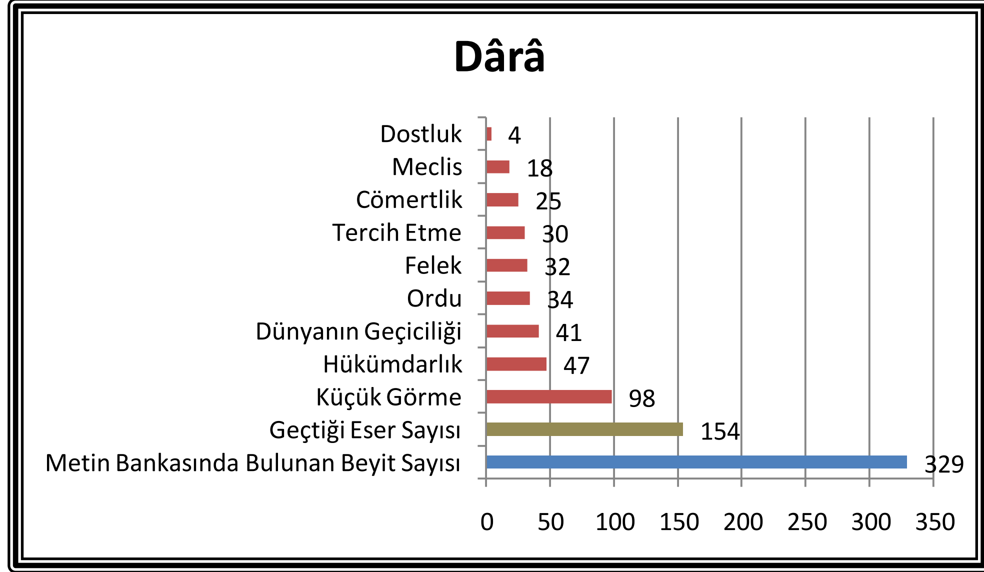
Diğer tarafta ise baba bir kardeşi İskender gördüğü rüyadan dolayı dünyanın tek padişahı olmak isteğiyle Dârâ'ya mektup gönderir. Dârâ buna şiddetle karşı çıkar. İki taraf ordusunu toplayıp çetin bir savaşa tutulur. Taberî'ye göre bu savaş zamanında Dârâ, kendi beylerinden Mahiyar ve Cânuyar tarafından öldürülmüştür.

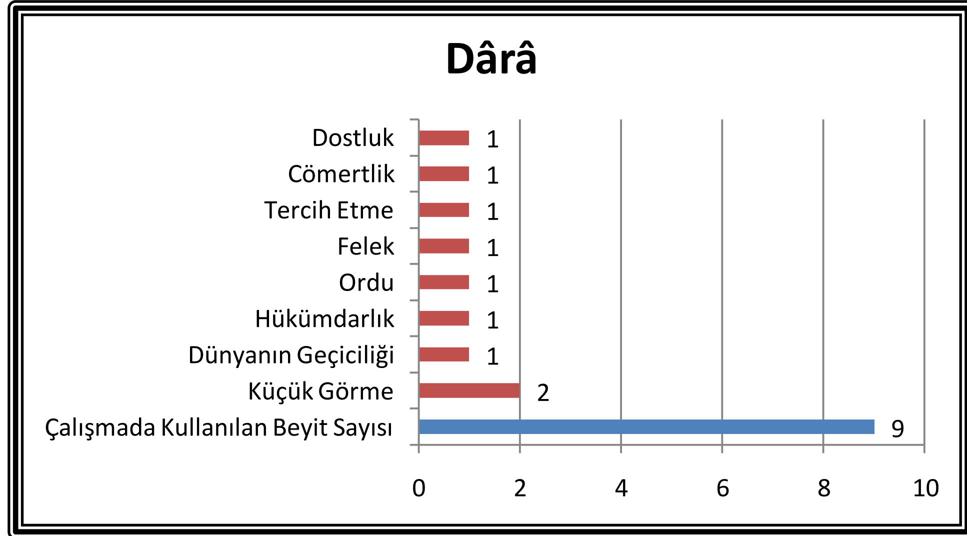
Şehnâme'de her iki Dârâ için de uzun bölüm ayrılmıştır. Dârâ, Yunan kaynaklarında da Şehnâmedeki gibi ihtişam ve debdebe sembolüdür. Rivayetlere göre erkeklerin en uzun boylusu ve en yakışıklısı idi. O zamana kadar görülen

---

[254] Mustafa Özkat, Kara Fazlî Dîvânı, k. 11/33
[255] İskender Pala, a.g.e., 2010 : 480-481
[256] Bekir Şişman, Muhammed Kuzubaş, a.g.e., s. 132

hükümdarların en kuvvetlisi ve en zengini olarak görülüyordu. Kendisine *hükümdar-ı azam ve şehinşah* denilirdi.[257]

2.19.1. Ordu

Bâkî, Sultan Süleyman Han için yazdığı mersiyesinde Dârâ ve İskender'i kullanarak Süleyman Hanı över. "Hakçası mutluluk ve makamın süsü ve deseniydi. (O) İskender taçlı ve Dârâ askerli olan padişahtı." anlamını verebileceğimiz

Hakkâ ki zib ü zinet-i ikbâl ü câh idi
Şâh-ı Sikender-efser ü Dârâ-sipâh idi

[257] Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 153

Bâkî[258]

mısralarında Bâkî, Kanuni'yi Acem kahramanlarına benzeterek övmüştür. Kanuni muhteşem özellikleri olan biridir ve normalde padişahlık tahtı ona mutluluk ve güç vermesi gerekirken o, bu azametiyle mevkisine süs vermektedir. İskender ve Dârâ'nın aralarındaki mücadeleyi de düşünürsek bu iki kahramanın birlikte kullanılmasını anlayabiliriz. İskender, Acem topraklarını genişletmişti. Dârâ ise ordusundaki askerlerinin çokluğuyla bilinirdi. Ayrıca "Dârâ-sipâh" terkibi "her askeri bir Dârâ olan padişah" anlamına gelmektedir. Böylece Bâkî, Dârâ'nın askerleri üzerinden Kanuni'nin ordusunu da övmüştür.

2.19.2. Tercih Etme

Sehâbî bir gazelinde Dârâ'nın mülkünü ve Hüsrev'in tacını küçük görür. **"**Hüsrev'in tacı ve Dârâ'nın mülkünü sunsalar, mahallende en alçak düşkün (bile) baş eğip (bunlara) rağbet etmez." anlamındaki

Mülk-i Dârâ'yıla tâc-ı Husrev'i arz itseler
Ragbet itmez baş egüp kûyında bir ednâ zelîl

Sehâbî[259]

mısralarında sevgilinin mahallesinin kıymeti yüksek değerlere bile tercih edilmeyeceği belirtilmiştir. Çünkü sevgilinin mahallesi âşık için en kutsal yerdir. Bu mülküyle övülen Dârâ ve tacıyla anılan Hüsrev de bu mahallede bulunmaya can atmaktadırlar. Hatta padişahlıklarını bırakarak bu mahallenin bir köpeği bile olmayı kabul etmeye hazırdırlar. Sehâbî de bu eksende düşünürken sevgilinin mahallesindeki en zelil kişinin bile bu rezil yerini bırakıp da bu mülke ve taca istekte bulunmayacağını söylüyor. Sevgilinin mahallesinin en ücra köşeleri bile âşık için debdebeli saraylardan üstündür. Zira onun bulunduğu yer âşık için gönülde kurulmuş şaşaalı bir saraydır. Âşık, bu soyut hislerle yaşamasına rağmen bu nahoş hayatı kendisine yeterli görür.

[258] Sabahattin Küçük, a.g.e., mus. I –II /I
[259]Cemal Bayak, *Sehâbî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı E book, Ankara, g.230/3

2.19.3. Küçük Görme

Şeyhülislâm Bahâyî, bir beytinde Dârâ'yı padişahın ayakkabılığına bile layık görmez. “Dârâ, onun meclisinin ayakkabılık kısmında dahi kendine yer bulabilse, mutluluğundan külahı göklerin tavanına değerdi.” manasındaki

Sakf-ı eflâke degerdi külehi Dârânun
Olsa bezminde eger cây-gehi saff-ı niâl

Şeyhülislâm Bahâyî[260]

beytinde Bahâyi, memdûhunu nasıl öveceğini düşünmüş ve tahtıyla, hükümdarlık anlamıyla nam salan Dârâ'nın memdûhunun ayakkabılığında bir ayakkabı olma arzusunda olduğunu belirtmiştir. Hatta Dârâ bu ayakkabılıkta yer bulamamakta, böyle bir meclisin girişinde hizmetçilik bile bulsa sevinci göklere ulaşacak kadar mutlu olacaktır. Şair, padişahın meclisi yüceltilirken, ayakkabılığı padişahın meclisinin hizmetinde dolaylı olarak bulunan görevliler olarak da kullanmıştır.

Bâkî, kendisini övmek için İskender'in tacını başına yakıştırırken Dârâ'yı da ayağının altını öpen biri olarak gösterir. “Ey Baki, ayağının altı Dârâ'nın busesinin yeri olan O hükümdarın başına İskender'in tacı yakışır.” manasındaki

Bâkıyâ tâc-ı Sikender yaraşur farkında
Ol ki zir-i kademi bûse-i Dârâ yiridür

Bâkî[261]

beytinde bu iki Acem padişahının genel özelliklerini kullanarak onları küçük görmüştür. Böylece şair övcüğü hükümdarın ayağının altının Dârâ tarafından öpülebileceğini söylemektedir.

2.19.4. Felek

Osmanlı şairlerinin Dârâ ve İskender'i sıkça birlikte kullandıklarını belirtmiştik. Sehâbî başka bir beytinde bu iki kahramanı yine birlikte kullanır.

[260] Erdoğan Uludağ, *Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin*) Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1992, k. 3/38
[261] Sabahattin Küçük, a.g.e., g. 66/8

“Dünyaya aldanma, Dârâ'nın heybeti bütün âleme karşı zafer kazanmışken (onu) İskender'e mağlup etti.” şeklinde manalandırabileceğimiz

Dehre aldanma ki İskender'e maglûb itdi
Âleme itmiş iken şevket-i Dârâ galebe
Sehâbî[262]

dizelerinde Dârâ’nın İskender'e karşı almış olduğu mağlubiyet anlatılmaya çalışılmıştır. Dârâ'nın heybeti bütün cihana yayılmasına ve zafer kazanmasına rağmen dünyaya aldanmamak gerekiyor. Çünkü Dârâ, İskender'e mağlup olmuştur. Bütün cihana nam salmış Dârâ bile zamanı gelince feleğin çemberine girmiş ve İskender'e yanilmiştir.

2.19.5. Cömertlik

Şeyh Galib, III. Selim'i övdüğü kasidesinde III. Selim'i Dârâ'ya benzetir. “Günes ihtişamlı Dârâ gibi olan Sultan Selîm’in bağış harmanına mehtap bir başaktır.” manasındaki

Dârâ-yı mihr kevkebe Sultân Selîm kim
Hırmengeh-i nevâline bir hûşe mâhtâb
Şeyh Gâlib[263]

dizelerinde güneş gibi ihtişamlı parıldayan Dârâ tasviri görülmektedir. Memdûh bu beyitte Dârâ'ya benzetilmiştir. Sultan Selim'in bahşiş vermesi bir harman yeriyle tasvir edilmiştir. Bilindiği üzere harman yerlerinde milyonlarca başak olur. Az başak ile harman kurulmaz. Şair de bu başakları Sultan Selim'in bağışlarına benzetiyor. Bahşişi bol olan sultanın harman yerinde mehtap sadece bir başak değerindedir. Şair böylece lütfedilen bahşın değerini mehtabı tek bir başağa benzeterek yüceltiyor. Sultan Selim'e de yakışan budur. Çünkü o Dârâ gibi güneş ışıkları saçmaktadır.

2.19.6. Hükümdarlık

Dârâ şairlerimiz tarafından dönemlerinin sadrazamları ve padişahları övülmek için sıkça kullanılmıştır. Lale devri şairi İzzet Ali Paşa da sadrazamı ve padişahı

[262] Cemal Bayak, a.g.e., g. 333/4
[263] Haluk İpekten, *Şeyh Gâlib - Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, k. 12/8

aynı beyitte Dârâ'ya benzeterek övmektedir. “Dârâ gibi hakan, karaların ve denizlerin seçkin padişahı, adaleti süsleyen padişah, adaletli hükümdar.” manasındaki

Güzîde pâdşâh-ı bahr ü berr hâkan-ı Dârâ-fer
Hıdîv-i dâd-güster şehryâr-ı madelet-ârâ

İzzet Ali Paşa[264]

beytinde hem padişah hem de Sadrazam İbrahim Paşa, Dârâ'ya benzetilerek övülmüştür. Hükümdarlığı, adaleti ve kahramanlık yönüyle padişah Dârâ gibidir. Haliyle karalara ve denizlere adaletle hükmeden padişahın adaletten ayrılmayan sadrazamı olması gerekmektedir. Bu sadrazam da İbrahim Paşa'dır.

2.19.7. Dostluk

Mostarlı Ziyâ dîvânında Dârâ'nın zamanın Zâl'i ile dost olamayacağını belirtir. “Gül devri daima sevgiliye hoşgörülü amma Dârâ zamanın Zâl'i ile dost gibi görünemez.”

Devr-i gül dâim ü cânâne mülâyim ammâ
İdemez Zâl-ı zamân ile müdârâ Dârâ

Mostarlı Ziyâî[265]

2.19.8. Dünyanın Geçiciliği

Sehâbî bir beytinde Dârâ ve İskender'in dünyayı etkileyen hikâyelerini hatırlatırken dünyanın geçiciliğini belirtir. “Sehâbî! Âlemin değişkenliğini bilmek istersen, İskender'in kıssasına ve Dârâ'nın efsanesine bak!” manasındaki

Bilmek istersen Sehâbî inkılâb-ı âlemi
Kıssa-i İskender ü efsâne-i Dârâ'ya bak

Sehâbî[266]

beytinde şair bu beyitte olduğu gibi bu gazelin tamamında kendisine seslenmektedir. Dünyanın değişimleri için İskender ve Dârâ'nın hikâyelerinin bilinmesi gerektiği

[264] A. İrfan Alpay, a.g.e., k.17/1
[265] Müberra Gülgendereli, a.g.e., g. 9/2
[266] Cemal Bayak, a.g.e., g. 196/7

belirtilmiştir. Çünkü İskender'in kıssası ve Dârâ'nın efsaneleri dillere pelesenk olmuş özel olaylardır.

Grafikelerden de anlaşılacağı üzere Dârâ, kelime anlamı dolayısıyla da Osmanlı şiirinde adı en çok geçen Acem kahramanlarındandır. Büyük bir saltanata ve şaşaaya sahip olması İskender ile olan savaşları dolayısıyla sıkça işlenmiştir. Dârâ-sipâh olarak da anılır. Genellikle, sevgili övülürken sevgilinin üstünlüğü belirtilmek için Dârâ küçümsenir. Bazen de dünyanın geçiciliği anlatılmak için kullanılır.

2.20. İSKENDER DÖNEMİ

Eski kültürümüzde birbirine karıştırılan iki İskender söz konusudur. Birincisi İskender-i Zülkarneyn, ikincisi İskender-i Yunani (Makedonyalı Filip'in oğlu olarak bilinen İskender)'dir. Yaşadıkları dönemler, başarıları ve bölgeleri yönünden karıştırılan bu iki şahıs nitelikleri yönüyle ayrılan kişiliklerdir. Öyle ki, Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan İskender ile Yunanlı İskender aynı kişiler olamaz. Tarihteki bu iki şahıs kullanıldıkları yerlerde sıkça karıştırılmıştır.[267]

Bu karıştırmalar sonucu *Hızır* ve *âb-ı hayâ*t gibi kavramlar ortak kullanılmaya başlanan özellikler olmuştur. Bizim bu çalışmamızda ele aldığımız İskender her ne kadar Filip'in oğlu olduğu bilinse de Taberî'ye göre Dârâb'ın oğlu olarak adlandırılan İskender'dir.

Dârâb'ın Rum kayserinin kızından oğlu olan İskender, kendisini iyice geliştirip kahraman bir babayiğit olunca Rum kayseri Feylakus'un yerine tahta geçmiştir. Bu durum Taberî'de şöyle anlatılır: Dârâb, Istahr şehrinde iken karısıyla birlikte yatmaktaydı. Kızın ağzında kötü bir koku yayıldı. Dârâb, o gece karısından ayrı yattı. Sabah olunca hekimleri çağırttı. Hekimler tarafından Süryani dilinde İskender denilen bir ilaçtan kızın ağzına bir parça konuldu. O koku ondan gitti. Ama Dârâb o kızı sevemedi Feylekos'a (Filip) yolladı. Rivayet edilir ki kadın gebeydi.

[267] İskender Pala, a.g.e., 2010: 236

Feylekos utandı ve kızı gizledi. Kız bir oğlan çocuk dünyaya getirdi. Feylekos, adına İskender koyduğu çocuğa benim oğlumdur, dedi.[268] İskender, Filip'in ölümünden sonra Makedonya tahtına oturdu.

Ülkesini adaletle yöneten İskender, kardeşi Dârâ'yı mağlup ederek İran tahtına da oturmuş böylece ünü ve adaleti bütün dünyaya yayılmıştır.[269] Taberî, Dârâ ve İskender arasındaki savaşlarından önceki mektuplaşmaları da eserine almıştır. Buradan anlaşılan en iyi olgu asker sayısı çok olmasdan dolayı Dârâ'nın İskender'i küçük görmesi ve savaşa daha hazır olan İskender'in savaşı kazanarak İran tahtına oturmasıdır.

İslami kaynaklarda, İskender, bazen *İskender-i Yunanî,* bazen de *Zülkarneyn* olarak anılır. Bundan dolayı kaynaklarda bir İskender karmaşasına en iyi örnek Klasik Türk edebiyatı şairlerinin İskender-i Zülkarneyn'i Ye'cüc ve Me'cüc halkı üzerine yaptığı set ve âb-ı hayât ile zikretmeleridir. Hâlbuki İskender-i Yunânî Mısır'a tanrı olarak giren ve adam öldürmekten zevk alan, içki içen, adalet anlayışı olmayan üstelik ırk ayrımı yapan efsanevi bir karakter olarak kaydedilmiştir. Onun peygamberlikle ilişkisi yoktur.[270]

Taberî'nin İskender ile Zülkarneyn (iki boynuzlu) arasındaki ayrımı şu şekildedir: "Bu Zülkarneyn, -Hızır ile âb-ı hayâtı arayan Zülkarneyn- Kur'an-ı Kerim'de, Kehf süresi 83. ayette, anılan kişi değildir. Bunun adı İskender'di. Kehf suresinde anılan İskender; Ye'cüc ve Me'cüc'e set çekmişti. Bu, Hz. Musa'dan sonraydı. Âb-ı hayâtı arayan İskender'in adına *Zülkarneyn-i Asgar (Küçük Zülkarneyn)* derlerdi. Bu âdil bir melik ve Allah'ı tek tanıyan kâmil bir insandı." [271]

Görüldüğü gibi bu İskender, peygamber özelikleri taşıyan Dârâb'ın Rum Kayserinden olan oğludur. Biz bu perspektifte konumuzu işlerken şairlerimizin bu iki İskender'in vasıflarını her zaman ortak kullandıkları bilinmelidir. İskender tamamıyla

---

[268] Taberî Tarihi, a.g.e., c.2 s. 182
[269] Bekir Şişman, Muhammed Kuzubaş, a.g.e., s. 146
[270] İskender Pala, a.g.e., 2010, s. 260
[271] Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 194

kuramsal bir şahsiyettir. Zülkarneyn ve Makedon Büyük İskender'in karışımı bir tiptir. Bundan dolayı bu karışıklığı ayırt etmek mümkün olmamaktadır.

İran tahtına da oturduktan sonra dünyayı dolaşmaya karar veren İskender, ilk önce Hindistan'a gider. Burada kendisine dört hediye verilir. Birincisi, gül yüzlü bir kız; ikincisi, Cem'in bile sahip olamadığı her derde deva olan içindeki şarap hiç bitmeyen bir kadeh; üçüncüsü, sihir bilen bir feylesof; dördüncüsü dertlere derman veren bir tabiptir.

Daha sonra Çin'e geçen İskender Çinlilerin kendisinden korkmalarına rağmen iyi niyeti ile güzel bir şekilde misafir edilir. Çin'den Kudüs'e geçip Mescid-i Aksa'da ibadet eder. Arabistan'dan Yemen'e oradan da Mısır'a geçer. Mısır halkının şikâyetçi olduğu Zengibar ismindeki şahın zulmüne son verir. Mısır'ın havasını beğenen İskender burada İskenderiye adında büyük bir şehir yaptırır. Çinli Feylesofun hediyesi olan bir aynayı bu şehirdeki büyük bir minareye taktırır. Bu ayna kâinattaki iyilik ve kötülükleri gösteren sihirli bir aynadır. İşte İskender bu ayna ile de çokça anılır. Aynanın adı da *câm-ı cihan-bîn (dünyayı gösteren ayna)* ya da *âyine-i İskender* diye bilinir.

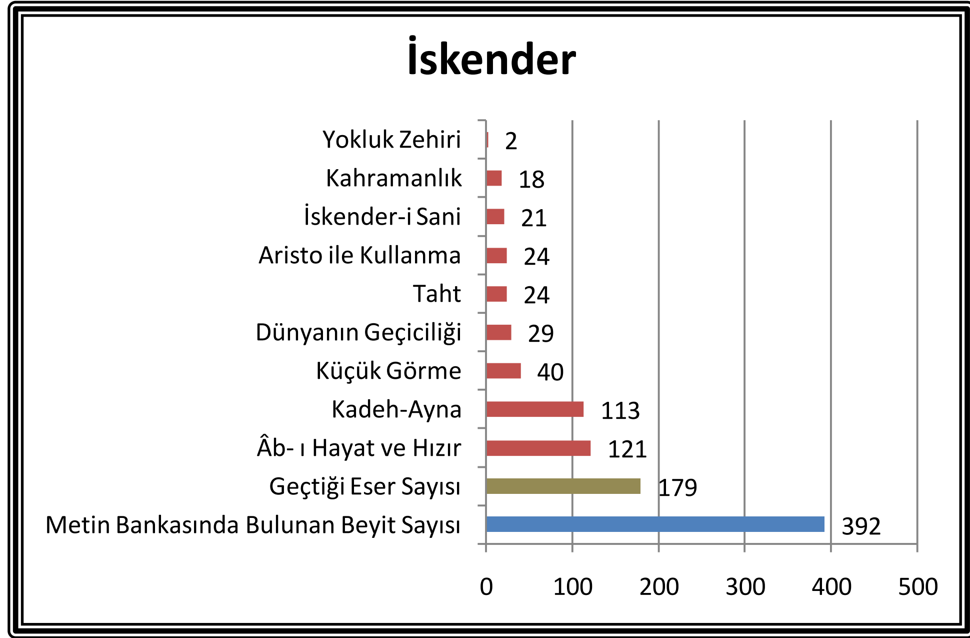
Bu huzur içinde Mağrib ülkesinin kadın padişahı Kaydafe ile kısa süre uğraşan İskender, bu ülkedeki zulümleri de önledikten sonra gemilerle Atvâr denilen bir adaya gelir. Burada geyiklerin miskleri denize bırakmalarını şaşkınlıkla izledikten sonra yine havası ve suyu güzel bir ülkeye gelir. Buraya Serendip (Sri Lanka - Seylan) adını verdi. Bir müddet Serendip'te kaldıktan sonra tekrar yola çıkar ve bir oturuşta iki öküz yiyen ejderhanın ülkesine gelir. Halkı ejderhadan kurtarır kurtarmaz Karanlıklar ülkesine gider. Bu ülkede veziri Hızır ile birlikte *âb-ı hayâtı* aramaya başlar. Yolun ikileştiği bir yere geldiklerinde yolun birisinden İskender birisinden de Hızır gitmiştir. Hızır bu yolda âb-ı hayâtı bulup içer. Âb-ı hayât'ı bulamayan İskender ise yorgun, susuz bir şekilde geri döner. Yanında Hızır olmadan askerlerini toplayıp İran'a dönmeye hazırlanan İskender'in yolda sağlığı bozulur ve bir müddet sonra ölür. Ünlü bilginler Aristo, Eflatun, Sokrat, Feylus onun için mersiyeler söylemişlerdir.[272]

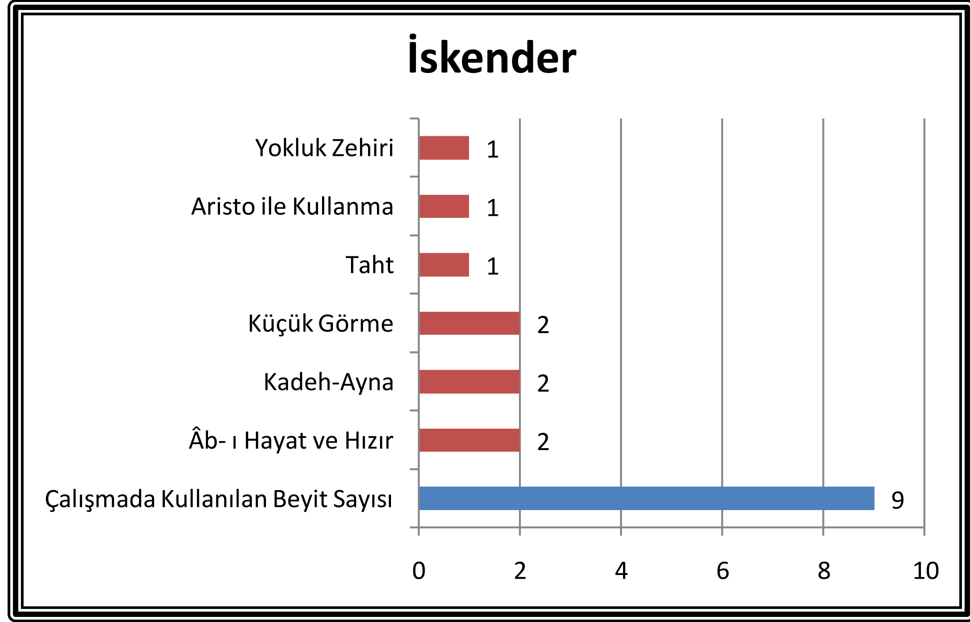
---

[272] Şerîfî, a.g.e., c.3, s.1507-1562

Osmanlı şairleri tarafından sıkça kullanılan, maceraları artık dillere düşen İskender'in hikâyesi ilahi bir güçle başlar. İskender'e rüyasında bir melek Allah'ın kılıcını verir. O da bu kılıç ile ordusunu da yanına alıp dünyayı fethetmeye çıkar. İskender, edebiyatımızı o kadar etkilemiştir ki *İskender-nâme* adlı mesnevi türü gelişmiştir.

Metin bankasından edindiğimiz bilgiler ışığında aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere İskender, Osmanlı şairleri tarafından en çok âb-ı hayâtı araması yönüyle haliyle Hızır ile birlikte kullanılmıştır. Kadehi ve aynası da şairlerimizce sıkça işlenirken bütün Acem kahramanları gibi o da memduhun yanında küçük görülmüş, dünyanın geçiciliği belirtilmek için de anılmıştır. Azımsanmayacak kadar Aristo ile de kullanımı görülürken doğrudan İskender-i sani olarak da işlenmiştir.

2.20.1. Kadeh ve Ayna

Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmet adına yazdığı *"güneş"* kasidesinde İskender'i içinde hiç şarap bitmeyen kadehi ile kullanır. "Sen öyle birisin ki meclisinin cumbasında güneş, ya Süleyman'ın tahtı ya da İskender'in kadehidir." anlamını verebileceğimiz

Sensin ol kim seh-nişîn-i bezm-gâhunda müdâm
Yâ Süleymân tahtıdur yâ câm-i İskender güneş

Ahmed Paşa[273]

mısralarında İskender kendisi gibi dünyaya hakim olmuş Süleyman Peygamberle birlikte kullanılmıştır. "Şeh-nişîn" günümüzün balkonlarından küçük olan evlerin en güzel yeri olarak tarif edilen eskilerin kullandığı kapalı balkonlardı. Bu cumbalarda ev halkı en güzel anlarını yaşar bütün sokağı görüş imkanı ile evin en güzide yerlerinden biridir. Gökyüzündeki güneş de Süleyman'ın uçabilen tahtı ve içinde hiç şarap eksilmeyen İskender'in kadehi gibi şahın hizmetindedir. Bu özeli cumbalardan padişahların da bu yapılan eğlenceleri seyrettikleri de bilinmektedir. Beyit bu yönüyle de önemlidir. Ahmet Paşa, bu iki büyük hükümdar ve aynı zamanda Allah dostlarının özelliklerini Fatih Sultan Mehmet'e yükleyerek padişahını yüceltmiştir.

[273] Ahmet Atilla Şentürk, a.g.e., s. 49, k. 24

Zâtî, bir beytinde İskender'i gönüle benzeterek kadehiyle birlikte kullanır. “Gönül İskender'i kadehe nasıl fazla meyil etmesin! Ey Sofu! Gördüğün dünyayı gösteren aynadır.” manasındaki

Câma bu İskender-i dil nice mâyil olmasun
Sôfiyâ âyîne-i gîtî-nümâdur gördügün

Zâtî[274]

mısralarında gönlün kadehe fazla ilgi göstermesi anlatılırken bu ilgiyi gereksiz gören sofuya seslenilmektedir. Sofular aşıkları tasvip etmezler hatta aşıkları rezil rüsva görürler. Onlara göre aşıklar şarap düşkünü dünyevilerdir. Zâtî, sofulara kadehe niçin düşkün olduğunu anlatmak için bu kadeh dünyayı gösteren aynadır, diyor. İskender gönüle benzetilirken İskender'in dertlere deva kadehi yine vazifesini yaparak aşığı mutlu ediyor. Şair bu beyitte, İskender ile ilgili kadeh ve ayna ulamlarını kullanmıştır.

2.20.2. Âb-ı Hayat ve Hızır

Selâmî bir gazelinde İskender'i Hızır ile birlikte kullanır. “Bir Hızır'a eriş ki âb-ı hayâtı içesin. İskender gibi ölünceye kadar boş gezme!” anlamındaki

Bir Hızra iriş kim içesin âb-ı hayâtı
İskenderveş gezme tehî sen de ölince

Selâmî[275]

mısralarında Hızır'ın sadece belli bir dönem yaşamadığı her an birinin karşısına çıkabileceği, yani ölümsüzlüğü vurgulanmıştır. Şair, bu beyitte “Hızra iriş” sözüyle güzel ibadetlerden ve güzel ahlaktan bahsetmiş olabilir. Hızır'ın sağ elinin baş parmak kemiği yokmuş. Bundan dolayı özellikle sabah namazını cemaatle kılanlar namaz sonrası musâfaha yaparlar. Hızır'ın hikmetini bilenler tanımadıkları cemaatin başparmağında kemik olup olmadığını yoklarlarmış. Eğer Hızır ile karşılaşırlarsa o eli bırakmayacak ve ona istediğini yaptırabilecektir. Bu beyitte de şair, bir Hızır bulmayı tavsiye ediyor. Haliyle bir insan sürekli olarak namazlarını cemaatle kılarsa

---

[274]Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1970
[275] Ayşe Kaya, *Selâmî Dîvânı*, İnönü Üniversitesi, SBE,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1999, g.194/4

âb-ı hayât'ı içmesine gerek kalmadan sonsuz cenneti kazanacaktır. İskender gibi bu ölümsüzlük suyunu aramaktansa nasıl yaşayacağını bilmek boş boş gezmekten daha yeğdir. Boş boş gezerek İskender gibi bu hayat suyu bulunamayabilir. Ama sürekli yapılan bir güzellik insana sonsuzluğu kazandırabilir.

Gelibolulu Âlî dîvânında, İskender'in âb-ı hayâtı içememesine rağmen şanının ilelebet kalacağını belirtir. "Siz, İskender'i sonsuz hayat suyuna ulaşamadı zannetmeyin! Onu şeratın bengisu çeşmesi diri etmiştir." anlamındaki

İrmedi sanman hayât âbına siz İskender'i
Zinde itmîşdür o şâhı çeşme-i hayvân-ı şer
Gelibolulu Âlî[276]

beytine göre şair; İskender'in günümüze kadar âb-ı hayâtla anılmasını ve hükümdarlığının azametinin hâlâ konuşulmasını âb-ı hayâtı arama macerasından kaynaklandığını belirtir. O, âb-ı hayâtı bulamamıştır belki ama bu macerası onu ilelebet canlı etmiştir. İskender, bir hedef ya da dava için mücadele etmiştir. Sonunda başarısızlıkta olsa bu yolda mücadele ettiği için İskender âb-ı hayâtı içmeden ilelebet canlı kalacaktır.

2.20.3. Taht

Bâkî, Sultan II. Selim'i övdüğü bir eserinde, Sultan Selim'in tahtı ile İskender'in tahtını kıyaslamıştır. "Elhamdülillah! Süleyman'ın mülkü yine şeref buldu. Mutluluk tahtına ikinci İskender oturdu." manasındaki

Bi-hamdi'llâh şeref buldı yine mülk-i Süleymâni
Cülüs itdi saâdet tahtına İskender-i sânî
Bâkî[277]

beytinde II. Selim'in padişahlık özellikleri övülmüş ve açık istiare yoluyla İskender'e benzetilmiştir. Allah tarafından kendisine birçok mucizeler verilen Hz. Süleyman on iki yaşındayken babası Hz. Davûd'un yerine tahta geçmiş hem padişah hem peygamber olan, hayvanlara hükmettiği bilinen Allah'ın sadık kullarından biridir.

---

[276] İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., 2006, k. 79/4
[277] Sabahattin Küçük, a.g.e., k. 5/1

Böyle bir hükümdarın tahtı yine açık istiare yoluyla Osmanlı tahtına benzetilirken bu tahta oturan padişah da ikinci İskender özellikleri taşıyan bir padişahtır. Saadet tahtına ancak kıymetli padişahlar oturabilir, bunu da “yine” sözcüğünden anlamaktayız. Şair, beytin başında elhamdülillah diyerek Allah'a hamd etmekte böylece Osmanlı tahtını yüceltmektedir.

2.20.4. Küçük Görme

Fûzûlî, Kanuni'yi övdüğü bir beytinde İskender'i ve Dârâ'yı Çin hükümdarı ve Türkistan hakanı ile birlikte küçük görür. “Yüce dergâhında bin Dârâ ve İskender dilencidir. Bin Çin hükümdarı ve Türk hakanı lütuf harmanlarında başak toplarlar.” manasını verebileceğimiz

Der-geh-i kadrine bin Dârâ vü İskender gedâ
Hırmen-i lutfuna bin Fagfûr ü Hâkan hûşe-çin
Fuzûlî[278]

dizelerinde Osmanlı İmparatorluğunun kanuni döneminde ulaştığı toprak zenginliğine vurgu yapılmıştır. Çünkü bu dönemde birçok ülke fethedilmiş böylece bu ülkelerin padişahları Kanuni'nin emrine girmişlerdir. Şehname'nin büyük hükümdarları Dârâ ve İskender Kanuni'nin kapısında bekleyen dilencilere benzetilmiştir. Eskiden Çin hükümdarlarına verilen bir ad olan Fağfûr ve Türkistan hakanı da birçokları gibi Kanuni'nin iyilik harmanında başak toplamaktadır. Bilindiği üzere harman yerleri büyük yerlerdir. Bereketi bitmez. Bu beyitte Osmanlı toprakları harman yerine benzetilerek açık istiare yapılmıştır. Bu harman yerinde bereket vardır ve himaye altına alınanlar harman yerinden yararlanmaktadır. Kanuni'nin iyiliksever ve hoşgörülü yönünü de bu mısralarda açıkça görmekteyiz.

Mehdi bir beytinde fakirleri, memduhunun gözünde İskender ve diğer Acem kahramanlarıyla eşit gösterir. “Senin adalet divanında dilenciler padişah ile eşittir; gerek Cemşîd, gerek İskender ve Dârâ olsun.” anlamındaki

Senün divân-ı adlünde gedâlar şâh ile yeksân
Gerek Cemşid ü Keyhüsrev gerek İskender ü Dârâ

[278]Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, ag.e., k. 10/11

Medhî[279]

beytinde anlaşılıyor ki bu büyük Acem kahramanları memdûhun adalet terazisinde fakirlerden üstün değillerdir. Ne kadar depdebeli de yaşasalar bu padişahlar adalet terazisinde gedalardan farklı kefeye konmazlar. Bu beyitte memdûh "yaratıcı"dır. Ölüm hususunda yaratıcının bu padişahlara ve fakirlere bakış açısı aynıdır. Sen padişahsın deyip de onları ölümsüz kılmamıştır. Hatta İskender'e âb-ı hayâtı nasip etmeyerek onu da fakirlerle birlikte ölümlü kılmıştır.

2.20.5. Yokluk Zehiri

İskender'i Şeyh Galip'in bir beytinde, Gelibolulu Ali'nin kullanımının tam tersi bir işlenişte görüyoruz. "Hızır'ız velâkin biz yokluk yoluna rehberiz. İskender'e yokluğun zehirli suyundan kadeh veririz" anlamındaki

İskendere zehr-âb-ı fenâdân veririz câm
Hızrız velî râh-ı ademe râh-beriz biz

Şeyh Gâlib[280]

beytinde farklı bir âb-ı hayât anlatımı vardır. Şair, ilk mısrada İskender'in âb-ı hayâtı bulamamasına değinirken İskender'e sonsuzluk suyu değil de yokluğun fenalık zehirini sunduklarını belirtir. Hızır, âb-ı hayâtı bulmuş İskender bulamamıştır. Hızır, âb-ı hayâtı bulsa da İskender için yokluk yolunun rehberliğini yapmıştır. Şair, de bunu yokluk zehirini bir rehber olarak İskender'e biz verdik diyerek kendisini Hızır'a benzetmiştir. "velî" sözcüğü bu beyitte tevriyeli olarak hem "amma, velâkin" hem de "veli, âlim" anlamında kullanılmıştır.

2.20.6. Dünyanın Geçiciliği

İskender ile Dârâ Hüdâyî'nin bir beytinde dünyanın geçiciliği ile alakalı kullanılmış. "Güzellik ülkesine güvenip de Hüdâyî'ye işkence yapma! İskender ile Dârâb'ın debdebelerini ne oldu gör?" anlamındaki

Mülk-i hüsne tayanup itme Hüdâyî'ye cefâ
N'oldı dârâtı gör İskender ile Dârâb'un

---

[279] Nezihe Seyhan, a.g.e., g. 39/6
[280] Haluk İpekten, a.g.e., 1996, g. 107/11

Hüdâyî[281]

beytinde Hüdâyî, sevgiliye güzelliklerine güvenip de bana işkence etme, diye seslenmektedir. Şair, ihtişamlı yaşamları ile bilinen İskender ve Dârâ'yı da hatırlatarak, bunların şaşaalarını gör ve onlara ne oldu düşün, diyerek sevgiliye dünyanın geçiciliğini ve hiç ölmeyecekmiş gibi aşığa eziyet etmemesi gerektiğini belirtiyor.

2.20.7. Aristo ile Kullanma

Birçok şairimiz İskender'i İslam dünyasını fikirleriyle çok etkileyen *Melikü'l-hükemâ* ve *Muallim-i Evvel* lakabıyla meşhur olmuş Aristo ile birlikte kullanmışlardır. Bunu Fuzûlî'nin bir beytinde de görmekteyiz. “Eğer sen İskenderlik heybetinin emiri olsaydın, himmet vadisinde Aristo meşhur olmazdı.” manasını.

Ger sen olsaydın emîr-i şevket-i İskenderî
Vâdî-i himmette bulmazdı Aristo iştihâr

Fuzûlî[282]

mısralarında kast edilen memduhun Aristo'dan üstün olduğudur. Şaire göre; memduh o kadar önemlidir ki Aristo'nun döneminde memduh olsaydı Aristo şimdi böyle anılmazdı.

Osmanlı şairleri, âb-ı hayâtı her zaman İskender'e aratmışlardır. İskender'in zulümlere son verme özelliği doğrultusunda şairlerimizin kendi memduhlarıyla İskender'i kıyasladıkları da görülür. Bu bilgiler ışığında İskender'in kuramsal bir kahraman olduğunu söyleyebiliriz. Zülkarneyn ve Büyük İskender'in karışımı bir tiptir. Kadehiyle, tahtıyla ve de Aristo'ya benzetilmesiyle edebiyatımızın bolçeşitli öncü kahramanıdır. Osmanlı şairleri bahsedilen bütün bu özellikleri yanında her vesile ile İskender’den bahsetmişlerdir.

[281] Mustafa Kaçalin, Ali Tanyeri, *Hüdâyî Dîvânı, (Salâ Muslısı)* İstanbul, 2004, g. 113/5
[282] Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, a.g.e., k. 41/15

2.20.8. Kaydâfe

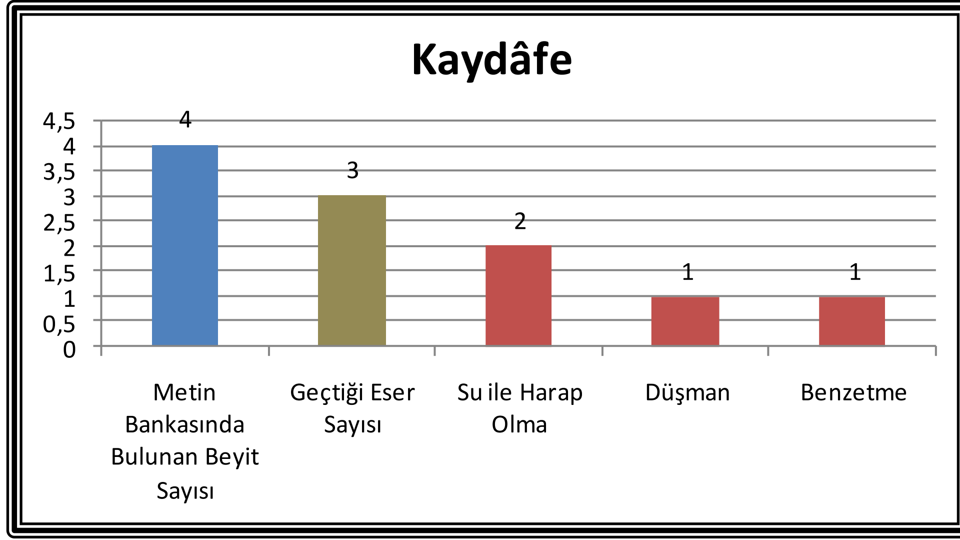
Kaynaklara ve rivayetlere göre Mağrib ülkesinin kraliçesidir. Taberî Kaydâfe'den geniş ölçüde bahseder. Taberî'ye göre Kaydâfe, babası Amelâk ölünce onun yerine tahta geçer. Karadeniz kıyılarında ne kadar şehir varsa onlara hükmeden ve hazinesinin hesabını kimsenin bilmediği bir kadın hükümdardır.

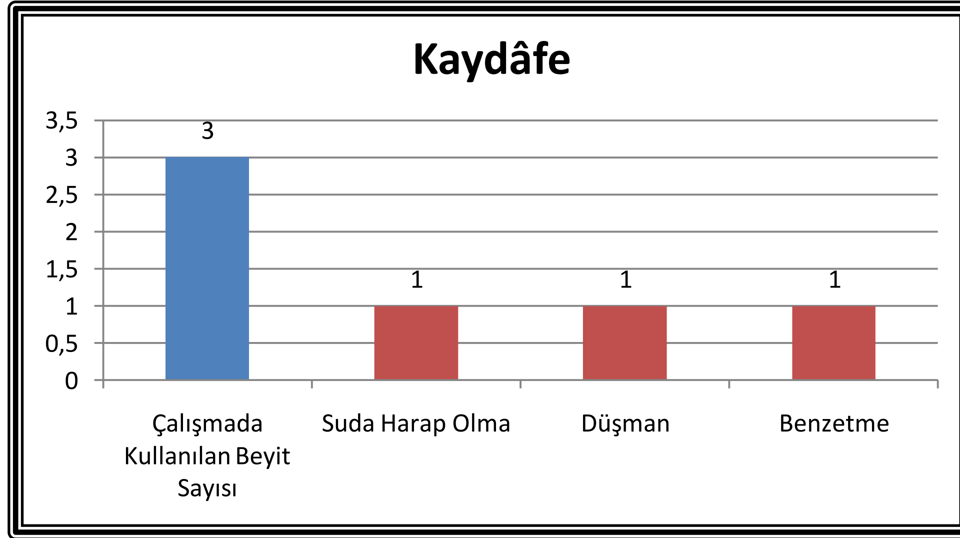
İskender'in bütün yeryüzünün hükümdarı olma mefkûresi Ruslarla yaptığı savaşları kazanmasıyla daha da artmıştı. Kendisine haraçlarıyla gelenler içinde Kaydâfe'nin halkından kimse yoktu. İskender buna çok kızdı. Amelek ülkesine savaş açmaya karar verse de kış olduğu için bundan vazgeçti. Yaz mevsimi geldiğinde Kaydâfe'ye yazdığı mektuptan aldığı cevap ağır olmuştu. İskender, ilk plan olarak Kaydâfe'nin oğlunun gözetimindeki bir kaleyi ele geçirdi ve Kaydâfe'nin oğlu Kaydros'u esir aldı. Fakat Kaydros hükümdar çadırına geldiğinde İskender kendisini vezir, vezirini de hükümdar olarak tanıttı. Bu sahte hükümdar Kaydros'a ölüm cezası verince vezir durumundaki İskender ise onun affına sebep olarak Kaydros'un gözüne girdi. Kaydros, vezir sandığı İskender'i ülkesine davet etti. İskender, Kaydâfe'nin ülkesinin şehirlerini görünce şaşırmıştı. Böyle debdebeli şehirler billur direkli sarayları ilk defa görmüştü. Kaydâfe'nin sarayına bir elçi kılığında giren İskender tanınmadığını zannederken daha önce Kaydâfe tarafından resmi yaptırıldığı için rahatça tanınmıştı. Kaydâfe, İskender'e; "Onu tanıdığını, fakat ceza verip de öldürmeyeceğini," söyledi. Bağışlanası karşılığında İskender; Amelek ülkesinden haraç istememesinin yanında onlara savaş açmayacaktı da.

İskender bu durumu ülkesine dönünce kabul edemedi. Hileyle yenildiğine inanıyor, sözünden de çıkamıyordu. Bir gün deniz kıyısında gezen İskender, Amelek ülkesinin deniz seviyesinden aşağıda olduğunu fark etti. Bu ülkeyi sular altında bırakmaya karar verdi. İçlerinde Hızır'ında bulunduğu birçok kişi Karadeniz'in önündeki bir dağı boydan boya deldi. Azgın sular Kaydâfe'nin ülkesini yerle bir etti. [283]

---

[283] Dursun Ali Tökel, a.g.e., s.s. 458-459

2.20.8.1. Su ile Harap Olma

Hüdâyî, bir beytinde memdûhuna, İskender'in Kaydâfe'nin ülkesini yerle bir etmesi gibi düşmanla savaşmasını ister. “Düşman ülkesine kılıçla İskender gibi saldır! Kaydafe ülkesi gibi su ile harap eyle!” anlamındaki

Mülk-i adûya sal yüri İskenderâne tîg
Kaydâfe mülki gibi harâb eyle âbdan
Hüdâyî[284]

dizelerinde İskender ve Kaydâfe'nin aralarında geçen olaya anımsatma vardır. Hüdayî, İskender'in savaşlardaki cengâverliği gibi memdûhun da düşman saflarına

[284] Mustafa Kaçalin, Ali Tanyeri, a.g.e., g. 5/18

kılıçla saldırmasını ister. Kaydâfe'nin ülkesinin su ile helak olması gibi memdûh da düşman ülkelerini yok etmelidir.

2.20.8.2. Düşman

Bâlî dîvânındaki bir kasidesinde her dönemde yeterli Kaydâfe'nin bulunacağını belirtir. “Eğer, döneminde padişah düşmanı kana boğulursa ne olur ki her İskender'in asrında bir Kaydâfe kâfi geldi.” manasını verebileceğimiz

N'ola ger gark-ı hûn olursa devründe şehâ düşmen
Ki her İskender’ün asrında bes bir Kaydâfe geldi

Bâlî[285]

mısralarında Kaydâfe'nin ülkesinin İskender'in zekasıyla sular içinde kalıp gark edilmesi düşmanın kana boğulmasına benzetilmiştir. İskender'in, Kaydâfe'nin ülkesini çoluk çocuk yok etmesi belki vicdansızlık olarak algılansa da dünyada her zaman hükümdarların düşmanları olduğu için bu olay şaire göre bu gayet normaldir. İskender'in düşmanı da Kaydâfe'ydi. Onun da gark edilmesi normaldi. Ayrıca bu beyit ile güçlü bir devlete sahip olan hükümdarların bedel olarak her zaman karşılarında yeterli düşmanı buldukları belirtilmiştir.

2.20.8.3. Benzetme

Yahyâ Bey bir kasidesinde memduhunun askeri gücünü övmek için İskender'i kullanır. “Dârâ'nın ülkesine bir İskender'i gönderse Kaydâfa ülkesinin boğulduğu gibi kılıç tufanına boğulur.”

Kaydâfa mülki gibi tûfân-ı tîga gark ider
Mülk-i Dârâya havâle itse bir İskenderi

Yahya Bey [286]

Osmanlı şairleri Kaydâfe'yi, İskender ile olan maceraları ve ülkesinin sular altında kalması yönüyle telmih yoluyla kullanırlarken bazen de benzetme amacıyla şiirinlerde işlemişlerdir.

---

[285] Betül Sinan, *Bâlî Çelebi ve Dîvânı (2b-35a), İnceleme-Metin*, Boğaziçi Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2004, k.18/9

[286] Mehmet Çavuşoğlu, 1977, k. 8/12

2.20.9. Hızır

Hızır, Şehnâme'de İskender'in veziri olarak geçmektedir. Hızır ve İlyas konusu İslam kaynaklarında da üzerine sıkça durulan bir konudur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa kıssasında Hızır ismi geçmese de İslam âlimleri bu bahsedilen kişinin Hızır olduğuna inanırlar. Hızır kelime anlamı itibariyle "yeşil, yeşilliği çok olan yer" anlamına gelir. Ayak bastığı veya oturduğu her yerin yemyeşil olduğundan dolayı bu ismin verildiği kaydedilmiştir. Biz bu çalışmamızda Şehnâme'de geçtiği şekliyle İskender'in âb-ı hayâtı bulup içen veziri olarak alıyoruz.[287]

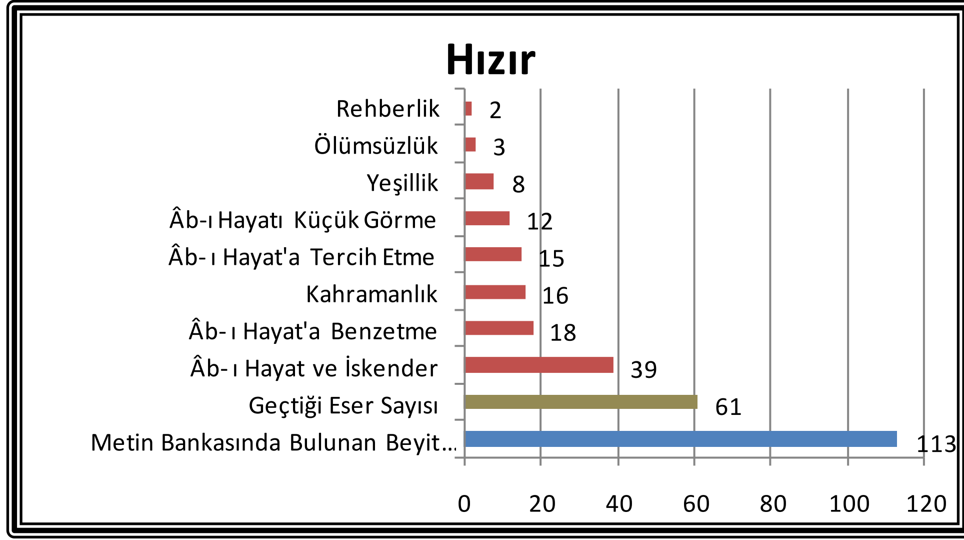
İskender'in ordusunun üst düzey komutanı olan Hızır, kötülüklerden kaçınan iyi niyetli bir vezirdi. İskender ile dünyayı dolaşırken karanlıklar ülkesine, -zulümat ülkesi- gelirler. Askerler ülkenin girişine bırakılır ve Hızır ile İskender âb-ı hayatı, -ölümsüzlük suyunu- aramak için Karanlıklar Ülkesi'nde ilerlemeye başlarlar. Yolun ikileştiği bir yerde Hızır ve İskender'in yolu ayrılır. Hızır bu yolda âb-ı hayâtı bulur ve içer. Bundan dolayı Hızır'ın ölümsüz olduğuna inanılır.

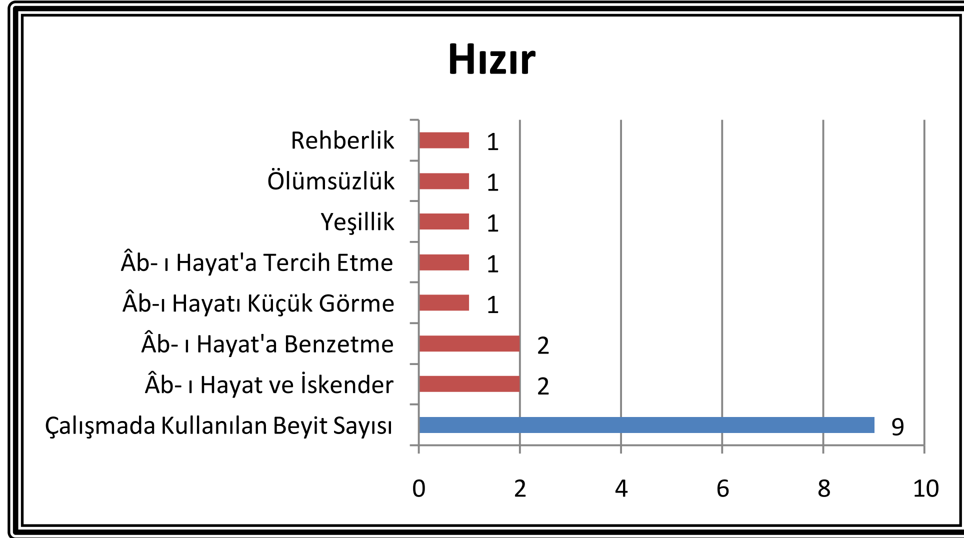
Hızır'ın Şehnâme'deki hikâyesi bu kadardır. Ancak anlatılan rivayetler şark kültüründe geniş bir yer tutar. Peygamber veya veli olduğuna dair Hızır maceraları anlatılır.

Osmanlı şairleri Hızır'ı daha çok âb-ı hayâtı bulma yönüyle kullanır. Şiirimizde birçok mazmun ve telmihin vazgeçilmez unsurudur. Zülumat ülkesi, İskender'e mihmandar olması, yeşilliği temsil etmesi yönüyle ön plana çıkar. Çoğu zaman âb-ı hayât sevgilinin dudağının yanında hiç bir şeydir.

---

[287] Bekir Şişman, Muhammet Kuzubaş, a.g.e., s. 140

2.20.9.1. Âb-ı Hayat

Vasfî, âşıkların en büyük becerisi olan azap ile çekilen aşk müptelalığını hayat suyuna benzetir. "Ayrılık karanlığı içinde aşkın âb-ı hayâtını Hızır gibi içerek sonsuza kadar tatlılık içinde yaşamak diliyorsan âşık ol!" manasındaki

Zulmet-i hecr içre ışk âb-ı hayâtın Hızr-veş
Nûş idüben câvidân olmak istersen âşık ol

Vasfî[288]

beytinde şair, sevgili ile ayrılığının ortaya çıkardığı sonucu belirtmektedir. Karanlıklar genelde mutsuzluğun ve hüznün had safhada bulunduğu yerlerdir. Vasfî

[288] Ahmet Atilla Şentürk, a.g.e., s. 110, g. 6

de sevgilisinden ayrı kalarak kahır ve çile içinde yaşamasının sonuçlarını karanlıkla eş tutmaktadır. Bu karanlığın içinde bile hayat suyunun olması şairin sevgiliye verdiği kıymeti gösterir. Şair, âşıklara dertlerinin içindeki sevgiyi bulmalarının akabinde âb-ı hayâtı içmiş Hızır gibi ölümsüzlüğü müjdeler.

Celîlî bir beytinde Hızır'ı, *Hızr-bat* olarak kullanır. "Ey Hızır musluğu, gönül, dudaklarından taze can buldu. İskender o âb-ı hayâtı talep ederek ne yapmaya çalışır?" şeklinde mana verebileceğimiz

Lebleründen taze cân buldı gönül iy Hızr-bat
Neyler İskender idüp ol âb-ı hayvânı taleb

Celîlî[289]

mısralarında şair sonsuzluk suyundan bu sefer yararlananın gönül olduğunu belirtiyor. Gönül, Hızır musluğunun dudaklarından can bulmuştur ve İskender'in âb-ı hayâtı istemesine şaşırmaktadır. Çünkü asıl sonsuzluk arzusu sevgilinin dudağından alınan bir busedir. Bunu da Hızır musluğu veriyorsa zaten bütün dilekler gerçekleşmiş demektir, İskender hâlâ neyi aramaktadır?

2.20.9.2. Âb-ı Hayatı Küçük Görme

Hayâli Bey bir beytinde âb-ı hayâtı küçük görür. "Bengisu aktığından beri sadece Hızır'a (nasıl) hayat verdiyse; padişahın elinden (de) yaşayan herkese iyilik akmaktadır." anlamını verebileceğimiz

Çeşme-i hayvân akaldan Hızra virdiyse hayât
Şâh elinden zü'l-hayât olanlara ihsân akar

Hayâli Bey[290]

dizelerinde âb-ı hayâtın diğer bir kullanımı olan çeşme-i hayvânı görmekteyiz. Şair, ebediyet suyunun aktığı günden itibaren sadece Hızır'a ölümsüzlük verdiğini padişahın ise yaşayan bütün insanlara ölümsüzlük suyunu her daim verdiği

[289] Arzu Atik, *Celîlî Dîvânı (3b-46a): İnceleme –Metin,* Boğaziçi Üniverstesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, g.35/3

[290] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992, g. 2/4

belirtilmiştir. İnsanlara sürekli iyilikler akıtan padişah bu şiirin muhatabıdır. Ancak, yaratıcı da bütün yaşayanlara doğruluk ekseninde yaşadıktan sonra sonsuz cennetini vermektedir. Âb-ı hayât sadece dünyevi hayat için geçerlidir. Cennet ise sonsuzluktur. Bu yönüyle "şah" sözcüğünde tevriye vardır. Şairin deyimiyle dünyevi hayat için âb-ı hayâtı veren el hiçbir zaman cenneti padişah kadar cömert olamamıştır.

2.20.9.3. Âb-ı Hayata Benzetme

Edhemi dîvânında sevgilinin dudağının şarabını âb-ı hayâta benzetir. "İskender ve Hızır'ın henüz haberi olmadan âb-ı hayât gibi dudağının şarabını içtim." anlamındaki

İçdüm lebün şarâbını çün âb-ı zindegî
İskender ile Hızra peyâm olmadın henüz
Edhemî[291]

beytinde İskender ve Hızır karanlıklar ülkesinde sonsuzluk suyunu araya dursunlar âşık, sevgilinin dudağından içtiği şaraptan sonsuzluğa ulaşmıştır. Şaire göre asıl hayat suyu sevgilinin dudağındadır. Bu dudaklar da zaten renk itibariyle şarabı çağrıştırır. Bu şaraptan alınan bir yudum aslında âb-ı hayâttır ve aşık bunu İskender ve Hızır'dan önce içmiştir. Sevgilinin dudağının bu edebiyatta cennetteki Kevser ile eş tutulduğu da düşünülürse sonsuzluk âlemine asıl sahip olan haliyle sevgilinin dudağında kevser içen âşıktır.

Ahmedî bir beytinde memduhu överken Hızır ve İskender'in özelliklerini kullanır. "Mutluluğu Hızır ve devleti İskender; dudağı âb-ı hayât ve saçları karanlık ülkesidir." manasındaki

Saâdeti Hızır u devletidür İskender
Dudagı çeşme-i hayvân u saçları zulümât
Ahmedî[292]

---

[291] Fırat Sevinç, *Edhemî Dîvânı ve Tahlili*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Van, 2001, g. 28/3
[292] Yaşar Akdoğan, a.g.e.,1988, g. 80/2

mısralarında görüldüğü gibi İskender ve Hızır özellikleri olan saadet, devlet, bengisuyu ve karanlıklar ülkesi kullanılmıştır. İskender-Zülümat ve Hızır – Çaşme-i hayvân arasında müretteb lef-ü neşr vardır.

2.20.9.4. Âb-ı Hayata Tercih Etme

Muhibbî, bir beytinde âb-ı hayâtı sevgilinin elinden içeceği bir kadehe tercih eder. "Ey Muhibbî! Sevgilinin elinden bir kadeh şarap içen, eğer öleceğini bilse bile Hızır elinden âb-ı hayât sunulsa (yine de onu) istemez." anlamını verebileceğimiz

Ey Muhibbî yâr elinden bir kadeh nûş eyleyen
Ger ölürse Hızr elinden âb-ı hayâtı istemez

Muhibbî[293]

mısralarında âb-ı hayâtın bir aşık için hiç de önemli olmadığını görüyoruz. Çünkü gerçek sevgili olan Allah'a kavuşmak ancak ölümle olur. Bir Müslüman için sevgiliye kavuşma günü "şeb-i aruz" ile tanımlanır. Şeb-i aruz ölüm günüdür. Kanuni de Hızır elinden bengisuyu içerek dünyada ölümsüz olunabilineceğini ancak gerçek sonsuzluğa ulaşmak için bengisuya değil Allah'a ihtiyaç duyduğunu belirtiyor. Çünkü Allah'ın sevgili bir kulu olmak gözlerini kırpmaya korkacak kadar onun güzelliğine bağımlı olmaktır. Bu güzelliğin yanında âb-ı hayâtın semeresi okunmaz. Bengisu içmek dünyevi bir sonsuzluk verirken, yar elinden bir kadeh içmek ise sevgilinin yanında uhrevi bir mutluluk verir.

2.20.9.5. Ölümsüzlük

Aşkî dîvânındaki "*Kasîde-i tûğ-ı şâhî*" adlı kasidesinde sefer anında ordunun en önünde bulunan *"tuğ"*ları kullanır. "Bin başı var, onu da savaş yoluna koymuş. Tuğ'un istediği Hızır gibi ölümsüzleşmektir." anlamındaki

Bin başı var anı da gazâ yoluna komuş
İster ki Hızr gibi kala câvidâne tûg

Aşkî[294]

[293] Coşkun Ak, a.g.e.,1987
[294] İskender Pala, a.g.e., 1988, k. 9/16

dizelerinde Hızır'ın ölümsüzlüğü ile şehitlik yoluyla ölümsüzlük anlatılmaktadır. Tuğ'lar savaşlarda hep ön safta yer alıp şehadete ulaşarak ölümsüzlüğü kazanmak isterler. Onlar padişahlar gibi şehirler alırlar. Padişahın bekçisi, növetçisi ve yaveridirler. Böyle nitelikli askerler bengisuyu içerek ölümsüz olmayı istemezler. Onlar savaşarak şehadet şerbetini içerek Hızır gibi ölümüz olmak tek dilekleridir.

2.20.9.6. Yeşillik

Tâci-zâde Câfer Çelebi bir beytinde Hızır'ı yeşilliği yönüyle kullanır. "Sular, dün İskender'in kadehi gibi kurumuştu. Yeşillikler şimdi Hızır'ın âb-ı hayâtıdır." manasındaki

Dün şular kim câm-ı İskender gibi olmışdı huşk
Sebzelerde şimdi Hızrun çeşme-i hayvânıdur

Tâcî-zâde Câfer Çelebi[295]

beytinde şair, Hızır, yeşillik, âb-ı hayât ve İskender'i bir arada kullanmıştır. İskender bütün çabasına rağmen bengisuyunu bulamamış eli boş kalmıştır. Şair bunu kadehindeki suların kuruması olarak anlatmıştır. Hızır'ın kelime anlamının *yeşillik* olduğunu belirtmiştik. Bu beyitte de şair yeşillikleri Hızır'ın bengisuyuna benzetmektedir. Çünkü Hızır nereye oturup kalksa orası yeşillenirdi. Yeşillenme doğanın sürekli yaşadığını gösterir. Bu yeşillikler âb-ı hayât gibidir. Ayrıca bu beyitte görüldüğü gibi âb-ı hayât, aynı anlam içerdiği *çeşme-i hayvân* şeklinde kullanılmıştır.

2.20.9.7. Rehberlik

Hulûsî-i Celvetî, bir beytinde İskender'in seçtiği gibi bir dost seçmeyi tavsiye eder. Bu dost Hızırdır. "Kendine İskender gibi bir Hızır'ı rehber yap. Rüzgâra binip bu âlemi gezintiye çık." manasındaki

Eyle İskender gibi bir Hızır rehber kendine
Bâde seyr eyleyüp bu âlemi seyrâna ir

Hulûsî-i Celvetî[296]

---

[295] İsmail Erünsal, a.g.e., k. 25/6

mısralarında insanlara en iyi rehberliğin Hızır tarafından yapılabileceği bildirilmiştir. İskender her ne kadar bengisuya ulaşamasa da aslında hâlâ anılarak bu suyu işmişçesine ölümsüzleşmiştir. İnsan da Hızır gibi bir dost seçerse âlemi rüzgâra binip gezebilir. Unutulmaz olur ve ebedi hayatı kazanır.

Peygamber veya velî olduğuna dair rivayetler olan Hızır'ın halk nezdinde elde ettiği değer aşikârdır. Osmanlı şairleri de Hızır'a gereken önemi vermiş şiirlerinde onu sıkça işlemişlerdir. İskender gibi âb-ı hayât dolayısıyla karşımıza daima çıkan Hızır, âb- ı hayâtı içen kişi olarak bilinir. Bütün bu özelliklerinin yanında bazen şairlerimiz onun âb-ı hayâtını değersiz görürler, hatta âb-ı hayâtı küçük bir şey karşısında bile tercih etmezler. Yeşillik, bereket anlamında da kullanılan Hızır, sevgilinin birçok yerini de andırır.

2.21. ERDEŞİR DÖNEMİ

Keykubâd'ın soyundan olan Eşk, Istahr'daki Anahita tapınağında görevli olan Bâbek'e hâkimiyetindeki Istahr'ı bırakmıştı. Hz. İsa da bu dönemde doğmuştu.

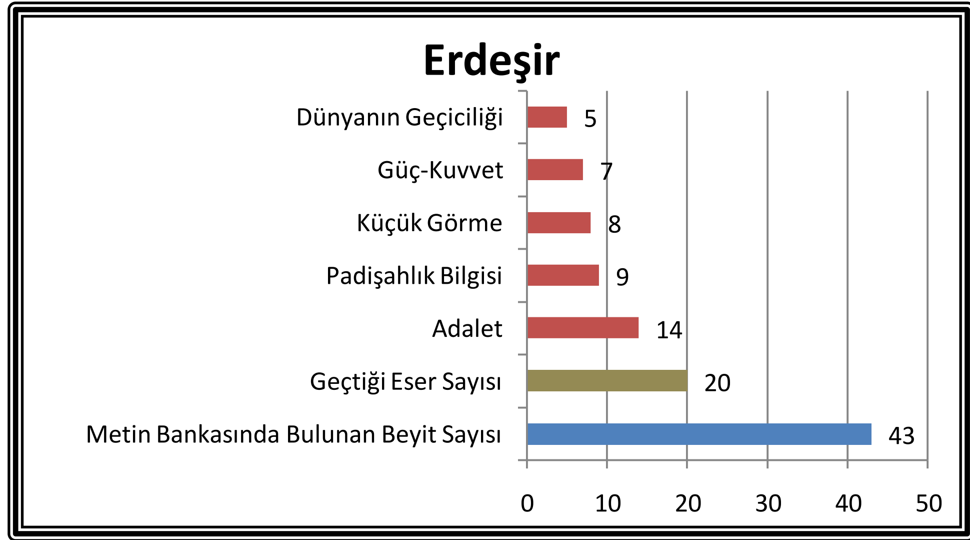
Bu arada, Dârâ'nın oğlu Sâsân Istahr'a geldi. Bâbek, rüyasında herkesin Sâsân'a secde ettiğini görmüştü. Bu rüya sonucu Sâsân'ı Istahr'da güzelce ağırladı. Bunun yanında kızı Mehrû'yu Sâsân ile evlendirdi. Sâsân'ın soyundan gelenlere Sâsâniler denmeye başlandı. Mehrû'nun Sâsân'dan bir oğlu oldu. Bu oğlanın ismine Erdeşir koydular.

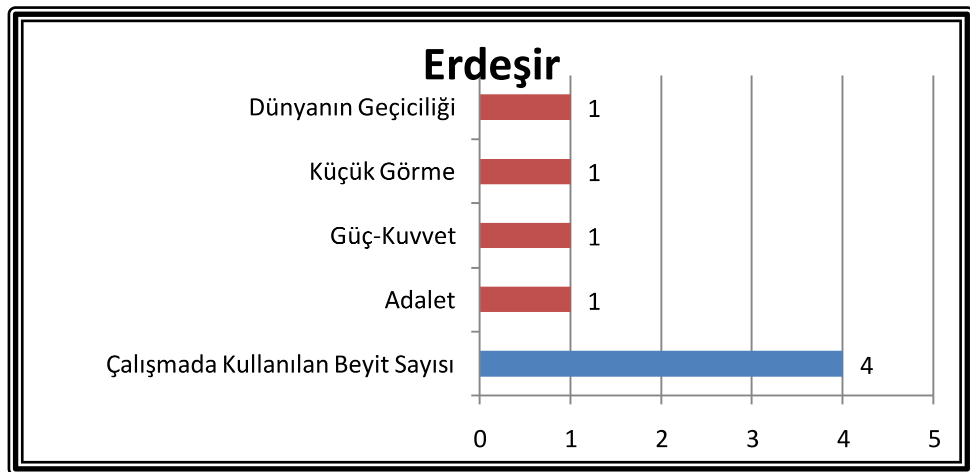
Erdeşir, hükümdarlara layık bir şekilde büyüyüp gelişti. İradeli bir kahraman olunca İran tahtına oturdu. İskender'in kapattırdığı ateş-haneleri tekrar yaptırıp açtırdı. Her yönüyle iyilik düşünen yalandan nefret eden biriydi. Onun döneminde İran'da fakir kalmadı. Kendi yemez yoksullara yedirirdi.[297]

[296] Müslüm Yılmaz, Celvetî Dîvânı, g. 16/3
[297] Bekir Şişman, Muhammet Kuzubaş, a.g.e., 2007, s. 37

Erdeşîr-i Bâbekân olarak da bilinen Erdeşir'in, babası Sâsân, rivayete göre ortadan kaybolur ve bir daha görülmez. Bundan sonra da Bâbek, Erdeşîr'in babası olarak bilinmeye başlanır. Şehnâme'deki Erdeşîr ve diğer Sâsâni hükümdarlarının en büyük kaynakçası *Kâr-nâme-i Erdeşîr-i Bâbekân*'dır. Sâsâni devletinin kurucusu olarak kabul edilen Erdeşir, bu Kâr-nâme sayesinde Şehnâme kahramanları arasına girerken Fars edebiyatının efsanevi şahısları içinde yer almıştır.

Kahramanlık ve adalet Erdeşir'in ön plana çıkan özellikleridir. Ayrca sufi bir hayat sürmüş kendisini şahların şahı olarak nitelemiştir.

2.21.1. Adalet

18. yüzyıl şairlerinden Râşîd divanında İbrâhîm Pâşâ'yı Erdeşir'i kullanarak över. "Erdeşir tavırlı, müşavir İbrahim Paşa ki varlığı sadrazamlığa parlaklık, dünyaya korkusuzluk ve güvenlik verdi." manasındaki

Müsîr-i Erdsîr-etvâr İbrâhîm Pâsâ kim
Vücûdı sadra revnak âleme emn ü emân virdi
Râşîd[298]

dizelerinde İbrahim Paşa'nın vezirlik özellikleri methedilmiştir. İbrahim paşa Erdeşir yaratılışlıdır. Haliyle Erdeşir adaleti ile bezenmiş bir vezir sadarete ışık saçarken dünyaya güven verir. İnsanlar adaletin olduğu yerde rahat bir yaşama kavuşurlarken doğrulukla doğru orantılı olan fitnenin de azalmasıyla korkusuzdurlar.

2.21.2. Güç-Kuvvet

Nef'i de bir beytinde Hüsrev Paşa'yı överken Erdeşir'i diğer Acem kahramanlarıyla birlikte güçlülükleriyle kullanır. "Şanlı Hüsrev ki ordusunun her neferi zamanın Efrâsiyâb'ı, Behmen'i ve Erdeşir'idir" manasını verebileceğimiz

Husrev-i zî-şân ki hayl-i askerinin her biri
Erdşîr ü Behmen ü Efrâsiyâb-ı rûzgâr
Nefî[299]

mısralarında Erdeşir gücü, kuvveti ile övülmüştür. Hüsrev Paşa'nın ordusundaki herhangi bir askeri, birlikleriyle nam salmış olan İranlı hükümdarlar Erdeşir, Behmen ve Turan hükümdarı Efrâsiyâb gibidirler. Bu üç hükümdarın hikayeleri Şehnâme'de uzunca anlatılmıştır. Nef'i bu beyitte Hüsrev Paşa'yı abartılı övmektedir. Hüsrev Paşa'nın her bir askerine zamanın Erdeşi'i, Behmen'i ve Efrâsiyâb'ı, diyor.

---

[298] Fatih Günay, *Rasid (Vak'anüvis), Hayatı, Edebi Kişiliği, Dîvânının Tenkidli Metni ve İncelemesi*, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2001, k.19/by.19/s.165

[299] Metin Akkuş, a.g.e., k. 16/19

2.21.3. Küçük Görme

Medhî dîvânında memdûhunun adaletini Erdeşir'in adaletinden üstün görür. “Erdeşir, sağ olaydı da adaleti ve ihsanı göstereydik. Ey padişah! İyilik, ihsan ve insanlık sendedir.” manasını verebileceğimiz

Sag olaydı Erdeşîr'e göstereydük adl ü dâd
Lutf u ihsân u mürüvvet sendedür ey şehriyâr

Mehdî[300]

beytinde şair, memdûhunu överken Erdeşir ile karşılaştırıyor ve eğer Erdeşir ölmeseydi memdûh ona adalet ve ihsan dersi nasıl olur bunu gösterirdi, diyor. Çünkü şaire göre asıl iyilik, ihsan ve insanlık padişahtadır. Erdeşir'in adalet anlayışı padişaha göre çok zayıftır.

2.21.4. Dünyanın Geçiciliği

İbrahim b. Bâlî Hikmet-nâme'sindeki bir beytinde Erdeşir ve Keykubâd'ı kullanarak dünyanın geçiciliğine değinir. “Ey kardeş, bu huysuz feleğe Erdeşir ve Keykubâd'a ne kaldığını sor!” anlamındaki

Ehî sorgıl bu çarh-ı bî-nihâda
Ne kaldı Erdeşîr ü Keykubâd'a

İbrahim b. Bâlî[301]

beytinde görüldüğü üzere şairlerimiz feleği; huysuz, serkeş, kötü huylu, acımasız, geçimsiz v.b. gibi olumsuz kelimelerle kullanmışlardır. Feleğin insanlardan alıp veremediği bir şey olduğuna inanılır. İnsanların dileklerinin çoğunun gerçekleşmemesi feleğe bağlanır. Şair, Keykubâd ve Erdeşir gibi büyük hükümdarların da dünyalık bir şeyleri kalmadığın belirtirken felek biraz insanlara yaşamaya izin verse bir şey kaybetmez, diye düşünür. Bu düstur yaratıcıya bir saygı unsurudur. İnsanoğlu Allah'a hiçbir zaman emir telakkisinde bunamaz. Ya da onun yaptıklarını sorgulayamaz. Allah'ın yaptığı her iş hayırlıdır. İnsanların daralma

---

[300] Nezihe Seyhan, a.g.e., g. 152/2

[301]Ali Şeylan, *İbrahim b. Bâlî Hikmet-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı E kitap, İstanbul, 2003, 9371

zamanlarında şairler gibi feleğe laf atmaları da bundan dolayıdır. Hâlbuki felek değil her işi düzenleyen Allah'tır.

Edebiyatımızda kahramanlık sembolü olarak kullanılan Erdeşir'in adaleti de ön plana çıkar. Sevgili öyle bir sevgilidir ki onun yanında daha adaletlidir. Bütün Şehnâme kahramanlarının işlendiği gibi Erdeşir de dünyanın geçiciliği dolayısıyla da kullanılmıştır.

2.22. ŞAPUR (SABUR) DÖNEMİ

Erdeşir, bazı kaynaklara göre on dört, bazılarına göre ise kırk yıllık adaletli yönetiminden sonra tahtını ve tacını oğlu Şapur'a bırakır.

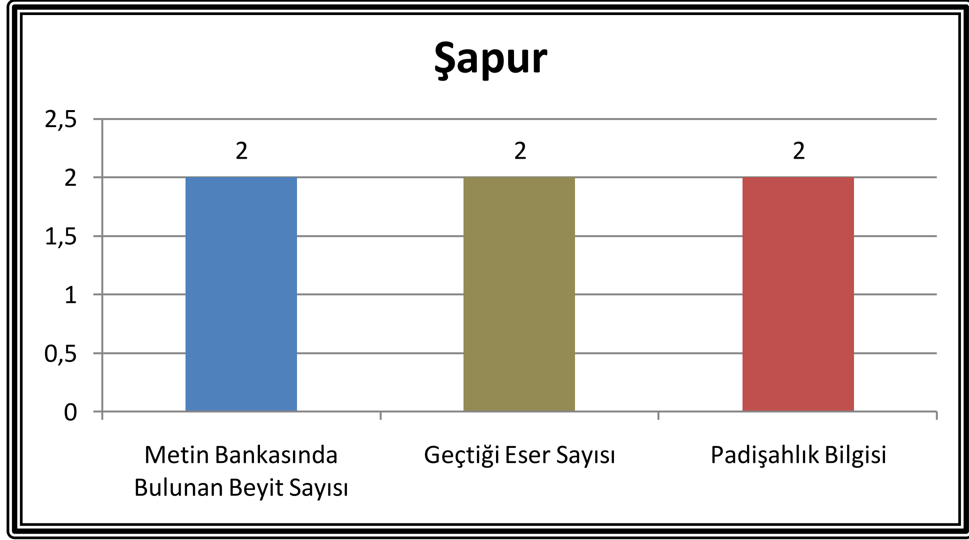
Taberî'nin anlatımına göre Şapur, Eşkâni'ler soyundandır. Erdeşir, Şapur'un annesiyle onun Eşkâni olduğunu bilmeden birlikte olmuş, bunu öğrendikten sonra da dedesinin vasiyetine binaen intikamını almak istemiş ve vezirine bu kadını öldürme emri vermiştir.[302]

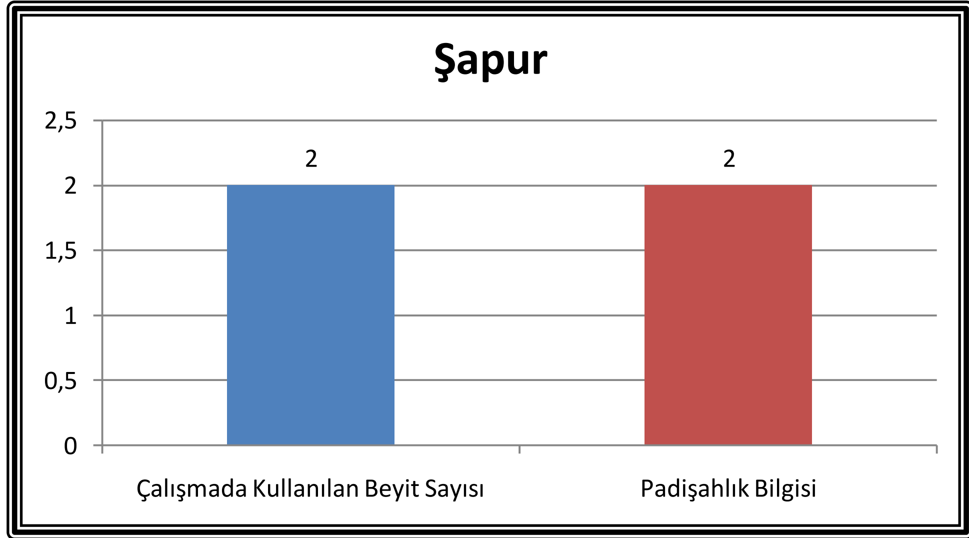
Kadın, vezire gebe olduğunu söyleyince iyi niyetli vezir onu sarayın en alt katına saklayıp kimseye yüzünü göstermedi. Vezir bunun yanında keskin bir ustura bulup bu ustura ile erkekliğini kesti. Bir hokkanın içine koydu. Ağzını mühürledi. Erdeşir'n huzuruna çıkıp bu değerli parçayı hazinedara teslim etmek istediğini belirtti. Bu arada kadın bir oğlan doğurdu. Vezir onun adına sultanoğlu anlamına gelen Şapur ismini koydu.

Aradan yıllar geçti. Erdeşir, üzgün ve içli bir halde tahtında otururken veziri bu halini sordu. Erdeşir; "Cihan mülkünü ele geçirdim fakat tahtımı yönetecek bir oğulcuğum yok." dedi. Yıllardır bu anı bekleyen vezir, Şapur'u Erdeşir'e anlatıp, hazinedeki emanetinin getirilmesini istedi. Emanet getirilince Erdeşir, mührü açtı. Hokkanın içinde bir erkeklik aleti gördü. Vezir, düşmanları tarafından suçlanmamak için erliğini gidermişti.[303]

---

[302] Tarih-i Taberî, a.g.e., c. 2, s. 435
[303] Tarih-i Taberî, a.g.e., c. 2, s. 435

2.22.1. Padişahlık Bilgisi

Bu ilginç olaydan sonra, tahta oldukça yakışan Şapur çıktı. Hatta Erdeşir, aynı elbiseyi giren bin çocuk içinden bile Şapur'u ayırt edebilmişti. Önemli kahramanlıklarla şehirler yıkıp kuran Şapur, Taberî'ye göre otuz bir yıl hükümdarlık yapıp öldü. Osmanlı şairleri tarafından şiirlerinde kullanılmayan Şapur'un tahta çıkışını İskender-nâme'den ve İbrahim b. Bâlî'nin Hikmek-nâme'sinde görmekteyiz.

Gidüp ol memleket tahtında sürûr
Oturdı Erdeşîr'ün oglı Sâbûr

Bâlî[304]

Olup ondört yıl u altı ay pâdişâh
Gitdi Şâbûr oldı anun ardınca şâh
Ahmedî[305]

Şapur, Ahmedî'nin İskender-name'sinde görülen şairlerimizin kullanmadığı bir kahramandır.

2.23. BEHRAM-I GÛR DÖNEMİ

Şapur'dan sonra İran tahtına oğlu Hürmüz (Ürmüzd) geçti. Hürmüz bir yıl tahtta oturdu. Ondan sonra oğlu Behrâm kral oldu. Behrâm'ın oğlunun adı da Behrâm'dı. Babasının yerine tahta geçen oğlu Behrâm dört ay padişahlık yaptıktan sonra tahtı kardeşi Nersi'ye bıraktı. Nersi'den sonra sırasıyla Hürmüz, Şapur ve Behrâm tahta geçti. Behrâm, bir müddet padişah olduktan sonra tahtı kardeşi Yezdecürd'e bıraktı. Aslında Yezdecürd tahta layık değildi. Yezdecürd'den sonra da tahta oğlu Behrâm-ı Gûr geçti.[306]

Sasanîler soyundan gelen Behrâm-ı Gûr çok fazla yaban eşeği avladığı için yaban eşeği anlamına gelen ‘gûr’ kelimesi ona sıfat olarak verilmiştir. Bu yüzden Behrâm -ı Gûr adıyla anılır.[307]

Av merakı o kadar çokmuş ki tahtını bırakıp Hindistan’a gittiği Taberî tarafından bildirilir. Halk onun bu hâlini görünce şaşırıp kalırmış. Rivayete göre yine bir av esnasında yaban eşeği kovalarken bir çukura düşüp ölmüştür. ‘Gûr’ aynı zamanda, “mezar, çukur” anlamına gelir. Yine Taberî’ya göre yaban eşeğinin peşinden koşarken bir kuyuya düşmüştür. Annesinin çok mal ve paralar harcayarak o kuyuyu boşalttırdığı fakat oğlunu bir türlü bulamadığı belirtilir.[308] Farklı bir rivayete

---

[304] Ali Seylan, a.g.e., mes. 8946
[305] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1979, mes. 5844
[306] Bekir Şişman, Muhammed Kuzubaş, a.g.e., s. 73
[307] Târih-i TaberI, a.g.e., c. 2, s. 474
[308] Târih-i TaberI, a.g.e., c. 2, ss. 475-476

göre ise Behrâm avını takip ederken avı bir mağaraya girer, kendisi de girince bir daha o mağaradan çıkamaz.[309]

Cesaret, adalet, güven ve kahramanlıklarıyla namlı bir padişah olan Behrâm'ın egemen olduğu ülkelerde dört yıl boyunca kimsenin ölmediği söylenir. Bu tiple yeni bir kahraman imgesi oluşturulmuştur. Gözü pek bir süvari, yaman bir avcı ve ince duyguların aşığı Behrâm- ı Gûr, imgelerde Rüstem'in yerini alır.[310]

Ülke yönetimini vezirlere bırakarak zamanını daha çok eğlenceyle geçirmiştir. İçki, eğlence ve kadına düşkünlüğünden dolayı onun döneminde, eğlence, saz ve söz o derece yaygınlaşmıştır ki, insanlar bütün vakitlerini zevk sefa içinde geçirirlermiş.

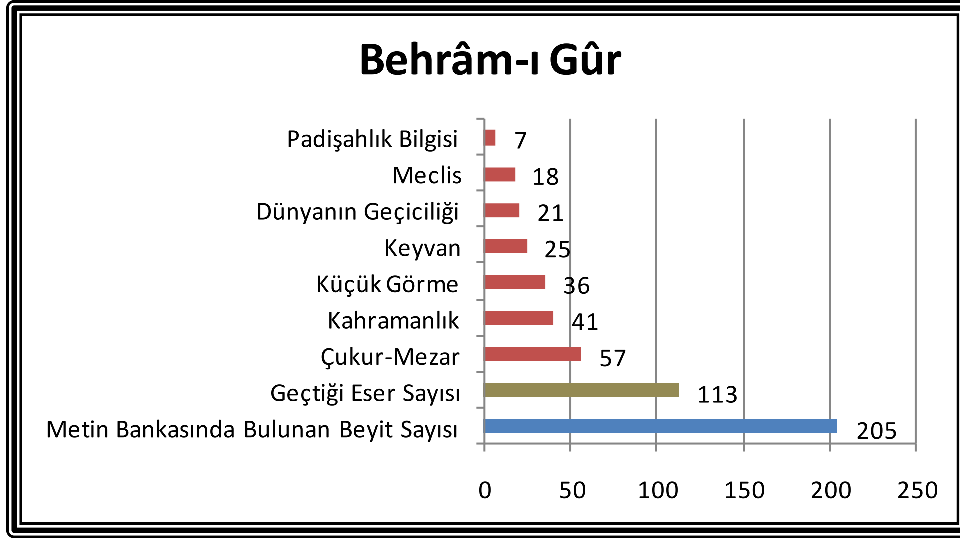
Behrâm-ı Gûr eski edebiyatta 'gur' kelimesinin mezar anlamından dolayı daha çok, dünyanın geçiciliği, zevk ve sefaların sona erişi anlamlarını ifade eder. Bütün insanların sonu gibi debdebeli bir hayat yaşayan Behrâm da ölmüştür. Şairler hem yaban eşeği hem de mezar anlamına gelen 'gur' kelimesiyle oynamışlardır.

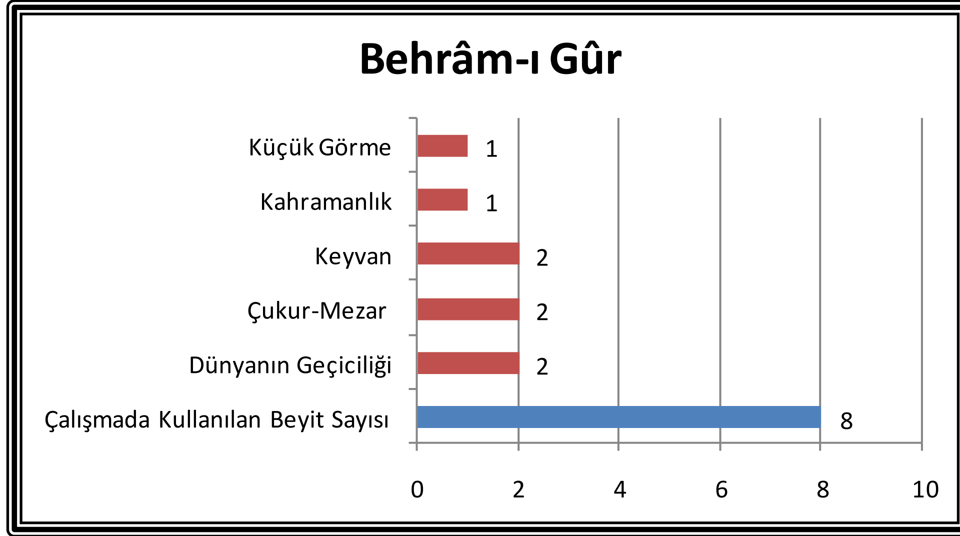
Arapça ve Farsça şiirleri olan Behrâm'ın hayatı, av ve aşk hikâyeleri Firdevsî'nin Şehnâme, Nizâmî-yi Gencevî'nin Heft Peyker ve Alî Şîr Nevâî'nin Seb'a –yi Seyyâre adlı mesnevilerinin yanında bir çok menkıbe ve minyatüre de konu olmuştur.[311]

Firdevsî ve Gencevi'nin eserlerinde anlatılan yönüyle, Hüsrev ve Behrâm'ın hükümdarlık tahtına oturmak için padişahlık simgesi olan külahı iki aslan arasında almaları gerekmektedir. Behrâm öne atılarak önce sağdaki sonra soldaki aslanları gürz darbesiyle öldürerek padişah olur.

---

[309] Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz: Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 10.
[310] Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 119
[311] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 150

2.23.1. Kahramanlık

Şeref Hanım, dîvânında Behrâm'dan şevk Behrâm'ı olarak bahseder. "Gönül meydanında şevk Behrâm'ının hamlesi nice pehlivanı yere düşürüp yıktı." anlamındaki

Yere düşürdi yıkdı nice pehlevânları
Meydân-ı dilde hamle-i Behrâm-ı iştiyâk
Şeref Hanım[312]

beytinde pehlivanların savaşlarda düşmanlarını mücadeleleriyle yere yıkmaları tasviri altında şevk Behrâm'ının aşk meydanında nice güzelin kalbini kazanarak diğer

[312] Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002, g. 85/4

rakiplerini alaşağı ettiği anlatılmaya çalışılmıştır. Behrâm, büyük bir hükümdar ve büyük bir kahramandı. Şaire göre Behrâm, iyi komutan olduğu kadar aşk meydanında da rakiplerini saf dışı bırakan hamleleri yapan şevk Behrâm'ıdır.

2.23.2. Çukur-Mezar

Bâkî, Kanuni için yazdığı mersiyesinde Kanuni'nin ölerek mezara girmesini Behrâm'ın çukura düşmesiyle sembolize etmiştir. "Bu avlak, zamanın Behrâm'ını çukura düşürdü. Onun eşiğine git, Şah Erdeşir'in hizmet ettiğini gör." manasındaki

Behram-ı vakti gûra yitürdi bu sayd-gâh
Var işigine hidmet-i Şâh Erdşiri gör
Bâkî[313]

beytinde telmih yoluyla Behrâm-ı Gûr'un av sırasında çukura düşmesi ve Kanuni'nin ölümü anlatılmaktadır. Bu beyitte açıkça görüldüğü üzere "zamanın Behrâm"ı denilerek istiare yoluyla Kanuni kastedilmekte, aynı şekilde "sayd-gah" kelimesiyle de açık istiare yapılarak dünyadan bahsedilmektedir. Ayrıca, Bâkî, Şah Erdeşir'in eşiğinin hizmete layık olduğunu da bu beyitte belirtiyor.

Gelibolulu Âlî, Behrâm'ın çukura düşmesini Hz. Yusuf ile birlikte kullanır. "Nice Behrâm'ı yakıp pervane gibi çukura gönderir. Bu denli aydınlık mumun birinden bir ışık gelmez." manasını verebileceğimiz

Yakup pervâne gibi niçe Behrâm'ı salar gûra
Bu denlu şem-i pür-nûrun birinden bir Ziyâ gelmez
Gelibolulu Âlî[314]

beytinde Behrâm, Hz. Yusuf'un yerine kullanılmıştır. Bilindiği gibi Hz Yakup'un oğlu olan Hz. Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Behrâm da yaban eşeği avı sırasında bir çukura düşmüştür. Klasik edebiyatımızda pervaneler yani kelebekler muma âşık olarak kabul edilirler. Bu kelebekler sevgili olan ışığın etrafında dönerler. Öyle bir an gelir ki kendilerini mumun alevlerine bırakıp yanmaktadırlar.

313 Sabahattik Küçük, a.g.e., mus. I-7/4
314 İ.Hakkı Aksoyak, a.g.e., 2006, terkb. 2.1/5

Günümüzde de yaz aylarında bir ampulün etrafında binlerce kelebek toplanır. Sabah olduğunda hepsinin ölmüş oldukları görülmektedir. Hz. Yakup da güzelliği ile nam salmış ışık saçan oğlu Yusuf'un kuyuya atılmasına bir şey yapamamıştır. Yusuf, kelebeğin ışığa uçtuğu gibi kuyuya gitmiştir. Burada Behrâm, Hz. Yusuf'tur. Hz. Yusuf, kelebeğe benzetilmiştir. Kuyu ise ışıktır. İlahi aşkta da kuyu yani mezar Allah'a kavuşma yeridir.

Gelibolulu Âlî, Behrâm ve Hz.Yusuf'u sadece çukur-kuyu ilişkisinden kullanmamış da olabilir. Hz.Yusuf'un güzelliği ışıkla ilişkilendirilebilinir. Behrâm'ın İran mitolojisinde dünyadan sonra güneşe en yakın yıldız olduğunu da düşünürsek ikisi de ışık yönüyle de kullanılmış olabilirler. İkinci mısrada şair sanki umutsuzluğunu iyice belli etmek istercesine nice Yusuf-Behrâm bu ışığa koşmasına rağmen bu mumların birinden bile ışık gelmez, diyor. Sessizce ve gürültü yapmadan can veren bu kelebeklerin sayısı çoğalır ve mumun üzerine yapışırlar. Böylece ışığın kuvveti azalır. Zaten Hz. Yakup da oğlunun kuyuya atılmasından sonra görme duyusunu kaybetmiş, böylece mumun ışığını kaybetmesi gibi kör olmuştur.

2.23.3. Dünyanın Geçiciliği

Cemâlî'nin Hüma ve Hümâyunu mesnevisinde Behrâm sıkça geçmektedir. "Behrâm'ı gör ki nasıl da çukurun esiri olmuş. Nice hükümdarların yerleri nasıl dar imiş," şeklinde anlamlandırabileceğimiz

Behrâm'a bak ki nicesi gûrun esîridür
Hâkânı gör ki nice yiri teng ü târ imiş
Cemâlî[315]

beytinde şair tamamıyla dünyanın geçiciliğini anlatmaktadır. Burada 'gûr' kelimesi hem yaban eşeği hem de çukur anlamında tevriyeli kullanılmıştır. Behrâm büyük bir hükümdardır ama o da ölerek küçük bir çukurun esiri olmuştur. Onun gibi daha nice hakanlar da aynı akıbeti yaşamış daracık bir çukur ile yetinmişlerdir. Dünyayı yöneten büyük hükümdarlarla normal bir insanın mezarları arasında yaşama şartlarına göre pek bir fark yoktur. Şair bu beyitiyle insanlara nasihat ediyor.

[315]Osman Horata, *Cemâlî'nin Hümâ ve Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk), İnceleme-Tenkitli Metin,* Hacettepe Üniversitesi, SBE, Eski Türk Edebiyatı, Ankara, 1990, b.4510

Yaşarken dünyaya sığmayan hakanların şimdi daracık bir çukura mahkûm olduklarını anlatıyor.

Bâkî de bir gazelinde Behrâm'ı Cemâlî gibi dünyanın geçiciliğini bildirmek için kullanır. "Ey Bâkî! Cihan mülkünden kazanılır ki! Bilirsin, Behrâm-ı Gûr'un (dünyadaki) hissesini." anlamının verebileceğimiz

Cihân mülkinden ey Bâkî ne hâsıl
Bilürsin behre-i Behrâm-ı gûrı
Bâkî[316]

mısralarında görüldüğü üzere koskoca Behrâm'a da dünyada düşen hisse boyu kadar bir mezardır. Bâkî de kendisine seslenerek dünyaya meyil etmemesini ve Behrâm'ın dünyadaki hissesine bakarak dünya hayatı işte bu kadar basit ve bütün zenginliklerin sonu herkesin payına düşen bir çukurdur, diyor.

2.23.4. Keyvan (Zuhal Yıldızı)

Behrâm-ı Gûr Satürn yani Zuhal yıldızı anlamına gelen "*keyvan*" sözcüğü ile de sıkça kullanılır. Ahmedî dîvânında Behrâm'ı, Keyvân ile birlikte işlerken onu hor görmüştür. "(O) İsterse dergahına Behrâm'ı köle yapar. (O) dilerse çardağına Keyvân yıldızını kapıcı eder." anlamındaki

Çâker ide dilerse der-gâhına Behrâm'ı
Derbân kıla dilerse eyvânına Keyvânı
Ahmedî[317]

dizelerinde Ahmedî medhiye dolu gazelinde Behrâm'ı ve Keyvân'ı birlikte küçük görerek kullanmıştır. Bu gazelin bir önceki "O şah ki savaş olsa bir darbe ile bin Rüstem ve destanı bin Sâm ve Nerimân'ı yere çalar."[318] anlamını verebileceğimiz beytinde de aynı tarz kullanım vardır. Acem kahramanlarının özellikleri memduhun yanında pek değersizdir. Bu beyite göre Behrâm, dergâhta kapıcı ve yine Behrâm

[316]Sabahattin Küçük, a.g.e., g. 511/5
[317] Yaşar Akdoğan, a.g.e., 1988, g. 713/10
[318] Ol şâh ki harb olsa bir darb-ıla düşürür / Biñ Rüstem ü Destan biñ Sâm u Nerîmân, g. 713/9

olarak bilinen Keyvân yıldızı ise ufak bir çardağı ışıklandırmak üzere görevlendirilecek bir yıldız konumundadır.

Behrâm'ın döneminde üst seviyelere yükselen eğlence doymazlığını Cemâlî yine aynı mesnevisinde *Zühre –i zehra* ile örneklendiriyor. "Sabah, Behrâm'ın payını akşamdan almak için bu gece Zühre-i zehrâ çengini elinden bırakmadı." anlamını verebileceğimiz

Şâmdan almag içün behre-i Behrâm'ı seher
Çengin elden komadı Zühre-i zehrâ bu gice
Cemâlî[319]

dizelerinde görülen "Zühre" aşk tanrıçasıdır. Doğuda bu şekilde bilinirken eski Roma'da Venüs olarak bilinir. Zühre batıda elinde ok ile yay tutarken, doğu minyatürlerinde elinde sürekli bir çeng[320] tutar. Bu beyitte de Zühre elinde sürekli çalgı aleti tutan bir şahsa benzetiliyor.

2.23.5. Küçük Görme

Nailî-i Kadîm, sevgiliyi övmek için *zehre-i Mirrih* yıldızı ile Behrâm'ı birlikte kullanır. "Mars çiçeği ve Behrâm'ın gönlü bir olsalar yine de senin bir bakışına takat getiremezler." manasını verebileceğimiz

Bir olsa zehre-i Mirrîh ile dil-i Behrâm
Yine getirmeyeler bir nigâhta tâb sana
Nailî-i Kadîm[321]

mısralarında sevgilinin bir bakışındaki ışığa Mars gezegeni ile Behrâm'ın gönlü bir olsa yine yetişememektedir. Osmanlı şairlerinin en büyük arzusu olan sevgilinin bir bakışı bu beyitte de ustaca işlenmiştir. Behrâm, kelime anlamı olarak Mars veya Mirrih olarak da bilinir. Şair burada Behrâm'ın gönlü dediği için padişah olan Behrâm'dan bahsetmektedir.

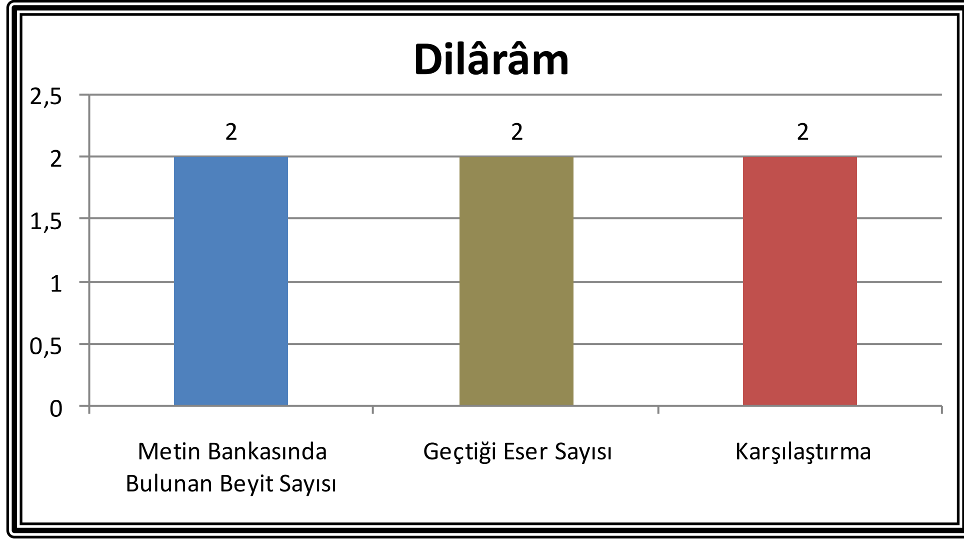
[319]Osman Horata, a.g.e., b. 2884
[320]Kânûna benzeyen fakat dik tutularak parmakla çalınan ve bu nedenle harpı andıran çalgı aleti. Ayrıca bkz. İskender Pala:2010
[321]Haluk İpekten, a.g.e., 1990, g. .8/4

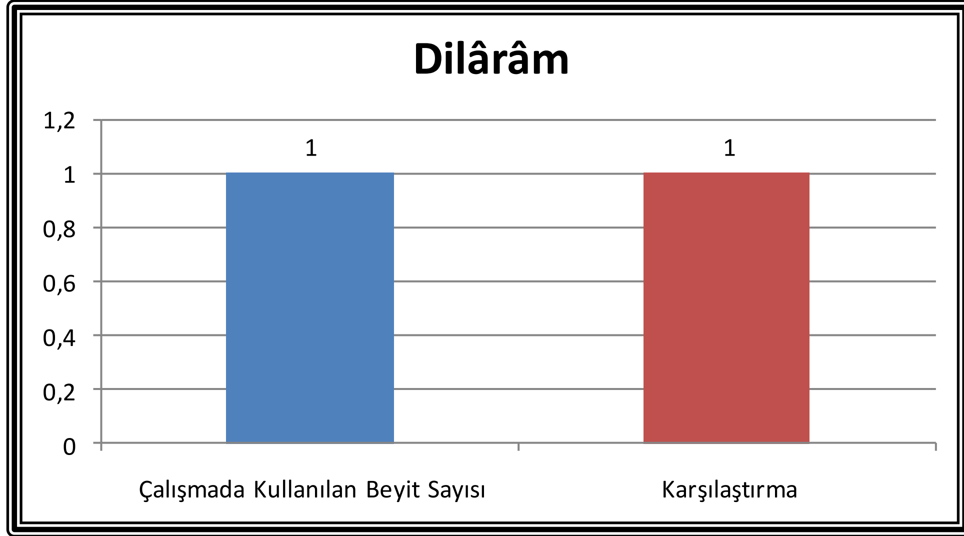
Erdeşîr-i Bâbekan'dan sonra İran halkı tarafından en çok sevilen hükmüdar olan Behrâm-ı Gûr Osmanlı şairlerince de sıkça kullanılmıştır. Behram kelimesi aynı zamanda gökteki bir gezegen anlamına da gelir. Behrâm'ın eğlenceye düşkün olmasıyla da bu gezegen eğlence – zevk gezegeni olarak kabul edilir. Kahramanlığı ve cesaretiyle meşhur olan Behrâm-ı Gûr bu yönüyle Rüstem'in yerini almıştır. En çok mezar, çukur ve yaban eşeği anlamıyla öne çıkan *gûr* kelimesiyle anılmıştır. İran şiiri onunla birlikte yeni bir ideal oluştururken şairlerimiz de buna kayıtsız kalmamışlar, Behrâm'ı şiirlerinde kullanmışlardır. Behrâm, bütün bu hızlı yaşamına rağmen hayatının sonlarına doğru ibadete yönelmiş, dünyevi hayattan elini eteğini çekmiştir.

2.23.6. Dilârâm

Behrâm-ı Gûr'un karısıdır. Güzelliği ve zekâsıyla ünlüdür. Behrâm'ın Nu'man tarafından yapılan sarayda zevk ve sefa içinde gününü gün ederek yaşadığı hanımıdır.

Behrâm, Karun'un hazinesini bulduktan sonra halka zulmeden bir ejderhayı da öldürür. Havasını ve manzarasını çok beğendiği bir bağa yerleşip Dilârâm ile birlikte zevk ve safa içinde yaşamaya başlar. Fakat o sıralar, Dilârâm'ın yanından ayrılmayan Behrâm'ın ülkesini haremiler yağmalamaya başlamıştır. Dilârâm, Behrâm'ı kendisinden başka hiçbir şeyi düşündürmeyecek kadar kendisine bağlamış bir kadındır.

2.23.6.1. Karşılaştırma

Osmanlı şiirinde de bu güzellik unsurlarıyla bir benzetme öğesi olarak az da olsa kullanılır. Nailî bir beytinde Dilârâm'ın güzelliği ile sevgilinin güzelliğini karşılaştırır. "Dilârâm'ın aşkında Behrâm'a tahammül yok! Gönül seni gördüğünde huzur tahammül eder mi?" anlamındaki

Yok aşk-ı Dilârâmda Behrâm'a tahammül
Görse seni eyler mi dil ârâma tahammül

Nailî-i Kadîm[322]

[322]Haluk İpekten, a.g.e., 1990, g. 229/1

beytinde şair sevgilisinin Dilârâm'dan daha güzel olduğunu, onu gördüğünde gönülde huzur kalmadığını belirtmektedir.

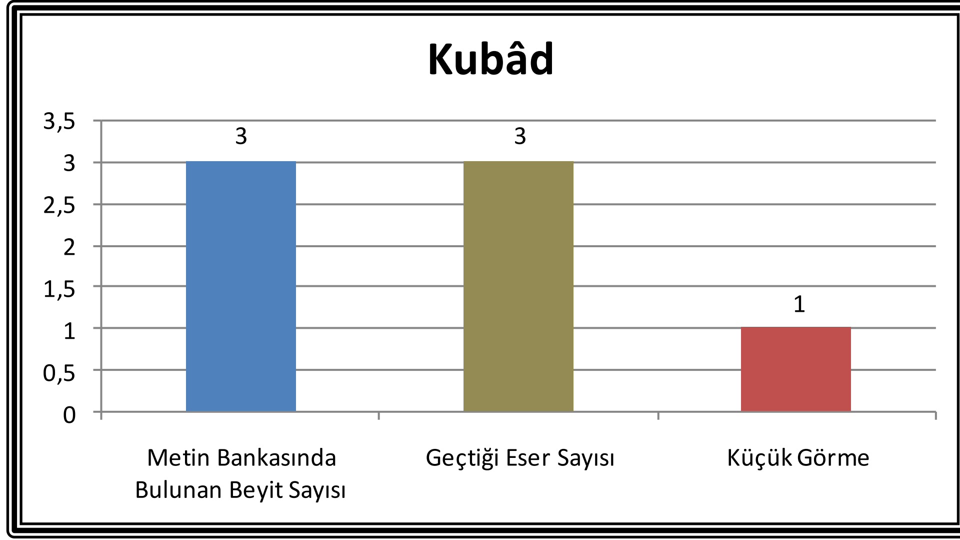
Dilâram, Osmanlı şairlerince kullanılan bir kahraman değildir.

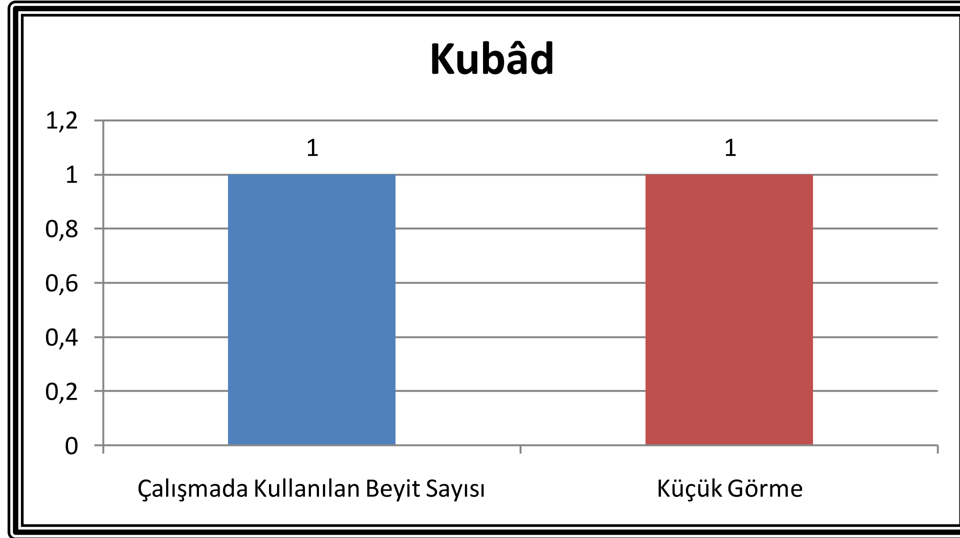
2.24. KUBÂD DÖNEMİ

Hayatı oldukça karmaşık geçen Kubâd, İran Sâsâni Hükümdarı Palâs'ın oğludur. Sâsânilerin on dokuzuncu padişahıdır. Hükümdarlığının ilk dönemlerinde iyi niyetiyle halkın yanında olmuş herkesin huzur içinde yaşadığı bir ülke oluşturmuştu. Bir müddet sonra veziri Sehrâb'a geniş yetkiler vererek saltanat işini ona bıraktı.[323] Bir Türk köylüsünün kızını kendine hanım olarak aldı. Bu hanımdan Nûşirevân isimli bir oğlu oldu.

Kubâd, döneminde ortaya çıkmış *Mezdek-i Zındık*'a ilk önce bağlanmasa da sonra Mezdek'in yaydığı dini kabul etmiştir. Mezdek'in şeriatı; cimri taifesine, kumar oynayanlara, delikanlılara çok hoş gelmişti. Bu yüzden çok destek aldı. Kubâd'ın çevresini Mezdek'in mezhebinde olanlar sarmış, bu dinde olmayan kişiler Kubâd'ın yanına yaklaşamaz olmuştu. Doğru yolda olan din adamları şaşkına dönmüşlerdi. Bir süre sonra Kubâd, Mezdek'in mezhebinin sapıklığını anladı ve Mezdek'i idam ettirdi. Böylece, hükümdarlığının ilk dönemleri gibi iyi ve ahlaklı bir yönetim göstermeye başladı. Zaman sonra Kubâd da ecel şerbetini içti ve oğlu Nûşirevân tahta çıktı.

[323] Tarih-i Taberî, a.g.e., c. 2, s. 493

2.24.1. Küçük Görme

İsmail Gürûnî bir beytinde Allah aşkının zenginlikle bulunamayacağını hatta insan Hâtem-i Tây, Nûşirevan, Kubât dahi olsa bunu zenginlikle gerçekleştiremeceğini bildirir. "Ey İsmail, bu aşk Hâtem-i Tây, Nûşirevân ve Kubât da olsa gümüş ve paha ile bulunmaz."

İsmâîl bu ışk bulunmaz sîm ile bahâ ile
Hâtem-i Tây Nûşirevân yâ Kubât

İsmail Gürûnî[324]

[324]İbrahim Sarıtaş, *Dîvân-ı Külliyât-ı Seyyid-i Âlem İsmail Gürûnî (Transkripsiyonlu Çeviri ve Metin İnceleme),* Sivas Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2009, b. 1581

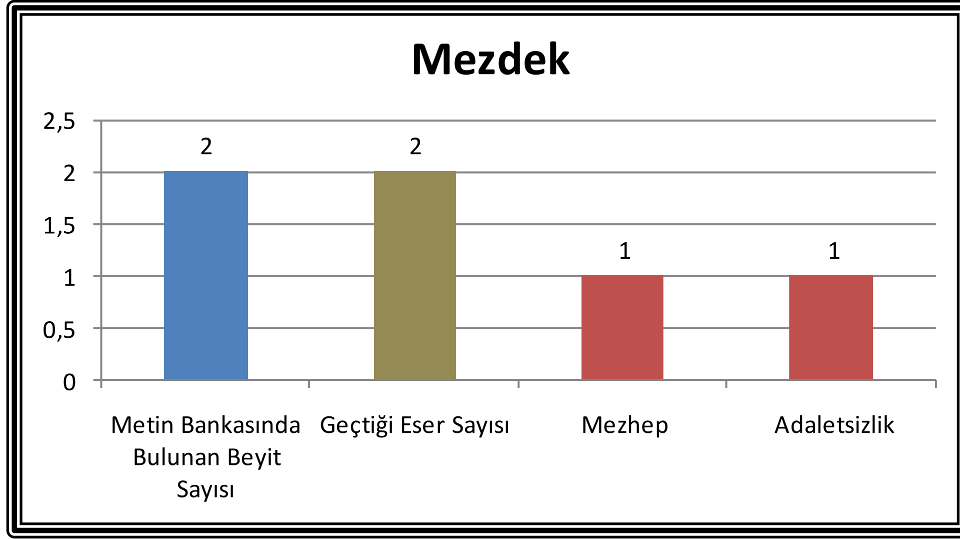
Kubâd, edebiyatımızda Keyaniyan ailesinden Keykubâd ile karıştırıldığı için şairlerimiz tarafından fazla kullanılmamıştır. O daha çok Mezdek ve oğlu Kisra lakaplı Nûşirevân ile anılır. Bu yüzden Nûşirevân ile kullanılırken bazen yanlışlıkla Keykubâd olarak da kullanılmıştır.

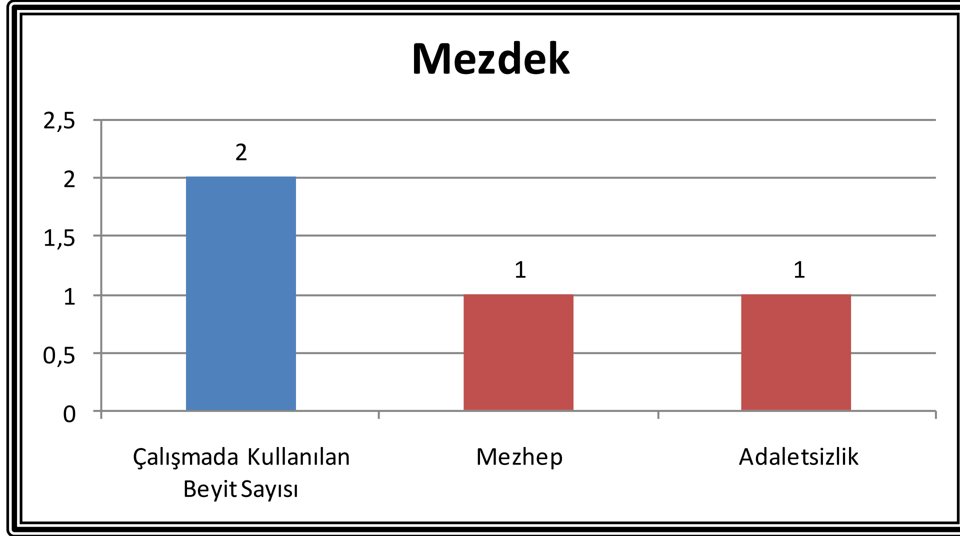
2.24.2. Mezdek

Kubâd zamanında yaşayan Mezdek kendi mezhebini yaymaya çalışmıştır. Onun mezhebine göre dünyada hiçbir kişinin malı mülkü yoktur. Mülk Allah'ındır. Her ne varsa ortaklaşa pay edilmelidir. Hatta bu mezhebi uyuşukluklarından dolayı çok seven tembeller, her kimin hayvanı, malı varsa çekip elinden aldılar. Gözlerinin beğendiği kadını çekip kocasından aldılar.

Bütün bu ahlaksızlıklar sonucu kimse bu benim malımdır, bu benim karımdır diyemiyordu. Ahlaksızlığın haddi hesabı kalmamış ana ile oğul birbirine karışmıştı. Bu dinsizlerin şerlerinden, utançlarından âlimler dışarıya çıkamayacak hâle gelmişlerdi. Bu dönem dünya tarihi açısından hayânın kalmadığı bir dönemdi. Nûşiverân'ın Mezdek'e karşı çıkmasıyla bu ahlaksız dönemini irdeleyen Kubâd yaptığı hatayı fark etti ve Mezdek'le yakınındaki adamları ortadan kaldırarak tekrar iyi ve ahlaklı yönetimine döndü. Böylece toplum içindeki yozlaşma sona ermiş oldu.[325]

[325] Tarih-i Taberî, a.g.e., c. 2, s. 494-496

2.24.1.1. Mezhep

Mezdek, Osmanlı şairleri tarafından batıl mezhebi dolayısıyla bir benzetme öğesi olarak kullanılmıştır. "Kötülüğünü isteyicinin düşüncesi mezdek mezhebi olduğunda basiret ehlinin nazarında batıl görünür." manasını verebileceğimiz

Bâtıl görünür ehl-i basîret nazarında
Bedhâhının endişesi çün mezheb-i Mezdek

Nedîm[326]

[326] Muhsin Macit, a.g.e., s.130

mısralarında Mezdek mezhebini isteyenlerin düşüncesinin kötü olduğu haliyle de anlayışlı ve öngörüyü insanların nazarında bu durumun yanlış görüldüğü belirtilmektedir.

2.24.1.2. Adaletsizlik

Aşkî bir beytinde Nûşirevân'ın adaletini Mezdek'i kullanarak över. "Eğer cihanda adalet Nûşiverân'ı olmasaydı, Mezdek dönemi gibi şeriat (adalet) ve haramlık giderdi." manasındaki

Nûşirevân-ı adli ger olmasa cihânda
Mezdek zemânı gibi giderdi hill ü hürmet
Aşkî[327]

dizelerinde Nûşirevân'ın adaletinin önemine değinilmiştir. Şaire göre; eğer Nûşirevân gibi bir hükümdar olmasaydı Mezdek dönemi gibi adaletsizlik, bayağılık ve hayâsızlık olacaktı. Memdûh adaletiyle Nûşirevân'a benzetilmiştir. Memdûhun döneminde huzur ve sukunetin olması da memdûhun adaletine bağlanmıştır.

Mezdek zendost bir kişilik olduğu için mezdek dini çok yayılmıştır. Şairlerimiz de onu batıl mezhebi ve adaletsizliği yönüyle şiirlerinde işlemişlerdir.

2.25. NÛŞİREVÂN (KİSRÂ) DÖNEMİ

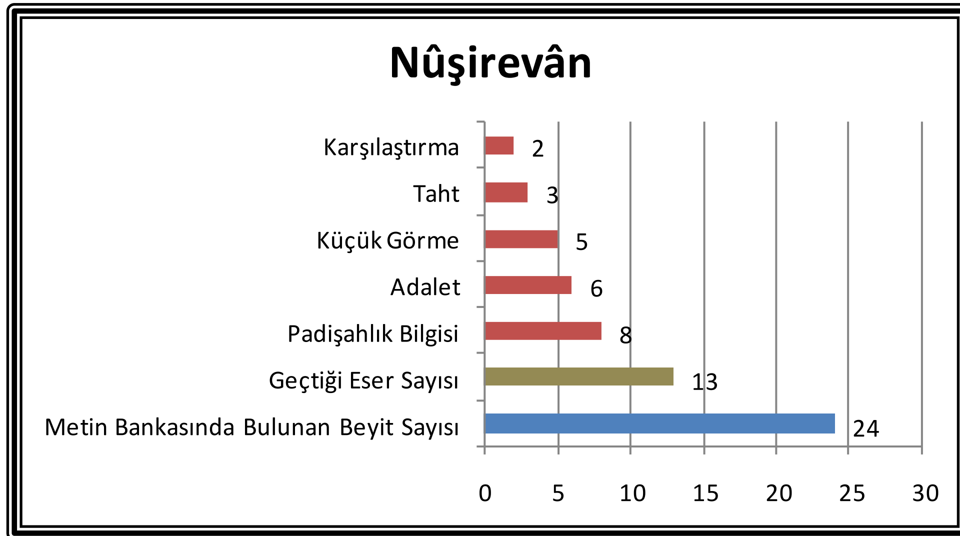
Nûşirevân adıyla anılan, Kubâd'ın bir Türk köy ağasının kızından olan oğludur. Asıl adı I. Hüsrev'dir. Nûşinrevân ve Kisra olarak da bilinir. 531 yılında babasının yerine tahta oturmuştur. İyi bir miras devralmasa da iyi bir devlet bırakmıştır. Peygamberimiz Hz. Muhammed onun döneminde dünyaya gelmiştir. Özellikle adaletli yönetimiyle ön plana çıkmıştır. Denilebilir ki adaleti ile efsaneleşmiştir. Hatta Hz. Muhammed'in imansız gittiklerine üzüldükleri arasında Nûşîrevân'ın da olduğu söylenir. Sahih olmayan bir hadise göre de, "Ben âdil sultanın günlerinde doğdum." sözüyle peygamberimizin Nûşirevân'dan bahsettiği söylenmiştir.

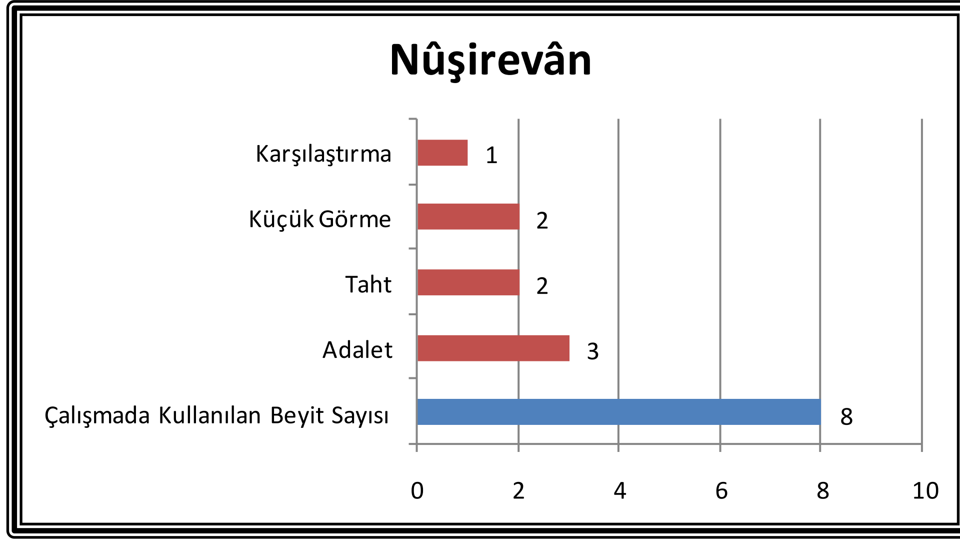
[327] Nurcan Boşdurmaz, a.g.e., k. 41/39

Kisra lakabı ilk defa bu kişiye verilmişti. Memleketi o kadar insafla yönetmişti ki bütün halk ondan razıydı. Herkese yapabildiği işe yönlendirip işsizliği önledi. Evlenmeyi teşvik etmiş, çalışmayana cezalar vermişti. Riyasız ibadet edip salih inananlara sadakalar vererek onlara yardım ederdi.[328]

Nûşirevân'ın adaleti, yaptırdığı kasırlar etrafında çok fazla efsane vardır. Onun Medayin'e yaptırdığı ***Tâk-ı Kisra*** ve ***Eyvân-ı Kisra*** adlı sarayları dillere destandı. Rivayetlere göre muhteşem bir abide olan Tâk-ı Kisra için; Yusuf b. Abdullâh'ın Tevârîh-i Âl-i Osman adlı eserinde şu şekilde bir ifade vardır: Muhammed Mustafâ (s.a.v.) dünyâya geldiğinde Medâyin'de Nuşirevân-ı Âdil'in tâk-i kisrâsı (köşkünün kubbesi) zelzeleden aşağıya göçtü. Acem vilâyetinde ateşperestlerin ateşi söndü. Ayasofya'nın kubbesi çatladı. İmparator o kubbeyi tekrar yaptırdı ve her yaptırışında yıkıldı. Neticede âciz kaldılar ve râhipler ittifâk edip imparatora gelerek durumu anlattılar: "Arap diyârında bir peygamber zuhûr etmiştir, adı Muhammed'dir, onun dünyâya gelmesiyle bu kubbe yıkılmıştır, derman ancak ondan gelir." dediler. 20.yy. İslam âlimleri tarafından bile Nûşirevân'ın adaleti övülmüştür.

[328] Tarih-i Taberî, a.g.e., c..2, s. 504

2.25.1. Adalet

Nûşiverân bu adaletini halkına doğrudan ulaştırmak için Tâk-ı Kisra sarayının kubbesine bir çan astırmıştır. Bu çanın ucuna da bir zincir bağlayıp dış kapıya uzattırarak ülkesinde zulme uğrayanların bu zinciri rahatlıkla asılmasını sağlamıştır. Böylece çanın sesinin duyulmasıyla adaletsizliklere hemen müdahale edilecektir. Ahmed Paşa; "Güneş, güya adalet için lacivert renkli gök kubbeye altın bir zincir asan sabah vakti Nuşirevan'ıdır." anlamındaki

Gûyiyâ Nûşinrevân-i subhdur kim adl içün
Lâciverdî kubbeye zincir-i zer asar güneş
Ahmed Paşa[329]

beytinde de bu manzarayı bize göstermektedir. Ahmed Paşa döneminde yaşayan insanlar gökyüzünü bir kubbeye benzetirlerdi. Şair bu beyitte de bu şekilde betimlemektedir. Nûşirevân'ın adaleti toplumun en alt birimine kadar götürme yöntemini kullanan Ahmed Paşa güneş hakkında farklı bir yorum getirmiştir. Şaire göre güneş, ülkesinin gök kubbesine altın bir zincir asan Nûşirevân'dır.

Nûşirevân, Hâtem-i Tâyyî ile birlikte de sıkça kullanılmıştır. Cinânî memdûhunu överken Nûşirevân'ın adalet ve Hâtem-i Tâyyi'nin cömertlik özelliklerini beytinde işlemiştir. "Hâtem'in elinin açıklığı ve cömertliği senin lutfuna

[329] Ahmet Atilla Şentürk, a.g.e., s. 48, k. 6

benzeyemez. Nûşirevân'ın adaleti senin adaletine benzemeye çalışamaz.” manasını verebileceğimiz

Lutfına benzeyemez cûd u sehâ- yı Hâtem
Adline öykünemez madelet-i Nûşirevân

Cinânî[330]

mısralarında, şaire göre Araplar arasında cömertliği ile tanınan Hâtem lakaplı Abdullah b. Sa'id'in cömertliği memdûhun cömertliğine erişememiştir. Bu cömertliğin yanında memdûhun bir de adaletli tarafı vardır. Cinânî, memduhun adalet yönünü de övmek için Nûşirevân'ın adaletini küçük görür. Ona göre memdûhun adalet anlayışına Nûşirevân benzemeye bile çalışamaz, arada çok büyük fark vardır ve memdûh üstündür.

Şeyh Galip bir kasidesinde memdûhunun dönemini Nûşirevân'ın dönemine eş tutar. “O, zamanın sahibi Mehdi gibi olan hükümdarın adaleti yaradılışının temizliğinden dolayı dünyaya Nûşirevân’ın döneminin parlaklığını vermiştir.” manasındaki

Ne husrev Mehdî-i sâhib-zamân kim adli âfâka
Safâ-yı meşrebinden revnak-ı Nûşirevân verdi

Şeyh Galip[331]

dizelerinde memdûh adaletli yönetimiyle bu alanda meşhur olan Nûşirevân ile aynı durumdadır. Memdûhun Mehdî'ye benzetildiği bu beyitte memdûh yaradılış gereği temiz fıtratlıdır. Mehdî fıtratlı memdûhun adaletli yönetimi de Nûşirevân döneminin parlaklığını vermektedir.

2.25.2. Taht

İbn-i Kemal, bir beytinde dostum diye seslendiği memduhunu överken memduhunun kaşlarının Nûşirevân'ın sarayından izler taşıdığını belirtir. “Dostum!

---

[330] Cihan Okuyucu, *Cinânî Hayatı-Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, Türk Dil Kurumu Yayınlaro, Ankara, 1994, s.74

[331] Haluk İpekten, a.g.e., 1996, k. 17/12

Kaşların Kisrâ'nın sarayından işarettir; güzellik sarayına saçların merdivendir." manasını verebileceğimiz

Kaşlarun eyvân-ı Kisrâ'dan nişândur dostum
Hüsn eyvânına zülfün nerdübândur dostum

İbn-i Kemâl[332]

mısralarında sevgilinin kaşları ve saçları Nûşirevân ile ilgi kurularak anlatılmaya çalışılmıştır. Nûşirevân ve diğer adıyla Kisra yaptırdığı sarayları ile meşhur olmuştu. Sevgilinin kaşları, en iyi mimarların elinden çıkan ince işçiliği olan saraylardaki güzellikleri yansıtır. Bu sarayların kementleri yarım daire şeklinde olduğu için İbn-i Kemal bu kementleri sevgilinin kaşlarına benzetmektedir. Ayrıca bu beyitte sevgili güzellik sarayı, saçları ise Kisra'nın adalet zinciridir.

Nûşirevân'ı İbn-i Kemal'in kullandığı gibi Pervane Beg Mecmuasında da görüyoruz. "Beyim! Güzellik tahtına geçtin âşıklara adaletli ol! Saçın adalet zinciri dudağın Nûşirevân olsun!" anlamındaki taht

Güzellik tahtına geçdün begüm uşşâkı dâd eyle
Saçundur adl zencîri lebün Nûşirevân olsun

Pervâne Beğ Mecmuası[333]

beytinde görüldüğü üzere önceki beyitte gördüğümüz "hüsn eyvan" ile "güzellik tahtı" arasında anlam farkı yoktur. Şairin memdûhtan iki dileği vardır. Bu dileklerden biri memduhunun saçı Nûşirevân'ın adalet zinciri gibi adaletli olmalıdır. Ayrıca memduhun dudağından çıkacak her bir söz de Nuşirevân'ın adaletiyle yoğrulmuş kararlar gibi hakşinas olmalıdır. Burada "dudak" sözcüğüyle ağızdan çıkan sözler kastedilmiş mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

---

[332] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 247
[333] Mustafa Kaçalin, *Pervâne Beğ Mecmuası*, b. 19982

2.25.3. Küçük Görme

Bâkî, memdûhunun adaletini överken memdûhunun adaletini Nûşirevân'ın adaletinden üstün görmüştür. "Adalette seni Kisra ile eş tutsam, sende olan din ve iman daha fazladır." anlamındaki

Sana Kisrîyi adâletde muâdil tutsam
Fazladır sende olan devlet-i dîn ü îmân
Bâkî[334]

dizelerinde Kanuni Sultan Süleyman'ın adalet anlayışı ve uygulayışı Nûşirevân'ın çok üzerinde olduğu anlatılmaya çalışılmış olup Nûşirevân bu beyitte Kisra olarak anılmıştır. Kanuni'de dini ve imanı konularda sağlam bir tefekkür vardır. Dinine bağlı yaşayan bir kişinin adaletsiz olması düşünülemez. Bâkî de Kanuni'yi iyi tanıdığı için onun adaletinin farkını Kisra'nın Müslüman olmamasından kaynaklandığını belirtmeye çalışmıştır. Hz. Muhammed'in imansız gittiğine üzüldüğü kişiler arasında alan Kisra da yer alır. Haliyle Müslüman olup bunu iyi tatbik eden Kanuni'nin adaleti ile Nûşirevân'ın adaleti eş tutulamaz. Bu beytin zahiri anlamında İslam dininin fıtrata etkisi açıkça görülmektedir.

İstanbul'un güzelliklerini en güzel anlatan Osmanlı şairi Nedim'dir. Bir İstanbul kasidesinde, İstanbul'un kasırlarına karşı Nûşirevân'ın tacını küçük görür. "Nûşirevân, şanlı ve izzetli sarayın yüce başlı kemerine (kubbesine) bakacak olsa şüphesiz tacı başından düşer." manasını verebileceğimiz

Şüphesiz Nûşirevân'ın tâcı başından düşer
Baksa tâk-ı serbülend-i kasr-ı ızz ü şânına
Nedîm[335]

mısralarında şair; Sultan ahmed'in kasrının yüceliğini anlatmaktadır. Bu yüceliği anlatırken de kasırlarıyla ünlenmiş Nûşirevân'ın adı da anılır. Tak, üç tarafı kapalı ve üstü, dikdörtgen bir kubbeyle örtülü kemerli binalara verilen addır. Osmanlı döneminde bu takların vazifesi vardı. Taklar, şenliklerde sokağın bir tarafından diğer tarafına doğru asılan bayraklarla ve kandillerle donatılırdı. Bu kemerler o kadar

[334] Sabahattin Küçük, a.g.e., k. 2/28
[335] Muhsin Macit, a.g.e., k. 21/22

süslenmiştir ki artık Nûşirevân şöyle bir baksa başındaki taç yere düşecek kadar etkileyicidir. Şair her ne kadar mübalağalı bir anlatım tercih etse de Sultan Ahmed döneminde yapılan bu tür mimari binalar bu dönemin zenginliğini ve şatafatını göstermeydi. Şair de bu durumu Nûşirevân'ı küçük görerek işlemiştir.

2.25.4. Karşılaştırma

Fuzûlî, Bağdat'ın güzelliklerini anlattığı Sultan Süleyman için yazdığı bir kasidede Sultan Süleyman ile Nûşirevân'ı karşılaştırır. "Çölde oturan bin Hatem gibi çölünü gezmiş, bin Nûşirevân gibi şehrini taht etmiş." manasını verebileceğimiz

Deştin etmiş seyr bin Hâtem kimi sahrâ-nişin
Şehrin etmiş taht bin Nuşirevân tek şehr-yâr
Fuzûlî[336]

dizelerinde şair; memdûhunu överken, onun şehirlerinin Nûşirevân'ın şehirlerinden hiç de aşağı olmadığını bildirmektedir. Sultan Süleyman'ın Bağdad'ı imar etmesini anlatan bu kasidede Fuzûlî yapılanlara en yakın şahittir. Kanuni, bin Hatem gibi çöle oturmuştur. Şair memdûhunu övmek için bu alanda meşhur olan Nûşirevân'ı ve Hatem'i kullanmıştır.

Şehname'de adaletiyle anılan birçok kahraman vardır. Fakat Kisra lakaplı Nûşirevân bu kahramanları da geride bırakarak adaletiyle sembol olmuştur. Hz. Muhammed'ten önce dünyaya gelmesine rağmen onun sevgisini kazanmış bir hükümdar olarak bilinir. Şairlerimiz de Nûşirevân'ı adaleti, tahtı yönüyle överken bazı şairlerimiz memduhun yanında onu küçük görmüşlerdir.

Adaletiyle mucizeleşmiş büyük bir hükümdar olan Nûşirevân, edebiyatımızda daha çok bu vasfıyla kullanılmıştır. Bazı durumlarda şairler övdükleri kişiyi Nûşiverân'dan bile adaletli görürler. Firdevsî'nin Şehnâme'de onun hükümdarlığı dönemine beş bin beyit ayırması da onun ne kadar önemli bir hükümdar olduğunu göstermektedir.

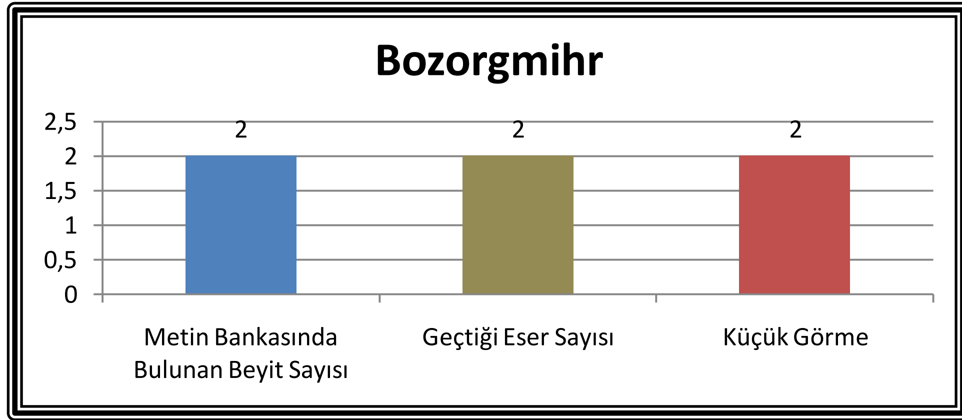
[336] Sibel Özer, a.g.e., k. 11/12

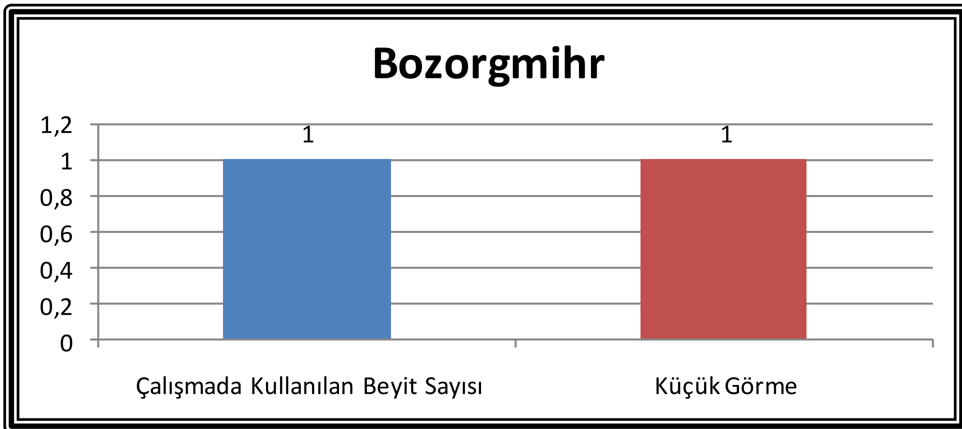
2.25.5. Bozorgmihr

Nûşirevân'ın Bozorgmihr adında akıl sahibi deha bir veziri vardı. Bu vezir her konuda iyi fikirleri olan ayrıca rüya tabiri de yapabilen biriydi. Hatta tavlayı santrança karşı icat eden kişi Bozorgmihr'dir.[337]

Bozorgmihr'in söylediği bildirilen önemli sözler vardır. Rivayetlere göre: "Dünya değişen ve yok olan bir yer. Dünyadakiler ise telef olmaya mahkûm. Dünya malı az ve fani." sözü, bu ünlü vezire aittir.

Yine bir gün Bozorgmihr'e; "Hangi idareci daha iyidir?" diye sordular. Bozorgmihr'den; "İyi ve temiz insanların kendisinden memnun olduğu, suçlularla kötülerin korktuğu kimsedir." cevabını aldılar. Ayrıca Bozorgmihr, Nûşirevân'ın verem hastalığını tedavi de etmiştir. Edebiyatımızda az da olsa görülür.

337 Şerîfî, a.g.e., C. 2, s. 956-986

2.25.5.1. Küçük Görme

Fuzûlî bir beytinde Bozorgmihr'e atıfta bulunarak övdüğü veziri Bozorgmihr'den çok üstün olarak görür. “Sen, Nûşirevân'ın minnetini kabul etseydin, hiç kimse Bozorgmihr'e itibar etmezdi.” manasındaki

Ver sen etseydin kabûl-i minnet-i Nûşirevân
Eylemezdi hiç kim Bûzürcmihr'e itibâr

Fuzûlî[338]

mısralarında memduh, Bozorgmihr'in Nûşirevan'a duyduğu gibi padişahına minnet duysaydı herkes memduha itibar eder, Bozorgmihr'e itibar edenin olmayacağını belirtilmiştir. Ayrıca memduhun minnet altında kalmamasına rağmen değeri gösterilmeye çalışılmıştır.

Bozorgmihr, gerçekleri görebilen aydın bir insandır. O geçici dünyaya bağlanmayan insanları aydın kişi olarak tanıtır. İnandıklarını sadece söylemeyen bunları pratik hayata da yansıtan bir karakterdir.[339] Osmanlı şairleri onu fazla kullanmamışlar Fuzûlî bir beytinde onu Büzürcmihr olarak işlerken memduhunun yanında küçük görmüştür.

2.26. HÜRMÜZ DÖNEMİ

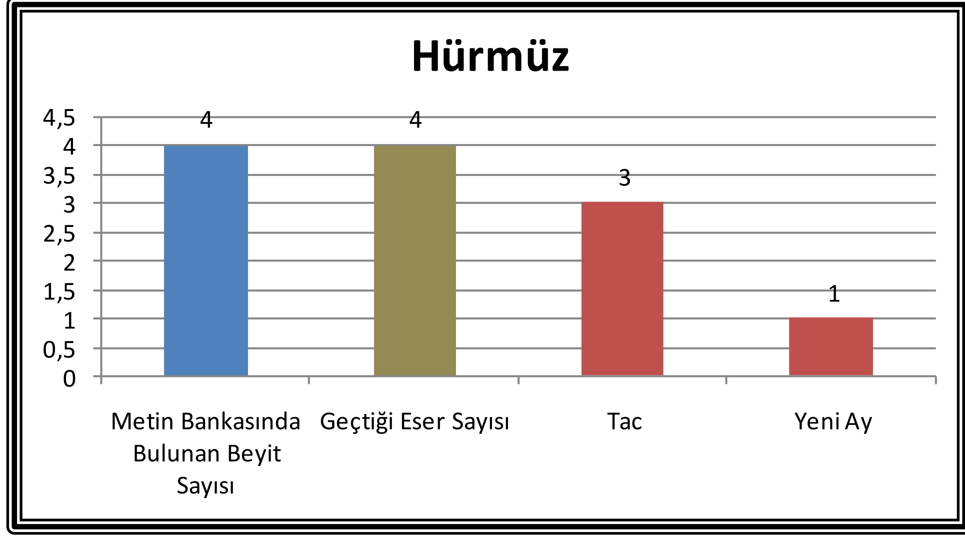
Nûşirevân'dan sonra tahta oğlu Hürmüz oturdu. Hürmüz, çeşitli milletlerle başarılı mücadeleler yaptı. Uzun süre devleti huzur içinde yönetti. On yılın sonunda devletin gücü biraz zayıflamaya başlamıştı.

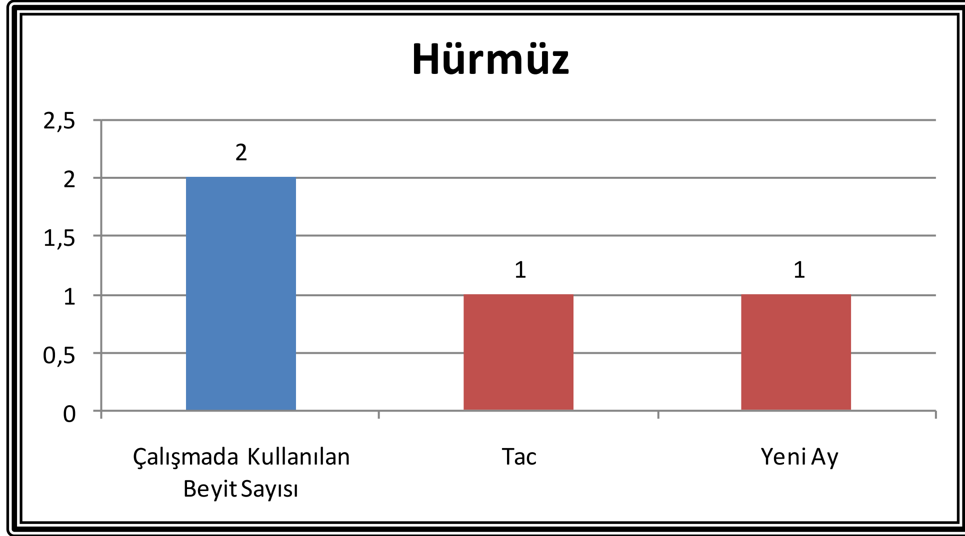
Bu durağan dönem, halkın içinden bir fert olan Behrâm (Behrâm-ı Çûpın) isimli bir gencin yardımlarıyla atlatılmıştı. Sâve şahının İran üzerindeki kötü niyetlerini öğrenen Hürmüz; Behrâm- ı Çûpın'i onunla savaşmaya gönderdi. Behrâm, bu savaşta Sâve şahını öldürdü. Hürmüz, daha sonra Medâyin'e gitti. Medâyin tahtına oturduktan sonra Medâyin'i Behrâm-ı Çûpın'e verdi.

---

338 Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, a.g.e., k. 41/16
339 Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 176

Hürmüz, ilk defa altın taç giymiş padişahtır. *Hürmüz-ü tâcdar* olarak daha çok bilinir.

2.26.1. Tac

Bâkî dîvânında Hürmüz'ü tek bir yerde kullanırken karakterini en bariz özelliği olan tacı yönüyle işlemiştir. "Gurur kadehi sonunda âlemi sonunu görmez eyledi. Dağ nergisi güya taçlı Hürmüzdür." manasını verebileceğimiz

Câm- ı gurûr âkıbet âlemi görmez eyledi
Nergis-i dâg gûyiyâ Hürmüz-i tâcdârdur

Bâkî[340]

beytinde nergis çiçeği üzerinde bulunan siyahlıklar üzerinden bir betimleme yapılmıştır. Bu siyahlıklar dağlanmış bir yaraya benzer. Şair bu siyahlıkları yara (dağ) olarak tasvir ederken bu yarayı da Hürmüz'ün tacına benzetmiştir.

2.26.2. Yeni Ay

Mesîhî mesnevisindeki bir beytinde Hürmüz, Hüsrev ve Nûşirevân'ı birlikte kullanır. "Biri kaşı yeni ay olan Hürmüzdür; dudağı Nûşirevân, kendi Hüsrevdir. manasını verebileceğimiz

Biri Hürmüzdür ebrûsı meh-i nev
Lebi Nûşirevândur kendü Hüsrev
Mesîhî[341]

mısralarında şair, Acem kahramanlarını genel özellikleri olmasa da kullanarak memduhunu övmüştür.

Hürmüz, ilk defa altın taç giyen padişah olarak kabul edildiği için *Hürmüz-ü tâcdar* olarak anılır. Bu yönüyle edebiyatımızda kullanılmış, tac ve tac sahibi olarak gül, nergis ve goncalarla birlikte işlenmiştir.

2.26.3. Behrâm-ı Çûpin

Asıl adının Mihr Bendek olduğu, fakat cılız oluşu ve kısa boyundan dolayı 'Çûbîn' diye bilindiği rivayet edilir.[342] IV. Behrâm olarak da bilinen İranlı komutan ve hükümdardır. Hükümdarlığı çok kısa sürmüştür.

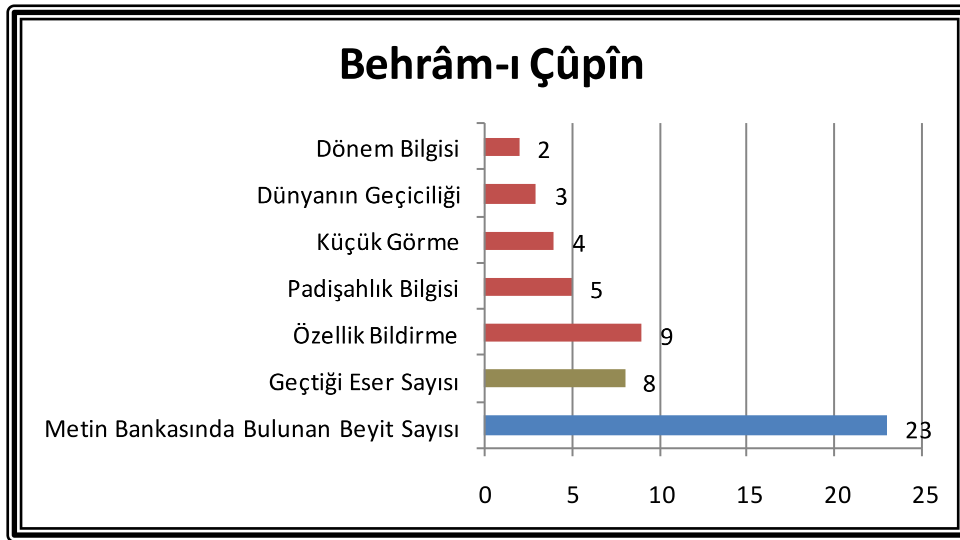
Komutan iken bir ara padişahlık iddiasına kapılıp, Hürmüz'ün oğlu Hüsrev'i yenip tahta geçmişse de bilahare sığındığı Çin hakanının yanında öldürülmüştür. Behrâm-ı Çûbîn azılı bir Türk düşmanı olarak bilinmektedir. Kesmiş olduğu

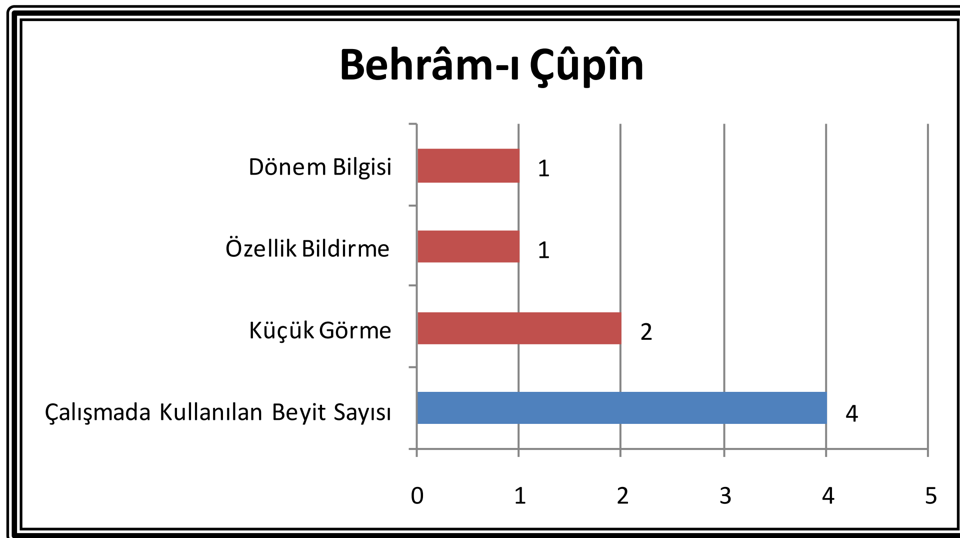
[340] Sabahattin Küçük, a.g.e., g. 88/2
[341] Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, mes. 93
[100]Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 147

Türklerin kellelerinden bir yüksek kule yaptırdığı ve bu kulelere *Behrâm-ı Tell* adı verildiği rivayet edilir.[343]

Behrâm-ı Çûpîn'in hayatı İranlıları çok etkilemiştir. *Şahnâme*'de milli bir kahraman, ünlü bir komutan olarak anlatılır.

Osmanlı şairleri, Behrâm-ı Çûpin'i, Hürmüz ile olan ilişkisi ile ve daha çok da Behrâm adının gökteki bir gezegen manasına gelmesi dolayısıyla, zuhal, güneş, keyvan gibi kelimelerle kullanmışlardır.

[343] Tebrizî, *Burhan-ı Katı*, (Çev. Mütercim Asım Efendi) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 133

2.26.3.1. Küçük Görme

Bursalı İffet Dîvânında görülen bir beyitte, Behrâm- ı Çûpîn'i memdûhunun mutfağına odun çekici yapmak istemektedir. “Behrâm-ı Çûpîn'i mutfağında odun yarıcı yapardım. Dergâhının kapıcısı Ferîdûn'un ruhu olsa yakışır.” manasındaki

İderdim matbahında hîme- keş Behrâm-ı Çûpî’yi
Sezâ dergâhınun rûh-ı Ferîdûn olsa derbânı

Bursalı İffet[344]

dizelerinde memdûh övülürken Acem kahramanlarından Ferîdûn ve Behrâm-ı Çûpîn küçük görülmüştür. Çûpîn, memdûhun mutfağında ancak odun yarıcı olarak yer bulmaktadır. Odun kelimesi ve çubuk anlamına gelen Çûpîn'in mutfakta odunculuk yapacak olması şair tarafından bilinerek kullanılmıştır. Ayrıca şaire göre bu dergâhın kapıcısı Ferîdûn'un ruhu olsa bu dergâh buna layıktır.

Kadı Burhaneddin bir beytinde Hamel burcu ile Behrâm-ı Çûpîn'i birlikte kullanır. “Güneş yüzü Hamel burcundadır ve dolunay yayına (kemanına) ulaştı. Hani okunu kalpte durduracak Behrâm-ı Çûbîn?”

Güneş yüzi hameldedür ü bedri kavse irişdi
Kanı Behrâm-ı Çûbîn ki yürekde egleye tîrin

Kadı Burhaneddin[345]

2.26.3.2. Zayıflık

Lâmi'î'nin Ferhad-nâmesinde konu gereği Behrâm-ı Çûpîn'den bahsedilmiştir. “Önünde mesela feleğin Behrâm'ı, Behrâm'ı Çûpîn çubuktan aşağı değil.”

Öninde fil-mesel Behrâm-ı gerdûn
Degül Behrâm-ı Çûbîn çûbdan dûn

Lâmi'î[346]

[344] Mehmet Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, k. 2/11
[345] Muharrem Ergin, a.g.e., g. 932/4
[346] Hasan Ali Esir, a.g.e., mes. 7582

A.Rıdvan'ın Hüsrev ü Şirin'inde de Behrâm-ı Çûpîn görülmektedir. “Gölgeye Behrâm-ı Çubîn dediler. Sana geldi, ulaştı bencil olma!” manasındaki

Didiler sâyeye Behrâm-ı Çûbîn
Sana geldi irişdi olma hod-bîn
A. Rıdvân[347]

mısralarında Behrâm-ı Çûpîn'in zayıflığına vurgu yapılmış hatta görünmeyen bir varlık gibi gölgeye benzetilmiştir.

2.26.3.3. Dönem Bilgisi

A. Rıdvan başka beytinde Hürmüz ile Behrâm-ı Çûpîn'i birlikte kullanır. “Behrâm-ı Çûbîn sözünü bitirdiği zaman Hürmüz gönülden ona aferin, dedi.”

Çü hatm itdi sözin Behrâm-ı Çûbîn
Didi Hürmüz gönülden ana tahsîn
A. Rıdvân[348]

Kaynaklara göre Behrâm-ı Çûpın Türk düşmanı olmasına rağmen edebiyatımızda bu yönüyle işlenmez. Fakat şairlerimiz onu zayıflığı yönüyle kullanırlar. Hürmüz ile olan ilişkisi ve gezegen anlamında da Osmanlı şairleri tarafından şiirlerinde işlenmiştir.

2.27. HÜSREV-İ PERVİZ DÖNEMİ

Hürmüz'ün ardından tahta oğlu Hüsrev geçti. Hüsrev, İran padişahlarının Sasaniyan tabakasından gelen önemli padişahlarındandır. 589 senesinde tahta çıkan Hüsrev, kısa süre hükümdarlık yaptıktan sonra seraskeri Behrâm-ı Çûpın'e bir savaş sonucu mağlup olunca tahtından iki yıl uzak kalmıştır. Şark imparatoru Muris'in yardımıyla tahtına tekrar oturan Hürmüz, ömrünün sonuna doğru tamamen değişmişti. Yaptığı terslikler ve inanılmaz harcamaları herkesin canını sıkmaya

[347] Orhan Kemal Tavukçu, *Ahmet Rıdvan, Hüsrev ü Şirin (İnceleme-Metin),* Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000, b. 1573
[348] Orhan Kemal Tavukçu, a.g.e., b.1561

başlamıştı. Bir müddet sonra halkı artık ondan nefret ediyordu. Halkın da desteklemesiyle hicretin yedinci senesinde oğlu Şiruye'nin ayaklanmasıyla öldürülmüştür.

Taberî, Hüsrev'in başına gelenleri peygamberimiz Hz. Muhammed'in gönderdiği mektubu okuyup yırtmasına bağlar. Hatemünnebiyyînin, Hüsrev'in ve tabeasının hidayeti için gönderdiği mukaddes mektubun meali şöyledir: Allah'ın elçisi nebi Muhammed'den Fars hükümdarı Kisray'a... Selam, doğru yola girenin, Allah'a Resûlüne iman edenin. Allah'tan başka tapılacak bir mabud olmadığına, onun bir ve ortaksız bulunduğuna ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet getirenin üzerine olsun. Ben, seni Allah'ın emrine çağırıyorum. Zira ben, hayatta olanları ilahî azap ile korkutmak ve kâfirlerin muhakkak Cehenneme gireceklerim bildirmek üzere Allah'ın gönderdiği bir elçiyimdir. Haydi, İslam ol da selamete çık! Eğer inat edersen. Milletinin vebali senin üzerinedir!"

Perviz, peygamberimizin bu mektubuna karşı çok sinirlenir: "O benim kölem olduğu halde bana bunu mu yazıyor?"diyerek mektubu yırtmıştır. Bu hareket efendimize bildirilince: "O benim mektubumu parçaladı Allah da onu parçalasın!" diye efendimiz beddua eder. Bu dua müstecap olmuş olacak ki efendimizin buyurduğu gibi Hüsrev, oğlu tarafından öldürülmüştür.[349]

Hüsrev'in Ermen'e ziyareti sırasında gördüğü dünyalar güzeli Şirin ile olan ilişkisi edebiyatımızda sıkça işlenmiştir. Bu kıza gönlünü kaptıran Hüsrev, onu da yanına alarak ülkesine döner. Doğu edebiyatında *Hüsrev ile Şirin* adıyla bilinen hikâye, onların aşkını anlatır. Ayrıca Osmanlı edebiyatında yaptırmış olduğu sarayla birlikte de sıkça anılır. Kimilerine göre bu sarayı Şirin için yaptırmıştı.

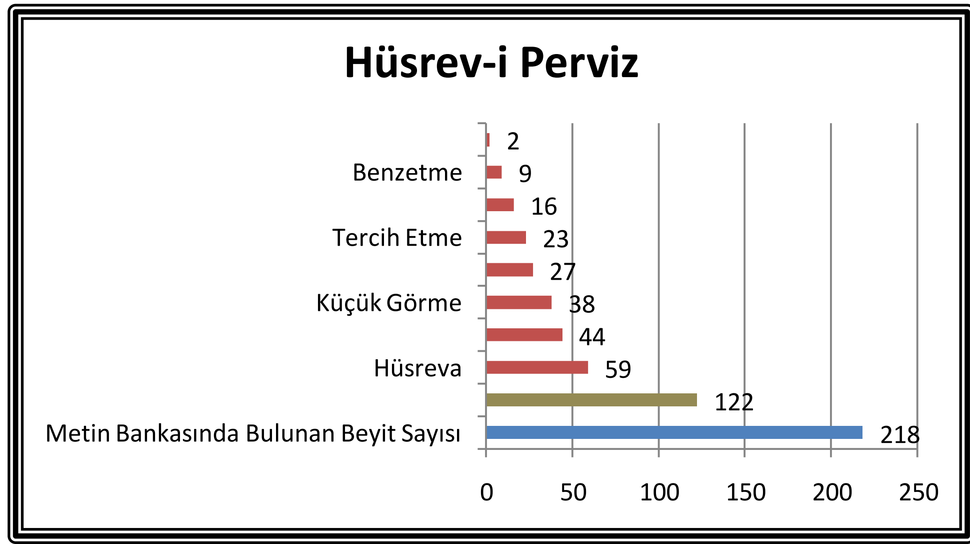
Perviz'in sahip olduğu efsaneleşmiş hazineleri vardı. Hatta Taberî, ona kadar hiçbir İran padişahının bu kadar büyük hazineyi bir araya toplayamadığını söyler.[350] Onun hazineleri; *genc-i Hüsrevani, genc-i zer, genc-i bâd-âver* gibi sözcüklerle anılır.

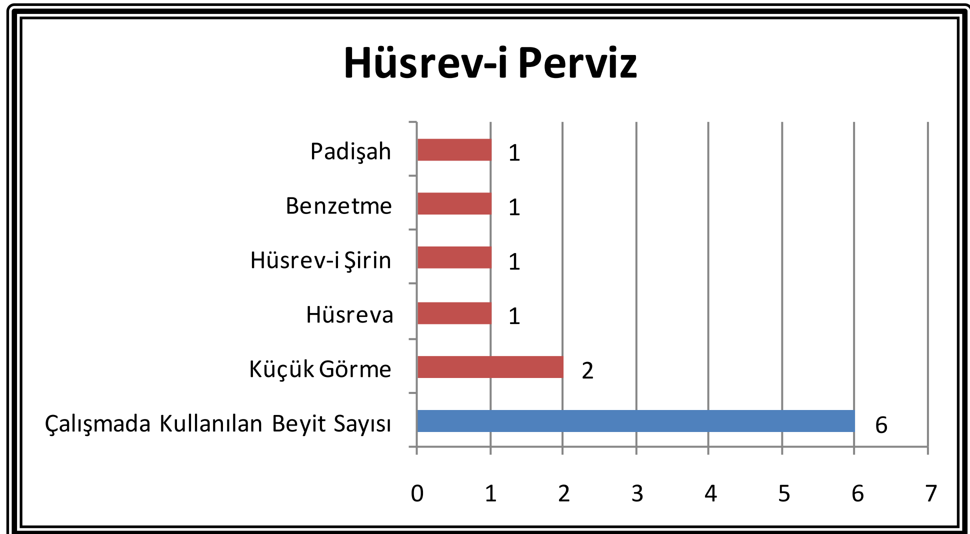
---

[349] Tarih-i Taberî, a.g.e., C. 3, s. 39-40
[350] Tarih-i Taberî, a.g.e., C. 3, s. 32

Ayrıca Hüsrev'in *Şebdiz* adında özel bir atı vardı. Bu atı Hüsrev, Rum ülkesinden getirmişti. Bu at diğer atlardan dört karış daha büyüktü. Hüsrev, yediği her yemekten bu atına da yedirirdi. Öldüğü zaman, padişah cenazesi gibi, mezar kazdırıp kefenleyerek gömdürdü. Mezar taşına bu güzide atının resmini de yaptırdı. Osmanlı şairleri bu özel yönüyle şiirlerinde Şebdiz'e de yer vermişlerdir.

Hüsrev-i Perviz birçok şairimiz tarafından şiirlerinde telmih unsuru olarak işlenirken birçok beyitin de mazmununu oluşturur.

2.27.1. Hüsrevâ

Şairler sevgiliye *Hüsrevâ* diye seslenerek sevgiliyi Hüsrev'e benzetmişlerdir. Ahmet Paşa'da bu kullanımı sık sık işlemiştir. “Ey Sevgili! Hikâyemi tatlı

dudağından dinleyenler, Ah edip Leyla ve Mecnun'un destanını yaktılar.” anlamındaki

Husrevâ Şîrîn lebinden işidenler kıssamı
Âh edip Leylî vü Mecnûn dâsitânın yaktılar
Ahmed Paşa[351]

mısralarında şair sevgiliye olan aşkını anlatırken kendi aşkının yanında Leylâ ve Mecnûn'un aşkının bir kıymetinin olmadığını belirtiyor. Şirin, dudakları ile anılan bir güzeldir. Şair'de bunu kullanarak benim hikâyemi Şirin'in dudaklarından dinleyenler Leylâ ve Mecnûn hikâyesini yakıp yok ettiler diyerek kendi aşkının büyüklüğünü gösteriyor.

2.27.2. Padişah

Fuzûlî Bağdat valisi Ayaş Paşa'dan dönem dönem yardımlar görmüştür. Şairin Ayaş Paşa için yazdığı kasidesinin bir beytinde Hüsrev'i, Şirin ve Ferhad ile birlikte kullanılır. “Bütün padişahlar Ferhad gibi âşık olsalar ne olur ki! Mübarek sayfasında Şirin'in yüzü tasvir edilmiştir.” manasını verebileceğimiz

N'ola Ferhad-veş uşşâkı olsa cümle Husrev’ler
Mübârek safhasında sûret-i Şîrin musavverdir
Fuzûlî[352]

dizelerinde bu üçlünün olayına açıkça anımsatma söz konusudur. Hüsrev ve Ferhât’ın âşık olduğu kişi Şirin'dir. Şair memdûhunun yaptığı işleri övmek bir tarafa bu beyitte simasını övmektedir. Ferhad gibi bütün Hüsrev'lerin memdûha âşık olmasına hiç kimsenin şaşırmamasını ister. Bu beyitte Hüsrev, padişah olarak kullanılmıştır.

2.27.3. Küçük Görme

Nevres-i Kadim dîvânında Sultan 1. Mahmud'u överken Acem kahramanları Hüsrev ve Cem'i küçük görür. “Ey dileğine ulaşmış hükümdar, insaflı ve doğru şehriyar; senin yüce eşiğinde Hüsrev ve Cem köle olur.” manasındaki

---

351 Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992, g. 34/8
352 Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, a.g.e., k.19/8

Hidîv-i kâmverâ sehriyâr-i dâd-gerâ
Ey âstân-ı refî ünde bende Hüsrev ü Cem

Nevres-i Kadim[353]

dizelerinde Hüsrev ve Cem, Acem kahramanlarının küçük görülme hususunda nasiplerini almışlar ve ancak Sultan Mahmud'un kölesi olmaya layık görülmüşlerdir. Çünkü Sultan Mahmud isteklerini yerine getirmiş dünyanın övüncü olan bir padişahtır.

Figânî, şehzadeler için yazdığı bir kasidesinde Hüsrev'i sevgilinin kapısındaki bir kul olarak görür. "Ey Şah! Mısır sultanı kapında önemsiz bir hizmetçi; İran ülkesinin Hüsrev'i de dergâhının bir kuludur." manasını verebileceğimiz

Hâdim-i kemter kapunda Mısr sultânı şehâ
Âsitânun kullarından Hüsrev-i mülk-i Acem

Figânî[354]

mısralarında şair, o dönemlerde Osmanlı'ya düşman olan İran padişahını küçük görmüş ve buna Mısır sultanını da eklemiştir. Bu kasidenin önceki beyitlerinde de farklı acem kahramanları hor görülmüş bu kahramanların meydanı doldurması gereken Kanuni'nin henüz doğmamasından yararlanarak üne kavuştukları belirtilmiştir. Bu beyit ile birlikte İran şahı dergâhtaki bir kulla eş değer görülerek şah nezdinde İran devleti hafifsenmiştir.

2.27.4. Hüsrev-i Şirin

Ahmed Paşa bir beytinde Hüsrev'i Şirin ile birlikte kullanırken gül-bülbül olayına da telmihte bulunur. "Bülbül, Hüsrev için kendini hançere vuran Şirin gibi, kendini gül için dikende bağrını kan etti." manasını verebileceğimiz

Gül bülbül için hârda hûn eyledi bagrın
Şîrîn gibi kim Hüsrev için hançere düşdi

Ahmed Paşa[355]

---

[353] Hüseyin Akkaya, a.g.e., k. 3/29
[354] A.Karahan, Esma Şahin, a.g.e., k. 2/10

dizelerinde Hüsrev ve Şirin hikayesi gül ve bülbül olayı altında verilmiştir. Şirin ile Bülbül aşklarından dolayı Hüsrev ve Gül için kendilerini feda etmişlerdir. Bu anımsatmayı Osmanlı şairleri şiirlerinde sıkça işlemişlerdir.

2.27.5. Benzetme

Sabâyî bir beytinde memduha zamanın *Hüsrev*'i olarak seslenir. "Ey zamanın Hüsrev'i, Şirin'in dudağının hayaliyle gam dağında Ferhat can verdi unutma ha!" manasındaki

Şîrîn lebün hayâli-le iy Hüsrev-i zamân
Kuhsâr-ı gamda cân vire Ferhâd unutma hâ

Sabâyî[356]

dizelerinde Ferhât'ın dağı delerken Şirin için ölmesine telmihte bulunulmuştur.

Hüsrev, "Ey Sevgili!" anlamındaki "Hüsreva" şekliyle edebiyatımızda sıkça görülmektedir. Şirin ile olan ilişkisi ve oğlu Şîrûye'nin kendisine karşı ayaklanmasını konu alan beyitler mesnevilerde daha çok işlenmiştir. Bazen memduhun yanında küçük görülmüş bazen de benzetme amacıyla kullanılmıştır. Zenginliği çok ön plana çıkmasına rağmen şairlerimiz zenginliği yönüyle birkaç yerde kullanmışlardır. Oğlu Şîrûye'ye gönderdiği haplar da onun zekâsını gösterirken ona, "Düşmanından intikam alan ölü" denmiş fakat şairlerimiz tarafından bu yönüyle de pek fazla kullanılmamıştır.

2.27.6. Şirin

Dillere destan güzelliği ile Şirin Ermeni hükümdarının kızıdır. Güzelliği yanı sıra hassas ve duyarlı bir kadındır.[357] Hüsrev, Erman'a yaptığı bir seyahat sırasında gördüğü Şirin'e tutulmuş yanına alarak İran'a getirmiştir. Hüsrev'e olan bağlılığına rağmen Hüsrev'in itikatsız yaklaşımları Şirin'i oldukça üzmüştür. Hüsrev, Şirin'den

---

[355] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992, g. 364/4
[356] Rüstem Kavaklık, a.g.e., g. 3/4
[357] Tarih-i Taberî, a.g.e., C. 3, s. 32

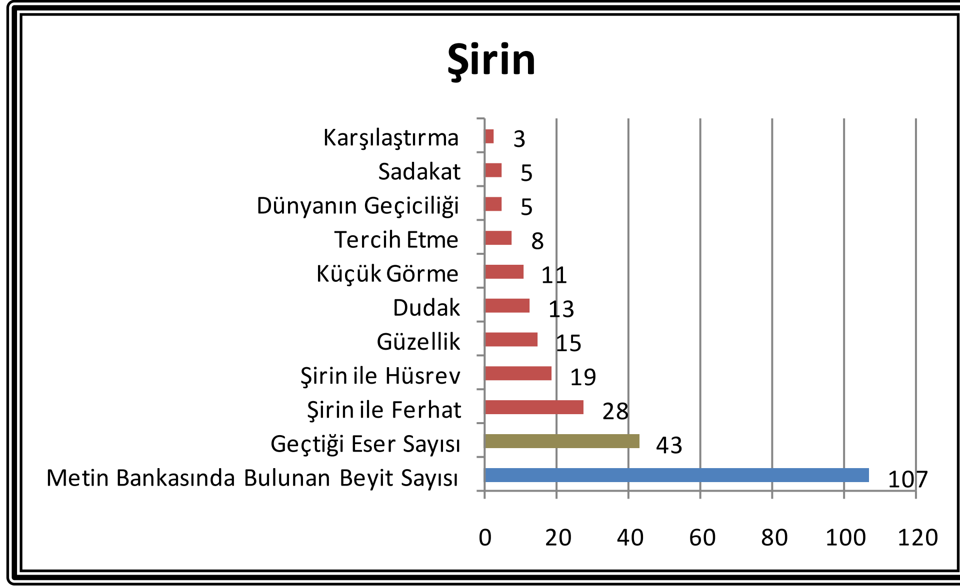
sonra Rus İmparatorunun kızı Meryem ve İsfahanlı Şeker ile evlenmiştir. Bu durum Şirin'in duyarlı kalbinde derin yaralar açmıştır.

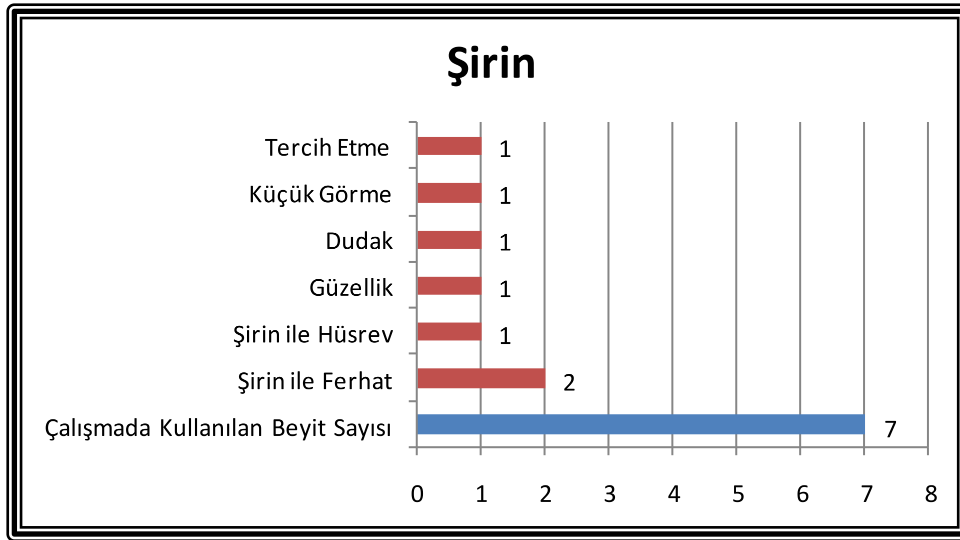
Hüsrev ve Şirin'in Barbed'in musikisi eşliğinde sıkça muhabbetleri söz konusudur. Bu meşhur saraylarında Hüsrev bir gün: “Mülk ve saltanat bakî olsa ne güzel şeydir!” deyince, Şirin dirayetini gösteren bir cevap verir: “Öyle olsaydı biz bu saltanatı nereden bulurduk!”

Şirin, Hüsrev-i Perviz'e olan bağlılığından dolayı Perviz'in ölümünden sonra hiç kimseye yar olmak istememiştir. Özellikle Perviz'in şımarık oğlu Şîrûye babasının ölümünden sonra üvey annesi Şirin'e talip olmuş Şirin ilk başta kabul etmese de Şîrûye'nin ağır tehditleri altında üç şartının yapılması halinde evlenebileceğini söylemiştir. Birinci şartı, Hüsrev'i kimler öldürdü ise onların idam edilmesi, ikincisi; Şîrûye'nin bizzat yüksek bir yere çıkarak Şirin hakkında söylemiş olduğu iftiraların yalan olduğunu halka bildirmesi, son şartı ise; Hüsrev'in bir arzusunu yerine getirmek için mezarını açıp yanına girmesi için izin verilmesi. Şîrûye bu üç şartı da kabul etmiş. Üçüncü şartın gerçekleşeceği anda Şirin, Hüsrev'in mezarına girince kendini zehirlemiş ve ölmüştür. Hatta rivayete göre Şirin bembeyaz bir gelinlik ile Hüsrev'in cenazesine gelmiş Şîrûye kendisiyle evlilik hazırlığı zannetmesine rağmen o, aşığı Hüsrev ile buluşmuş ebedi bir vuslata ulaşmıştır.[358]

Şirin, edebiyatımızda en fazla kullanılan bayan kahramandır. Şirin bazen Hüsrev ile bazen de Ferhâd ile anılır. Şairlerimiz genellikle sevgiliyle Şirin arasında benzerlik kurarlar. Ferhâd-Hüsrev-Şirin Şehnâme'de fazla işlenmez. Fakat Şehnâme'nin yazıldığı dönemden sonra sıkça işlenmiş hatta Hüsrev ile Şirin ve Ferhâd ile Şirin isimli mesneviler yazılmıştır. Şirin, mesnevilerin en önemli karakteridir. Üstelik pek çok şair de mısralarını Şirin'in hayalleriyle süslemiştir.

[358] Şerîfî, a.g.e., C. 3, s. 1781-1922

2.27.6.1. Güzellik

Ahmet Paşa bir beytinde Hüsrev ve Ferhad'ı Şirin'in güzelliğini belirtmek için kullanır. "Şirin'in güzelliği, hayat bağışlayan gül bahçesi iken takdire bak! Orada Hüsrev gül dererken, zavallı Ferhat diken ve çöp derer." anlamını verebileceğimiz

Hüsn-i Şîrîn Gülşen-i cân-bahş iken takdîri gör
Anda Hüsrev gül derer Ferhâd-ı miskîn hâr u has

Ahmed Paşa[359]

[359] Ali Nihat Tarlan, a.g.e.,1992, g. 126/3

beytinde Şirin ile Hüsrev'in buluşması ve Ferhâd'ın Şirin'in aşkından ölmesi anlatılmaya çalışılmıştır. Hüsrev ve Şirin klasik Türk edebiyatında mesnevi adı olmuş bir aşk hikâyesidir. Bazı yazarlar bunu Ferhâd ve Şirin olarak işlemiştir. Bundan dolayı bu hikâyenin birkaç farklı varyantları vardır. Ahmed Paşa Hüsrev ve Şirin'in kavuştuğu Ferhâd'ın ızdıraplar içinde öldüğü hikâyeyi kıstas almıştır. Aynı zamanda kelime anlamı itibariyle de tatlılık anlamına gelen "Şirin"in Hüsrev'e gül koklatırken Ferhâd'a diken ve çöp koklatması Ferhâd'ın bu hikâyede ızdıraplar içnide ölüşü yönüyle Mecnun gibi gerçek bir aşığı temsil ettiğini anlamaktayız. Âşık, zaten güle rengini veren bülbüldür. Bundan dolayı Ferhad'ın bu aşk yüzünden acılar çekerek ölmesi Ferhad ve Şirin aşkının unutulmamasını sağlamıştır. Aşığın da asıl derdi sevgili uğruna ölebilmektir.

2.27.6.2. Dudak

Kanuni, sevgilinin saçını Leylâ'ya dudaklarını Şirin'e benzetir. "Ey Sevgili! Senin saçın Leylâ, dudakların Şirin olunca biz de Ferhat ve Mecnun gibi sıkıntı ehliyiz." anlamındaki

Sen saçı Leylâ lebi Şirin olaldan Husrevâ
Biz de Ferhâd ile Mecnûn gibi mihnet ehliyüz
Muhibbî[360]

dizelerinde sevgiliye "Husreva" diye seslenilmiştir. Bilindiği gibi bu sözcüğün "padişah-hükümdar" anlamı da vardır. Edebiyatımızda "Hüsreva" diyerek şairler sevgiliden bahsederler. Bu yönüyle bu kelime telmih, tenasüp gibi sanatlar için kelime oyununa elverişlidir. Muhibbi, sevgilinin saçını Leyla'nın saçına dudaklarını da Şirin'inkilere benzeterek sevgiliyi bu iki kadından da üstün görüyor. Çünkü sevgili bu iki güzellik timsalinden de izler taşımaktadır. Sevgilisi bu kadar güzel olan bir aşığın Ferhâd ve Mecnûn gibi dert çekmesi de oldukça doğaldır. Leylâ-Mecnûn ve Şirin-Ferhâd sözcükleri arasında müşevveş lef-ü neşr yapılmıştır. Ayrıca bu ikilerin hikayelerine de bir anımsatma söz konusudur.

[360] Coşkun Ak, a.g.e., g. 1185/4

2.27.6.3. Tercih Etme

Aşkî bir beytinde "Şirin" kelimesini tevriyeli olarak kullanır. "Üzüntü dağında Ferhad gibi tatlı canından (Şirin'in canından) geçip eğer aşk ile dillere destan olmak istersen, derviş ol!" manasındaki

Kûh-ı gamda cân-ı Şîrîn'den geçip Ferhâd-veş
Aşk ile ger dâstân olmak dilersen derviş ol
Aşkî[361]

beytinde, Ferhâd ve Şirin olayına anımsatma yapılırken, Şirin kelimesi hem tatlılık hem de insan ismi olarak kullanılmıştır. Beyite göre şair; Ferhâd'a dillere destan olmak istersen Şirin'den vazgeç, diyor. Bu âşıklığın önemli düsturudur. Günümüze kadar gelen tarihsel aşk hikâyelerinin oluşabilme sebepleri de sevgili ve aşığın bir araya gelememesindendir. Yoksa bir araya gelseler aşklarının duyulması beklenemez. Aşkî de asıl âşıklık meziyetlerini dervişlikte görüyor. Çünkü dervişler maddi anlamda ellerine bir şey geçmese de bu yolda bulundukları için dillere destan olurlar. Nefsin her istediğini yapmamak bir nevi zevklerden uzaklaşmaktır. Bu da dervişlik özelliğidir. Nefis, Şirin gibi bir güzeli ister. Bundan vazgeçen ise dervişlik yoluna girmiş olur. Böylece hem aşkı yönüyle hem de dervişliği yönüyle dillere pelesenk olur.

2.27.6.4. Şirin ve Ferhat

Fuzûli bir beytinde kendisini Şirin'in Ferhâd'ına ve Leylâ'nın Mecnun'una benzetir. "Leylâ'nın Mecnun'u Şirin'in Ferhâd'ı varsa övün ki senin de benim gibi bir aşığın var." manasındaki

Kıl tefâhür kim senün hem var benim tek âşıkun
Leyli'nin Mecnûn'ı Şîrîn'ün eğer Ferhâd'ı var
Fuzûlî[362]

dizelerinde şair, sevgiliye Leyla'nın Mecnun'u Şirin'in Ferhâd'ı varsa senin de benim gibi Ferhâd ve Mecnûn'dan daha fazla aşıklık istidadı olan bir aşığın var, diyor.

[361] İskender Pala, a.g.e., 1988, g. 36/4
[362] Halil Erdoğan Cengiz, a.g.e., s. 356, b. 3

Fuzûlî, kendini bu iki aşk timsalinden daha fazla âşık olarak gördüğü için sevgilinin övünebileceğini belirtiyor.

Riyazî bir beytinde Şirin ile Ferhâd'ı birlikte kullanır. "Şirin, âşıksa yoluma dönsün demiş, Ferhât bunu duyunca sevincinden oynamaya başlamış." manasını verebileceğimiz

Âşık ise yoluma dönsün dimiş Şîrîn ana
Bu sözü gûş eyleyince eylemiş Ferhâd raks
Riyâzî[363]

dizelerinde Ferhâd'ın Şirin'e olan aşkı açık bir şekilde anlatılmaktadır. O kadar ki Ferhâd, Şirin'den böyle bir haber gelince deliler gibi oynamaya başlamıştır. Bu da âşıklık istidadıdır.

2.27.6.5. Şirin ve Hüsrev

Gelibolulu Âlî bir beytinde Hüsrev'in Şirin'den ayrılmasını feleğin gaddar olmasına bağlar. "Gaddar felekten (feleğin dönüşünden) adalet almak mümkün olsa Hüsrev hiç Şirin gibi sevgiliden ayrılmazdı." manasındaki

Dâd alınmak mümkin olsa gerdiş-i gaddârdan
Hüsrev ayrılmazdı hiç Şîrîn gibi dil-dârdan
Gelibolulu Âlî[364]

mısralarında şair feleği genel kullanımlarından biri olan şikayet yerine kullanmıştır. ona göre; acımasız felek adaletli davranmadığından Hüsrev ile Şirin birbirlerinden ayrılmışlardır. Eğer felek acımasızca hareket etmeseydi bu iki âşık hiçbir zaman ayrılmazlardı.

2.27.6.6. Küçük Görme

Necati, bir beytinde Şirin'in güzelliğini küçük görür. "Hüsrev gibi güzelleri görüp dururken, Şirin'e ilgi duyanın ağzının tadı yoktur." manasındaki

Hüsrev gibi göre -durur iken püserleri

---

[363] Namık Açıkgöz, a.g.e., s. 182
[364] İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., 2006, g. 1008/1

Şirine meyl eyleyenün bilmez agzı dad

Necâtî[365]

mısralarında Hüsrev'in yanındaki bakirelerin güzelliği yanında Şirin'in güzelliğinin kıymetinin olmadığı belirtilmektedir. Zaten belli bir durumdan sonra âşıklar sevgiliyi beden güzelliği için değil ruh güzelliği için sevip âşık olurlar. Ruh güzelliğini tasvip etmeyen şair, Şirin'den daha güzeller varken Şirin'e aşık olanların ağızlarının tadı yok, der.

Şirin, edebiyatımızın güzellik sembolüdür. Adına mesneviler yazıldığı gibi diğer mesnevilerde geniş yer bulmuştur. Şairlerimiz bütün incilerini onun dudaklarından dökme gayreti içide bulunmuşlardır. Osmanlı şairleri tarafından en çok kullanılan kadın karakterdir. Ferhat ve Hüsrev ile sürekli anılırken güzelliği ve âb-ı hayat gibi olan dudakları ile de sıkça işlenmiştir. Bütün Acem kahramanları gibi memduhun yanında aciz de görülmüş ve dünya hayatında tasvir edilen bir güzellik olduğu için de edebi güzellik ona tercih edilmiştir.

2.27.7. Barbed

Barbed, Sasani (Pers) hükümdarı Hüsrev-i Perviz'in çalgıcısıdır. Otuz makam icat ettiği bilinir. Bunlardan en önemlisi; değerli ve büyük anlamlarındaki 'Hüsrevânî' makamıdır.[366] Çaldığı sazın ismi üç telli saz anlamına gelen 'Seta'dır. Firdevsi'nin rivayetine göre Hüsrev'in trajik sonu ona sadakatle bağlı Barbed'i çok etkilemiş ve Barbed parmaklarını keserek sazını ateşe atıp yakmıştır.[367]

Nizâmi-i Gencevî'nin rivayetine göre ise; İran hükümdarı Hürmüz'ün büyük adaklar sonunda doğan oğlu Hüsrev'in bir gece rüyasında gördüğü dedesi Nûşîrevân'dan Allah'ın ona vereceği dört müjdeden biridir. Hüsrev'e, 'Barbed adında bir musikişinas' müjdesi verilmiştir.

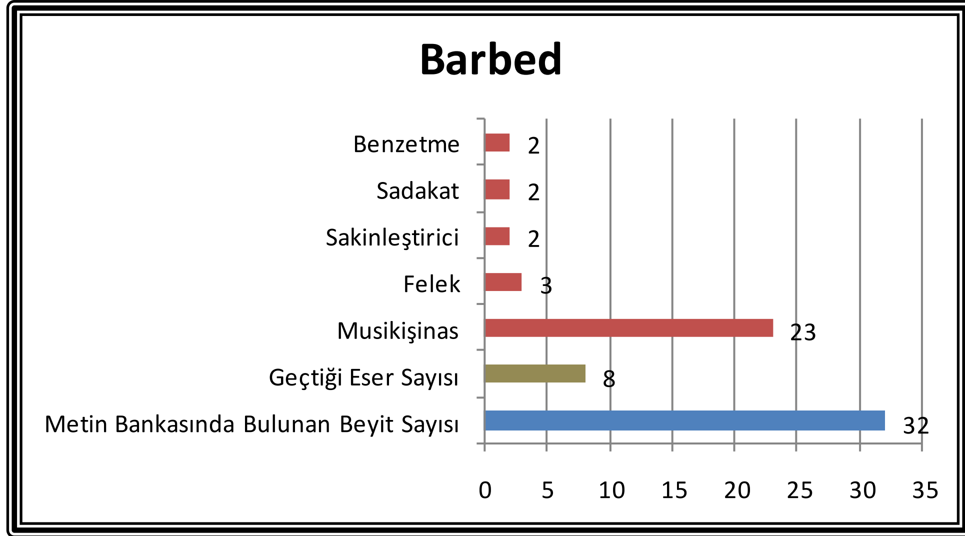
[365] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 2002, g. 50/5

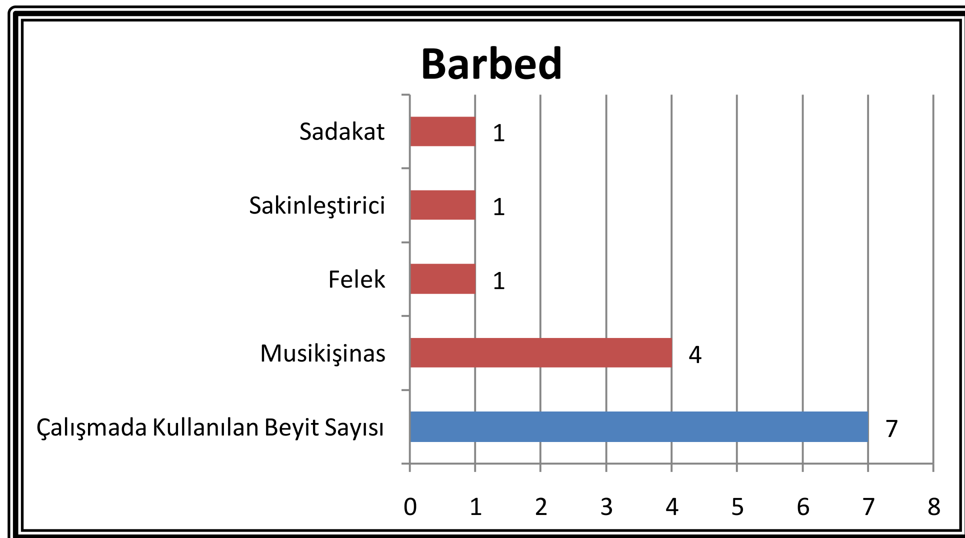
[366] Nizâmî, *Hüsrev ve Şirin*, (Çev:Sabri Sevsevil) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 171-174

[367] Dursun Ali Tokel, a.g.e., s. 114

Nizâmi Gencevî'nin Hüsrev ü Şirin'inde; Hüsrev, Mihîn Bânû'nun misafiri olarak Ermen'de sevgilisi Şirin'i hasretle beklerken, yanında ayırmadığı Bârbed'in nağmeleriyle teselli bulduğu belirtilir.

Barbed, müzisyenliği yanında zekâsı ile de bilinir. Yine Gencevî'ye göre; Hint kralının Hüsrev'e hediye ettiği Şebdiz isimli atı Hüsrev çok sevmektedir. Onun ölüm haberini getireni bile öldüreceğine yemin etmiştir. Şebdiz öldüğünde Barbed, bakıcıyı kurtarmak için hüzünlü bir hava çalmaya başlar. Hüsrev bu üzüntülü nağmeleri işitince, "Yoksa Şebdiz mi öldü?" der. Barbed de "Bunu hükümdarın kendisi söylüyor," diyerek bakıcının hayatını kurtarır ve bu 'Şebdiz' makamı Barbed'in otuz makamı içinde sayılır.

2.27.7.1. Sakinleştirici

A.Rıdvan mesnevisinde Barbed'in Hüsrev'i sakinleştiren, teselli veren özelliğinden açıkça bahseder. "Ey Barbed dedi. Bu sıtma ateşi beni üzerlik otu gibi yakıyor, yangınıma su serp," diye anlamlandırabileceğimiz

Didi ey Bârbed oduma su seb
Sipend itdi beni bu âteş-i teb
A. Rıdvân[368]

beytinde Barbed'in musikisi ateşe atılan suya benzetilmiştir. Âşık sevgiliye olan sevdasını her zaman içinde yanan görünmeyen bir ateşle anlatmaya çalışır. Bu ateş hararetli ve bunaltıcıdır. Nasıl ki hararetli olan bir insan su içme arzusunda olursa aynı şekilde de âşık bu beyitte Barbed'den yangınına su serpmesini ister. Hüsrev, Şirin'e olan ayrılığını ancak Barbed'in nağmeleriyle bir nebze olsun unutabilmektedir. Bu çıtırdayan ateşi onun ezgisinden başka bir şey hafifletemez. Şair, aşk feryatlarını yangına benzetirken Barbed'in musikisini de suya benzetmiştir. Seb – Teb kelimeleri ve od- sipend – ateş arasında da ilişki vardır. (Tenasüp) Su – ateş zıt kavramlardır.

2.27.7.2. Felek

Bârbed'in Allah tarafından Hüsrev'e müjdelendiğini Celîlî'nin; "Padişahın usta ud çalan çalgıcısı vardı. Felek ona Barbed ismini vermişti," diye mana verebileceğimiz

Şehün var idi avvâd-ı üstâd
Felek komuşdı ana Bârbed ad
Celîlî[369]

beytinde açıkça görüyoruz. Barbed, Allah tarafında Hüsrev'e verilen dört müjdeden biri olarak bilinir. Bu beyitte de Barbed isminin felekler tarafından konulduğu söylenmektedir. İnsanoğlu sınırlı havsalası ile Allah'ın bulunabileceği yer olarak her

---

[368] Orhan Kemal Tavukçu, a.g.e., b. 3882

[369] Şevkiye Kazan, *Hâmidî-zâde Celîlî- Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği- Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Tenkidli Metin),* Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 1997, b. 1052

zaman gökyüzünü seçmiştir. Gökyüzü denilirken asıl bahsedilen Allah'tır. Haliyle Allah'ın koyduğu bir ismin büyüleyici ve etkileyici müzik yapması da olağandır.

2.27.7.3. Musikişinas

Bârbed'in musikideki hüneri edebiyatımızda sesleriyle meşhur olan kuşları bile geride bırakmıştır. Nasıl ki bir insan çok bilgili, hünerli de olsa üstadının yanında başını önüne eğer omuzlarını çekip saygılı bir şekilde diz çökerek oturursa, Bârbed'e karşı da bütün musikişinas kuşlar saygı duyarlarmış. "Barbed'in musikisi behçede bülbül, kumru, tuti ve dürracın sesini utandırır." şeklinde anlam verebileceğimiz

Utandurur çemen içre sirây-ı Bârbedî
Nevâ-yı bülbül ü kumrî vü tûtî vü dürrâc

Aşkî[370]

mısralarında kuşların Bârbed'in müziğine karşı kendi seslerinden mahcup oldukları açıkça görülmektedir. Barbed o kadar etkileyici bir ahenkte çalmaktaydı ki keklik, papağan, kumru hatta bülbül bile kendi seslerinden utanırlar. Çünkü Barbed'in musikisi bahçeye sinmiştir. Kuşların ötüşünün artık Barbed'in ahenginin yanında bir değeri yoktur. Barbed'in makamı ile kuşların sesleri karşılaştırılmıştır. İnsani bir vasıf olan utanma özelliği kuşlara yüklenmiştir. (Teşhis)

Bu edebiyatta bülbül, sürekli ağlayıp sızlayan bir aşığı temsil eder. Barbed'in ezgisi ise onun ağlayıp sızlamalarından çok daha derin anlamlıdır. Beste, bahçeye kuvvetli bir şekilde işlediğinden artık bülbül ve diğer kuşlar aşklarının hakkını veremedikleri için utanırlar. Çünkü onlardan daha büyük bir âşık sahneye çıkmıştır.

Barbed'in söz söyleme yönüyle insana cesaret veren ve rahatlatıcı bir özelliği vardır. Celîlî'nin, "Bir söz ki Barbed onu mevzun okur; Hüsrev incilerini (sözlerini) saçardı." diye mana verebileceğimiz

Ne söz kim Bârbed okurdı mevzûn
Nisâr eylerdi Hüsrev dürr-i meknûn

[370]Nurcan Boşdurmaz, a.g.e., k. 7/7

Celîlî[371]

beytinde Şirin'e karşı dili çözülen Hüsrev'i görmekteyiz. Bilindiği gibi inci istiridyenin içinde olduğu için açılmadan görülmez. Dışarıya çıkarıldığında ise çok değerlidir. Bu beyitte şair "Dürr-i meknûn" terkibi ile sözü inciye benzetmiştir. "Meknûn" kelimesini daha önce kimsenin aklına gelmemiş söz' olarak alabiliriz. İnsanın incisi de sözüdür ve inci nasıl istiridyeden çıkıyorsa söz de ağızdan çıkar.

Celîlî, Hüsrev ü Şirin mesnevisinde bu beyitten önceki yaklaşık yirmi beyitte, Bârbed'in sabah rüzgârına hitabını anlatır. Sabahleyin güllerin açılıp çimenliğin şenlenmesi sahnelenir. Bârbed ud çalmanın yanında bütün bu güzellikleri anlatmasını bilen biriydi. O çaldıkça müziğinin müthiş etkisiyle, bahçede Şirin ile oturan Hüsrev'in dili çözülüyor ve incilerini dökmeye başlıyordu. Onun incisi aşkını anlatan sözleridir. Barbed'in ritimli müziğiyle aşkını bülbül gibi şakıması duygusunu artırıyordu. Bu beyitten de anlaşıldığı gibi Bârbed'in Hüsrev'i etkileme gücü yüksektir.

Bârbed'in musikisi her hâliyle insanları mest ediyordu. O udu eline aldıktan sonra bundan etkilenmemek imkânsızdı. A.Rıdvan; "Bârbed, ufuklara ateş saldığı zaman gönüllere şüphesizlik şarabını içirdi," diye anlam yükleyebileceğimiz

Çü saldı Bârbed âfâke âteş
İçürdi cânlara sahbâyı bî-gış

A. Rıdvân[372]

beytinde bunu belirtmektedir. Bârbed öyle bir ud çalıyordu ki sesinin ulaşabildiği yerleri ateş sarıyor, gönülleri yakıp sarhoş ediyordu.

İran Şahı Hüsrev Perviz'in Nikisa adında bir çengibaşısı vardır. Genellikle adı Bârbed'le anılır.[373] Ahmed Paşa, "Öyle neşeli bir sesi vardı ki dinlediğinde Barbed udunu, Nikisa çengiyi bırakır."

Bir savt- ı tarab-nâk ki kim dinlerse anı

[371] Şevkiye Kazan, a.g.e., b.1327
[372] Orhan Kemal Tavukçu, a.g.e., b. 4269
[373] Nizamî ve Şeyhî'nin Hüsrev ve Şirinlerinde Nikîsâ geçmektedir. Bkz: Tökel, Dursun Ali, a.g.e., 2000, s. 114

Udın bırakır Bârbed ü çengi Nikîsâ

Ahmed Paşa[374]

Bârbed 'Kopuz' çalarmış. Kopuz, en eski Türk çalgılarındandır. Barbed'in müzikteki efsânevi ünü sebebiyle Kopuz'a, onun adına dayanarak 'Barbad' veya 'Barbed' ismi verilmiş. Bu beyitten de anlaşıldığı gibi bir nesnenin ismini değiştirtecek kadar ud çalma noktasında bir üstat olmuştur.

2.27.7.4. Sadakat

Bârbed, Hüsrev'e o kadar çok bağlı idi ki sadakati en üst seviyedeydi. Canını onun için gözünü kırpmadan verebilecek kadar vefalıydı. Kuşkusuz Hüsrev'in dokunaklı sonu ile birlikte bu büyük sazende, ud çalan parmaklarını kesmiş udunu da parçalayıp ateşe atmıştır. A.Rıdvan'ın; **"**Barbed o an udunu parçaladı. Hem de parmağını kalem gibi kesti." şeklinde ifade edebileceğimiz

Uvatdı Bârbed ûdını o dem
Kalem mânendi kesdi barmagın hem

A. Rıdvân[375]

beyitinde Hüsrev'in ölümü sonucu Barbed'in parmaklarını kesme kıssasına atıfta bulunduğu açıkça görülmektedir.

Şairlerimizin Barbed'i kullanım şekillerine göre Barbed'in müziği Hüsrev için sakinleştirici gibidir. Hüsrev'in Bârbed'i her gittiği yere götürüp, kendisi için elzem kabul edilen bir ilaç gibi yanında taşıdığını görüyoruz. Bârbed'in melodileri Hüsrev ve diğerleri için derde deva imiş. Doğal olarak rahatlayan insanın psikolojisi gereği Hüsrev, sevgilisi Şirin'e güzel nağmeler dökermiş. Bütün bu güzellikleri oluşturan Barbed'in musikişinaslığıdır. O bu müzik ustalığının yanında vefalı, sadık bir insandır. Osmanlı şairleri Barbed'i genellikle mesnevilerde kullanmışlardır.

---

[374] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., 1992, 106
[375] Orhan Kemal Tavukçu, a.g.e., b. 3882

2.28. ŞÎRÛYE DÖNEMİ

Şîrûye, Hüsrev-i Perviz'in oğlu olup annesi Şark hükümdarı Müris'in kızı Meryem'dir. Şîrûye, tabiatı gereği rahat yetişmiştir. Arzularının emrinde kalan, bozuk zihniyetini düşüncelerinde de hissettiren biridir.

Üvey annesi Şirin'e âşık olan Şîrûye, babasını tahttan indirir indirmez aşkını ilan etmişti. Şirin'in kendi adını temize çıkarıp, Hüsrev'e olan bağlılığını gösteren üç şartı dolayısıyla Şîrûye ona kavuşamamıştı.

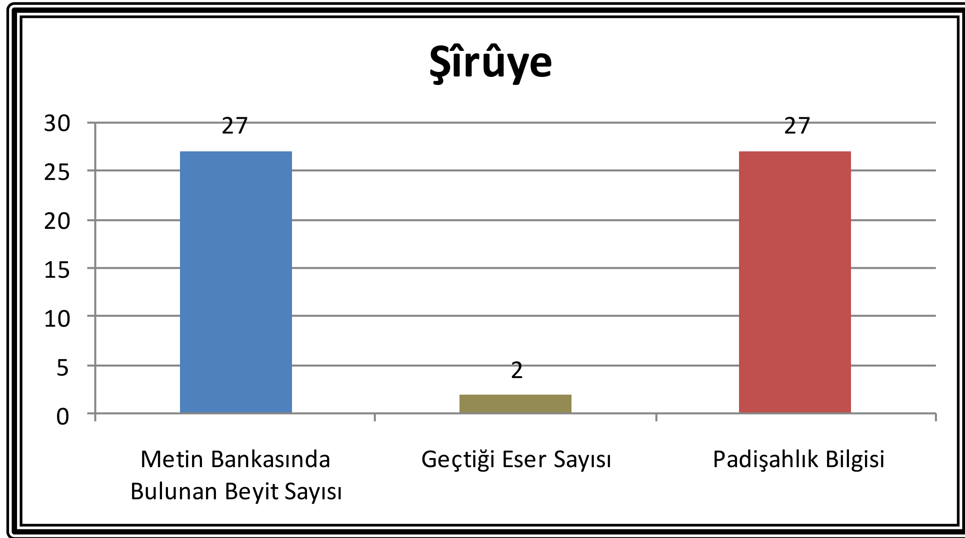
Bütün bu durumlara Hüsrev'in kimseye nasip olmamış hazineleri karşısında gözü dönmesi sebep olmuştu. Malına mal katma hırsının yanında halka hitap etmeyen yüksek paralar harcayarak yapılar imar ettirmeye başlamıştı. Bu duruma fazla dayanamayan halk, Şîrûye'ye destek vererek Hüsrev'i tahttan indirdi. Şîrûye babasını hal ettikten sonra babasını öldürmek için bir adam gönderir. Bu adam daha önce de Hüsrev için çalışmış biridir. Hüsrev, adama: “Sen daha önce benim epey hizmetimde bulundun, bu sandık oğluma kalmasın sana hediye ediyorum.” diyerek elindeki zarif sandığı adama verir. Adam, vazifesini yaptıktan sonra, Şîrûye'ye sadakatini göstermek için sandığı Şîrûye'ye götürür. Şîrûye bu hareketten memnun kalır. Sandıktan beş on kadar hapın yanında bir not çıkar: “Her kim bu haplardan birini kullanırsa yeni doğmuş gibi mutlu olur.” Bu ibareyi okuyan Şîrûye, şehvet esiri bir adam olduğundan hemen hapları yutar ve müthiş zehirin tesiri altında çok geçmeden depreşerek ölür. Türkçede sıkça kullanılan; “Hapı yuttu!” deyimi buradan kalmış olsa gerek ve yine bu olaydan dolayı Hüsrev için: “Düşmanından intikam alan ölü!” denilmiştir.

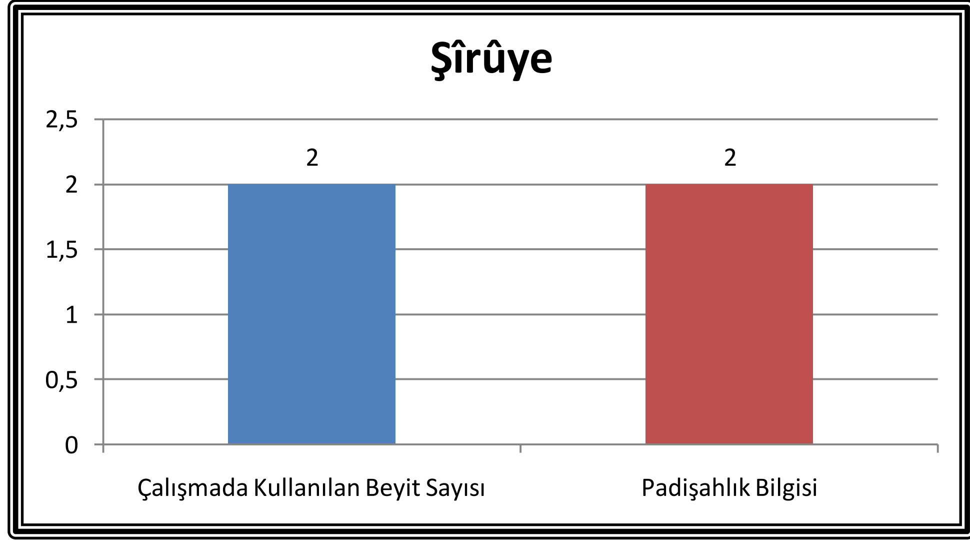
Şîrûye'nin ölümünden sonra İran tahtına kısa aralıklarla sırasıyla birçok padişah geçti. Taberî'ye göre artık İran'ın şah aradığı, melikler soyundan erlerin kalmadığı dönemdir. Bu dönemde sırasıyla Erdeşir, Cerrar, Perviz'in kızı Duhtbânu ve yine Perviz'in kızı Azarnduht tahta oturdu. Azarnduht'tan sonra İran yine başsız kaldı. Bir müddet sonra Mağrib'den Ferahzâd isminde birini getirip hükümdar yaptılar. Ferahzad tahttaki altıncı ayında öldürüldü. Yine padişah yapacakları kişiyi

aramaya başladılar. Sonunda Şehriyâr'ın oğlu Yezdecürd, henüz on beş yaşındayken tahta çıktı. Bu dönem ikinci halife Hz. Ömer'in zamanıydı. Yezdecürd'ten sonra İran'ın son padişahı Mâhû-yı Sûrî tahtta geçti.

Bu karakterler görüldüğü üzere tarih sahnesinde de pek etkili olamadıkları için şairlerimiz tarafından işlenmemişlerdir. O dönemlerde zaten Türk şairlerinin şiirlerinde kullanabilecekleri çok daha önemli kahramanların olması onların edebiyatımızda kullanılmamalarının ikinci önemli bir nedenidir. Haliyle bu karakterlerin şiirlerimizde bulunmamalarından dolayı sadece isimlerini vermekle yetiniyoruz.

Çoğu son dönem İran şahları gibi Şîrûye de edebiyatımızda şairlerimiz tarafından kullanılmamıştır. Bilgi vermek amacıyla mesnevilerde görülür.

2.28.1. Padişahlık Bilgisi

A. Rıdvân, Hüsrev ve Şirin'inde Şîrûye'nin tahta geçişini bildirir. "Şîrûye, Hüsrev'in tahtına bir yol bulup Medâyin yurduna şahlar şahı oldu." anlamındaki

Bulub Şîrûye Hüsrev tahtına râh
Medâyin mülkine oldı şehen-şâh
A.Rıdvân[376]

beytinde Şîrûye'nin babasını tahttan indirip yerine oturmasını şair, "bir yolunu bulup" sözüyle anlatmıştır.

Şâhî de Ferhad-nâme'sinde Şîrûye'nin ölümüne vurgu yapar. "Şîrûye, Hüsrev'e zulüm yaptı. Felek de ondan bir gün intikamını alır." manasını verebileceğimiz

Kıldı Şîrûye Hüsrev'e bî-dâd
Alur andan da çarh bir gün dâd
Şâhî[377]

mısralarında Sîrûye'nin babası Hüsrev'e yaptıklarını hatırlıyoruz. Bilindiği gibi Hüsrev'e "Düşmanından intikam alan ölü" denilirdi. Bu da Şâhî'nin dileğini feleğin

[376] Orhan Kemal Tavukçu, a.g.e., b. 4458
[377] Nurgül Özcan, *Şâhî'nin Ferhâd-nâme'si (İnceleme- Metin)*, Gazi Üniverstesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara, 2007, mes. 4830

zaten yerine getirdiğini gösteriyor. Hüsrev, öldürüleceğini anladığında oğlunun zayıf tarafını kullanarak oğlundan intikam almak ister. Oğluna ulaşacağını düşündüğü içinde birkaç hapın bulunduğu bir kutuyu kendisini öldürmeye gelen adama verir. Bu kutu büyük bir vazife düsturuyla Şîrûye'ye ulaştırılır. Kutudaki nota göre bu haplar mutluluk hapıdır. Hapları atan Şîrûye kısa sürede zehirlenip ölür. Felek ve Hüsrev de böylece Şîrûye'den intikamını almış olurlar.

Görüldüğü üzere, Şîrûye'nin kötü bir huyu ve arslan gibi vahşilerin bile korkacağı yüzü vardı.[378] Babası Hüsrev ile olan mücadelesinden dolayı tarih sahnesinde önemli bir karakter iken şairlerimiz onu şiirlerinde kullanmamış, işlendiği mesnevilerde de dönemi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

[378] Nurgül Özcan, a.g.e., s. 170

SONUÇ

Şehnâme, Doğu edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. İran edebiyatının bin yıllık tarihinin mitolojik bir şekilde kaleme alınmış şekli olan bu eser birçok dile çevrilmiş farklı kültürleri etkilemiştir. Firdevsî'nin masalsı anlatımı ve eserin konusu yönüyle Klasik Türk edebiyatını da önemli ölçüde etkilemiş bir eser olması bu alanda çalışma isteğimizi artırmıştır. Ayrıca Şehnâme'de mahreci itibariyle sadece İran edebiyatının değil daha birçok ülke edebiyatının mitoslarını görmek mümkündür. Bu yönüyle de önemli bir eserdir.

İlham aldığı kaynaklar itibariyle çok zengin bir edebiyat olan Klasik Türk edebiyatı ile Şehnâme birleşince ortaya önemli bir serüven çıkmaktadır. Bu serüven bize çalışma azmi veren önemli sebeplerdendir.

Çalışmamızda ortaya çıkan sonuçlardan biri de mitolojik ve efsane kaynaklı bu eserin aynı doğrultuda edebiyatımızı çok etkilemesidir. Her ne kadar mitoslarla kurulu bir edebiyatımız olmasa da yeri geldiğinde mitosları kullanmaktan çekinmeyen edebiyatçılarımız olmuştur. Bu bilgiler ışığında mitolojik öğelerin ve destanların Osmanlı şiirinin kaynaklarından olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bütün bu etkilemeler doğrultusunda bu eserde geçen kahramanların Osmanlı şairlerince sık kullanıldığı aşikârdır. Bunun için kahraman sayısını yüksek tutmak çalışmamızın önemli bir ölçüsüydü. Asıl amacımız da bu kahramanların kullanım amaçlarını belirleyip Klasik edebiyatımıza nasıl yansımış bunu görmek istemekti. Her ne kadar mitolojik özellikleri olan bu kahramanların menşesini belirlemek zor olsa da bizden önceki araştırmacılar gibi Şehnâme ve diğer kaynaklara göre hareket edip onların bilgilerini esas aldık. Bu doğrultuda farklılıkları da çalışmamızda belirttik.

Grafiklerde de görüleceği gibi Kiyûmers, Dahhâk, Feridûn, Rüstem-i Zâl, Zâl, Gâve, Keyhüsrev, Efrâsiyâb gibi tarihsel bilgileri netleşmiş kahramanların şairlerimiz tarafından genellikle ortak bir kullanım içinde işlendikleri görülmektedir. Bütün bu ortak kullanımlara rağmen bu kahramanların geçtiği genel özellikleri dışında bulunan beyitleri de çalışmamıza aldık.

Çalışmamızdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı şairleri bu kahramanları genel özellikleriyle kullandıkları gibi dünyanın geçiciliği, memduhun yanında küçük görme ve basit bir şeyi bu kahramanlara tercih etme gibi özelliklerle de sıkça kullanmışlardır. Bu üç özellik neredeyse bütün kahramanlarda görülmekte olup kullanımların herhangi bir ölçüsünün olmadığını görmekteyiz. Çünkü şairlerimiz, kahramanları bazen küçük görürken bazen kahramanlığına vurgu yapmış, bazı beyitlerinde dünyanın geçiciliği ile işlemiş bazı durumlarda ise tahtını ya da saltanatını övmüştür.

Çalışmamıza göre her kahramanın olmasa da bazı kahramanların ayırıcı özellikleri vardır. Nuşirevân'ın sarayları ve tahtı, Cemşîd'in şarabı bulması, Dahhâk'ın zulmü, Gâve'nin başkaldırısı, Rüstem'in kahramanlığı gibi özellikler bu kahramanların ayırıcı özellikleridir. Genellikle bütün şahıslar kahramanlıklarıyla bilinse de Rüstem hepsinden farklı bir kahraman olarak lanse edilir. Bu ayırıcı özellikler içerik yönüyle çeşitlilik gösterir. Fakat bazı durumlarda zıt özellikleri olan kahramanların şairlerimiz tarafından aynı beyitte kullanıldığı da görülmektedir.

Araştırmamıza göre Şehnâme kahramanlarına atfedilen en önemli ortak özellik “adalet”li olmalarıdır. Nuşirevân, adalet zinciriyle öne çıkarken Feridun ve Erdeşir de tam bir adalet sembolüdürler. Aslında Şehnâme adaletli bir hükümdar olan Kiyûmers ile başlar. Tahmûres'in adaletiyle adalet vurgusu eserde tam hissedilir. Adaletsizliğe ve zulme başkaldırının sembolü Gâve ile Osmanlı şairleri de Firdevsî gibi adalet vurgusunu bu kahramanla birlikte sıkça işlemeye başlarlar. Kronolojik sıraya göre devam edecek olursak adalet ismiyle anılan Feridûn tahta çıkar. Şehnâme'nin en büyük kahramanı Rüstem de adaletlidir. Zev, Keykubâd adaletleriyle tahtı süslerken Behmen ve Dârâ bunu bir adım daha ileriye götürürler. Mihracı her ne kadar belli olmasa da İskender'de de adalet görülür. Erdeşir, Feridûn gibi adalet denilince akla gelir. Behram'ın adaleti güneş karanlığının en üst seviyeye ulaştığı ana hazırlar aslında bizi, o an Nuşirevân'ın adalet zincirinin halka uzanan ışığıdır. Bu zincire bağlanan çan, adaletin toplumun her kesimine ulaşmasını sağlamıştır. Görüldüğü gibi adalet Şehnâme'de asıl anlatılmak istenen kavram gibi durur. Osmanlı şairleri de bu kavramı sık sık işlemişlerdir. Hatta kasidelerde bu

kahramanların adaletleriyle yarıştırılan ve bu yarışı kazanan Memduhları görmek de mümkündür.

Bütün bu adalet sembollerinin yanında Şehnâme'de Dahhâk başta olmak üzere Mezdek, Şegâd gibi şahıslar illegal özellikleriyle görülür. Hatta Şehnâme'ye göre İran'ın en kötü padişahı olarak gösterilen Güştasb'ın adaletsiz ve haksız yönetimine vurgu yapılmıştır. Bu şahıslardan Dahhâk efsanevi bir özellik taşıdığı için şairlerimizce kullanılırken diğerlerine Klasik Türk edebiyatında çok az rastlanır.

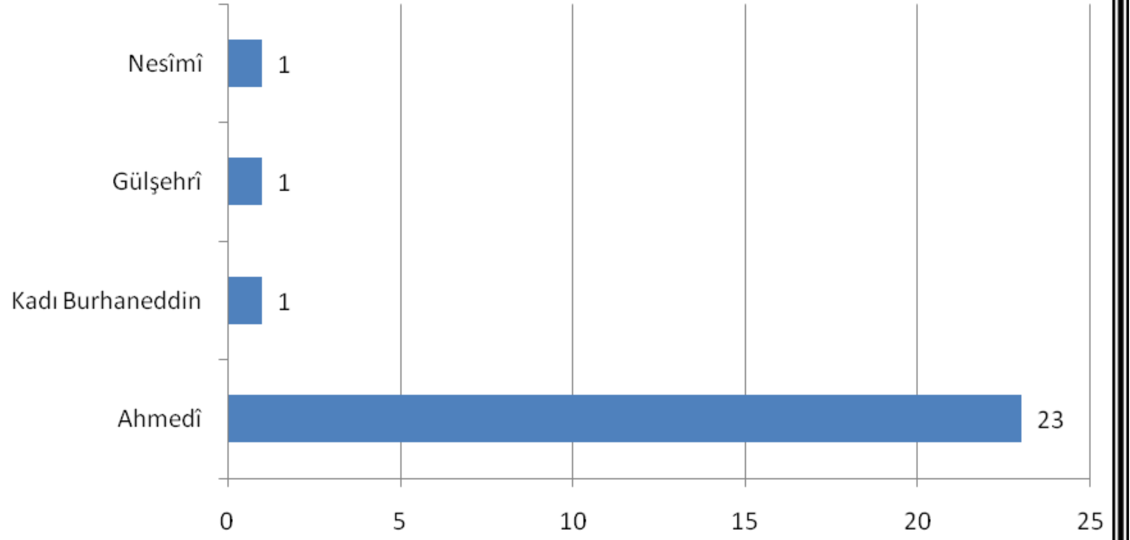
Bazı şahıslar divanlarda görülmezken mesnevilerde sadece dönem bilgilerinin verildiği bölümlerde çok az görülmektedir. Bu şahıslar az sayıda geçmelerine rağmen padişahlık bilgileri ışığında o dönem İran tahtının durumu net şekilde Osmanlı şiirinde görüldüğü söylenebilir.

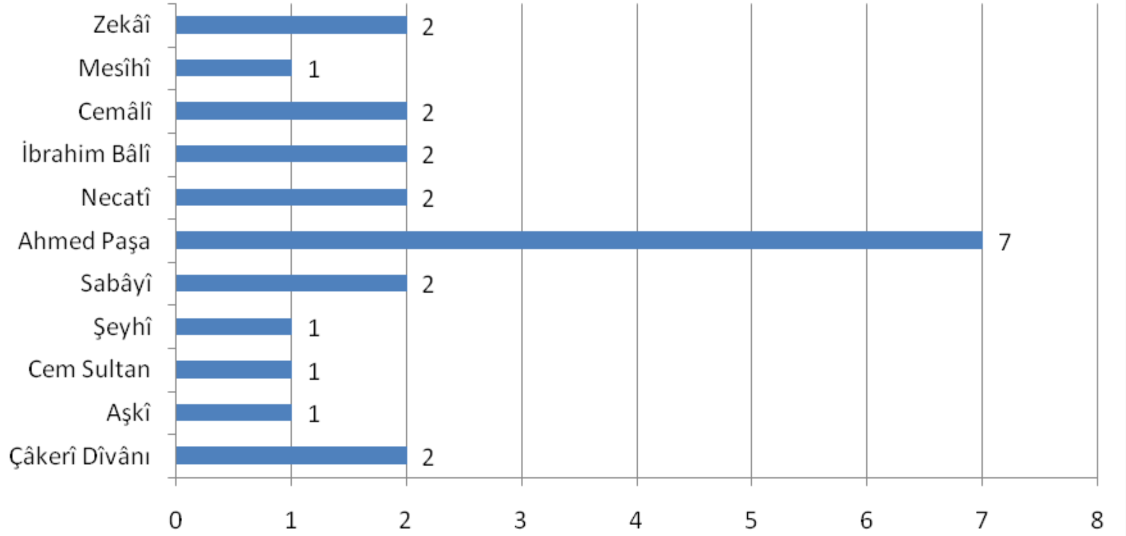
Elimizdeki bilgelere göre Şehnâme kahramanları Klasik Türk edebiyatının en olgun dönemi olan 16.yy. da daha fazla kullanılmıştır. Bundan dolayı bizim çalışmamızda da 16.yy. dan otuz dört şair vardır. Bu otuz dört şairden doksan dokuz beyit alınmıştır. Kullanım sıklıklarına göre yüzyıllara göre bilgiler çalışmamızın sonundaki tablolarda gösterilmiştir.

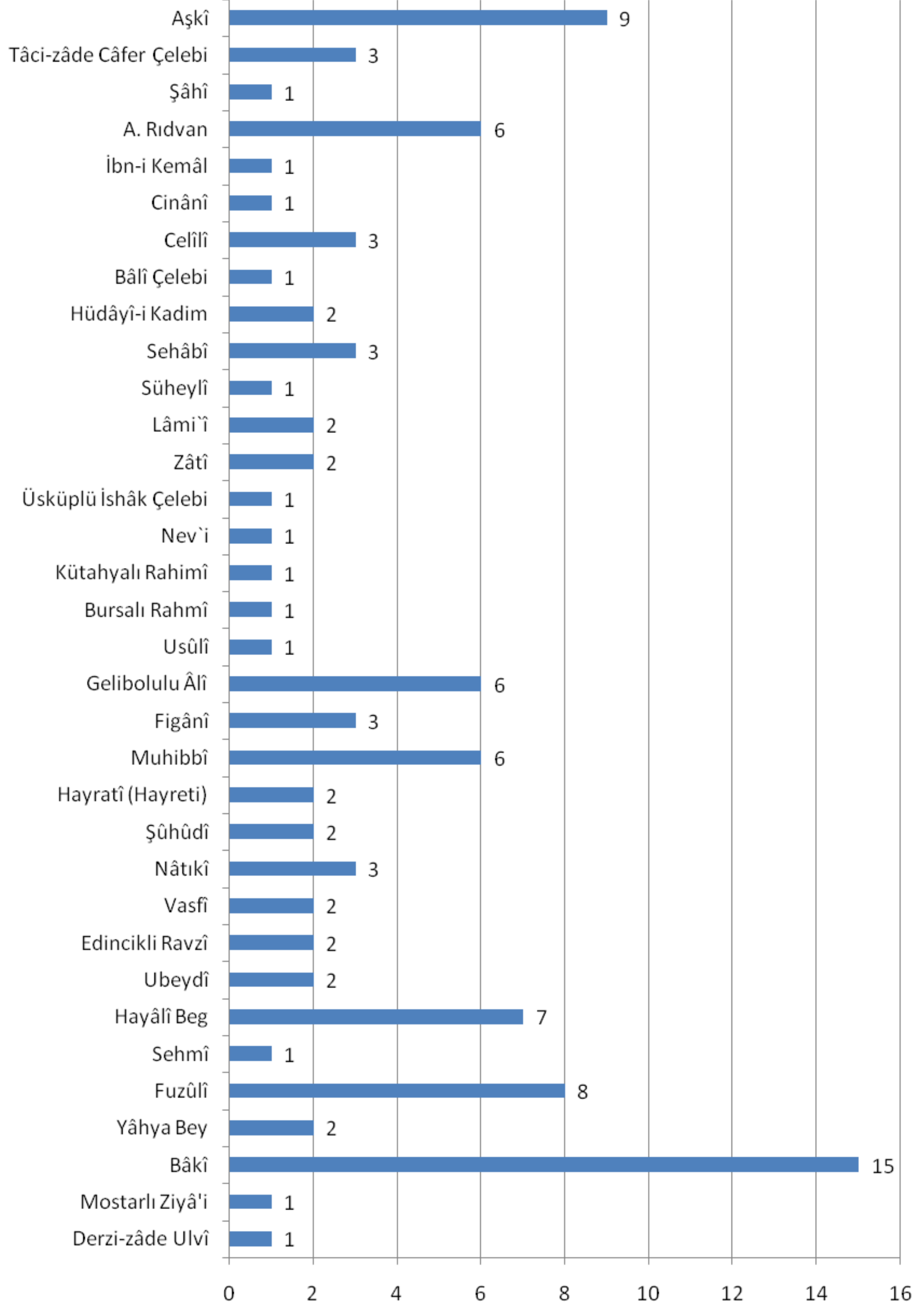
Bu kahramanların bulunduğu beyitler az çok Osmanlı şiir bilgisi olan kişiler tarafından rahatlıkla anlaşılacak şekildedir. Bu kahramanlardan şairlerimizce en çok kullanılanlar; Rüstem, Gâve, İskender ve Cemşîd'dir. Çalışmamızda 28 hükümdar bulunurken bu hükümdarların dönemlerinde bulunan 25 kahraman olmak üzere toplam 53 şahsın mitolojik ve efsanevi yönü verilip seçilen beyitler eşliğinde yorumlanmıştır.

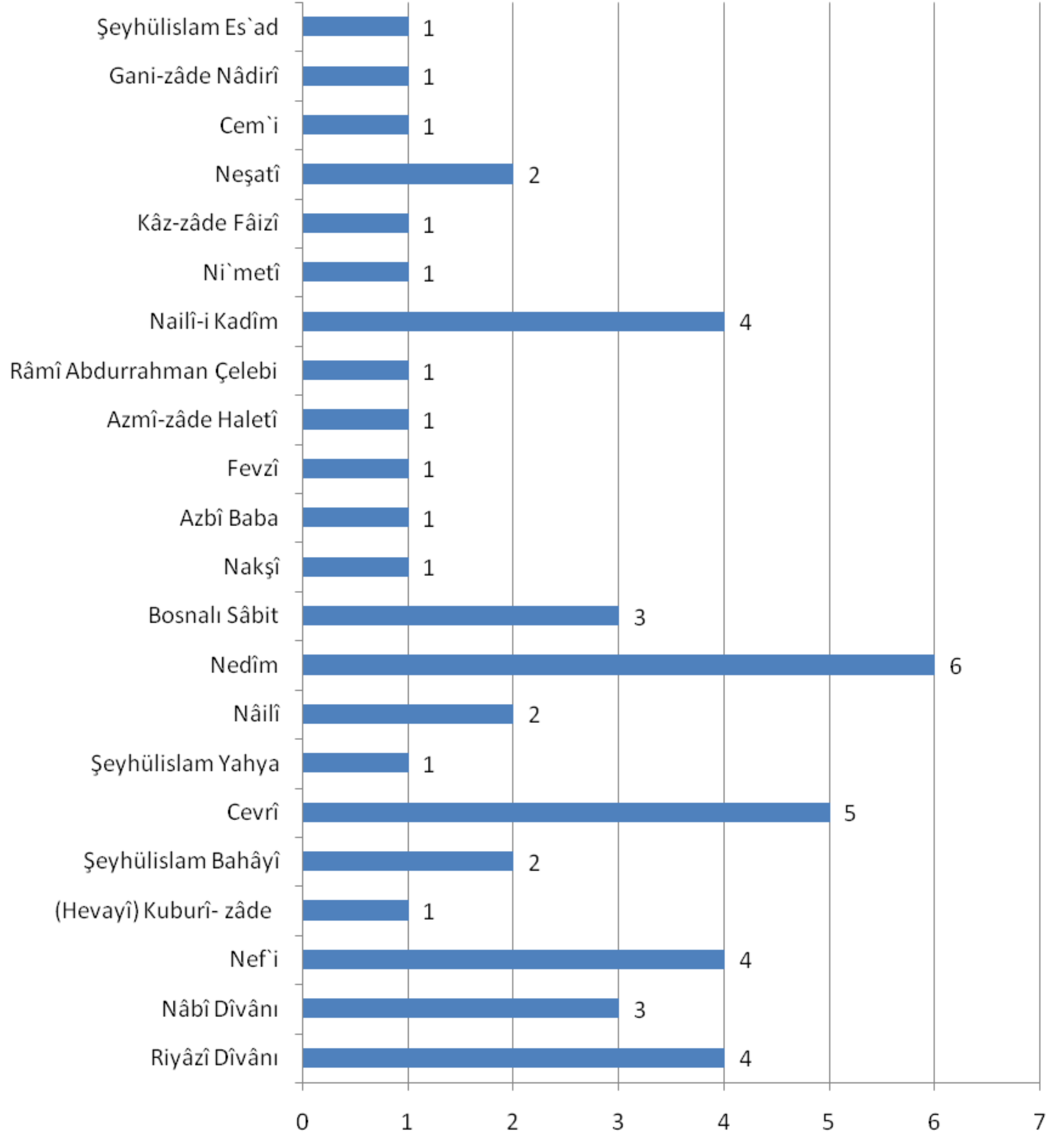
Klasik edebiyatımız için önemli bir kaynak olan Şehnâme kahramanları yüzyıllarca Osmanlı şairlerince kullanılmaları doğrultusunda bu çalışmamızın gerekli bir çalışma olduğu kanaatiyle bu işe giriştik. Çalışmamız, bütün eksiklerine rağmen bu alanda yardımcı bir kaynak olabilecek ve bu alandaki eksikliği giderme yolunda bir adım olacaktır.

TABLOLAR

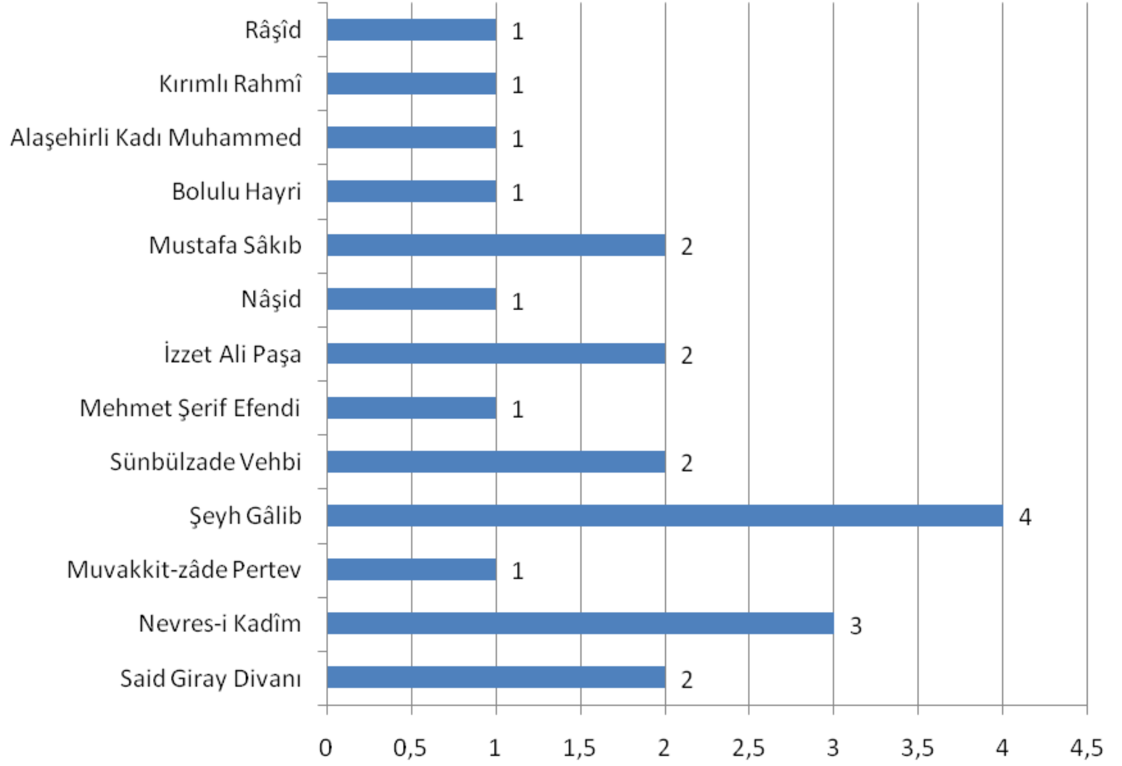

13. yy. ve 14. yy. Şairlerinden Alınan Beyitler
Nesîmî
1
Gülşehrî
1
Kadı Burhaneddin
1
Ahmedî
23
0
5
10
15
20
25

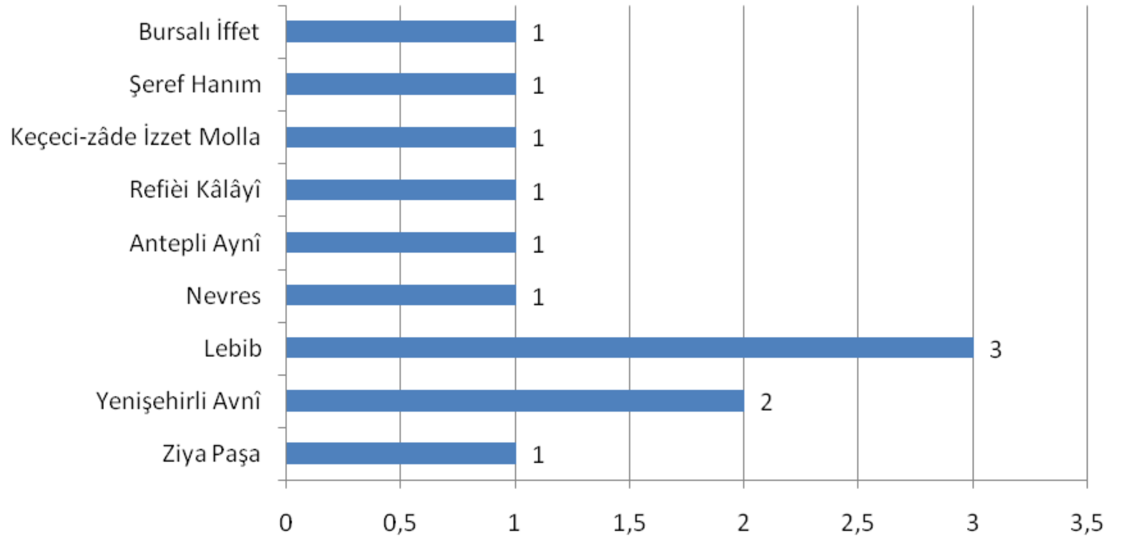

15.yy. Şairlerinden Alınan Beyitler
Zekâî
2
Mesîhî
1
Cemâlî
2
İbrahim Bâlî
2
Necatî
2
Ahmed Paşa
7
Sabâyî
2
Şeyhî
1
Cem Sultan
1
Aşkî
1
Çâkerî Dîvânı
2
0
1
2
3
4
5
6
7
8

16.yy. Şairlerinden Alınan Beyitler
Aşkî 9
Tâci-zâde Câfer Çelebi 3
Şâhî 1
A. Rıdvan 6
İbn-i Kemâl 1
Cinânî 1
Celîlî 3
Bâlî Çelebi 1
Hüdâyî-i Kadim 2
Sehâbî 3
Süheylî 1
Lâmi`î 2
Zâtî 2
Üsküplü İshâk Çelebi 1
Nev`i 1
Kütahyalı Rahimî 1
Bursalı Rahmî 1
Usûlî 1
Gelibolulu Âlî 6
Figânî 3
Muhibbî 6
Hayratî (Hayreti) 2
Şûhûdî 2
Nâtıkî 3
Vasfî 2
Edincikli Ravzî 2
Ubeydî 2
Hayâlî Beg 7
Sehmî 1
Fuzûlî 8
Yâhya Bey 2
Bâkî 15
Mostarlı Ziyâ'i 1
Derzi-zâde Ulvî 1
0 2 4 6 8 10 12 14 16

17.yy. Şairlerinden Alınan Beyitler
Şeyhülislam Es`ad
1
Gani-zâde Nâdirî
1
Cem`i
1
Neşatî
2
Kâz-zâde Fâizî
1
Ni`metî
1
Nailî-i Kadîm
4
Râmî Abdurrahman Çelebi
1
Azmî-zâde Haletî
1
Fevzî
1
Azbî Baba
1
Nakşî
1
Bosnalı Sâbit
3
Nedîm
6
Nâilî
2
Şeyhülislam Yahya
1
Cevrî
5
Şeyhülislam Bahâyî
2
(Hevayî) Kuburî- zâde
1
Nef`i
4
Nâbî Dîvânı
3
Riyâzî Dîvânı
4
0
1
2
3
4
5
6
7

18.yy. Şairlerinden Alınan Beyitler
Râşîd
Kırımlı Rahmî
Alaşehirli Kadı Muhammed
Bolulu Hayri
Mustafa Sâkıb
Nâşid
İzzet Ali Paşa
Mehmet Şerif Efendi
Sünbülzade Vehbi
Şeyh Gâlib
Muvakkit-zâde Pertev
Nevres-i Kadîm
Said Giray Divanı
1
1
1
1
2
1
2
1
2
4
1
3
2
0
0,5
1
1,5
2
2,5
3
3,5
4
4,5

19.yy. Şairlerinden Alınan Beyitler
Bursalı İffet
Şeref Hanım
Keçeci-zâde İzzet Molla
Refièi Kâlâyî
Antepli Aynî
Nevres
Lebib
Yenişehirli Avnî
Ziya Paşa
1
1
1
1
1
1
3
2
1
0
0,5
1
1,5
2
2,5
3
3,5

KAYNAKÇA

Abalı, M. (2006). *Said Giray Dîvânı Tahlili.* Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Açıkgöz, N. (1990). *Riyâzî Dîvânından Seçmeler.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ahmet Talat Onay, H. C. (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ak, C. (1987). *Muhibbî Dîvânı.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akdoğan, Y. (1979). *Ahmedî – İskender-nâme.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Akdoğan, Y. (1988). *Ahmedî Dîvânı'ndan Seçmeler.* Ankara: 1000 Temel Eser Dizisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Akkaya, H. (1996). *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı.* Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayınları.

Akkuş, M. (1993). *Nef'î Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Aksoyak, H. (2006). *Gelibolulu Âlî Dîvânlar.* Cambridge: Harvard University.

Aksoyak, İ. (1998). *Gelibolulu Âlî Riyâzü's-sâlikîn.* Sivas: Dilek Matbaacılık.

Alpay, A. İ. (1998). *İzzet Ali Paşa Dîvân ve Nigâr-nâme.* İstanbul.

Alpaydın, B. (2007). *Refî-i Kâlâyî Dîvânı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Arı, A. (1995). *Sâkıb Mustafa Dede –Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni.* Konya: Selçuk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Arslan, M. (2004). *Antepli Aynî Dîvânı.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Arslan, M. (2005). *Bursalı İffet Dîvânı.* İstanbul : Kitabevi Yayınları.

Arslan, M. (2002). *Şeref Hanım Dîvânı.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Atik, A. (2003). *Celîlî Dîvânı (3b-46a): İnceleme –Metin.* İstanbul: Boğaziçi Üniverstesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Atik, H. (2007). *Nakşî Alî Akkırmanî Dîvânı.* Sivas: Buruciye Yayınları.

Ayan, H. (1981). *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Aydemir, Y. (2007). *Ravzi Dîvânı.* Ankara: Birleşik Yayınevi.

Aydın, H. (2002). *Alaşehirli Kadı Muhammed Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin).* Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aynur, H. (1999). *15. Yy. Şairi Çâkerî ve Dîvânı.* İstanbul: Scala Yayıncılık.

Bayak, C. *Sehâbî Dîvânı.* Ankara: Kültür Bakanlığı E book.

Bayram, S. (2006). *Azbî Baba, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Dîvân'ı (inceleme-tenkitli metin)* . Edirne: Trakya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bektaş, E. (2007). *Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı.* Malatya: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Berthels, (. K. Firdevsî. *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî,* (s. I, 269, DİA, XIII, 125.). içinde

Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı.* Ankara: MEB Yayınları.

Biltekin, H. (2003). *Şeyhî Dîvânı, (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin).* Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE, Basılmamış Doktora Tezi.

Boşdurmaz, N. (2000). *Aşkî Divanı İnceleme-Metin.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Can, E. (2005). *Şuhûdî Dîvânçesi (İnceleme-Metin),.* Adana: Çukurova Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Cengiz, H. E. (1983). *Divan Şiiri Antolojisi.* İstanbul : Bilgi Yayınevi.

Çakırcı, M. (2006). *Hakîm Mehmed Efendi Dîvânı.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çavuşoğlu Mehmet, M. T. (1981). *Hayretî Dîvânı (Tenkitli Basım).* İstanbul: (http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi, Dec. 31. 2004 versiyonu).

Çavuşoğlu, M. M. (1989). *Üsküplü İshâk Çelebi Dîvânı.* İstanbul: MSÜ Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1980). *Vasfi- Dîvân (Tenkidli Basım).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1977). *Yâhya Bey Dîvânı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Yayınları.

Çelen, A. (1994). *Kelîm Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni.* Konya: Selçuk Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, İ. (1993). *Derzî-zâde Ulvî Dîvânı.* Elazığ: Elazığ Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dirican, E. (2007). *Sehmi Dîvânı.* Ankara: Gazi Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Doğan, M. N. (1997). *Seyhülislâm Es'ad ve Dîvânı.* İstanbul: Milli eğitim Bakanlığı Yayınları.

Doğramacılar, N. (2007). *Fevzî Dîvânı.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ekici, H. (2006). *Sahhâf Rüşdî Dîvânı.* Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ekici, M. (2002). *Türk Boylarının Destanları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elmas, S. (1997). *Kırımlı Rahmi Dîvânı.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Dîvânı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ersoylu, H. (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ersöz, E. (2007). *Ni'metî Dîvânı.* Adana: Çukurova Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erünsal, İ. (1983). *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Dîvân.* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basım Evi,.

Esir, H. A. ([8 Kasım 2008]). *Lâmi'î'nin Ferhad-nâmesi.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr .

Fedai, H. *Zekâî Dîvânı.* Lefkoşe: Kendi Yayını (http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi,. 2008 versiyonu).

Firdevsî. (2005). *Şahnâme (Haz: Necati Lugal).* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gülgendereli, M. (2007). *Mostarlı Ziya'i'nin Şeyh-i San'an Mesnevisi.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Günay, F. (2001). *Rasid (Vak'anüvis), Hayatı, Edebi Kişiliği, Dîvânının Tenkidli Metni ve İncelemesi.* Edirne: Trakya Üniversitesi.

Harmancı, E. (2007). *Süheyl Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Horata, O. (1990). *Cemâlî'nin Hümâ ve Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk), İnceleme-Tenkitli Metin.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE, Eski Türk Edebiyatı.

İpekten, H. (1996). *Şeyh Gâlib - Hayatı Sanatı Eserleri.* Ankara: Akçağ Yayınları.

İpekten, H. (1990). *Nâilî Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

İsen, M. (1990). *Usûlî Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaçalin, M. *Pervâne Beğ Mecmuası.*

Kalkışım, M. (1992). *Seyh Gâlib Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaplan, M. (1996). *Neşatî Dîvânı.* İzmir: Akademi Kitabevi.

Kara, A. (1998). *Dîvân-ı Hayri.* Malatya : Malatya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karacan, T. (1997). *Bosnalı Alâeddin Sâbit Dîvânı.* Samsun: Pasifik Yayınları.

Karahan, A. E. (1966). *Figânî ve Dîvânçesi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,.

Kavaklık, R. (2008). *Onbeşinci Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Divançesi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez.

Kavukçu, F. Z. (2000). *Râmî Abdurrahman Çelebi Dîvânı.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Kaya, A. (1999). *Selâmî Dîvânı.* Malatya: İnönü Üniversitesi, SBE,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,.

Kaya, B. A. (1996). *Azmî-zâde Hâletî, Hayatı, EdebI Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni,.* Edirne: Trakya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Kazan, Ş. (1997). *Hâmidî-zâde Celîlî- Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği- Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Tenkidli Metin).* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kenan Akyüz, S. B. (1998). *Fuzûlî Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Kılıç, A. (1. Cilt. 4. Sayı Bahar). Tuhfe-i Vehbi. *Turkish Studies* , s.410-475.

Koparan, B. (1995). *Cem'î, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni.* Konya: Selçuk Üniverstesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kurdoğlu, O. (2005). *Lebib Dîvânı (Tenkitli Metin),.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânî.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Külekçi, N. (1989). *Gani-zâde Nâdirî Dîvânından Seçmeler.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Macit, M. (1997). *Nedîm Dîvânı,.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Mehmet Kırbıyık. *Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb Dîvânı.* Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayını.

Mengi, M. (1995). *Mesîhî Dîvânı.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınlar.

Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahimî Dîvânı.* İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

Mevlana. (2008). *Divan-ı Kebir, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı).* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Muhammed-i İsti'lâmî. *Çağdaş İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme (çev. Mehmet Kanar).*

Mustafa Kaçalin, A. T. (2004). *Hüdâyî Dîvânı, (Salâ Muslısı).* İstanbul .

Nizâmî. (1994). *Hüsrev ve Şirin, (Çev:Sabri Sevsevil)* . İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Okatan, H. (1995). *Kâf-zâde Fâizî (Hayatı Eserleri Sanatı-Tenkitli Dîvân Metni).* İzmir: Ege Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi,.

Okçu, N. (2011). *Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı-Edebi Kişilşiği- Eserleri- Şiirlerinin Umumi Tahlili.* Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Okuyucu, C. (1994). *Cinânî Hayatı-Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özbek, Â. (2000). *Seyyid Câzım Dîvânı (Edisyon Kritik-İnceleme).* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özcan, N. (2007). *Şâhî'nin Ferhâd-nâme'si (İnceleme- Metin).* Ankara: Gazi Üniverstesi, SBE, Doktora Tezi,.

Özer, S. (2006). *Nâtıkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin İnceleme),.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü.* İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İ. (1988). *Aşkî ve Dîvânından Örnekler.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sarıtaş, İ. (2009). *Dîvân-ı Külliyât-ı Seyyid-i Âlem İsmail Gürûnî (Transkripsiyonlu Çeviri ve Metin İnceleme).* Sivas: Sivas Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Selçuk, E. (2007). *Hasmî Dîvânı (İnceleme-Metin).* Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Semerkandî, D.-i. (1977). *Tezkiretü's şuara, (Haz. Necati Lugal).* İstanbul: Tercüman Yayınları.

Sevinç, F. (2001). *Edhemî Dîvânı ve Tahlili.* Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE.

Seyhan, N. (2000). *Mehdî Dîvânı: Edisyon Kritik –İnceleme.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Sibel Bayram, Y. Y. (2006). *Azbî Baba, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Dîvân'ı (inceleme-tenkitli metin).* Edirne: Trakya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sinan, B. (2004). *Bâlî Çelebi ve Dîvânı (2b-35a), İnceleme-Metin.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, SBE.

Sona, İ. (2006). *Hidâyet Çelebi Dîvânı.* Ankara: Gazi Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şentürk, A. A. (2004). *Osmanlı Şiir Antolojisi.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şerîfî. (1999). *Şehnâme, (Haz:Zühal Kültüral – Latif Beyreli), c. I-IV.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şeylan, A. (2003). *İbrahim b. Bâlî Hikmet-nâme.* İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı E kitap.

Şimşek, K. (2002). *Ferîdûn Dîvânı.* Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şişman, B., & Kuzubaş, M. (2007). *Şehnamenin Türk Kültür Ve Edebiyatına Etkileri.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şişman, V. *Zâtî Dîvânından Seçmeler.*

Taberî, E. C. *Tarih-i Taberî, Cilt II,* . İstanbul: Sağlam Yayınları.

Tanyeri, M. T.-A. (1987). *Nev'î Dîvânı ve Tenkidli Basım.* İstanbul: İstanbul Üniverstesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Dîvân.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, A. N. (2002). *Necati Bey Dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Dîvânı Cilt II.* İstanbul : İstanbul Edebiyat Fakültesi.

Tavukçu, O. K. (2000). *Ahmet Rıdvan, Hüsrev ü Şirin (İnceleme-Metin).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Tebrizî. (2009). *Burhan-ı Katı (Çev. Mütercim Asım Efendi).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tığlı, F. (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve Dîvânı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tolasa, H. (1979). *Seyhülislam Bahâyî Dîvânından Seçmeler.* İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar- Şahıslar Mitolojisi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Turan, L. (1998). *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânının Tahlili (Tenkidli-Metin).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Uludağ, E. (1992). *Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin)* . Erzurum: Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ünlü, Ş. (1991). *Ubeydî Hayatı-Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni.* İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Ünver, İ. (1986). *Neşâtî Şiirlerinden Örnekler,.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Vildan Çakır, Z. (1998). *(Kuburî- zâde Abdurrahman) Hevâyî Dîvânının Tenkitli Metni ve İncelemesi,.* Edirne: Trakya Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yağcı, D. (2007). *16. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye.* Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, SBE. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yağcı, Ö. G. (2006). *Mehmet Şerif Efendi Dîvânı.* Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yavuz, K. (2007). *Gülşehrî Mantıku't-tayr Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma, c. II,.* Ankara: Kırşehir Valiliği Yayınları.

Yerdelen, C. (1997). Divan Edebiyatı Kaynaklarından Şehname. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , Sayı 8, ss. 99-104.

Yıldırım, N. (2006). *Fars Mitolojisi Sözlüğü.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yılmaz, K. (2009). Mehmed Râşid Efendi'nin, "Nazîde" Kasidesinin, Eski Türk, Arap ve Acem Kültür Tarihinde Taşıdığı İzler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , Sayı 39, s. 607.

Zülfe, Ö. (1998). *Nâşid Dîvânı,* Ankara: Kültür Bakanlığı, E book.